AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Soner DEMİR

ANTALYA KALESİ'NDE TÜRK DEVRİ İNŞA VE ONARIM FAALİYETLERİ (13.-20. YÜZYILLAR)

Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Soner DEMİR

ANTALYA KALESİ'NDE TÜRK DEVRİ İNŞA VE ONARIM FAALİYETLERİ (13.-20. YÜZYILLAR)

Danışman
Doç. Dr. Lokman TAY

Sanat Tarihi Anabilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2025

T.C.

Akdeniz Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Soner DEMİR'in bu çalışması, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK	(İmza)
Üye (Danışman)	: Doç. Dr. Lokman TAY	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Abdullah KARAÇAĞ	(İmza)
Üye	: Prof. Dr. Ayşe BUDAK	(İmza)
Üye	: Doç. Dr. Remzi AYDIN	(İmza)

Tez Başlığı: Antalya Kalesi'nde Türk Devri İnşa ve Onarım Faaliyetleri (13.-20. Yüzyıllar)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 17/07/2025

Mezuniyet Tarihi : 18/09/2025

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum "Antalya Kalesi'nde Türk Devri İnşa ve Onarım Faaliyetleri (13.-20. Yüzyıllar)" adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımca yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Soner DEMİR

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

12 / 09 / 2025

TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Soner DEMİR
Öğrenci Numarası	20195248002
Anabilim Dalı	Sanat Tarihi
Programı	Doktora
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Lokman TAY
Doktora Tez Başlığı	Antalya Kalesi'nde Türk Devri İnşa ve Onarım Faaliyetleri (13.-20. Yüzyıllar)
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	Alıntılar hariç: 2748748686 Alıntılar dahil:2748743587
Rapor Tarihi	12.09.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %6 Alıntılar dahil: %7

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 299 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.
Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:
(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.
( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:
Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi
Doç. Dr. Lokman TAY

İmza

İ Ç İ N D E K İ L E R

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ ..... İ
PLANLAR LİSTESİ ..... Vİ
RESİMLER LİSTESİ ..... Vİİ
TABLOLAR LİSTESİ ..... Vİİİ
ÇİZİMLER LİSTESİ ..... İX
KISALTMALAR LİSTESİ X
ÖZET ..... Xİ
ABSTRACT ..... Xİİ
ÖNSÖZ ..... Xİİİ
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
ANTALYA KALESİ: TANIMI, MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE KALENİN TÜRK DEVRİ ÖNCESİNDE İNŞA SÜRECİ VE ONARIMLAR

1.1. Antalya Kalesi'nin Tanımı ve Mimari Özellikleri 7
1.1.1. Surlar ve Hendek 11
1.1.2. Burçlar 30
1.1.3. Kapılar ve Merdivenler 41
1.2. Antalya Kalesi'nin Türk Devri Öncesi İnşa Süreci ve Onarımları 46

İKİNCİ BÖLÜM
SELÇUK DEVRİNDE ANTALYA KALESİ: EGEMENLİĞİN TEŞHİRİ VE İNŞA-ONARIM FAALİYETLERİ

2.1. 1207 Yılı Onarımı 51
2.2. 1216 Yılı Onarımları 53
2.3. 1220 ve 1225-1226 Yılı Onarımları 67
2.4. 1238-39 ve 1244-45 Yılları Onarımları 100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OSMANLI DEVRİNDE ANTALYA KALESİ: OTANTİK KAYNAKLARA GÖRE KALENİN GÖRÜNÜMÜ VE İNŞA-ONARIM FAALİYETLERİ

3.1. Otantik Kaynaklara Göre Osmanlı Döneminde Antalya Kalesi'nin İstihkâm Ögeleri: Surlar, Burçlar, Kapılar ve Merdivenler 111
3.2. Osmanlı Dönemi'nde Tamirat Keşif Defterlerine Göre Antalya Kalesi'nde İnşa ve Onarım Faaliyetleri 127
3.2.1. 1815 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri 127
3.2.2. 1816 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri 168
3.2.3. 1819 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri 171
3.2.4. 1825 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri 181
3.2.5. 1828 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri 194
3.2.6. 1835 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri 205
3.2.7. 1836 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri 213

3.2.8. 1842 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri.....223
3.3. Tamirat Keşif Defteri Dışındaki Onarıma Muhtaç Yerlerin Kayıtları 227

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
DEĞERLENDİRME

4.1. Selçuklu Devri İnşa ve Onarım Faaliyetleri 229
4.1.1. İnşa ve Onarım Faaliyetlerinin Niteliği 229
4.1.2. Onarım Faaliyetlerinin Örgütlenmesi 231
4.1.3. Mimarlar ve İşçiler 233
4.1.4. Malzemeler ve Teknik 237
4.2. Osmanlı Devri İnşa ve Onarım Faaliyetleri.....253
4.2.1. İnşa ve Onarım Faaliyetlerinin Niteliği 253
4.2.2. İnşa ve Onarım Faaliyetlerinin Örgütlenmesi 256
4.2.3. Mimarlar ve İşçiler 257
4.2.4. Onarım Teknikleri ve Hasar Türleri 259
4.2.5. Malzemeler 264
SONUÇ 266
KAYNAKLAR.....269
EKLER 282
ÖZGEÇMİŞ 290

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1. 1. Antalya Kalesi'nin kuzeydoğu kesiminin günümüzdeki görünüşü. 10
Fotoğraf 1. 2. Günümüzde Antalya Kalesi'nin bulunduğu konumun havadan görünümü. 11
Fotoğraf 1. 3. Limana bakan surun seğirdim yolu ve dendanları. 13
Fotoğraf 1. 4. Limana bakan surun seğirdim yolu. 14
Fotoğraf 1. 5. Limana bakan surun içindeki dehliz. 14
Fotoğraf 1. 6. Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki sur. 16
Fotoğraf 1. 7. Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki surun kesiti. 17
Fotoğraf 1. 8. Hadrianus Kapısı'nın güneyindeki sur bölümünün dış cephesi. 18
Fotoğraf 1. 9. Hadrianus Kapısı'nın güneyindeki sur bölümünün iç cephesi. 18
Fotoğraf 1. 10. Doğu dış sur parçası. 19
Fotoğraf 1. 11. Doğu dış surun bir bölümü. 20
Fotoğraf 1. 12. Dış surun kesiti. 20
Fotoğraf 1. 13. Dış sur kalıntısı. Duvar içine doldurulan moloz taş yığıntısı kalmıştır. 21
Fotoğraf 1. 14. Hıdırlık Burcu bitişiğindeki dış sur kalıntısı. 21
Fotoğraf 1. 15. Hıdırlık Burcu'ndan Mermerli Mevkii'ne giden sur hattının kalıntısı. 22
Fotoğraf 1. 16. Kalenin güneybatıya bakan surları 22
Fotoğraf 1. 17. Dış sur kalıntısı. 23
Fotoğraf 1. 18. Albert Gabriel tarafından fotoğraflanan, dış sur, burçlar ve bitişiğindeki perde sur. (1908-1934) 24
Fotoğraf 1. 19. Hadrianus Kapısı önündeki perde sur. 25
Fotoğraf 1. 20. Atatürk Caddesi üzerindeki günümüze kalan perde sur kalıntıları. 25
Fotoğraf 1. 21. Dış sur ve perde sur arasındaki mesafe. 26
Fotoğraf 1. 22. Orta surun bir bölümü. 27
Fotoğraf 1. 23. Orta surun bir bölümü. 27
Fotoğraf 1. 24. Orta Surun bir bölümü. 28
Fotoğraf 1. 25. İç sur hattının Kırk Merdiven yanında uzan bölümü. 29
Fotoğraf 1. 26. İç sur hattının Kırk Merdiven yanında uzan bölümünden detay. 29
Fotoğraf 1. 27. Kırk Merdiven yanındaki surun kuzey batıya doğru kırılma yaptığı bölüm. 30
Fotoğraf 1. 28. Kırk Merdivenin güneyinde bulunan burcun beşik tonoz örtü sistemi. 31
Fotoğraf 1. 29. Orta surda bulunan burçlardan birinin beşik tonoz örtüsü. 32
Fotoğraf 1. 30. Antalya Hadrianus Kapısı'nın bulunduğu sur hattında yer alan burçlar. 32
Fotoğraf 1. 31. Hadrianus Kapısı'nın iki tarafındaki burçlar ve önündeki perde sur. 33
Fotoğraf 1. 32. Iulia Sancta Kulesi'nin genel görünüşü. 34
Fotoğraf 1. 33. Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki Zindan Burcu'nun genel görünüşü. 35
Fotoğraf 1. 34. Iulia Sancta Kulesi'nin güneyindeki burç. 36
Fotoğraf 1. 35. Iulia Sancta Kulesi'nin güneyindeki ikinci burcun kalıntısı. 36
Fotoğraf 1. 36. Saat Kulesi'nin (Nevbethâne Burcu) genel görünüşü. 37
Fotoğraf 1. 37. Saat Kulesi'nin batısındaki burç. 37
Fotoğraf 1. 38. Saat Kulesi'nin batısında ayakta kalan ikinci burç. 38
Fotoğraf 1. 39. Orta surdan bir burç. 39
Fotoğraf 1. 40. Orta surdan bir burç. 39
Fotoğraf 1. 41. Limanın güneyindeki burç. 40
Fotoğraf 1. 42. Limanın kuzey burcu. (1909) 41
Fotoğraf 1. 43. Hadrianus Kapısı'nın kale içinden genel görünüşü. 43

Fotoğraf 1. 44. İskele Kapısı 43
Fotoğraf 1. 45. Tophane Kapısı'nın (Kemikli Kapı) harap vaziyetteki görünümü. 44
Fotoğraf 1. 46. Kalenin güneyinde bulunan kapı kalıntısı. 44
Fotoğraf 1. 47. Liman tarafında olan Helenistik dönem merdiven kalıntısı.....45
Fotoğraf 1. 48. Kalenin güney kesiminde batıya bakan sur hattında burcun çatısına geçişi sağlayan merdiven. 46
Fotoğraf 2. 1. I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in adının geçtiği 1216 yılındaki fetihname yazıtının bir parçası……...53
Fotoğraf 2. 2. Antalya Kalesi iç surlarında burcun güney cephesinde inşa yazıtları. 56
Fotoğraf 2. 3. Antalya Kalesi iç surlarında burcun batı cephesinde inşa yazıtları. 57
Fotoğraf 2. 4. Antalya Kalesi iç surlarında Hüsameddin Yusuf'un adının geçtiği kitabe.....57
Fotoğraf 2. 5. Antalya Kalesi iç surlarında Hüsameddin Yusuf'un adının geçtiği kitabenin bulunduğu burcun genel görünüşü. 58
Fotoğraf 2. 6. Kırk Merdivenin doğusundaki ilk burcun batı cephesi ve sur duvarı.....60
Fotoğraf 2. 7. Kırk Merdivenin doğusundaki iç sur duvarı. 60
Fotoğraf 2. 8. Kırk Merdivenin doğusundaki iç sur duvarı. 61
Fotoğraf 2. 9. İç sur duvarının işçiliğini gösteren duvar kesiti. 61
Fotoğraf 2. 10. Kırk Merdivenin doğusundaki ilk burcun güney yüzü. 62
Fotoğraf 2. 11. Kırk Merdivenin doğusundaki ilk burcun batı cephesi. 62
Fotoğraf 2. 12. Kırk Merdivenin doğusundaki ikinci burcun güney ve doğu cepheleri.....63
Fotoğraf 2. 13. İç sur hattının Hüsameddin Yusuf burcuna bitişik sur parçası. 65
Fotoğraf 2. 14. Hüsameddin Yusuf'un kitabesinin yer aldığı burcun doğu cephesi. 66
Fotoğraf 2. 15. Hüsameddin Yusuf'un kitabesinin bulunduğu burcun güney cephesi ve sur duvarı. 66
Fotoğraf 2. 16. Alâeddin Keykubad'ın kitabesi. 69
Fotoğraf 2. 17. Kuzey kulesinin doğu cephesi. 69
Fotoğraf 2. 18. Alâeddin Keykubad Burcu'nun kuzey cephesi ve Antik Dönem sur parçası..70
Fotoğraf 2. 19. Alâeddin Keykubad Burcu'nun güney ve doğu cepheleri. 70
Fotoğraf 2. 20. Alâeddin Keykubad Burcu'nun batı ve güney cepheleri. 71
Fotoğraf 2. 21. Alâeddin Keykubad Burcu'nun güney cephesinin alt kesimindeki Antik Dönem taş işçiliği. 71
Fotoğraf 2. 22. Hadrianus Kapısı'nın güneyinde bulunan Iulia Sancta Kulesi. 72
Fotoğraf 2. 23. Birinci burçta bulunan kitabe……...74
Fotoğraf 2. 24. Üçüncü kitabe. 75
Fotoğraf 2. 25. Yivli Minare üzerindeki kitabe. 76
Fotoğraf 2. 26. İn situ durumundaki beşinci kitabe. 77
Fotoğraf 2. 27. İn sutu durumundaki altıncı kitabe. 78
Fotoğraf 2. 28. Balık Pazarı Burcu kitabesi.....79
Fotoğraf 2. 29. Dokuzuncu kitabe. 80
Fotoğraf 2. 30. Onuncu kitabenin bulunduğu burcun günümüzdeki durumu. 81
Fotoğraf 2. 31. Onuncu kitabe. 81
Fotoğraf 2. 32. 11. Kitabe. 82
Fotoğraf 2. 33. 12. kitabe. 83
Fotoğraf 2. 34. 13. kitabe. 84
Fotoğraf 2. 35. Ayaz es-Şarapsalar isminin geçtiği kitabe……...85
Fotoğraf 2. 36. Saat Kulesi üzerinde bulunan ve Selçuklu bayrağı olarak tanımlanan duvar resmi. 85

Fotoğraf 2. 37. Orta sur hattından duvar parçası. 86
Fotoğraf 2. 38. Orta sur hattından duvar parçası. 87
Fotoğraf 2. 39. Orta sur hattından duvar parçası. 87
Fotoğraf 2. 40. Orta sur hattından duvar parçası. 88
Fotoğraf 2. 41. Orta sur hattından duvar parçası. 88
Fotoğraf 2. 42. Orta sur hattından duvar parçası. 89
Fotoğraf 2. 43. Orta sur hattından duvar parçası. 89
Fotoğraf 2. 44. İkinci Burç. 92
Fotoğraf 2. 45. Beşinci Burç.....92
Fotoğraf 2. 46. Beşinci burcun duvar işçiliği. 93
Fotoğraf 2. 47. Altıncı Burç. 93
Fotoğraf 2. 48. Sekizinci burç doğu ve kuzey cepheleri. 94
Fotoğraf 2. 49. Sekizinci burcun güney cephesi.....94
Fotoğraf 2. 50. Onuncu Burcun (Balık Pazarı Burcu) batı cephesi. 95
Fotoğraf 2. 51. Onuncu burcun (Balık Pazarı Burcu) doğu ve güney cepheleri. 95
Fotoğraf 2. 52. Onuncu burcun (Balık Pazarı Burcu) doğu ve kuzey cepheleri.....96
Fotoğraf 2. 53. On birinci burç kalıntısı. 96
Fotoğraf 2. 54. On ikinci burç kalıntısı. 97
Fotoğraf 2. 55. On dördüncü burç kalıntısı. 97
Fotoğraf 2. 56. On beşinci burun batı cephesi. 98
Fotoğraf 2. 57. On yedinci burç.....98
Fotoğraf 2. 58. 19. burcun güney cephesi.....99
Fotoğraf 2. 59. 19. burcun batı cephesi. 99
Fotoğraf 2. 60. II. Gıyaseddin Keyhüsrev kitabelerinin bulunduğu burçlardan ikisinin kale içinden görünüşü. 101
Fotoğraf 2. 61. 1238-39 yılında tamir gören burcun kuzey cephesi.....102
Fotoğraf 2. 62. 1238-39 yılında tamir gören burcun duvar işçiliği detayı.....102
Fotoğraf 2. 63. 1238-39 yılında tamir gören burcun kuzey ve batı cepheleri. 103
Fotoğraf 2. 64. 1238-39 yılında tamir gören burcun batı cephesi. 103
Fotoğraf 2. 65. 1238-39 yılında tamir gören burcun doğu cephesi. 104
Fotoğraf 2. 66. 1238-39 yılında tamir gören burcun güney cephesi.....104
Fotoğraf 2. 67. 1244-45 senesinde onarılan burcun kitabesi. 106
Fotoğraf 2. 68. 1244-45 senesinde onarılan burcun kuzey cephesi. 106
Fotoğraf 2. 69. 1244-45 senesinde onarılan burcun batı cephesi. 107
Fotoğraf 2. 70. 1244-45 senesinde onarılan burcun doğu cephesi. 107
Fotoğraf 2. 71. Tophane Burcu kitabesi. (Antalya Etnografya Müzesi) 109
Fotoğraf 2. 72. Antalya Kalesi'nde günümüzde olmayan Tophane Burcu (1914).....109
Fotoğraf 2. 73. Tophane Burcu'nun kuzeyden görünüşü. 110
Fotoğraf 3. 1. Günümüzde Antalya Limanı'nın görünüşü……..112
Fotoğraf 3. 2. Liman tarafından kalenin kuzeybatı kısmının görünüşü. 1892.....118
Fotoğraf 3. 3. Kalenin kuzeybatı kısmının günümüzdeki görünüşü. 118
Fotoğraf 3. 4. Hasbahçe Kapısı, limanın güneyinde bulunan burç ve gazhane binası. 1892. 125
Fotoğraf 3. 5. Hasbahçe Kapısı. (1909).....125
Fotoğraf 3. 6. Hasbahçe Kapısı'nın denize bakan cephesi ve yanındaki burç (tabya) (1905). 126
Fotoğraf 3. 7. Debbağhâne Kapısı. (1905) 126
Fotoğraf 3. 8. II. Mahmud'a ait kitabe ve tuğrası. 128

Fotoğraf 3. 9. Dış surda yüzleme duvar inşası ve çivileme tekniğinin izleri. 136
Fotoğraf 3. 10. Dış surda çivileme tekniğinin izleri. 136
Fotoğraf 3. 11. Dış surda yüzleme duvar inşası. 137
Fotoğraf 3. 12. Dış surda yüzleme duvar inşası. 137
Fotoğraf 3. 13. Dış surda yüzleme duvar inşası. 138
Fotoğraf 3. 14. Defterde Zindan Burcu olarak isimlendirilen kulenin yeniden yapılan üst kısım duvarı ve dendanları. 142
Fotoğraf 3. 15. Defterde Burc-ı Sânî olarak isimlendirilen kulenin üst kısmında Osmanlı Dönemi işçiliği. 143
Fotoğraf 3. 16. 1815 planına göre fotoğrafta sırasıyla Tophane Burcu (A), Baruthane Burcu (B), Dördüncü Burç (C), Üçüncü Burç (D), İkinci Burç (E) görülmektedir (1909). 143
Fotoğraf 3. 17. 1815 planına göre Tophane Burcu, Baruthane Burcu ve Dördüncü Burç (Burc-ı Rabi). 144
Fotoğraf 3. 18. Limanın güneyinde deniz içindeki burç. 144
Fotoğraf 3. 19. Seğirdim Duvarı Kapısı (A), Baruthane Burcu (B), Tophane Burcu (C). 147
Fotoğraf 3. 20. Limanın güney suru ve burcunun kuzey cepheleri. 1892. 169
Fotoğraf 3. 21. Limanın güney suru ve burcunun güney cepheleri. 1892. 169
Fotoğraf 3. 22. Günümüzde liman güney surunun görünüşü. 170
Fotoğraf 3. 23. Hıdırlık Burcu ve üzerindeki nevbethâneden kalan taş duvarın kalıntısı. 1909. 175
Fotoğraf 3. 24. Defterde Karakaş Camisi'ne bakan burçlar. Sol baştan Iulia Sancta Kulesi, Hadrianus Kapısı ve Zindan Burcu ile kuzeyindeki burçlar. 184
Fotoğraf 3. 25. Mermerli Köşk mevkiindeki sur hattı. 185
Fotoğraf 3. 26. Hıdırlık Burcu'ndan Mermerli Köşk Mevkiine giden sur hattı ve burçları. 196
Fotoğraf 3. 27. Hıdırlık Burcu'ndan Mermerli Köşk Mevkiine giden sur hattı ve burçların denizden görünüşü. 197
Fotoğraf 3. 28. Bademli Tabya'nın görünüşü. (1882) 197
Fotoğraf 3. 29. Bahçe Kapısı yanındaki Kemer Tabya. 224
Fotoğraf 3. 30. Ali Paşa Sarayı ve Gümrük mahâllinin görünüşü. (1890) 225
Fotoğraf 3. 31. Günümüzde Gümrük ve Ali Paşa Sarayı mahâllinin görünüşü. 225
Fotoğraf 3. 32. Gümrük bitişiğindeki duvar. (1908-1934) 227
Fotoğraf 3. 33. Limanın kuzeyindeki sur. 228
Fotoğraf 3. 34. Kırk Merdivenin sağ tarafında kalan limana bakan duvar. 228
Fotoğraf 3. 35. Kırk Merdivenin sağ tarafında kalan limana bakan duvar. 229
Fotoğraf 4. 1. Konya Kalesi'nin sur ve burçlarının görünümü 233
Fotoğraf 4. 2. Mimar Cemâleddin Cestan bin Yakub el-Kayseri'nin isminin geçtiği kitabesi. 235
Fotoğraf 4. 3. Ankara Kalesi dış suru. 237
Fotoğraf 4. 4. İç sur kesitinden duvar inşa tekniğinin görünüşü. 239
Fotoğraf 4. 5. Kalenin güney batı surundan bir bölüm. Tuğla ve taşın kullanımıyla Bizans devri işçiliğini göstermektedir. 239
Fotoğraf 4. 6. Baruthane Burcu'nun olduğu yerdeki kalan duvarın Bizans devri duvar işçiliği. 240
Fotoğraf 4. 7. Fethiye Kalesi'nde Bizans dönemine tarihlendirilen burcun tuğla taş işçiliği. 240
Fotoğraf 4. 8. Orta surun bir bölümünden kesit. 243
Fotoğraf 4. 9. Konya Kalesi dış suru. (1905) 243
Fotoğraf 4. 10. Antalya Kalesi iç sur burcunda devşirilen sütunlar. 245

Fotoğraf 4. 11. Antalya Kalesi iç sur burcunda Hüsameddin Yusuf'un kitabesini çevreleyen devşirme malzemeler. 245
Fotoğraf 4. 12. Antalya Kalesi iç sur burcunda templon parçasının kullanımı. 246
Fotoğraf 4. 13. Antalya Kalesi iç sur burcunda devşirme sütunların kullanımı. 246
Fotoğraf 4. 14. Antalya Kalesi orta sur burcunda devşirme malzeme kullanımı. 247
Fotoğraf 4. 15. Antalya Kalesi orta sur burcunda devşirme malzeme kullanımı. 247
Fotoğraf 4. 16. Alanya Kızıl Kule'de devşirme sütunların kullanımı. 248
Fotoğraf 4. 17. Alanya Kızıl Kule'de yer alan kitabe ve üstündeki devşirme friz parçası. 248
Fotoğraf 4. 18. Alanya Kalesi'nde devşirme malzeme kullanımı. 249
Fotoğraf 4. 19. Antalya Müzesinde bulunan Başmelek Cebrail rölyefi. 252
Fotoğraf 4. 20. Antalya Kalesi'nin doğu sur hattının günümüze ulaşan bölümünde çivilime tekniğinin izleri. 263
Fotoğraf 4. 21. Antalya Kalesi'nin doğu sur hattının günümüze ulaşan bölümünde *çivilime tekniği*nin izleri. 263
Fotoğraf 4. 22. Çivileme tekniğinin İstanbul deniz surlarındaki kullanımı. 263
Fotoğraf 4. 23. Antalya Kalesi'nin doğu sur hattında yüzleme duvar inşası. 264

PLANLAR LİSTESİ

Plan 1. 1. Antalya Kalesi'nin 1921-22'de Süleyman Fikri Erten tarafından çizilen planı. (Plan üzerindeki renklendirmeler tarafımızca yapılmıştır.) 9
Plan 1. 2. Antalya Kalesi sur ve burçlarından günümüze ulaşan bölümler ve kalıntılar. 13
Plan 2. 1. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde onarılan veya yeniden inşa edilen burçlar……. 67
Plan 3. 1. 1815 planında burçlar……. 115
Plan 3. 2. 1815 planında kapılar ve merdivenler. 116
Plan 3. 3. 1838 tarihli Antalya Kalesi planı. 119
Plan 3. 4. Deniz tarafına bakan sur hatları. 121
Plan 3. 5. 1905 tarihli haritada kalenin kuzeybatı kesiminin görünüşü. 122
Plan 3. 6. 1905 tarihli harita kalenin kuzeydoğu kesiminin görünüşü. 122
Plan 3. 7. 1905 tarihli haritada kalenin doğu kesiminin görünüşü. 123
Plan 3. 8. 1905 tarihli haritada kalenin güney kesiminin (Hıdırlık Burcu civarı) görünüşü. . 123
Plan 3. 9. Antalya Kalesinin 1815 tarihli planı üzerinde onarılması gereken kale ögeleri. ... 133
Plan 3. 10. 1815 planı üzerinde 1819 yılında onarılan surlar, burçlar, kapılar ve merdivenler. 174
Plan 3. 11. 1815 planı üzerinden 1825 yılında kalenin onarılan bölümleri. 184
Plan 3. 12. 1815 planı üzerinden 1828 yılında kalenin onarılan bölümleri. 196
Plan 3. 13. 1815 planı üzerinden 1835 yılında yapılan onarımların bazı yerleri. 207
Plan 3. 14. 1815 planı üzerinden 1836 yılında yapılan onarımların bazı yerleri. 216
Plan 3. 15. 1815 planı üzerinde 1842 yılında onarım gören kısımlar. 224
Plan 4. 1. Tamirat keşif defterlerine göre hangi tarihlerde kalenin nerelerinde onarım yapıldığını gösteren çizimler……. 255
Plan 4. 2. Tuna Nehri kıyısında bir kalenin onarılması gereken yerlerini gösterir plan. 256

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. 1. Miner Kilbourne Kellogg'un 1844'te çizdiği Antalya Kalesi resminde kalenin genel görünüşü. 10
Resim 1. 2. Antalya Kalesi'nin 1812 yılında çizilmiş resmi. 10
Resim 1. 3. Antalya Kalesi'nin genel görünümü. 11
Resim 1. 4. G. Niemann tarafından resmedilen kalenin doğu hattındaki dış sur, perde sur ve burçlar. (1890). 24
Resim 2. 1. Kırk Merdivenin doğusundaki ikinci burcun güney cephesinin rölövesi 63
Resim 2. 2. Kırk Merdivenin doğusundaki ikinci burcun batı cephesinin rölövesi. 64
Resim 2. 3. Kırk Merdivenin doğusundaki ikinci burcun doğu cephesinin rölövesi. 64
Resim 2. 4. G. Niemann tarafından çizilen Tophane Burcu'nun kuzey cephesi. 110
Resim 3. 1. Corneille Le Brun'un kitabından 17. yüzyıl sonlarında Antalya Kalesi'nin liman tarafındaki sur ve burçların durumunu gösteren çizim 111
Resim 3. 2. G. Niemann tarafından Mermerli Köşk Mevkii'nden çizilen resimde 1815 planına göre kalenin kuzey duvarındaki burçlar. 117
Resim 3. 3. Hasbahçe civarından kalenin görünüşü. (1836). 120
Resim 3. 4. Kalenin kuzeydoğu kısmına bakış. 127
Resim 3. 5. Nevbethâne Burcu ve üzerindeki nevbethâne. 174
Resim 3. 6. Hıdırlık Burcu ve üzerindeki nevbethânenin görüntüsü. (1836) 175
Resim 4. 1. Sinop surlarında devşirme malzeme kullanımı. 250
Resim 4. 2. Konya surlarında devşirme malzeme kullanımı. 251
Resim 4. 3. Konya Kalesi'nde devşirme malzeme kullanımı. 251
Resim 4. 4. Konya surlarında kullanılan devşirme malzemeler. 252
Resim 4. 5. Ereş Kalesi'nin inşası. 262

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 3. 1. 1815 yılı tamirat keşif defterinde ismi geçen burçlar. 115
Tablo 3. 2. 1815 planında ve tamirat defterinde adı geçen kapılar. 116
Tablo 3. 3. 17 Haziran 1815 tarihli deftere tutulan işçi sayıları. 131
Tablo 3. 4. 1816 başlarında tutulan bir kayıtta işçi sayıları ve yevmiyeleri. 132
Tablo 3. 5. 1815 tarihli plana göre onarılması gereken burçlar, kapılar ve merdivenler. 133
Tablo 3. 6. 1815 yılı defterine göre surlarda uygulanan onarım teknikleri. 135
Tablo 3. 7. 1815 yılı defterine göre burçlarda uygulanan onarım teknikleri. 139
Tablo 3. 8. 1815 tamirat defterine göre burçlarda gerçekleştirilen onarımlar. 139
Tablo 3. 9. 1815 tamirat defterine göre kapıların onarımları ve yapımı. 145
Tablo 3. 10. Merdivenlerde yapılan onarımlar 147
Tablo 3. 11. 1815 yılı keşif defterinin transkripsiyonu. 148
Tablo 3. 12. İşçilerin tedarik edildiği yerler ve yevmiyeleri. 168
Tablo 3. 13. 1816 yılı keşif defterinin transkripsiyonu 170
Tablo 3. 14. 1819 yılında onarılan burçlar. 172
Tablo 3. 15. Kapıların onarım. 173
Tablo 3. 16. Merdivenlerin onarımı. 173
Tablo 3. 17. 1819 yılı keşif defteri. 176
Tablo 3. 18. Burçlarda yapılan onarımlar. 182
Tablo 3. 19. 1825 yılı tamirat keşif defterinin tarnskripsiyonu. 185
Tablo 3. 20. Burçlarda gerçekleştirilen onarımlar. 195
Tablo 3. 21. 1828 yılı tamirat keşif defterinin tanskripsiyonu. 197
Tablo 3. 22. Antalya Kalesi'nde çalışacak işçilerin yevmiyeleri ve malzemelerin fiyatlarını gösteren defterin transkripsiyonu. 204
Tablo 3. 23. 1835 yılı tamirat keşif defteri transkripsiyonu. 207
Tablo 3. 24. 1836 yılı tamirat keşif defterinin transkripsiyonu. 216
Tablo 3. 25. 1842 yılı tamirat keşif defterinin transkripsiyonu. 225
Tablo 4. 1. Yavi oğlu Külük'ün adının geçtiği kitabeler 236
Tablo 4. 2. İç sur duvarının yapısı. 238
Tablo 4. 3. Orta sur hattındaki burçlardan bazı örnekler. 241
Tablo 4. 4. Orta surdan günümüze kalan kısımların duvar işçiliği. 242
Tablo 4. 5. Osmanlı Dönemi onarımlarında çalışan mimarlar. 258
Tablo 4. 6. Onarım teknikleri ve hasar türleri. 261

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 4. 1. İskele çeşitleri: 1. Sıpalı iskele 2. Çıkma iskele 3. Sabit iskele 4. Dikme çelikli iskele 5. Tekerlekli iskele 6. Asma iskele (salıncak iskele). 260

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz. Bakınız

BOA. Başkanlık Osmanlı Arşivi

Çev. Çeviren

Ed. Editör

Haz. Hazırlayan

MS. Milattan sonra

MÖ. Milattan önce

Vd. Ve diğerleri

T.C. Türkiye Cumhuriyeti

ÖZET

Bu tezin konusu Antalya Kalesi'nde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gerçekleştirilen inşa ve onarım faaliyetleridir. Çalışma Antalya Kalesi'nin tahkimat ögeleri olan surlar, burçlar, kapılar ve bunların bünyesindeki dendanlar, harpuştalar ile merdivenler gibi ögelerin inşa ve onarımını ele almaktadır. Selçukluların ilk fethi olan 1207 yılından Osmanlı devrinin sonuna kadar olan tarih, tezin tarihsel sınırlarını oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı Antalya Kalesi'nin istihkâm ögelerinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yapılan inşa ve onarım faaliyetlerini ortaya koymaktır. Tezde, Antalya Kalesi'nde Türk Devrinde gerçekleştirilen imar etkinlikleri dönem kaynaklarına göre bütüncül olarak irdelenmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında toplanan veriler, yazılı kaynaklar olan kitabeler ve Osmanlı tamirat keşif defterleri aracılığıyla elde edilmiştir. Bu kaynaklardan edinen bilgiler, kalede gerçekleştirilen saha çalışmasıyla teyit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, kalenin nerelerinde inşa veya onarım gerçekleştirildiği, inşa ve onarım etkinlikleri kapsamında kullanılan malzemeler, çalışan mimarlar, işçiler ve maliyetler ortaya koyulmuştur.

Antalya Kalesi'nde bulunan kitabelerden anlaşıldığı kadarıyla Selçuklu devrinde dış surun kuzeybatısındaki burçlar ile doğu sur hattında Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki burçda, orta sur ile burçlarında ve iç sur ile burçlarında onarımlar yapılmıştır. Antalya Kalesi'ndeki imar faaliyetleri Anadolu Selçukluları'nın kale onarım veya yeniden inşa faaliyetleri içinde en kapsamlılarından birisidir. Kaledeki onarım faaliyetleri, I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246) dönemlerinde olmak üzere üç farklı sultan tarafından yaptırılmasıyla da öne çıkar.

Antalya Kalesi'ndeki Osmanlı dönemi onarımları hakkında ana kaynak olan tamirat keşif defterleri 19. yüzyılın ilk yarısında Sultan II. Mahmud döneminde (1808-1839) tutulmuştur. 1815, 1816, 1819, 1825, 1828, 1835, 1836 ve1842 tarihli sekiz adet defter aracılığıyla kalede yapılan onarımlar detaylı olarak öğrenilmektedir. Bu dönemde kaledeki en kapsamlı onarım 1815 yılında gerçekleşmiştir. Kaledeki onarım etkinliklerinin büyük kısmı kalenin dış sur ve burçlarında yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antalya Kalesi, inşa, onarım, arşiv.

ABSTRACT

THE TURKISH- ERA CONSTRUCTION AND REPAİR ACTIVITIES IN ANTALYA CASTLE (13.-20. CENTURIES)

The subject of this thesis is the construction and repair activities carried out in Antalya Castle during the Seljuk and Ottoman periods. The study addresses the construction and repair of the fortification elements of Antalya Castle, including the walls, towers, gates, and their components such as battlements, parapets, and stairways. The historical framework of the thesis spans from the Seljuk conquest in 1207 to the end of the Ottoman era. The aim of the study is to reveal the construction and repair activities performed on the fortification elements of Antalya Castle during the Seljuk and Ottoman periods. The thesis attempts to examine comprehensively the building activities carried out in Antalya Castle during the Turkish era, based on the available period sources. The data collected within the scope of the study were obtained through written sources such as inscriptions and Ottoman repair survey registers. The information derived from these sources was cross-checked with fieldwork conducted in the castle. As a result of the study, the locations of the construction and repair activities, the materials used, the architects and workers involved, and the costs were identified.

According to the inscriptions found in Antalya Castle, during the Seljuk period, repair were carried out on the towers of the outer walls in the northwest, on the tower located to the north of Hadrian's Gate along the eastern wall line, on the middle walls and their towers, as well as on the inner walls and their towers. The construction activities in Antalya Castle are among the most comprehensive repair or reconstruction efforts of fortresses undertaken by the Anatolian Seljuks. The repair works in the castle stand out as they were commissioned by three different sultans: I. Izzeddin Keykavus (1211–1220), I. Alâeddin Keykubad (1220–1237), and II. Giyaseddin Keyhusrev (1237–1246).

The primary sources regarding the Ottoman period repair of Antalya Castle are the repair survey registers, which were kept during the reign of Sultan Mahmud II (1808–1839) in the first half of the 19th century. Through eight registers dated 1815, 1816, 1819, 1825, 1828, 1835, 1836, and 1842, the restorations carried out in the castle are learned in detail. The most extensive repair of this period took place in 1815. Most of the repair activities were carried out on the outer walls and towers of the castle.

Keywords: Antalya Castle, construction, repair, archive.

ÖNSÖZ

Antalya Kalesi hem Selçuklu hem de Osmanlı döneminde Doğu Akdeniz'de yer alan önemli limanlardan birini ve ticaret açısından önemli bir şehri savunmaktaydı. Bundandır ki bu önemli kent, saldırılara karşı korunmak amacıyla tahkimat ögelerinin sağlam kalması adına sürekli onarılmaktaydı. Anıtsal bir mimariye sahip Antalya Kalesi'nin bu dönemlerdeki yoğun inşaat faaliyetlerinin süreci bütüncül bir değerlendirme ile araştırılmamıştır. Bu tez, Antalya Kalesi'nin Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde geçirdiği inşa ve onarım etkinliklerini bir arada değerlendirerek alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu tezin ortaya çıkmasında birçok kişinin emeği bulunmaktadır. Bu konunun bir eksiklik olduğunu belirterek, çalışılmasını öneren ve tezin içeriğinin şekillenmesinde büyük rol oynayan, tezi tüm detayıyla okuyan ve saha çalışmalarında yanımda olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Lokman TAY'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez İzleme Komitesi jüri üyeleri olan ve bu vesileyle baştan beri çalışmaları takip eden ve tez içeriğinin şekillenmesinde büyük katkıları ve emekleri olan değerli hocalarım Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK ve Doç. Dr. Remzi AYDIN'a, tez jürisinde yer alarak önemli katkılarda bulunan hocalarım Prof. Dr. Abdullah KARAÇAĞ ve Prof. Dr. Ayşe Budak'a, tez sürecinde desteklerini gördüğüm Arş. Gör. Dr. Elif GÜNGÖR, İbrahim Can OLCAR, Tolga KADIOĞLU, Aybüke GÖKTEPE, Roksan İSEL ve Ebubekir KOÇYİĞİT'e teşekkür ederim. Ayrıca Antalya Kalesi'nin eski fotoğraflarının bir kısmını temin etmemde yardımcı olan Antalya Arkeoloji Müzesi ve Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) çalışanlarına, Antalya Kaleiçi imar planının çalışmada kullanılmasına izin veren Antalya Büyükşehir Belediyesi Koruma Uygulama ve Denetim Şube Müdürlüğü'ne teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca her zaman desteklerini gördüğüm başta annem Dilber DEMİR ile babam Cafer DEMİR'e ve değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Soner DEMİR

Antalya 2025

GİRİŞ

A. Konunun Tanımı, Sınırları, Amacı ve Önemi

Türkler, Anadolu'da Helenistik, Roma ve Bizans mirası kalelere yerleşmiş, yaşam süreçleri boyunca bunları onararak veya yeniden inşa ederek kullanmışlardır[1]. Tarihi Helenistik döneme kadar inen Antalya Kalesi de bu durumun örneklerindendir. Helenistik dönemde Antik Pamphylia bölgesi içindeki liman yerleşimlerinden biri olan kale, ilk büyük gelişimini büyük ihtimalle Pergamon Kralı II. Attalos'un burayı iskân etmesi ile yaşamıştır. Bu dönemde ilk tahkimat yapılaşması limana yakın yerlerde gelişmiş, Roma döneminde kalenin sınırlarında genişlemeler olmuş yeni surlar, burçlar ve kapılar ile takviye edilmiştir. Sonrasında Bizans hâkimiyetine geçen kale bu dönemde de eklemelerle ve onarımlarla sağlamlaştırılmıştır. Kent Bizans devrinden sonra Türk yönetimine geçmiş ve bu dönemde de çok sayıda inşa ve onarım etkinlikleriyle güçlendirilmiştir.

Antalya Kalesi'nin Türkler tarafından ilk fethi 1207 yılında Selçuklular tarafından gerçekleştirilmiştir. Antalya Limanı'nın ve kentin korunması açısından güçlü bir tahkimat sistemine sahip olan kale hem Selçuklu hem de Osmanlı dönemlerinde özen gösterilen surlara sahipti[2]. Kale 19. yüzyılın sonlarına kadar, farklı tarihlerde doğal afetlerin, kuşatmaların verdiği hasarlardan ötürü, onarımlar ve yeniden inşa etkinlikleriyle iyileştirilmiştir. Bu çalışma kalenin 1207 yılından Osmanlı Devleti'nin sonuna kadarki dönem içinde geçirdiği inşa ve onarım faaliyetlerini irdelemektedir. Bu bağlamda tezin başlığı "Antalya Kalesi'nde Türk Devri İnşa ve Onarım Faaliyetleri (13-20. yüzyıllar)" şeklinde belirlenmiştir.

Bu tez yalnızca tahkimat sistemini oluşturan surların, burçların, kapıların, merdivenlerin, hendeğin, dendanların ve harpuştaların onarımlarını kapsamaktadır. Tezin tarih sınırlandırması, kalenin Selçuklular tarafından 1207 yılındaki ilk fethinden, Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar olan zaman aralığıdır. Dönem kaynakları (kitabeler, tamirat keşif defterleri) onarımlar hakkında, Selçuklu egemenliğindeki 13. yüzyılın ilk yarısı ve Osmanlı devrinde 19. yüzyılın ilk yarısı ile ilgili bilgiler sunmaktadır.

Antalya Kalesi'nin Türk devrinde geçirdiği onarımlar ve inşa faaliyetleri mevcut kaynaklar üzerinden bütüncül şekilde incelenip değerlendirilmemiştir[3]. Tezin birincil amacı bu

---

[1] Anadolu Türk Devri kale mimarisi hakkında genel bilgiler için bkz. Sevgen, 1959; Boran, 1999: 347-363; Eyice, 2001: 240-242; Boran, 2002: 878-892; Parlak, 2023: 632-660.

[2] Antalya Kalesi'nin tahkimatı yabancıların da dikkatini çekmiş ve İstanbul'un kara surlarına benzetilmiştir. Bkz. Hirschfeld, 1874: 714.

[3] Antalya Kalesi'nin Türk devrindeki tüm onarım faaliyetlerini ortaya koymak mümkün değildir. Çünkü bu dönemdeki onarımlar hakkında bilgiler sunan kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Selçukluların 1207 ile 1245 yılları

eksikliği tespit edilebilen dönem kaynaklarına göre olabildiğince gidermektir. Bu amaçla hasarların sebepleri, kalenin hangi kısımlarında onarımlar yapıldığı, onarım teknikleri, kullanılan malzemeler ile nerelerde kullanıldıkları ve kullanım biçimleri, malzemelerin fiyatları, mimar, mühendis, dülger, neccar, kireççi, taş kırıcı işçilerinin sayısı ve maaşları, bunların nereden tayin edildiği, tüm bu işlerin örgütlenmesi ve arkasındaki aktörler ve süreç ortaya koyulmaya çalışılmaktadır. Tezin bir diğer amacı da Antalya Kalesi onarım faaliyetlerinin Osmanlı imar faaliyetleri içerisindeki yerini belirlemektir. Bu bilgilerin ortaya koyulmasıyla Osmanlı mimarlık tarihi alanına Antalya Kalesi onarımları özelinde katkı sunulması amaçlanmaktadır.

B. Yöntem

Çalışmanın konusu belirlenip sınırlandırması yapıldıktan sonra, konuyla ilgili yayınlar incelenmiştir. Bu kaynakların araştırmaları için büyük ölçüde, Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi, Akdeniz Üniversitesi Kütüphanesi, Koç Üniversitesi Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi Kütüphanesi'nden faydalanılmıştır. Antalya Kalesi'nin eski fotoğraflarının bir kısmı Antalya Arkeoloji Müzesi ve Koç Üniversitesi Suna ve İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nden, bir bölümü de internet kaynaklarından temin edilmiştir.

Tezin konusu ile ilgili doğrudan bilgiler sunan onarım-inşa kitabeleri ve Osmanlı arşiv belgeleri tetkik edilmiştir. Selçuklu dönemi kitabeleri mevcut transkripsiyonları üzerinden takip edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı belge tarama sisteminden Antalya Kalesi ile ilgili Osmanlı dönemi arşiv belgelerinin taraması yapılmış, konumuz ile ilgili tespit edilen belgeler günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Belgeler arasından özellikle onarımın yerleri, teknikler, malzemeler, mimarlar, maliyetler hakkında bilgiler sunan 19. yüzyılın ilk yarısındaki tamirat keşif defterleri üzerinde durulmuştur. Osmanlı arşivinde yapılan taramada 19. yüzyıl öncesinden tamirat keşif defteri tespit edilememiş olmasına rağmen, kalede onarımlar yapıldığını arşiv belgeleri ve diğer kaynaklardan öğrenmekteyiz[4].

Arazi çalışması yapılarak kalenin mevcut durumu tespit edildikten sonra, onarımlar surlar üzerindeki yerleri belirlenmek için incelenmiştir. Selçuklu devri onarımları kitabelerden izlenebildiği için Selçukluların surlardaki müdahaleleri kitabelerin bulunduğu burç ve sur

arasındaki onarımları kitabelerden takip edilirken, Osmanlı onarımları 19. yüzyıldaki tamirat keşif defterleri aracılığıyla ortaya koyulmaktadır. Bu tarihler arasındaki onarımların detayları ise henüz bilinmemektedir.

[4] 7 numaralı mühimme defterinden, 1568 yılında limanda deniz içinde bulunan burçların (*Burgaz*) diplerinin deniz dalgalanmasından (*deryâ temevvüç*) harap olduğu ve bununla birlikte bazı kara duvarlarının ve nevbethânelerin çardaklarının tamire ihtiyaç duyduğu, masraf tutarının 60 bin akçe olduğu öğrenilmektedir. Bkz. Yıldırım vd., 1999: 189-190; 17. yüzyıl sonlarında coğrafya sözlüğünü yazan Edmun Bohun, "*Türkler bugünlerde buranın ve valilerinin sığındığı kalenin tahkimatını onarmaya özen göstermektedirler.*" Bkz. Bohun, 1693: 364.

kısmındaki malzeme ve duvar örgü tekniğinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Selçukluların diğer kale inşa ve onarım faaliyetleri ile karşılaştırma yapılarak ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır. Osmanlı dönemi tamirat keşif defterlerinde bahsi geçen onarım teknikleri ve kullanılan malzemeler yerinde belirlenmeye çalışılmıştır. Ne var ki tahkimat sisteminin büyük kısmının günümüze ulaşamaması, kalan kısımların da bakımsızlıktan bitkiler ile kaplanması ve surlar ile burçların önündeki yapılaşma gibi olumsuz faktörler kalede yapılan onarımları tespit etmeyi güçleştirmektedir.

"Giriş" ve "Sonuç" bölümleriyle beraber toplam altı ana başlıktan oluşan tezin birinci bölümü "Antalya Kalesi: Tanımı, Mimari Özellikleri ve Kalenin Türk Devri Öncesinde İnşa Süreci ve Onarımlar", başlığını taşımaktadır. Bu bölüm Antalya Kalesi'nin tanımı ile genel olarak mimari özellikleri (malzeme, işçilik, plan) ve kalenin Türk devri öncesi inşa süreci ve onarımlarına ayrılmıştır. Tahkimat sistemin ögeleri tanımlanarak, Antalya Kalesi'nin ilk inşa tarihi üzerine yapılan tartışmalara yer verilmiş, surların oluşumu ve genişleme süreci üzerinde durulmuştur.

"Selçuk Devrinde Antalya Kalesi: Egemenliğin Teşhiri ve İnşa-Onarım Faaliyetleri" başlıklı ikinci bölümde Selçuklu devrinde Antalya Kalesi'ndeki onarımlar anlatılmıştır. 1207, 1216, 1220, 1225, 1238-1244-45 yıllarındaki onarımlar kronolojik düzende irdelenmiştir. Bu yıllardaki onarımların boyutu malzeme ve işçilik özelliklerinden anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde "Osmanlı Devrinde Antalya Kalesi: Otantik Kaynaklara Göre Kalenin Görünümü ve İnşa-Onarım Faaliyetleri" adı altında kalenin Osmanlı dönemindeki durumu ve onarım ve inşa faaliyetleri incelenmektedir. Bu bölümün ana kaynağını tamirat keşif defterleri oluşturmaktadır.

Tezin dördüncü bölümünü içeren "Değerlendirme" kısmında, inşaat örgütlenmesi, onarım teknikleri, mimarlar, malzemeler, işçiler ve maliyetlerin genel bir karşılaştırması yapılmıştır. Antalya Kalesi'ndeki inşa ve onarım faaliyetleri Sinop İç kalesi, Alanya Kalesi ve Konya Kalesi'ndeki Selçuklu onarımları ve yeniden inşa faaliyetleri ile değerlendirilmiştir. Tezde ortaya koyulan veriler ise "Sonuç" bölümünde derlenmiştir. Tezde kullanılan kaynaklar, "Kaynakça" kısmında yazar soyadına göre alfabetik olarak verilmiştir.

C. Kaynaklar

Bu tezde sunulan verilerin ana kaynaklarını Selçuklu kitabeleri ve Osmanlı tamirat keşif defterleri oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan temel kaynaklar olan kitabeler ve Osmanlı keşif defterlerine ek olarak kronikler ve seyahatnameler yardımcı kaynaklardır. Kitabeler

Selçuklu devri onarımları için başlıca kaynak olurken, tamirat keşif defterleri ise Osmanlı dönemi onarımları için temel kaynaktır.

Antalya Kalesi'nde surlarda ve burçlarda Selçuklu hükümdarlarından I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), I. Alâeddin Keykubad (1220-1237) ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1245) iktidarı döneminden toplam 58 kitabe tespit edilmiştir[5]. I. İzzeddin Keykavus kitabeleri iç kale suruna yerleştirilmiş 42 adet sütunun alt kısımlarına yazılmıştır. Aslında bir fetihname yazıtı olan bu kitabelerde surların yeniden inşa edildiği de kaydedilmiştir[6]. Alâeddin Keykubad devri kitabeleri ise orta sur hattındaki burçlarda ve Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki burçta yer almaktaydı. Kitabeler surların ve burçların inşası ile ilgilidir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in inşa kitabeleri de kuzeybatıda bulunan burçlarda bulunmaktadır.

Selçuklu dönemi inşa ve onarımlarıyla ilgili birincil kaynaklardan biri de İbn Bibi'nin "*El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, Selçuknâme"* isimli kroniğidir[7]. Surlardaki inşaat etkinlikleri için detaylı bilgiler vermese de kuşatma esnasında oluşan hasarların giderildiğini aktarması açısından önemlidir.

Modern dönemde Selçuklu dönemi onarımları hakkında yapılan çalışmalar kısıtlıdır. Leyla Yılmaz'ın Antalya şehrinin Orta çağ mimarisini ve şehir dokusunu incelediği 1997 yılında tamamladığı doktora tezinin bir ürünü olan "*Antalya: Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*[8]*"* isimli kitabında Selçuklu kitabelerinin bulunduğu sur hatları ve burçlardaki inşa ve onarım faaliyetleri detaylı olmasa da incelenmiştir.

Antalya iç kale suruna 1216 yılında yerleştirilen fetihname metnini inceleyen önemli bir çalışma olan ve Scott Redford-Gary Leiser tarafından hazırlanan "*Taşa Yazılan Zafer: Antalya İçkale Surlarındaki Selçuklu Fetihnamesi*[9]" isimli kitap, 1216 yılındaki onarımlar üzerinde de durmaktadır. Yine aynı kitabın içinde yer alan Burhan Varkıvanç tarafından yazılan "*Surların Oluşum Süreci Üzerine Bazı Gözlemler*[10]" kale surlarının inşa süreci ve iç kale surlarının yeniden inşa meselesini irdeleyen önemli bir çalışmadır.

Antalya Kalesi'nin Osmanlı dönemi inşa ve onarım faaliyetleri için ana kaynak tamirat keşif defterleridir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı belge tarama sisteminden sekiz adet tamirat keşif defteri tespit edilmiştir. Tamirat keşif defterleri,

[5] Kitabeler için bkz. Fikri, 1920-1922: 54-62; Tevhid, 1925: 165-176; Combe, Sauvaget, Wiet, 1939: 109-113, 178-179, 190, 226-232; Combe, Sauvaget, Wiet, 1941-1942: 5-7, 105, 158-160; Erten, 1997: 55-64; Yılmaz, 2002: 108-116; Redford, ve Leiser, 2008: 30-53; Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 13-166; Beyazal, 2019: 7-120.
[6] Redford, ve Leiser, 2008: 34.
[7] İbni Bibi, 2020: 128, 174.
[8] Yılmaz, 2002: 108-116.
[9] Redford, ve Leiser, 2008: 11-53.
[10] Varkıvanç, 2008: 55-61.

kalenin hangi kısımlarında hasarların oluştuğu ve onarıldığı, kullanılan onarım teknikleri, malzemeler, maliyetler konusunda doğrudan bilgiler sunmaktadır.

İlk tamirat keşif defteri 1815 tarihli olup en kapsamlı defterdir. Cevdet[11] Askeriye kataloğunda bulunan bu defter, ekinde bir de kalenin krokisine sahip olması bakımından önemlidir[12]. Bir bakıma 1815 tarihli defterin keşf-i sani defteri olan 1816 tarihli defterde Cevdet Nafia kataloğu içerisindedir[13]. 1819 tarihli tamirat defteri Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi tasnifinde Bina Emini kaleminde (D.BŞM.BNE) bulunmaktadır[14]. 1825 ve 1828 yılı keşif defterleri Antalya üç numaralı şer'iyye sicil defterine işlenmiştir[15]. 1835 yılı tamirat keşif defteri Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi tasnifinde Bina Emini kaleminde (D.BŞM.BNE) bulunmaktadır[16]. 1836 yılında hazırlanan keşif defteri ise Antalya altı numaralı şer'iyye sicil defterinde bulunmaktadır[17]. 1842 yılı keşif defteri Maliye Nezareti Defterleri tasnifi, Masarifat Muhasebeciliği Defterleri içerisindedir[18].

Modern dönemde Antalya Kalesi'nin Osmanlı onarımlarını inceleyen çalışma nerdeyse yok denilebilir. Rifat Özdemir "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)" makalesinde bazı tamirat keşif defterlerinin içeriğinden bahsetmiştir[19].

Antalya Kalesi hakkında genel bilgiler veren bazı önemli kaynaklar ise şunlardır:

Strabon'un coğrafya kitabi şehrin kuruluşu hakkında bilgi veren en erken kaynaktır[20]. Ebû Abdullah ibn Battuta, seyahatnamesinde 14. yüzyıl başındaki Antalya Kalesi'nin görünüşünü anlatmıştır[21]. Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi kalenin detaylı bir anlatısını

---

[11] Cevdet tasnifi, Muallim Cevdet başkanlığındaki bir heyet tarafından 8 Ekim 1932 tarihinde başlanmış tasnif işlemleri 1937 yılına kadar devam etmiştir. Cevdet tasnifi, 17 katalogdan oluşup, 1553-1904 tarihleri arasındaki belgeleri ihtiva etmektedir. Tamirat keşif defterlerinden iki tanesi Cevdet tasnifinin Askeriye ve Nafia kataloğunda bulunmaktadır. Cevdet Tasnifi için bkz. Genç vd., 2010: 420-421.

[12] BOA. C.AS. 840/35837.

[13] BOA. C.NF. 17/841.

[14] BOA. D.BŞM.BNE. d.16224. Bina emini kaleminde devlete ait miri binalar olan, saray, kale, palanga, han, çeşme, su yolları, selatin camileri, askeri binalar, ambar, köprü, kemer ve bend gibi yapıların inşa, tamir ve yeniden düzenlemeleri ile ilgili defterler bulunur. Yapıların keşifleri, malzemelerin tedariki, hesapları, işçi yevmiyeleri, çeşitli ödemeleri, ile inşaatın tamamlanmasından sonra yapılan son keşif, ölçümler ve muhtelif masrafların icmali yer alır. 1646-1839 tarihleri arasında 661 adet defteri içerir. Bkz. Genç vd., 2010: 152-153.

[15] Şer'iyye sicilleri, mahkemede kadı veya naibi tarafından tutulan, mahkeme kayıtlarıdır. Osmanlı'da aile, toplum, ekonomi ve hukuk gibi alanlarda bilgiler vermektedir. Bkz. Uğur, 2010: 8-11; Buna ilaveten mimarlık tarihi açısında da önemli olan bu sicillere tamirat keşif defterleri de işlenmekteydi. Şer'iyye sicillerinin mimarlık tarihi açısından önemi için bkz. Denktaş, 2005: 51-66; Açık ve Tuluk, 2009: 461-473; 1825 yılı tamirat keşif defteri için bkz. BOA. MŞH. ŞSC.d. 01150/1,2,3,4; 1828 yılları tamirat keşif defteri için bkz. BOA. MŞH. ŞSC.d. 01150/ 40,41,42; Ayrıca Antalya 3 numaralı şer'iyye sicilinin transkripsiyonu için bkz. Katrancı, 2003.

[16] BOA. D.BŞM.BNE. d. 16431.

[17] BOA. MŞH. ŞSC.d. 01153/16,17,18.

[18] Maliye Nezaretine ait Masarifat Defterleri, başka alanlarda belgeleri ihtiva etmesi ile birlikte ebniyelerin keşif, inşa ve tamir masraf defterlerini de barındırmaktadır. Bkz. Genç vd., 2010: 247; 1242 yılı tamirat keşif defteri için bkz. BOA. ML. MSF. d. 04193.

[19] Özdemir, 1994: 1378-1385.

[20] Strabon, 2021.

[21] İbn Battuta, 2019.

yapmış, surlar, burçlar, kapılar hakkında önemli bilgiler vermiştir[22]. 19. yüzyılda kaleyi ziyaret eden gezginler arasındaki en önemli kaynak Karl Graf Lanckoronski'dir. Lanckoronski "Pamphylia ve Pisidia Kentleri" isimli çalışmasında surlarla burçların tarihlendirilmesi ve mimari özellikleri adına önemli veriler sunmaktadır[23]. Süleyman Fikri Erten'in "Antalya Livası Tarihi" adlı kitabı kaledeki kitabeleri tanıtması bakımından bu tezin konusu adına önemlidir[24].

Mimar Cemil Cahit Sönmez, "Antalya Kenti Kalesi'nin Tarihi. Burçlar, Kapılar ve Sur Duvarları[25]" isimli kitap çalışması kalenin tanıtımını ele alan ilk ciddi çalışma olmuştur. Sönmez, kalenin tarihsel oluşumunu ele aldıktan sonra, kale ögelerinin mimari özellikleri üzerinde durmuştur.

Antalya Kalesi'nin Osmanlı dönemindeki panoramasını bütüncül bir şekilde titizlikle ele alıp ortaya koyan Evren Dayar'ın çalışmaları olmuştur. Dayar'ın "1815 Haritası'nda Antalya Kalesi: Surlar, Kapılar ve Burçlar" başlıklı makalesi, 1815 yılı keşif defteri ile defterin ekinde yer alan kale planı ve şer'iyye sicilleri, arşiv belgeleri ile Antalya Kalesi'nin ögelerinin konumlarını ve kalenin genel görünüşünü sunan önemli bir çalışmadır[26]. Dayar "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Antalya Kaleiçi ve Çevresi" makalesinde haritalar ve dönem kaynakları üzerinden Antalya Kalesi'ndeki ve çevresindeki yapılaşma ve fiziki gelişmeyi incelerken kalenin kapıları ve kulelerinin de tespitini yapmaktadır[27]. Dayar'ın diğer bir çalışması "1905 Haritalarında Antalya Kaleiçi ve Çevresi" isimli makalesi olup, bu çalışmasında 1905 yılında hazırlanmış iki Antalya Kalesi haritası üzerinden kalenin genel görünüşü ile kaledeki mevcut ve günümüzde olmayan yapıların konumlarını ortaya koymaktadır[28].

[22] Evliya Çelebi, 2011.
[23] Lanckoronski, 2005: 7-32.
[24] Fikri, 1920-1922; Erten, 1997.
[25] Sönmez, 2009.
[26] Dayar, 2020: 667-716.
[27] Dayar, 2020-a: 59-84.
[28] Dayar, 2024: 229-260.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTALYA KALESİ: TANIMI, MİMARİ ÖZELLİKLERİ VE KALENİN TÜRK DEVRİ ÖNCESİNDE İNŞA SÜRECİ VE ONARIMLAR

1.1. Antalya Kalesi'nin Tanımı ve Mimari Özellikleri

Antalya Kalesi'nin ana hatları doğal bir oluşumun parçası olan Antalya Körfezi'nin sınırlarını takip ederek oluşturulduğundan kale planı at nalı ve yarım ay şeklini anımsatmaktadır[29] (Plan 1. 1). Kuzeybatı ve güneybatı kıyıdan başlayan sur hatları, kara içine doğru kuzeye ve doğuya uzanarak bir yay oluşturarak at nalı biçimini almıştır. Kalenin bulunduğu alan, falez boyunca bir liman ve yerleşim adına en uygun yer gibi görünmektedir[30]. Körfez olan bu yer, karanın içine doğru derinleştiği için falezler sayesinde limanı üç taraftan korumaktaydı. Bu körfezin oluştuğu yerdeki kayalıklar büyük ihtimalle Düden Çayı'nın bir kolunun buradan denize dökülmesi ile aşınan kayaların liman yerleşimi için uygun hâl almasıyla meydana gelmişti[31].

Kale, kıyıdan karanın içlerine doğru yükselen bir topografya üzerine inşa edilmişti (Resim 1.1-1.2-1.3). Gravürlerden ve eski fotoğraflardan görüldüğü kadarıyla kale denizden bakıldığında topografyadan dolayı kıyıdan karaya doğru surlar ve burçların yükselişi ile piramidal bir panorama sergilemekteydi[32]. Bir nevi limanın öncü savunucusu olan deniz içindeki iki burç ile başlayan kale manzarası, hemen kayalıkların dikleştiği konumdaki surlar ve burçlar ile ilk yükselişini yapar ve daha arkadaki kara surları ile piramidal görüntüsünü tamamlar. Bu görüntü kalenin batı sınırını oluşturan sur hattında daha net şekilde izlenebilmektedir. Batı sınırı sur hattında, kuzeye yani karaya doğru yükselen duvar ve burçlar böyle bir görüntüyü net bir şekilde ortaya koyuyordu. Karadan bakıldığında ise anıtsal çift duvar, kuleler, hendek ve kapılarla karşılaşılmaktaydı.

Kale, içerideki ayırıcı surlar ile farklı alanlara ayrılmıştı. Selçuklu devrinden itibaren içerdeki ayırıcı surlar, aynı din ve milletten oluşan halka ait farklı büyüklükte mahalleler oluşturmuştu[33]. 15. yüzyıldan kalma bir Köln seyahatnamesinde bu durum "*Antalya güzel bir*

[29] Sperling, 1864: 67; Hellenkemper und Hild, 2004: 324; Lanckoronski, 2005: 7.
[30] Lanckoronski, 2005: 8.
[31] Varkıvanç, 2008: 57.
[32] 1811-1812 yıllarında kaleyi ziyaret eden Francis Beaufort, bu durumu; "*Adalia, küçük bir limanın çevresinde güzel bir konuma sahiptir; sokaklar bir tiyatronun koltukları gibi birbirinin arkasında yükseliyor gibi görünüyor..."* şeklinde anlatmıştır. Bkz. Beaufort, 1817: 119; Edwin John Dawis, kalenin görüntüsünü, "*Kayalığın tepesine dek çıkan dik sokaklarıyla kasaba, limanın çevresinde bir amphitheatrum biçiminde kurulmuştu*." sözüyle bir amfitiyatroya benzetmişti. Bkz. Dawis, 2006: 162.
[33] Hellenkemper und Hild, 2004: 324; Tanyeli, 2021: 109.

şehir duvarlarla ve hendeklerle üç kısma ayrılmış, sanki üç ayrı şehirden oluşuyormuş gibi…[34]" ifadesiyle tanımlanmıştır. Bu ifadeden kalenin üç ana kesimi olduğu anlaşılmaktadır. 14. yüzyıl başında kente gelen İbn Battuta, duvarlarla ayrılan bu alanların farklı inançtan ve milletten insanları barındırdığını anlatmaktadır[35]. Onun anlattıklarından kalenin liman dışında beş farklı kesimi olduğu anlaşılmaktadır. 1862 yılında kenti ziyaret eden Sperling, kalenin dört kısma ayrıldığını belirtir. Batıda ve daha yüksek bir konumda bulunan Tophane olarak isimlendirilen bölümün iç kale olduğunu ve kalenin diğer kısımlarından bir duvarla ayrıldığını vurgulayan Sperling, kalenin geri kalan kısmının içerde iki duvarla üç bölüme ayrıldığını söyler[36]. Kaledeki bu ayrım 19. yüzyıl sonlarında da devam etmekteydi. 19. yüzyıl sonlarında kaleye gelen C. Wilson, bu durumdan şöyle bahseder; "*Şehir, eskiden olduğu gibi farklı toplulukları birbirinden ayıran ve kısmen hâlâ ayırmaya devam eden surlarla bölgelere ayrılmıştır. Hristiyanlar, şehrin güney kısmında yaşamaktadır. Burada birkaç Rum kilisesi ile eski bir kilise olan bir cami bulunmaktadır. Müslümanlar şehrin kuzey mahallesinde yaşamaktadır*[37]." Uğur Tanyeli, ayırıcı duvarların varlığının sebebini etnik ayrımlara değil, kentin fiziksel evrim süreci ile ilişkilendirir[38]. Evren Dayar, 1815 yılında hazırlanan planı esas alarak kalenin liman dışında altı sahaya ayrıldığını vurgulamıştır. Dayar, orta sur ile doğudaki dış sur arasında kalan kısım, iç sur ile orta sur arasındaki bölüm, iç surun batısında kalan "*Mevlevihane ve Türbeler Bölümü"* ve kuzeybatıda kalan ayırıcı duvarlar ile oluşan daha küçük alanlar içinde yer alan Hasbahçe ve Ali Paşa Sarayı'nın bulunduğu konumlar ile birlikte kalenin altı kısma ayrıldığını ifade eder[39].

Kalenin içindeki ayırıcı surların ortaya çıkardığı farklı bölümlerin Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde ne amaçla kullanıldığı net olarak bilinmemektedir. Bu alanların Helenistik, Roma ve Bizans mimari envanteri birkaç örnek dışında günümüze ulaşmadığı için, bu dönemlerdeki kullanımı açık değildir. Helenistik sur ve burç özellikleri gösteren örnekler kalenin kuzeybatı kısmı ile güneybatıdaki yerlerde görülmektedir[40]. Kalenin sınırları, son halini Roma döneminde almıştır demek yanlış olmayacaktır. Orta surun arkasında kalan kesimde Roma döneminin agorası bulunmaktaydı[41]. Gamze Kaymak, bu alanın Helenistik dönemde de kullanılmış olabileceğini buluntulardan yola çıkarak önermektedir[42]. İç sur ile orta sur arasında kalan kesimde ise Roma tiyatrosu, odeonu veya bouleuterionun biri de bu kesimdeydi[43]. Uğur

[34] Buch, 1982: 532.
[35] İbn Battûta, 2019: 274-275.
[36] Sperling, 1864: 67.
[37] Wilson, 1895: 123.
[38] Tanyeli, 2021: 107.
[39] Dayar, 2020: 697-698.
[40] Hellenkemper und Hild, 2004: 332; Lanckoronski, 2005: 12.
[41] Kaymak, 2009: 134.
[42] Kaymak, 2009: 134.
[43] Demirel, vd., 218-222.

Tanyeli, Bizans yerleşiminin merkezinin Yivli Minare'nin olduğu konumu yani fetih kitabelerinin yer aldığı surun arkasındaki kesim olduğunu belirtir[44]. Bu kesimde bir Bizans kilisesinin de varlığı tartışılmaktadır. Yivli Minareli Camii'nin bir kiliseden dönüştürülmüş olabileceğine dair kanıtlar bulunmaktadır[45].

20. yüzyıl başına kadar şehri karadan ve denizden çevreleyen ve koruyan kale surları beş farklı ana hat oluşturmaktaydı denilebilir. Bunlar deniz içinde bulunan limanı koruyan sur, kara sınırını oluşturan dış sur ve perde sur, iç kaleyi oluşturan surlar ile kaleyi ortadan bölen orta sur hattıdır. Kalenin sur sistemi, Roma devrinde 2. yüzyıldan itibaren 20. yüzyıl başına kadar bu halini korumuştur. Bu süreç içindeki tek istisna kaleye 10. yüzyılda eklenen perde surdur. Bir zamanlar sur üzerinde yer alan 916 tarihli yazıtta İmparator Leo ile oğlu Konstantinos'un bu duvar hattını inşa inşa ettirdikleri yazmaktaydı[46].

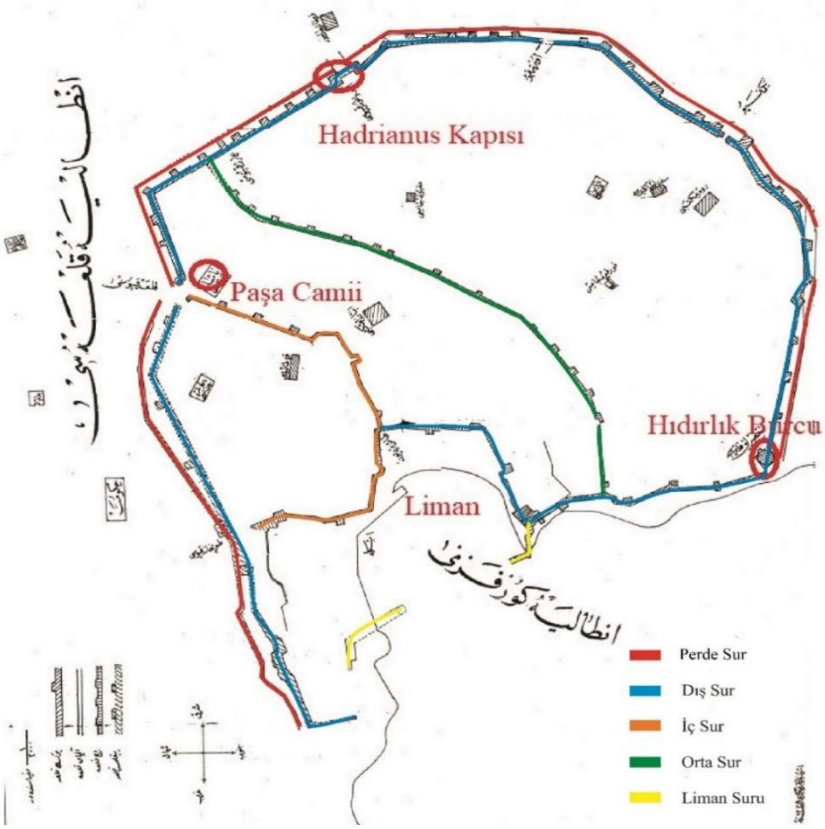

Plan 1. 1. Antalya Kalesi'nin 1921-22'de Süleyman Fikri Erten tarafından çizilen planı. (Plan üzerindeki renklendirmeler tarafımızca yapılmıştır.)

[44] Tanyeli, 2021: 109.
[45] Riefstahl, 1941: 38-39; Yılmaz, 2002: 12-15.
[46] Lanckoronski, 2005: 9.

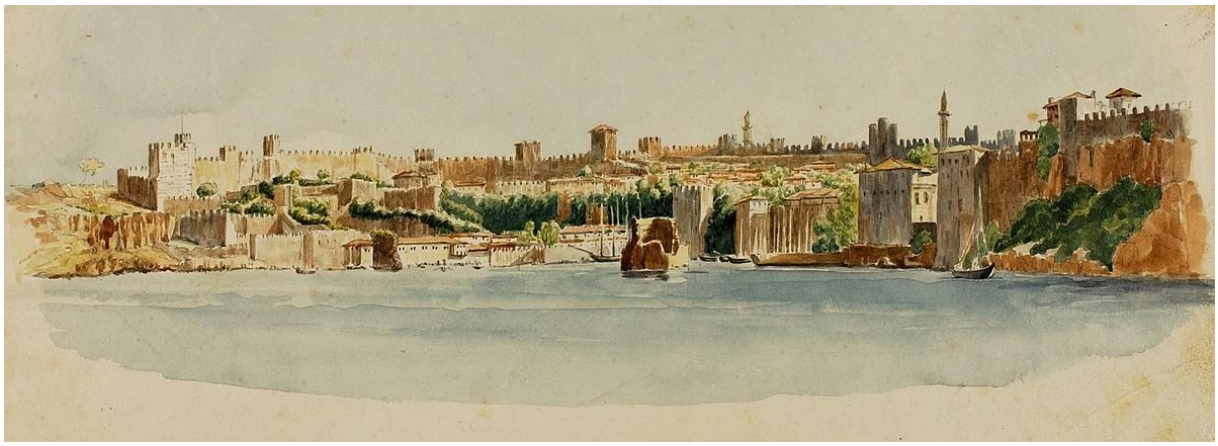

Resim 1. 1. Miner Kilbourne Kellogg'un 1844'te çizdiği Antalya Kalesi resminde kalenin genel görünüşü. (Erişim tarihi 11.11.2024, https://americanart.si.edu/artwork/adalia-asia-minor-34984)

Resim 1. 2. Antalya Kalesi'nin 1812 yılında çizilmiş resmi.

Kaynak: Beaufort, F. (1817). *Karamania, or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor and of the Remains of Antiquity*, Londra.

Fotoğraf 1. 1. Antalya Kalesi'nin kuzeydoğu kesiminin günümüzdeki görünüşü.

Resim 1. 3. Antalya Kalesi'nin genel görünümü.
Kaynak: Koç Üniversitesi AKMED Kütüphanesi, Env. No: ANTPHG_03_ant_152

Fotoğraf 1. 2. Günümüzde Antalya Kalesi'nin bulunduğu konumun havadan görünümü.

1.1.1. Surlar ve Hendek

Antalya Kalesi surlarının tarihi Helenistik döneme yani MÖ 2. yüzyıla kadar gitmektedir. 20. yüzyıl başına kadar neredeyse tümü ayakta olan surlar, her dönem

onarıldığından veya yeniden inşa edildiğinden malzeme ve duvar örgü tekniği bakımından bütünlük göstermemektedir.

Antalya Kalesi surları liman suru, dış sur, perde sur, orta sur, iç sur olmak üzere beş farklı ana hattan oluşmaktaydı (Plan 1.1). Liman surları güney kıyısından ve kuzey kıyısından denize doğru bir hat çizerek birer kule ile sonlanmaktaydı. 1815 yılı tamirat keşif defterinde limanı çevreleyen bu iki surdan güneydekinin 75 metre (100 zirâ) uzunluğunda, 4,5 metre (6 zirâ) genişliğinde, 6 metre (8 zirâ) yüksekliğinde olduğu yazılmıştır[47]. 1872 senesinde Antalya'yı ziyaret eden Edwin John Dawis, liman surundan "*Liman yaklaşık 12 metre (40 ayak) yüksekliğinde, aralıklarla uzun, kare kulelere sahip bir duvarla çevrelenmişti*." diye bahsetmiştir[48].

Dış sur hattı en uzun sur olup kaleyi karadan çevrelemektedir. Sur, Kırk Merdivenden başlayıp güneydoğuya doğru yani Hıdırlık Kulesi'ne bir yay çizip, doğuya kırılma yapıp kuzeye doğru devam ederek batıda Tophane Mevkii'nde son bulmaktadır. Dış surun önünde görece kısa olan perde sur inşa edilmişti. Perde surun önünde de hendek bulunmaktaydı. Kaleyi tam ortadan kesen orta sur, güneybatıda Mermerli Mevkii ile Hıdırlık Kulesi arasındaki bölümden başlayıp kuzeydoğu istikametinde devam etmiştir. İç sur ise saat kulesinden güneybatıya doğru hat çizerek Kırk Merdivene ulaşır. Buradan kuzeye doğru yönelip Tophane'de sonlanır.

Günümüze büyük bölümü ulaşmayan surlar, yapılaşmadan ötürü binalar arasında kalan duvar parçaları üzerinden takip edilebilmektedir. Surlar, genellikle alt kısımlarda büyük kesme taşlara, orta ve üst kısımlarda moloz taşlara sahiptir. Hem iç cepheyi hem de dış cepheyi kaplayan büyük kesme taşlar arasına moloz taşlar doldurulmuştur. Günümüzde Helenistik ve Roma devri duvar işçiliğinden az bir kısım kalmıştır. Duvarların çoğunda geç dönem onarımlarından veya yeniden inşadan kalan kaba yonu ve moloz taşlar görülmektedir. Duvarların kalınlığı değişkenlik göstererek 2 ila 4 metre arasında değişen genişliktedir[49]. Eğimli bir topoğrafya üzerinde yükseldiğinden surlar standart yükseklikte değildir.

Surların üstünde seğirdim mahalli bulunmaktaydı (Fotoğraf 1.3-1.4). Seğirdim mahallinin hemen altında dehliz yer almaktaydı[50] (Fotoğraf 1.5). Dehlizlerin burçlarla bağlantısı olup bir kapı ile burçlara geçişi sağlardı. Bu geçidin varlığını hâlâ Kırk Merdivenden güneye inen sur hattında görmekteyiz. Dehliz, büyük ihtimalle denize bakan sur hattı boyunca devam edip kulelerin içerden birbirine geçişini sağlardı. Dehlizlerde mazgal pencereler de vardı. Surlar en üstte dendanlar ile sonlanmaktaydı.

---

[47] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 6.
[48] Dawis, 2006: 162.
[49] Hellenkemper und Hild, 2004: 325.
[50] 19. yüzyıl sonlarında kaleyi gezen Charles Wilson sur içindeki bu dehlizden şöyle bahseder: "Surların iç kısmında uzanan bir savunma yolu, kulelere erişimi sağlar…" Bkz. Wilson, 1895: 123.

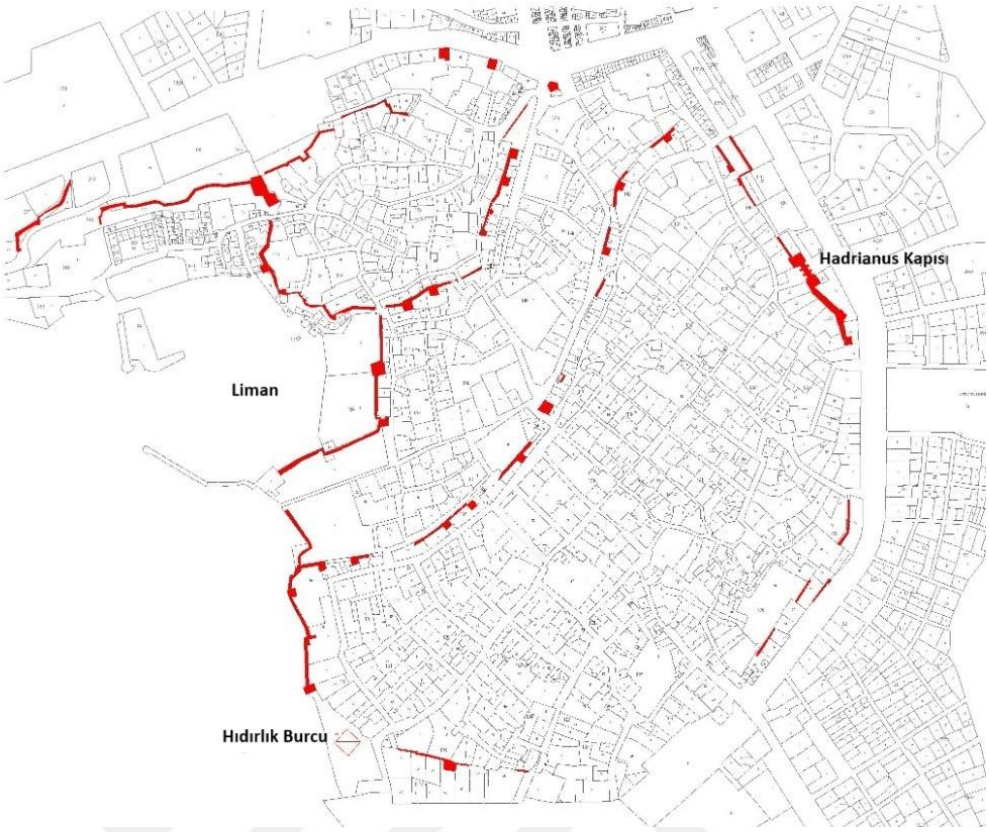

Plan 1. 2. Antalya Kalesi sur ve burçlarından günümüze ulaşan bölümler ve kalıntılar.

Fotoğraf 1. 3. Limana bakan surun seğirdim yolu ve dendanları.

Kaynak: Antalya Müzesi Arşivi

Fotoğraf 1. 4. Limana bakan surun seğirdim yolu.

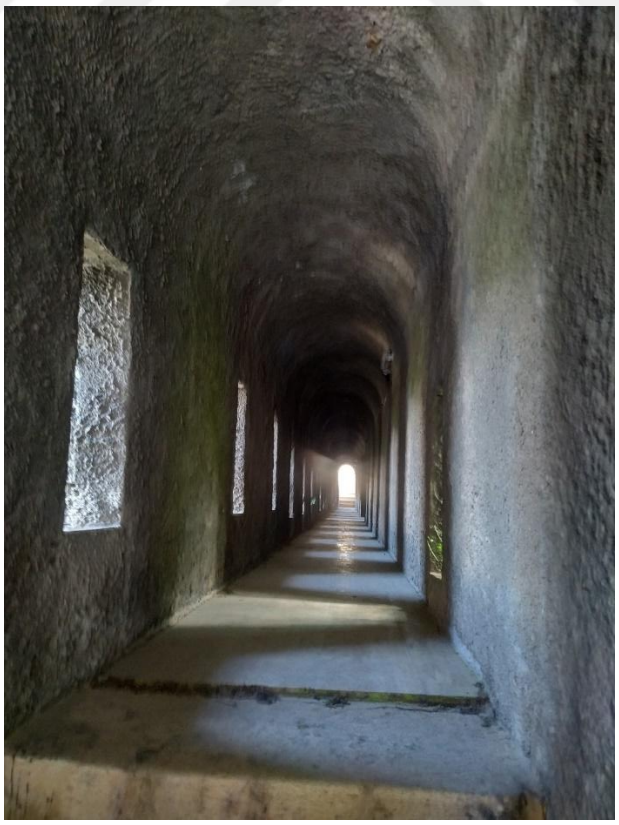

Fotoğraf 1. 5. Limana bakan surun içindeki dehliz.

19. yüzyılda surlar henüz sağlamken, kente gelip kale duvarları hakkında bilgi veren gezgin ve arkeologların aktardıkları ise şunlardır: 1812 yılında kente gelen Francis Beaufort, kale surlarını şöyle tanımlamıştır: *"İç duvarlar ve kuleler sağlam ve iyi inşa edilmiş gibi görünüyor, taşlar düzgün bir şekilde yontulmuş ve tamamı bitmiş bir görünüme sahip: ancak hendeği çevreleyen iki dış duvarın işçiliği kalitesiz[51]"*.1872'de kenti gezen Edwin John Dawis, surlar hakkında şunu söylemiştir: *"Duvarın alt kısmı güzel ve büyükçe kesilmiş taşlardan yapılmıştı. Bunun üzerinde daha kaba bir Roma işçiliği vardı. Türklerin yaptığı sefil ve kötü taş işçiliği ise en üstteydi[52]"*. 1874 senesinde kente gelen arkeolog Gustav Hirschfeld, surlar ve tahkimat sistemi hakkında şu gözlemleri yapmıştır: "*Antik dönemden kalan parçalar neredeyse yalnızca kara tarafındaki tahkimatlarda kullanılmıştır. Bu tahkimatlar, yedi adım arayla paralel uzanan iki sur ve önlerinde bulunan 12 adım genişliğindeki bir hendekten oluşur. Tüm düzenlemeleri ve görünümleriyle Konstantinopolis'in kara surlarıyla karşılaştırılabilir. Surların alt katmanları genellikle antik bloklardan oluşurken, üst kısımlarda küçük moloz taşlar kullanılmıştır. Blokların bir kısmı eski bir duvar ile diğer anıtlardan devşirilmiştir[53]*". Karl Graf Lanckoronski 1882 yılında kent surları hakkında şu gözlemleri yapmıştır: "*Şehir kapıları ve kuleler dışında kentin eski ana surundan sadece, kara surlarındaki V no'lu şehir kapısının[54] kuzeyinden bir kısım, eski antik dokusunu korumuştur. Surların malzemesi çoğu yerde antiktir. Ancak bunlar sadece eski surların kesme taşları değildir; sur duvarları mezar anıtlarından elemanlar ve sütun tamburları ile de örülmüştür[55]*." Yine 19. yüzyıl sonlarında kaleye gelen Charles Wilson surlar hakkında şunları kaydetmiştir: *Köşelerinde güzel kuleler bulunan ve bir hendekle çevrelenen dış sur, farklı dönemlere ait kısımlardan oluşmaktadır. Su kapısından başlayarak güneyde, Pergamon dönemine ait olduğu düşünülen yuvarlak bir kuleye kadar uzanır ve ardından kuzeye doğru kıvrılarak limanın kuzey tarafına ulaşır. Kule ile ilk kapı arasındaki sur, antik yapıların kalıntılarından inşa edilmiştir… Daha batıda konağın ve cezaevinin bulunduğu mahâlde iyi korunmuş bir sur bölümü vardır… Sur Tophane Kapısı'nın ötesinde derin bir kaya hendeği ile çevrelenmiş olup limana kadar inmektedir. Surların iç kısmında uzanan bir savunma yolu, kulelere erişim sağlar ve bunlardan birinde pazar yerlerine yakın bir noktada, Venedikli ya da Cenevizli şövalyeye ait arma bulunmaktadır. Kitabelere göre surlar büyük ölçüde II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve kısmen Karamanoğlu Beyliği tarafından*

[51] Beaufort, 1817: 121.
[52] Dawis, 2006: 162.
[53] Hirschfeld, 1874, 714.
[54] Lanckoronski'nin, V no'lu şehir kapısı olarak nitelediği kapı Hadrianus kapısıdır.
[55] Lanckorınski, 2005, 10.

yeniden inşa edilmiştir[56].” Gezginlerin ve arkeologların surlar hakkında anlattıklarını günümüze ulaşan sur kalıntılarında da bulmak mümkündür.

Kaleyi karadan sınırlayan dış sura ait duvar kalıntılarının bir kısmı Atatürk Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Dış surun kuzey ve kuzeybatıdaki kısımlarından günümüze bir şey kalmamıştır. Hadrianus Kapısı’nın kuzey ve güneyindeki surlardan kuzeydeki özenli bir işçilik göstermektedir (Fotoğraf 1.6-1.7). Özgün duvar örgüsünü büyük oranda koruyan bu bölüm düzgün kesilmiş büyük taşların enine ve dikine yerleştirilmesiyle örülmüştür. Düzenli bir örgü sergileyen duvar bir sıra enine, bir sıra uzunlamasına yerleştirilen taşlarla “*emplekton*” tekniğinde inşa edilmiştir. Sur Hadrianus Kapısı’nın güneyindeki Iulia Sancta Kulesi ile aynı örgü tekniğine sahiptir. Kapı ve burçlar M.S. 2. yüzyılda inşa edilmiştir[57]. Surdaki duvar örgü tekniğini de göz önüne alarak surun Roma döneminde 2. yüzyılda inşa edilmiş olduğu belirtilebilir.

Fotoğraf 1. 6. Hadrianus Kapısı’nın kuzeyindeki sur.

[56] Wilson, 1895: 122-123.
[57] Lanckorınski, 2005, 13.

Fotoğraf 1. 7. Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki surun kesiti.

Dış surun diğer bir kısmı Hadrianus Kapısı'nın güneyinde yer alır (Fotoğraf 1.8-1.9). Duvar bütününde düzenli bir işçilik yoktur. Duvarlar sandıklama tekniğinde inşa edilmiş olup içleri moloz taşlarla doldurulmuştur. Duvarın dış cephesinde alt kısımlarda büyük taşlar varken, orta bölümde orta büyüklükte denilebilecek taşlar görülür, üst kısımda ise moloz taşlar bulunur. Böylece duvarın dış cephesi Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki sur parçası ve Iulia Sancta Kulesi'nden farklı bir duvar işçiliği sergiler. Duvarın iç cephesi, kuzeydeki sur parçasında olduğu gibi bosajlı taşların bir sıra enine ve bir sıra uzunlamasına istiflenmesiyle örülmüştür. İç cephedeki işçilik bu duvarın kuzeydeki duvar ile aynı zamanda yapıldığını göstermektedir. Bununla birlikte dış cephedeki duvar örgü tekniği alt ve orta kısımların Bizans döneminde onarıldığına işaret eder. Moloz taşlı üst kısımlar ise Osmanlı onarımlarından kalmış olmalıdır.

Fotoğraf 1. 8. Hadrianus Kapısı'nın güneyindeki sur bölümünün dış cephesi.

Fotoğraf 1. 9. Hadrianus Kapısı'nın güneyindeki sur bölümünün iç cephesi.

Dış surun bir parçası yine Atatürk Caddesi üzerinde günümüze ulaşmıştır (Fotoğraf 1.10-1.11.-1.12). Bu surda da farklı işçiliğe sahip kısımlar bulunmaktadır. Duvar alt kısımlarda ve orta bölümde büyük kesme taşlar ile kaplanmışken, üst kısımda ise moloz taşla örülmüştür. Alt ve orta kısım içi moloz ve büyük taşlar ile doldurulmuş kesme taşlarla kaplıdır. Roma devrinden kalan büyük kesme taşlar ile yeniden inşa edilen alt ve orta kısımlar Bizans döneminde yapılmıştır denilebilir. Moloz taşlı üst bölümler geç dönem Osmanlı onarımlarından kalmış olmalıdır.

Fotoğraf 1. 10. Doğu dış sur parçası.

Dış surun bugüne ulaşan kalıntılarından bir kısmı da Hıdırlık Burcu'nun bitişiğindedir. Duvarın temel seviyesi burada yapılan arkeolojik kazıyla ortaya çıkarılmıştır. Duvarın meydana çıkarılan kısmında iki cephede iri blok taşlar ile bunların arasına moloz taşların doldurulduğu örgü tekniği görülmektedir. Hıdırlık Burcu'ndan Mermerli Mevkii'ne yani güneybatıya devam eden sur hattının kalıntıları günümüzde cam bir platform ile korunmaktadır. İncelenebildiği kadarıyla bu bölümde de benzer duvar örgü tekniği uygulanmıştır.

Fotoğraf 1. 11. Doğu dış surun bir bölümü.

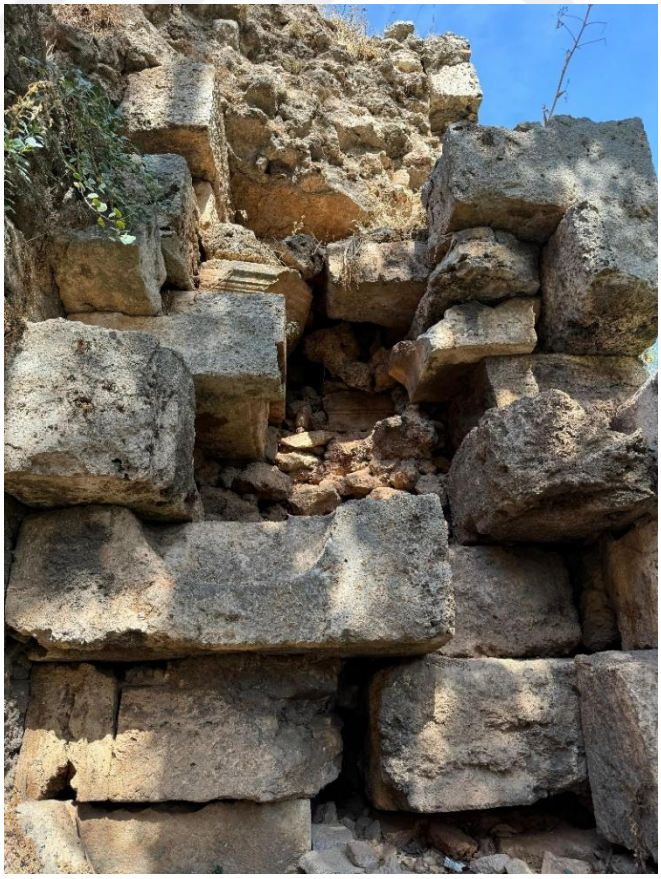

Fotoğraf 1. 12. Dış surun kesiti.

Fotoğraf 1. 13. Dış sur kalıntısı. Duvar içine doldurulan moloz taş yığıntısı kalmıştır.

Fotoğraf 1. 14. Hıdırlık Burcu bitişiğindeki dış sur kalıntısı.

Fotoğraf 1. 15. Hıdırlık Burcu'ndan Mermerli Mevkii'ne giden sur hattının kalıntısı.

Fotoğraf 1. 16. Kalenin güneybatıya bakan surları. (Albert Gabriel, 1908-1934). Kaynak:https://pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K001095?listResPage=2&mainSearch=%22antalya%22&resPage=2&last_view=%22list%22&idQuery=%2271d2251-20d-53de-3fa-3412ae47a8df%22

Fotoğraf 1. 17. Dış sur kalıntısı.

Dış surun hemen önünde bulunan perde surdan günümüze yalnızca Atatürk Caddesi üzerinde birkaç taş parçası kalmıştır (Fotoğraf 1.20). Perde sur, kara surunu Hıdırlık Kulesi'nden başlayarak batı ucuna kadar çevreler (Fotoğraf 1.18 -1.19- Resim 1.4). Karl Graf Lanckoronski 1882 yılında perde suru şöyle anlatır: *"Daha alçak ikinci bir sur çemberi, kuleli kara surunun etrafını döner; üzerinde kule benzeri üçgen çıkıntılar vardır. Bu duvarın önünde bir de hendek yer alır*.[58]" Lanckoronski'nin anlatımından perde surun üçgen kule benzeri çıkıntılar ile takviye edildiği anlaşılmaktadır. Perde sur Bizans döneminde 912-916 yılları arasında inşa edilmiştir[59]. Lanckoronski dış sur ile perde sur arasında 7 adımlık bir mesafe bulunduğunu kaydeder[60]. Perde surun yüksekliği ise ortalama 2,5 metreden fazlaydı[61]. Perde sur, dış surda olduğu gibi dendanlar ile sonlanmaktaydı. Sur, eski fotoğraflardan ve bugün yerindeki kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla alt kısımlarda büyük kesme taşlarla orta ve üst kısımlarda kaba yonu ve moloz taşlarla örülmüştür. Eski fotoğraflarda Perde surun, Atatürk

[58] Lanckoronski, 2005: 9.
[59] Lanckoronski, 2005: 9.
[60] Hirschfeld, 1874: 714.
[61] Dayar, 2020: 676.

Caddesi'ndeki kimi kısımlarında burçlara bitişik olduğu görülmektedir. Surun alt ve orta kısımlarındaki duvar örgü tekniği ve malzemeler Bizans dönemi işçiliğini yansıtmaktadır. Farklı bir işçilikte olan üst kısımlar ise geç dönem Osmanlı onarımlarının izlerini taşımaktadır.

Fotoğraf 1. 18. Albert Gabriel tarafından fotoğraflanan, dış sur, burçlar ve bitişiğindeki perde sur. (1908-1934)

Kaynak:https://pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K001087?mainSearch=%22antalya%22&last_view=%22list%22&idQuery=%2277deda8-04e4-3b36-e62a 64b5431b6330%22

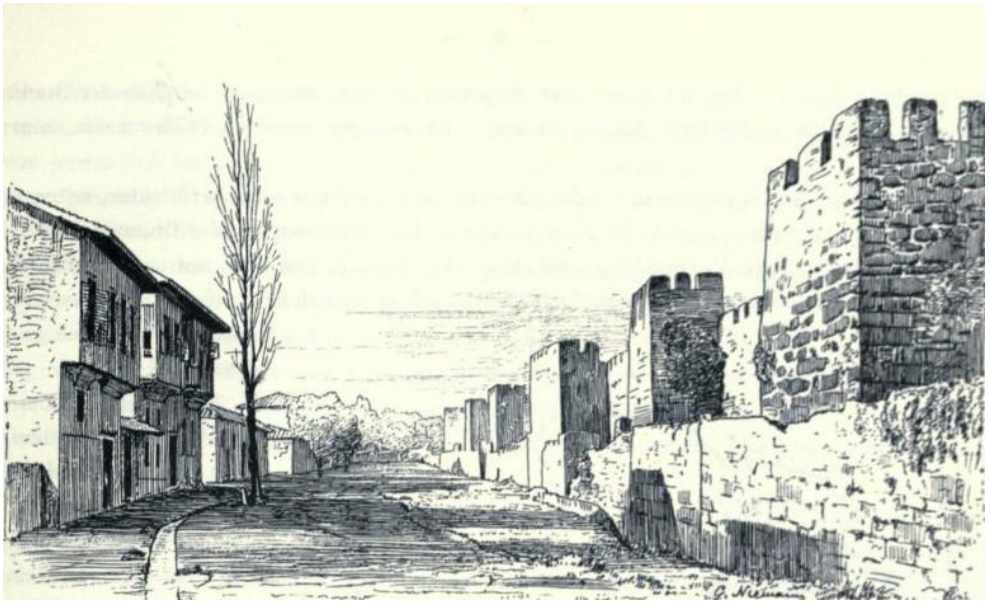

Resim 1. 4. G. Niemann tarafından resmedilen kalenin doğu hattındaki dış sur, perde sur ve burçlar. (1890).

Kaynak: Lanckoronski: 1890:7.

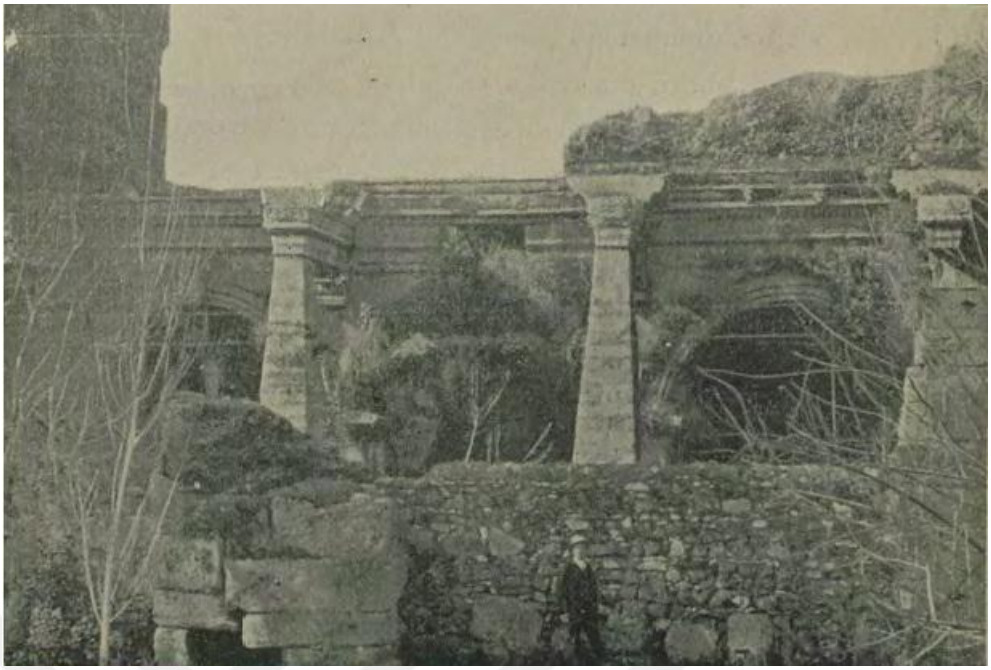

Fotoğraf 1. 19. Hadrianus Kapısı önündeki perde sur.

Kaynak: Capra, 1916: 29.

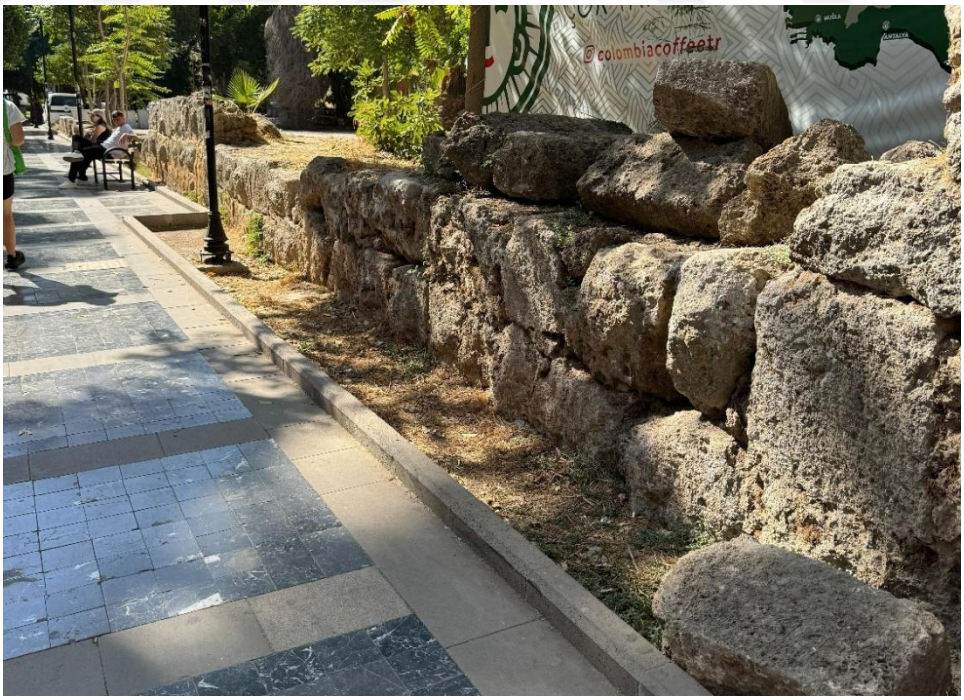

Fotoğraf 1. 20. Atatürk Caddesi üzerindeki günümüze kalan perde sur kalıntıları.

Fotoğraf 1. 21. Dış sur ve perde sur arasındaki mesafe.

Perde surun hemen önünde kalenin kara sınırını çevreleyen hendek, dış sur ve perde sur ile birlikte savunma hattını karadan daha da kuvvetlendirmekteydi. Aşkıdil Akarca, hendeğin geç Roma devrinde açıldığını ileri sürmüştür. Buna ek olarak hendeğin 10. yüzyılda perde sur ile birlikte açıldığı da önerilmiştir[62]. Gustav Hirschfeld, hendeğin 12 adım genişliğinde olduğunu kaydedmiştir[63].

Kaleyi ortadan kesen orta sur, Mermerli Mevkii'nden yani güneybatıdan başlayıp kuzeydoğuya uzanmaktaydı (Fotoğraf 1.22-1.23-1.24). Sur ve burçların üzerinde Alâeddin Keykubad devrinden 13 kitabe bulunmaktaydı. Sur hattından zamanımıza yalnızca duvarın birkaç parçası kalmıştır. İncelenebilen sur kalıntılarında duvar işçiliği genel olarak benzerdir. Çoğunlukla duvarların kaba yonu taş ile örüldüğü aralara moloz taşların ve az da olsa tuğlaların koyulduğu görülmektedir. Kimi yerlerde duvarların içine sütunlar yerleştirilmiştir. Surlarda dendanların varlığına işaret eden herhangi bir kalıntı yoktur. 1815 yılındaki planda da bu sur hattı dendansız çizilmiştir[64].

[62] Akarca, 1998: 175; 10. yüzyıl önerisi için bkz. Hellenkemper und Hild, 2004: 333.
[63] Hirschfeld, 1874: 714.
[64] Dayar, 2020: 686.

Fotoğraf 1. 22. Orta surun bir bölümü.

Fotoğraf 1. 23. Orta surun bir bölümü.

Fotoğraf 1. 24. Orta Surun bir bölümü.

Kalenin iç sur duvarı Paşa Camii'nden başlayıp güneybatıya doğru hat oluşturup Kırk Merdivenden batıya liman tarafına uzandıktan sonra kuzeybatı dış suruna bağlanmaktaydı (Fotoğraf 1.25-1.26-1.27). İç surun kara tarafında kalan bölümünde az bir kısmı kalmıştır. Sur parçaları önündeki yapılaşmadan ötürü detaylı incelenememiştir. Surun bu bölümü I. İzzeddin Keykavus'un fetih yazıtlarını barındırması bakımından önemlidir. Surun yüksekliği 11 metreye kadar ulaşmaktadır. Sur düzensiz yerleştirilen taşlar ile örülmüştür. Surun bir kısmının alt seviyesi devşirme blok taşlardan ve Roma döneminden bir arşitrav parçasından oluşmuştur. Alt seviyeden sonraki bölümde moloz taş kullanılmıştır. Surun diğer bölümleri küçük kireç taşları, traverten blok ve moloz taşlarla inşa edilmiştir[65].

İç surun Kırk Merdiven yanında uzanan duvar bölümü tümüyle moloz taşlar ve nadir olarak da daha düzgün kesilmiş taşlarla örülmüştür. Sur hattının bu bölümünün kuzeybatıya doğru kırılma yaptığı yerin orta kısmının alt seviyesinde blok taşlar görülmektedir. Surun üst bölümünde moloz taşlarla inşa edilen düzensiz bir örgü vardır. Genel olarak iç sur hattı yer yer alt seviyede blok taşlar, diğer kısımlarda moloz taşlarla yapılan özensiz bir işçilik göstermektedir.

[65] Varkıvanç, 2008: 55-57.

Fotoğraf 1. 25. İç sur hattının Kırk Merdiven yanında uzan bölümü.

Fotoğraf 1. 26. İç sur hattının Kırk Merdiven yanında uzan bölümünden detay.

Fotoğraf 1. 27. Kırk Merdiven yanındaki surun kuzey batıya doğru kırılma yaptığı bölüm.

Limanın kuzey tarafında doğu-batı doğrultusunda uzanan bir sur hattı bulunmaktaydı. Duggan, ilk kez ne zaman inşa edildiği bilinmeyen surun muhtemelen 1361-1373 yılındaki Lusignan işgali döneminde yeniden yapıldığını söyler[66]. Duggan bu önerisini duvar üzerindeki Latin mimarisine özgü üçgen biçimli dendanlara dayandırır.

1.1.2. Burçlar

Antalya Kalesi'nin panoramasına surlar ile birlikte piramidal bir görüntü katan burçların sayısı hakkında kaynaklardan farklı veriler öğrenilmektedir. 17. yüzyıl sonlarında kaleye gelen Evliya Çelebi, seyahatnamesinde kalenin 80 kuleli olduğunu belirtmiştir[67]. 1815 yılında çizilen kale planında da yaklaşık olarak aynı sayı ile karşılaşıyoruz. Bu planda 89 adet burç çizilmiştir. Planda dış surda 59 burç, iç sur duvarında dokuz burç, orta surda 18 burç, perde surda üç burç gösterilmiştir[68]. 1885 tarihli Lanckoronski tarafından hazırlanan Antalya Kalesi planında ise noktalar biçiminde gösterilen yaklaşık 70 burç çizilmiştir[69]. Süleyman Fikri Erten, çizdiği planda 70 burç göstermiştir[70]. Burçların çoğunluğu yıkıldığı için günümüzde bu sayıları teyit etmek zordur. Burçlar sur duvarlarını keserek, büyük kısmı dışta kalacak şekilde hem kalenin dışına doğru hem de içine doğru çıkıntı yapar ve sur duvarından daha yüksektir. Burcun büyük

[66] Duggan, 2012: 57.
[67] Evliya Çelebi, 2011: 310.
[68] Dayar, 2020:686-693.
[69] Harita için bkz. Lanckoronski, 2005: 8.
[70] Bkz. Plan 1.

bölümünün dışa çıkıntı yapması savunma amaçlı olmalıdır. Burçlar arasındaki mesafe standart olmasa da iki burç arasında ortalama 30-40 metre uzaklık bulunmaktaydı[71].

Antalya Kalesi burçlarının ekseriyeti, dörtgen biçimlidir (Fotoğraf 1-30-1.31-1.32-1.33). 1815 planında Hıdırlık Burcu'nun doğusundaki üçüncü ve dördüncü burçlar ile Kemikli Kapı'nın (Tophane Kapısı) batısındaki dördüncü burç üçgen, Kemikli Kapı'nın batısındaki ikinci ve üçüncü burç beşgen şeklinde gösterilmiştir[72]. Limanda deniz içinde bulunan burçlardan güneydekinin alt kısmı dörtgen üst kısmı sekizgendir[73]. Aslında bir mezar anıtı olan ve sonradan kule görevi gören Hıdırlık Burcu'nun ise alt bölümü dörtgen olup üst kısmı daireseldir[74]. Burçlar genellikle iki katlı inşa edilmiş ve ikinci kat ile dendanlı bölüme çıkışlar doğrudan merdivenler ile sağlanmıştır[75]. Günümüze gelen orta surdaki bazı burçlar tek katlıdır. Kimi yerlerde üstteki çatı kısmına sur içindeki dehlizden geçip merdivenlerle seğirdim yoluna çıkılmak suretiyle geçiş yapılmaktaydı. Böyle bir örnek Kırk Merdivenin güneyinde bulunan sur ve burçta vardır. Burçların örtüleri beşik tonozdur (Fotoğraf 1.28-1.29). Kulelerin havalandırması mazgal açıklıkları ile yapılmaktaydı. Açıklıklar ince uzun şerit şeklinde veya dörtgen biçimlidir.

Fotoğraf 1. 28. Kırk Merdivenin güneyinde bulunan burcun beşik tonoz örtü sistemi.

[71] Hellenkemper ve Hild, 2004: 324.
[72] Dayar, 2020: 692.
[73] Dayar, 2020: 692.
[74] Dayar, 2020: 692; Hıdırlık Kulesi için ayrıca bkz. Alp, 2005.
[75] Hellenkemper ve Hild, 2004: 324.

Fotoğraf 1. 29. Orta surda bulunan burçlardan birinin beşik tonoz örtüsü.

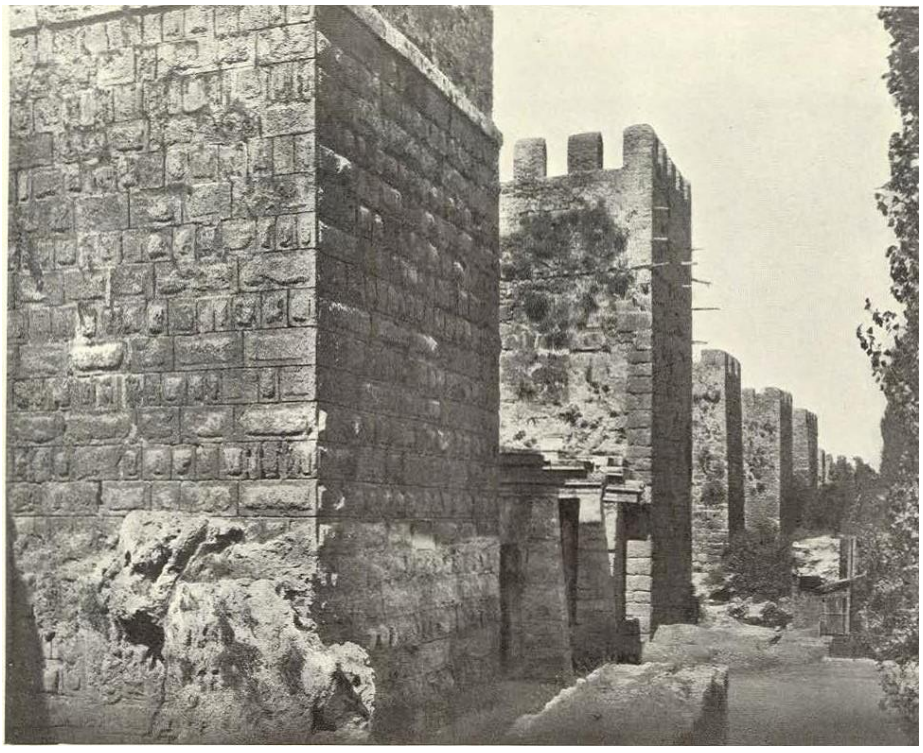

Fotoğraf 1. 30. Antalya Hadrianus Kapısı'nın bulunduğu sur hattında yer alan burçlar. Kaynak: Moretti, 1926: 455.

Fotoğraf 1. 31. Hadrianus Kapısı'nın iki tarafındaki burçlar ve önündeki perde sur.
Kaynak: Capra, 1916: 28.

Burçlar birçok kere onarım görmüş ve yeniden inşa edilmiş olduğundan özgün duvar işçiliklerini büyük ölçüde kaybetmişlerdir. Yalnızca günümüze ulaşan birkaç burçta orta ve üst seviyelere kadar asıl malzeme ve işçilik bulunmaktadır. Dış sur burçlarının bazıları taşın biçimi ve işçilik bakımından orta ve iç sur burçlarından ayrılmaktadır. Dış surda Hadrianus Kapısı'nın güneyinde bulunan Iulia Sancta Kulesi üst kısımlar dışında özgün duvar örgüsünü korumuştur (Fotoğraf 1.33). Roma devrinde kullanılan bosajlı taşlar üst seviyelere kadar görülmektedir. Burç, bosajlı taşların enine ve dikine yerleştirilmesiyle örülmüştür. Üst kısımlarda bosajsız ve daha küçük taşlar kullanılmıştır. Kulenin dendanları ise tuğla ve moloz taşlar ile örülmüştür.

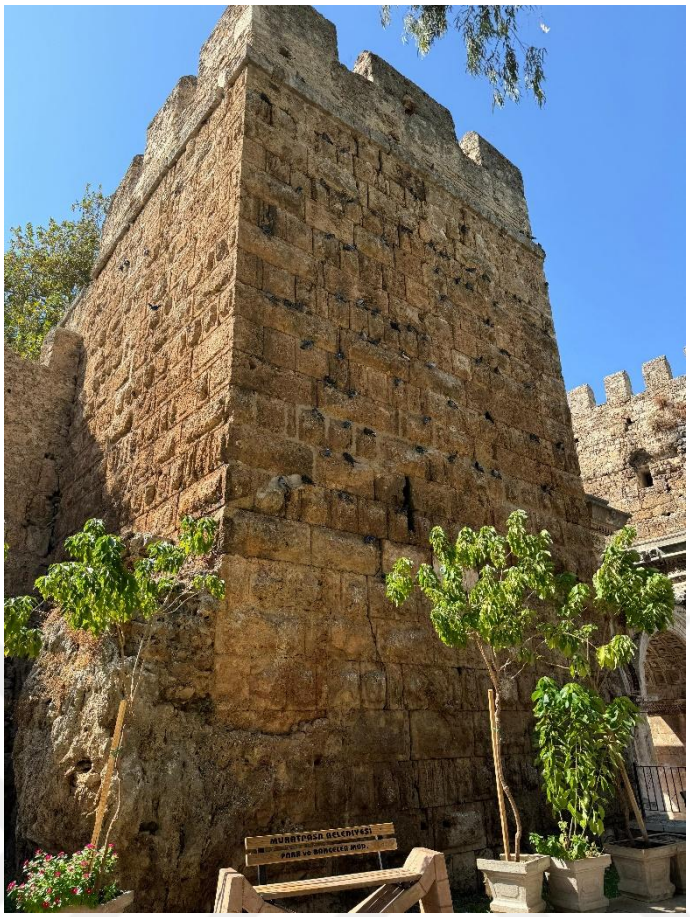

Fotoğraf 1. 32. Iulia Sancta Kulesi'nin genel görünüşü.

Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki burç ise güneydeki burçtan farklı olarak Orta Çağ duvar işçiliği göstermektedir[76] (Fotoğraf 1.32). Bunun sebebi burcun Alâeddin Keykubad tarafından yeniden inşa ettirilmesidir. Burç, kitabenin üstündeki açıklığa kadar çoğunlukla kaba yonu taş ve yer yer aralarda bulunan moloz taşlar ile yapılmış, kitabeden sonraki kısım moloz taşlar ile inşa edilmiştir.

[76] Bu kule Osmanlı kaynaklarında "Zindan Burcu" olarak isimlendirilmiştir. Bkz. Dayar, 2020: 689.

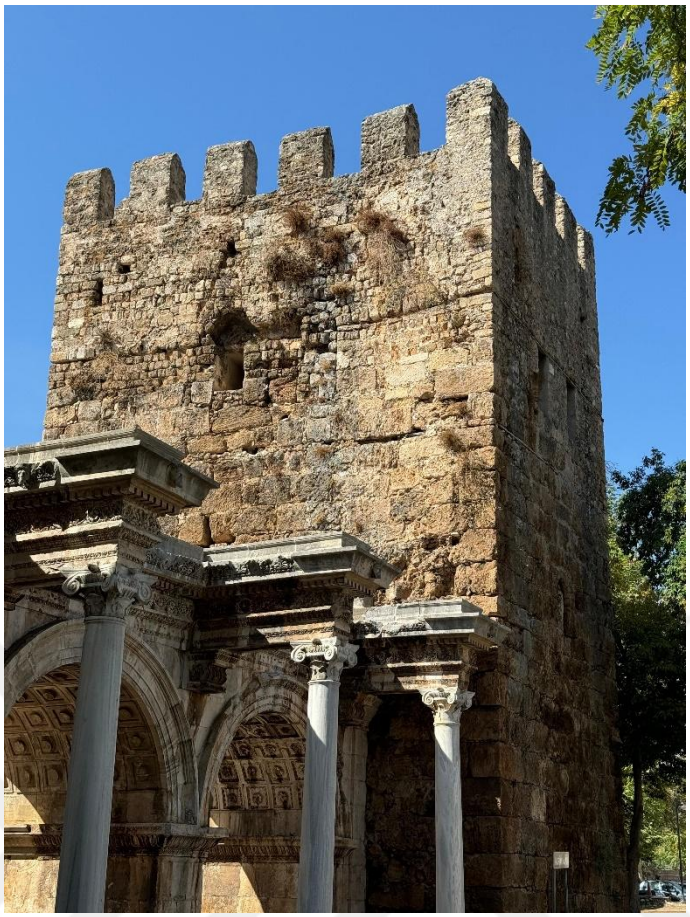

Fotoğraf 1. 33. Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki Zindan Burcu'nun genel görünüşü.

Iulia Sancta Kulesi'nin güneyindeki burç da farklı bir duvar işçiliği sergilemektedir (Fotoğraf 1.34). Üst kesime kadar yer yer kesme taşlar yanında ekseriyetle kaba yonu taş kullanılmıştır. Üst kısım ise moloz taş ile yapılmıştır. Yaklaşık bir metre kadar duvarı kalan bu burcun güneyindeki kule, büyük kaba yonu taşlar ile düzensiz örülen bir duvar işçiliğine sahiptir (Fotoğraf 1.35). Kalenin kuzeydoğu kesiminde bulunan ve yakın zamanda restore edilen saat kulesi, üst kısma kadar blok taş sıraları ve sonrasında tuğlalar ile antik arşitrav parçalarının ardından moloz taşlar ile örülmüştür[77] (Fotoğraf 1.36). Saat Kulesi'nin batısındaki ayakta olan ilk burçta, büyük kesme taşlar üst kısma kadar devam eder, üst kısımlarda ise daha küçük kesme taşlar ve moloz taşlar görülür (Fotoğraf 1.37). Bu kuleden sonra gelen burç, Selçuklu kitabesinin olduğu yere kadar bosajlı taşlar ile örülürken, kitabenin üstündeki kısımlar bosajsız daha küçük kesme taşlar ile inşa edilmiştir (Fotoğraf 1.38).

[77] Saat Kulesi Osmanlı döneminde Nevbethâne (Nöbethane) Burcu ismiyle zikredilmekteydi. Bkz. Dayar, 2020: 690.

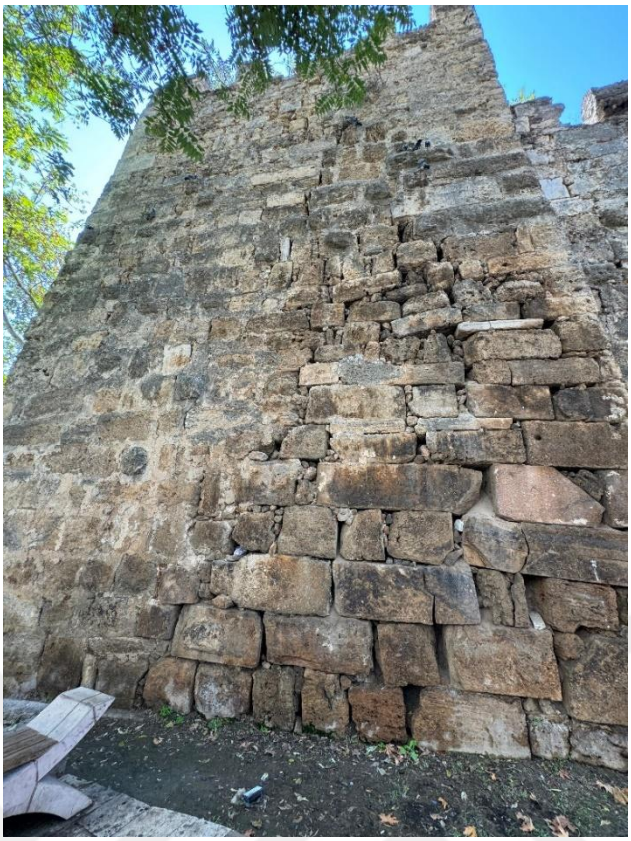

Fotoğraf 1. 34. Iulia Sancta Kulesi'nin güneyindeki burç.

Fotoğraf 1. 35. Iulia Sancta Kulesi'nin güneyindeki ikinci burcun kalıntısı.

Fotoğraf 1. 36. Saat Kulesi'nin (Nevbethâne Burcu) genel görünüşü.

Fotoğraf 1. 37. Saat Kulesi'nin batısındaki burç.

Fotoğraf 1. 38. Saat Kulesi'nin batısında ayakta kalan ikinci burç.

Orta surda yer alan burçlar dış sur burçlarının bazılarından hem malzeme hem de boyut olarak farklıdır (Fotoğraf 1.39-1.40). Bu hattaki burçlar dış sur burçları kadar anıtsal değildir. Kuleler tek katlı olup surdan karaya doğru çıkıntı yapmaktadır. Orta sur hattından günümüze ulaşan burçlar ve kalıntıları Orta Çağ duvar işçiliğine sahiptir. Burçlarda yer alan Alâeddin Keykubad dönemi kitabeleri kulelerde yeniden bir inşa faaliyetine işaret etmektedir. Burçlar farklı boyutlarda düzenli bir sıra göstermeyen taşlarla örülmüştür. Duvarın bazı yerlerinde sütunlar ve antik taş parçalar görülmektedir. Duvar örgüleri sandık duvar tekniğinde olup iç kısımları molozlarla doldurulmuştur. Bu surdaki bazı burçlar neredeyse tümüyle moloz taşlarla örülmüştür. Burçlar tonoz ile örtülü olup tek ve iki katlı inşa edilmişlerdir.

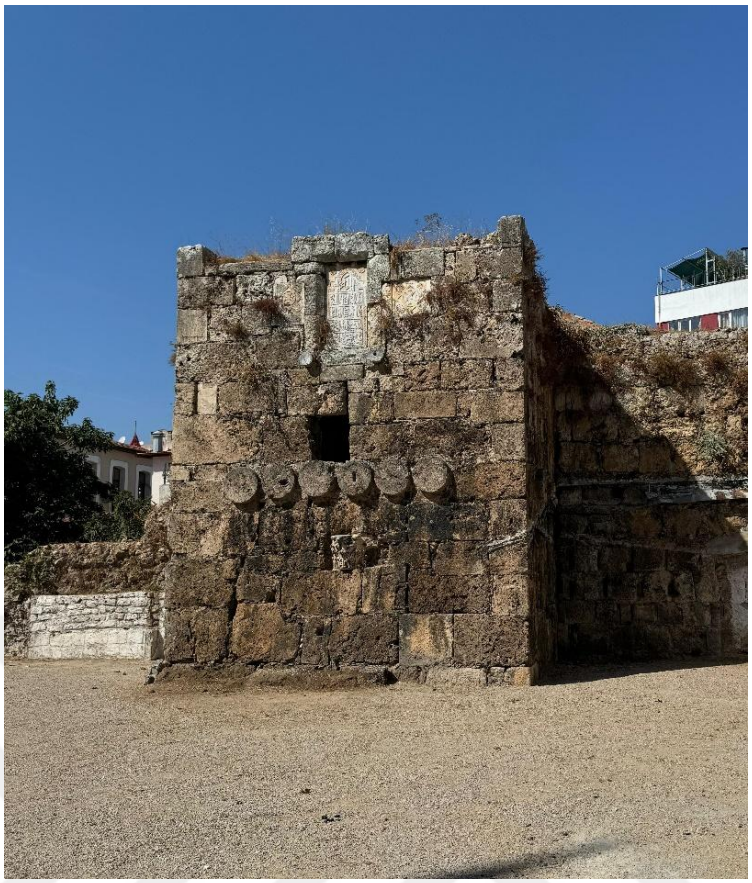

Fotoğraf 1. 39. Orta surdan bir burç.

Fotoğraf 1. 40. Orta surdan bir burç.

İç sur burçlarında genel olarak alt kısımlarda iri blok taşlar, orta ve üst kesimlerde daha küçük blok taşlar ile, yer yer devşirme sütunlar, fascialar, friz bloğu gibi yapı elemanları kullanılmıştır. Burçların cepheleri düzen göstermeyip farklı yapım evrelerini işaret etmektedir.

19. yüzyıl başlarından itibaren harabe olan limanda deniz içinde güneyde ve kuzeyde yer alan burçlardan güneydekinin alt kısmı dörtgen üst kısmı sekizgendir[78] (Fotoğraf 1.41). Kuzeydeki ise dörtgendir (Fotoğraf 1.42). Burçlara ulaşım kaleden uzanan duvarlar ile sağlanmaktaydı. Güney kule zincir odasına sahip olduğu için daha geniş bir alanda yükselmekteydi[79]. Her iki burç da sandıklama duvar tekniğinde olup blok taşlar arasına moloz taşlar doldurulmuştur. Yapı malzemesi alt kısımlarda bosajlı kesme taşlar iken, üst kesimlerde bosajsız kesme taşlara dönüşmüştür.

Fotoğraf 1. 41. Limanın güneyindeki burç.

Kaynak: Antalya Müzesi.

[78]19. yüzyıl başında Antalya'yı ziyaret eden John Lewis Burckhardt, limanı savunan bu iki kulenin harab durumda olduğunu ifade eder. Bkz. Burckhardt, 1819: 12.

[79] Duggan, 2022: 162.

Fotoğraf 1. 42. Limanın kuzey burcu. (1909)

Kaynak: https://digital.bsa.ac.uk/results.php?keywords=antalya&start=151&irn=145417 (Erişim tarihi 10.11.2024)

1.1.3. Kapılar ve Merdivenler

Antalya Kalesi'nde kaleye giriş ve çıkışlar ile mahalleler arasında geçişleri sağlayan çok sayıda büyüklü küçüklü kapı bulunmkaktaydı. Surların büyük bölümünün yıkılmasıyla birlikte kapıların çoğunluğu günümüze ulaşamamıştır. 17. yüzyıl sonlarında kente gelen Evliya Çelebi, kalenin dört büyük kapısı olduğunu söyler. Bu kapılardan birinin Varoş Kapısı olduğunu ve çarşıya açıldığını, diğer üçünün de limana baktığını belirtir. Evliya Çelebi bu büyük kapılar dışında kale içindeki surlarda 22 adet daha küçük kapı olduğunu kaydeder[80]. Antalya Kalesi'nin 1815 yılında hazırlanan planında seyyahın verdiği sayıya yakın olarak 30 kapı çizilmiştir. Kapılardan 12'si duş surda, beşi perde surda, beşi iç surda, dördü orta surda ve dördü perde sur ile dış sur arasındaki alanda bulunmaktaydı[81].

Kale kapılarının sayısı bilinmekle beraber çoğunun ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Antik dönemden dört kapının varlığı tespit edilmiştir[82]. Bunlardan günümüze ulaşan ve şehrin simgelerinden biri olan Hadrianus Kapısı veya günümüz ismiyle Üç Kapılar, kente gelen Roma İmparatoru Hadrianus'a (MS 117-138) adanmış bir taktır[83] (Fotoğraf 1.43).

[80] Evliya Çelebi, 2011: 310-311.
[81] 1815 planına göre kapılar için bkz. Dayar, 2020: 677-686.
[82] Varkıvanç ve Atila, 2021: 252.
[83] Lanckoronski, 2005: 13; Hadrianus Kapısı için bkz. Okatan, 2004: 12-50.

Kapı 10. yüzyılda eklenen perde sur ve hendekle örülüp kapatılmış ve 1880'lerin başında kısmen açılmıştır[84] (Fotoğraf 1.19). Kapı 1815 Antalya Kalesi planında "bâb-ı mesdûd" yani kapalı kapı olarak zikredilmiştir[85]. Günümüzde varlığını sürdüren antik kapılardan biri Hadrianus Kapısı'nın güneyindeki Iulia Sancta Kulesi'nin güneyinde bulunmaktadır[86]. Roma döneminde inşa edilen kapının erken Bizans döneminde bitişik bir duvarla kapatıldığı belirtilmiştir[87]. Antik dönemden başka bir geçit olan Tophane Kapısı kalenin kuzeybatısında bulunmaktaydı[88] (Fotoğraf 1.45). Roma devrinden bir kapı da kalenin güneyinde Yeni Kapı ile Hıdırlık Burcu arasında yer almaktaydı[89]. Kaledeki diğer kapıların ilk kez ne zaman açıldığı bilinmemektedir.

Bizans ve Selçuklu döneminde kapılardan hangilerinin kullanıldığı kesin olarak bilinmemekle beraber, dış surda iki ana kapıya sahip olduğu ve bunların kara kapısı (Pazar Kapısı) ve liman kapısı olduğu belirtilmiştir[90].

Kalenin önemli kapılarından biri Kebir Kapı'dır. Evliya Çelebi'nin varoşa açıldığını söylediği kapı büyük ihtimalle ana kapılardan biriydi. Kapının ne zaman inşa edildiği hakkında bilgi yoktur. Orta surda bulunan ve ana geçit amacıyla kullanılan kapılardan biri büyük ihtimalle bu surun yeniden inşası sırasında yapılmış olmalıdır[91]. Balık Pazarı Kapısı olması gereken bu kapı, burç içinden geçilen ikili bir kapıdır[92]. Günümüze yalnızca kemeri kalan İskele Kapısı iç surun batıya bakan kısmında bulunmaktadır[93]. 1815 planında iskeleye giden kapı olarak isimlendirilmiştir[94].

[84] Hellenkemper und Hild, 2004: 333; Varkıvanç ve Atila, 2021: 251.
[85] BOA. C.AS. 840.35837.1. Ayrıca bkz. Dayar, 2020: 679.
[86] Varkıvanç ve Atila, 2021: 252-259.
[87] Varkıvanç ve Atila, 2021: 253.
[88] Varkıvanç ve Atila, 2021: 251; Osmanlı döneminde "Kemikli Kapı" ismiyle zikredilmiştir. Bkz. Dayar, 2020: 684.
[89] Varkıvanç ve Atila, 2021: 251.
[90] Hellenkemper und Hild, 2004:335.
[91] Hellenkemper und Hild, 2004: 334.
[92] Balık Pazarı Kapısı hakkında bkz. Parlak, 2010: 115-120.
[93] Kapı için bkz. Parlak, 2010: 132-135.
[94] BOA. C.AS. 840.35837.1

Fotoğraf 1. 43. Hadrianus Kapısı'nın kale içinden genel görünüşü.

Fotoğraf 1. 44. İskele Kapısı

Kaynak: Antalya Arkeoloji Müzesi

Fotoğraf 1. 45. Tophane Kapısı'nın (Kemikli Kapı) harap vaziyetteki görünümü.

Kaynak: Pace, 1921: 10.

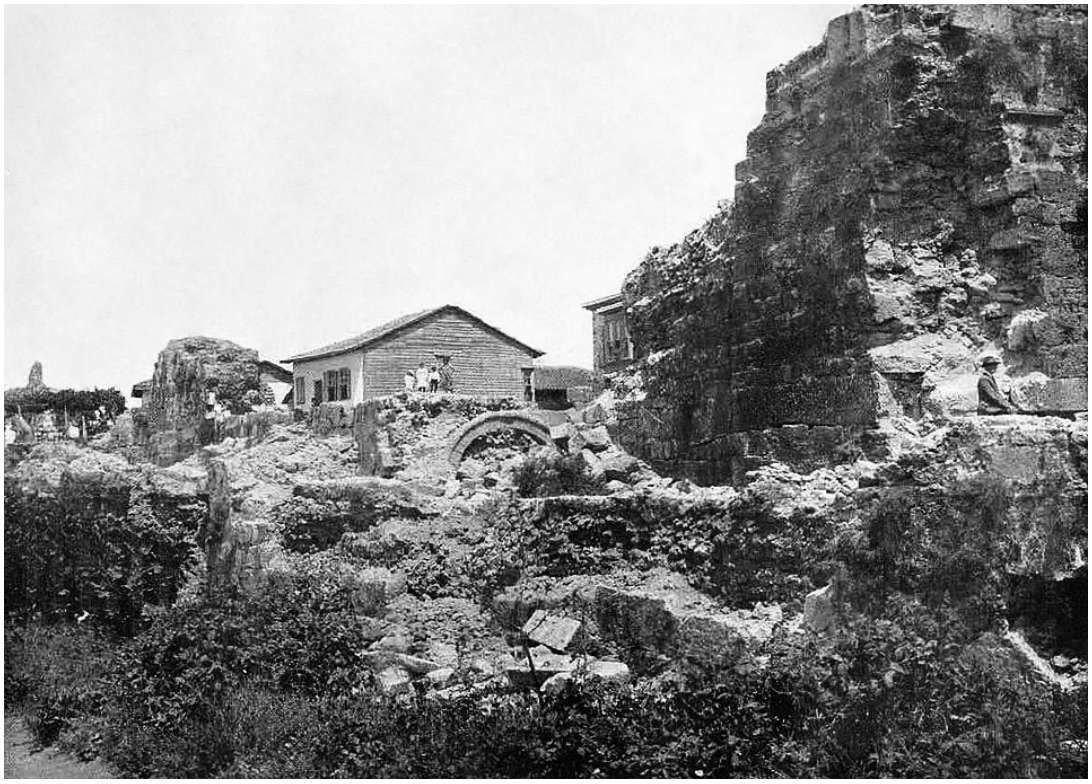

Fotoğraf 1. 46. Kalenin güneyinde bulunan kapı kalıntısı.

Kaynak: Pace, 1921: 6.

Antalya Kalesi'nde hem farklı mahallelere hem de seğirdim yoluna ve buradan da burçlara geçiş için çok sayıda merdiven bulunmaktaydı (Fotoğraf 1.48). Bu merdivenlerin çoğunun ilk hangi tarihte yapıldığını belirtmek zordur. Tahkimat sisteminin gelişimiyle paralel değerlendirmek olasıdır. Limanda batıya bakan duvarda Helenistik dönemden kaldığı düşünülen bir merdiven kalıntısı limandan kaleye girişi sağlayan ana merdivenlerden biri olmalıdır[95] (Fotoğraf 1.47).

Fotoğraf 1. 47. Liman tarafında olan Helenistik dönem merdiven kalıntısı.

[95] Varkıvan., 2008: 58; Dönmez, 2023: 5-7.

Fotoğraf 1. 48. Kalenin güney kesiminde batıya bakan sur hattında burcun çatısına geçişi sağlayan merdiven.

Kaynak: Koç Üniversitesi AKMED Kütüphanesi, Env. No: ANTPHG.01.ant.042.

1.2. Antalya Kalesi'nin Türk Devri Öncesi İnşa Süreci ve Onarımları

Antalya Kalesi'nin inşa süreci ya da surlarının yapılış tarihi net olarak henüz ortaya koyulamamıştır[96]. Buna sebep olan başlıca neden kaledeki yoğun yerleşimin arkeolojik araştırmalara müsaade etmemesidir. Ek olarak surların büyük kısmının günümüze ulaşamaması da önemli bir etkendir. Araştırmacılar kalenin oluşumunu ortaya koyabilmek için kroniklerden, inşa tekniklerinden ve malzemelerden faydalanmışlardır.

Dönem kaynakları kalenin ilk inşasını MÖ 2. yüzyıla tarihlendirmektedir. Strabon, kentin Pergamon Kralı II. Attalos tarafından kurulduğunu, ismini de kurucusundan aldığını belirtir[97]. MÖ 64-MS 21 yıllarında yaşamış Yunan tarihçi Strabon kent hakkında şöyle der; "*Phaselis'ten sonra Pamphylia'nın başlangıcı ve büyük bir kale olan Olbia'ya ve oradan, büyük hacimde ve sesi uzaktan duyulabilen, çok şiddetle yüksek bir kayadan aşağı çarparak düşen ve Kataraktes olarak adlandırılan ırmağa varılır. Bundan sonra Attaleia kentine gelinir, adını kurucusu Attalos Philadelphos'tan almıştır; o, aynı zamanda büyükçe bir surla çevrilmiş küçük bir çevre kasabası olan Korykos'a da bir koloni göndermiştir"*[98]. Strabon'un anlatımında adı geçen Korkykos'un Attaleia öncesi buradaki yerleşim olup olmadığı tartışmalıdır.

[96] Antalya surlarının tarihlendirilmesi başlı başına ayrı bir çalışmaya ihtiyaç duymaktadır. Surlardaki tahribattan ve kaledeki yapılaşmadan ötürü bu konuda yapılan çalışmalar varsayımlar üzerine olmuştur.
[97] Strabon, 2021: 251.
[98] Strabon, 2021: 251.

Hirschfeld, Strabon'da geçen Korykos'un II. Attalos öncesi Antalya yerleşimi olduğunu söyler[99]. E, J. Davis; Attalos'un Korykos'u duvarla çevrelediği gibi yeni kurduğu kenti de duvarla çevrelediğini ifade etmiştir[100]. Davis, Korykos'u ve Attalos'un kurduğu kenti ayrı göstermektedir. Karl Graf Von Lanckoronski, Korykos'un Attaleia öncesindeki yerleşim olduğu iddialarına karşıdır.

"Oysa Strabon'un bu konuda söyledikleri açık değildir ve ikilem yaratır. Ama Strabon'un, Olbia ve Katarrhaktes'ten sonra biraz daha doğuda, adını kurucusu Philadelphos'tan alan Attaleia'nın geldiği ve Philadelphos'un küçük bir komşu kent olan Korykos'a yeni bir koloni yolladığı ve sur duvarlarını genişlettiğini anlatan cümlesindeki "komşu" kelimesi tutarsızdır. Korykos burada, aynı adı taşıyan diğer üç yerleşimle karıştırılmış olabilir. Eğer Attaleia'da, Attalos öncesi bir küçük yerleşme var idiyse bile, kalıntılarını aramak nafiledir. Bu yerleşmenin sadece, limanın daha iyi korunan güney kısmında bulunması gerektiğini ve belki de limanın yalnızca güneydoğusunu kapladığını söylemekle yetinmek durumundayız[101]."

Lanckoronski'nin Strabon'un söyledikleri hakkında fikirleri doğru gözükmektedir. Strabon'un anlatısı net olmayıp, Korykos'un buradaki Attaleia öncesi yerleşim olduğunu kesin şekilde ifade etmemektedir. Burhan Varkıvanç, Strabon'un Korykos adlı yerleşiminin burada olduğunu ileri sürer.

"*Strabon'un, alanın henüz İÖ 2. yüzyılda Attaleia adı altında kentleşmesi öncesi de bir yerleşimi içerdiği şeklindeki aktarımı, Doğu Garajı olarak adlandırılan mevkii ve bunun batısında saptanan nekropol alanı (İÖ geç 4. yüzyıl) ile kesinleşmiştir. Olasılıkla Korykos adlı bu yerleşimin tam da burada kurulmasında, sonraları korunaklı bir liman olarak şekillendirilen küçük bir deniz girintisinin varlığı yanında, denize kolay ulaşabilme de önemli rol oynamıştır[102]…*"

Varkıvanç kaleye yakın bir mevkii olan Doğu Garajı ve batısında ortaya çıkarılan nekropol alanının MÖ 4. yüzyıla tarihlendirilmesini örnek göstererek burada Attalos öncesi bir yerleşmenin kesinleştiğini belirtip Korykos'un Attalos öncesindeki küçük kent olduğunu ifade eder. Varkıvanç'ın kalenin yakınındaki nekropol alanından yola çıkarak burada Attalos öncesi de bir yerleşimin olduğu fikri de doğru olabilir. Ancak bu yerleşimin Korykos olduğu fikrini Strabon'un net olmayan ifadelerinden dolayı kesin olarak onaylamak doğru olmayacaktır.

---

[99] Hirschfeld,1874: 713.
[100] Davis, 2006: 166.
[101] Lanckoronski, 2005: 14.
[102] Varkıvanç, 2008, 57.

Kalenin tahkimat ögeleri ilk olarak limanın yakın çevresinde oluşmuş olmalıdır[103]. Lanckoronski, şehrin kuruluş nedeni liman olduğu için liman alanın sur sistemine dahil edilmesi gerektiğinden sur hatlarının limanın iki ucundan başlaması gerektiğini söyler[104]. Bundandır ki Helenistik dönem kalıntıları ilk etapta limana yakın konumlarda aranmalıdır. Burhan Varkıvanç, Lankronski gibi düşünerek güney yönde kayalıkların dikleştiği ve arazinin düzleştiği yer olan orta surun deniz surları ile birleştiği Mermerli Mevkii olarak isimlendirilen güneydoğudaki alanın Helenistik dönemde kullanım alanı içinde olduğunu önerir[105]. Varkıvanç, buradaki kayalıkların eteklerinde kayalara oyulmuş traverten bloklarını Helenistik dönem sur duvarının kalıntıları olarak değerlendirir. Varkıvanç Kırk Merdivenin güneyindeki sur hattında bulunan kaya merdiveninin de bu dönemden olduğunu söyler. Aynı dönemin izlerinin mermerli plajda bulunan burcun alt kısımlarındaki duvar işçiliğinde de olduğu belirtilmiştir[106]. Tüm bu veriler tahkimat sisteminin en erken oluşumunun Helenistik dönemde liman çevresinde meydana geldiğini göstermektedir. Gamze Kaymak, Kesik Minareli Camii kazılarındaki Helenistik dönem buluntularını kanıt olarak sunarak kentin Helenistik Çağ'da bu alana kadar genişlediğini ifade eder[107]. Caminin bulunduğu alanın Roma döneminde belki de Helenistik dönemde agoranın bulunduğu yer olduğunu belirtir.

Roma Dönemi'nin MS 2. yüzyıldaki eserleri olan Hadrianus Kapısı ve güneyindeki Iulia Sancta Kulesi ve kapının güneyindeki ve kuzeyindeki sur parçaları bu tarihte kalenin tahkimat sisteminin buraya kadar genişlediğinin kanıtlarıdır. 20. yüzyıl başına kadar yerinde olan kuzeybatıdaki surlar ve Tophane Burcu'nun duvar dokusu da Roma devri işçiliğini sergilemekteydi. Surların günümüzdeki sınırları en geç Roma devrinde 2. yüzyılda ulaşmıştı. Ancak dış surun güneyinde zamanımıza gelebilen kalıntıların farklı bir işçilik göstermesi ve güneydeki geri kalan surların yok olması bu bölümde bir yıkım olduğunu ve 3.-7. yüzyıllar arasında yeniden inşa edildiğini düşündürmektedir[108].

Kalenin günümüzdeki duvar işçiliği, surların Bizans devrindeki Arap akınlarından ya da depremlerden dolayı onarımlar geçirdiğini göstermektedir. Dış sur, orta sur ve iç surdaki yer yer duvar işçilikleri bunun kanıtıdır. Bizans devrinde kale sınırlarında bir genişleme olmamış, yalnızca 912-916 yıllarında kara tarafında dış sur önüne daha kısa bir sur hattı örülmüştür[109].

---

[103] Hellenkemper und Hild, 2004: 332.
[104] Lanckoronski, 2005: 8-9.
[105] Varkıvanç, 2008: 58.
[106] Varkıvanç, 2008: dipnot 103-104; Helenistik kanıtlar için ayrıca bkz. Dönmez, 2023-5-8.
[107] Kaymak, 2009: 134.
[108] Varkıvanç: 2008: 60.
[109] Lanckoronski, 2005: 9-10; Varkıvanç, 2008: 60.

Kalenin yönetimi 1361 yılında Türk hakimiyetinden Kıbrıslı Lusignanlılar'ın eline geçmiş, 1361 yılından 1373 yılına kadar 12 yıl boyunca kent bu hanedan tarafından idare edilmiştir[110]. Bu süreçte Lusignanlar kent surlarında onarımlar ve eklemeler gerçekleştirmiştir. Dış surların kuzeydoğu köşesine burç eklendiği ve deniz tarafında Kırk Merdivenin olduğu yerdeki surlarda onarımlar yapıldığı ifade edilmektedir[111].

İKİNCİ BÖLÜM

SELÇUK DEVRİNDE ANTALYA KALESİ: EGEMENLİĞİN TEŞHİRİ VE İNŞA-ONARIM FAALİYETLERİ

Bilindiği kadarıyla Selçuklular tarafından Antalya Kalesi'nin fethi için ilk kuşatma 1182 veya 1183 yılında II. Kılıçarslan tarafından yapılmış ama Bizans hâkimiyetinde olan kale alınamamıştır[112]. Bir sonraki kuşatma II. Kılıçarslan'ın oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından 1206 yılında gerçekleştirilmiş ama başarısız olunmuştur[113]. Kalenin ilk fethi I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ikinci kuşatmasında 5 Mart 1207 yılında gerçekleşmişti [114]. Ancak kale bu tarihten itibaren beş yıl kadar Selçuklu hâkimiyetinde kalmış, 1212 yılında şehirde çıkan isyan ile yönetim Frenklere geçmiştir. Lakin kentteki Frenk egemenliği uzun sürmemiş, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğlu I. İzzeddin Keykavus 24 Aralık 1215 günü başlattığı kuşatmayı bir ay sürdürüp 22 Ocak 1216 yılında tekrar kaleyi ele geçirmiştir[115].

Antalya, Selçuklu Devleti için önemli bir kenttir. Doğu Akdeniz'in önemli bir limanına sahip olan şehir, Selçuklular devrinde de bu ticari önemini sürdürmüştür. Kentin önemi Mübarizeddin Ertokuş'un vakfiyesine de yansımış, Antalya için "*deniz hududunun başkenti*" anlamına gelen "*dâr es-sagr"* ifadesiyle bahsedilmiştir[116]. Selçuklular devrinde liman kenti olma özelliğini koruyan Antalya, bu dönemde bir donanmaya sahip olan Selçuklular tarafından aktif olarak kullanılmaktaydı[117]. Ayrıca Antalya Limanı Selçuklular Devrinde Doğu Akdeniz'deki uluslararası ticaretin önemli noktalarından biriydi[118].

---

[110] Antalya'nın Lusignanlar tarafında işgali için bkz. Bozkurtoğlu, 2017: 397-409.
[111] Pace, 1921: 9; Hellenkemper und Hild, 2004: 334.
[112] Demir, 2018: 558; Turan, 2021: 306.
[113] Redford ve Leiser, 2008: 11-12.
[114] Antalya'nın fethinin detayları için bkz. Gregory Abû'l Farac, 1950: 488; Erdem, 2003: 293-300; Demir, 2018: 559-563; İbn Bibi, 2020: 126-128; Yinanç, 2020: 7-8; Turan, 2021: 307.
[115] Antalya'nın I. İzzeddin Keykavus tarafından fethi için bkz. Redford ve Leiser, 2008: 17; İbn Bibi, 2020: 169-174; Yinanç, 2020: 31-32; Turan, 2021: 332; Demir, 2024: 598-606.
[116] Redford ve Leiser, 2008: 19.
[117] Demir, 2022: 142.
[118] Kentin ticari önemi için bkz. Demir, 2022: 149-153; Duggan, 2022: 167-171; Limanın Selçuklu devrindeki durumu için bkz. Duggan, 2022: 161-167.

Selçukluların Antalya'ya verdikleri önem savunma sistemini iyileştirmelerinden ve inşa ettikleri binalardan da anlaşılmaktadır[119]. Selçuklular kalenin kuzeybatısına yerleşmiş ve bu kesimde imar etkinliklerini yoğunlaştırmışlardır. Bu kısmı iki alana ayırmak mümkündür. Bir nevi Selçuklu iç kalesi olan batı uç kesim hanedana ayrılmış, saray ve hamam yapıları burada bulunmaktaydı[120]. Doğuya yakın olan yer ise din ve eğitim yapılarına ayrılmıştı.

Selçuklu Döneminde kalenin panoramasını anlatan dönem kaynağı azdır. İbn Bîbî yalnızca kuşatmalar esnasında hasarların oluştuğunu ve bu hasarların onarıldığını yazmıştır. 1224'ten önce Yakut İbn 'Abdullah al-Rumi al-Hamevi (1179-1229), "*kentin güçlü surlarla kuşatıldığını ve etrafının verimli topraklarla çevrili ve üzüm bağlarıyla dolu"* olduğunu aktarır[121]. Arap seyyah Ebû Abdullah İbn Battuta 14. yüzyıl başlarında Antalya'yı ziyaret etmiş kale hakkında şu bilgileri vermiştir:

"*Bu şehir genişlik, güzellik ve ihtişam bakımından dünyanın en güzel şehirlerinden. Gerek planı gerek düzeni ile diğer ülkelerdeki benzerlerinden de üstün bir durumda. Ahali içindeki taifeler ayrı ayrı mahallelere yerleşmiş. Hristiyan tüccarlar "Mina" adıyla anılan semtte oturmaktadırlar. Bu mahallenin çevresini büyük bir duvar kuşatmakta. Cuma vakti ve her gece bu duvarın kapıları kapalı tutulmaktadır. Şehrin asıl halkı olan Rumlar başka bir mahallede kendi başlarına oturuyorlar, onların bulundukları yerde surla çevrilmiş. Yahudilerinde kendilerine ait yerleşim yerleri alanları vardır. Burası da yine büyük bir duvarla çevrili. Şehrin beyi, ailesi devlet erkânı ve kapıkullarının oturdukları semt yukarıda açıkladığımız diğer taifelerden tamamen ayrılmıştır. Onların etrafı da surla çevrili, neredeyse kale gibi. Müslüman mahalleye gelince bunlar tam şehrin merkezinde yaşamaktadırlar. Şehir merkezinde bir Cuma Cami, medrese, pek çok hamam, gayet kalabalık ve zengin çarşılar bulunmaktadır.*

Tüm şehrin etrafını yukarıda bahsettiğimiz semtleri de içine alan geniş bir sur kuşatıyor[122]."

İbn Battuta'nın kale ile ilgili anlattıkları kalenin planına uygundur. 14. yüzyıl başında kenti gezen seyyahın anlattıkları ve surlar ve burçların üzerindeki kitabelerden kalenin Selçuklu devrindeki görünümü hakkında bazı tespitlerde bulunmak mümkündür. Kalenin savunma düzeni bu dönemde de önceki istihkâm sisteminden farklı değildir. Kale, kara tarafından ana sur, gömlek sur ve hendek ile çevriliydi. Kenti ortadan kesen orta sur ve iç sur hatları kaleyi ayrı ayrı mahallelere ayırmıştı. Kale 1158 yılında I. Manuel Komnenos tarafından onartıldığı için kentin surlarının 1207 yılındaki fetihten önce, 1191 yılında sağlam durumda olduğu zikredilmiştir[123].

---

[119] Kaledeki Selçuklu Devri inşa etkinlikleri için bkz. Riefstahl, 1941: 33-41; Yılmaz, 2002: 10-105; Aydın, 2023: 218-221; Özbek, 2023: 244-247.
[120] İç kalenin konumu hakkında bkz. Sperling, 1864: 67; Yılmaz, 2002: 115; Duggan, 2008: 30-35; Duggan, 2022: 164, dipnot 34; Dayar, 2020: 696.
[121] Le Strange, 1905: 151; Ayrıca bkz. Duggan, 2022: 157.
[122] İbn Battûta, 2019: 274-275.
[123] Duggan, 2022: 160.

Selçuklular Antalya'yı çok kere kuşattıkları için harap bir vaziyette ele geçirdikleri kalenin savunma ögelerinde onarımlar ve yeniden inşa etkinliklerinde bulundular. Kale, 1207 yılında I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında, 1216 yılında I. İzzeddin Keykavus Döneminde, 1220 ve 1225'te I. Alâeddin Keykubat devrinde, 1238-39 ve 1244-45 yıllarında II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında onarılmış veya yeniden inşa edilmiştir. Bu durum, surlara ve burçlara yerleştirilen kitabelerden anlaşılmaktadır ki Selçuklu döneminde dış sur, orta sur ve iç sur hattı ile burçlarında onarım ve yeniden yapım müdahaleleri olmuştur.

2.1. 1207 Yılı Onarımı

Arap Tarihçi İbn el-Esîr'e göre, I. Gıyaseddin Keyhüsrev 1207 kuşatması esnasında "*surlardaki burçların birçoğunu tahrip etmişti*"[124]. Bu bilgi dışında bu yıldaki tahribatın boyutunu anlatan bir kaynak yoktur. 1207'deki onarım ile ilgili tek bilgiyi ise İbn Bîbî vermektedir. İbn Bîbî I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1207 senesinde fetihten sonra kalede ikamet ederken tamir işlemlerinin yapıldığını söyler. İbn Bîbî; "*Ondan sonra Sultan bir süre orada ikamet etti. O arada kuşatma sırasında kale duvarlarında açılmış olan yarıklar ve çatlaklar tamir edildi*[125]*"* diye yazmıştır. Bunun dışında bu tarihteki onarımlar hakkında bir bilgi henüz yoktur. 1207 yılında kalenin nerelerinde onarımlar yapıldığını kesin olarak söylemek mümkün değildir. Leyla Yılmaz, günümüzde Antalya Etnografya Müzesi'nde bulunan eskiden iç surda yer alan kitabeyi yanlış şekilde I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in isminin geçmesinden dolayı kalenin ilk fethine ait bir yazıt olarak değerlendirmiştir[126]. Bu kitabeyi örnek vererek bu yıldaki onarımların iç surlarda yapıldığını iddia etmiştir. Ancak sonrasında Scott Redford-Gary Leiser ise kitabeyi doğru olarak 1216 yılındaki fetihname yazıtının bir parçası olarak incelemiştir[127]. Leyla Yılmaz, Kemal Tuzcu ile 2010 yılında yayına hazırladığı sonraki kitapta bu kitabeyi 1216 yılındaki fetihname yazıtı içerisine almıştır.

Dönem kaynaklarının anlatımlarından hasarların nerelerde meydana geldiği ve onarımların yapıldığı kısımlar hakkında çıkarımlar yapılabilir. İbn el-Esîr'in anlatımından yola çıkarak onarımın yeri hakkında öneride bulunulabilir:

"Bu yılda (603), Şaban ayının üçünde (5 Mart 1207), Konya ve Rum diyarının sahibi Gıyaseddin Keyhüsrev, muhafızlarıyla Antakya (Antalya) kentini ele geçirdi. Rum diyarındaki bu kent (Antalya), deniz kıyısındadır. Çünkü burayı daha önce de kuşatmıştı. Kuşatma uzamıştı. Surlardaki burçların birçoğunu tahrip etmişti ve yalnızca şiddetli bir saldırı yapması yeterliydi artık. (Kentteki) Rumlar, yakındaki Kıbrıs Adası'ndaki

[124] Bilgiyi aktaran için bkz. Redford ve Leiser, 2008: 13.
[125] İbn Bibi, 2020: 128.
[126] Yılmaz, 2002: 108.
[127] Redford ve Leiser, 2008: 32; Arapça yazının tercümesi şöyledir: "Kılıç Arslan oğlu Büyük Sultan, Allah'ın inayeti ve himayesi daim olsun, Gıyaseddin Keyhüsrev onu daha önce fethetmişti". Kitabe ve tercümesi için bkz. Redford ve Leiser, 2008: 32.

Frenkler'e haber salıp yardım istediler. Bir Frenk birliği (cemâ'a) kente geldi. Tam o sırada Gıyaseddin kuşatmayı kaldırıp ayrıldı, fakat askerlerinden bir bölüğü (tâife) yakında, orası (Antalya) ile kendi ülkesi arasındaki dağlarda bıraktı ve kente ikmal gitmesini engellemelerini emretti. Durum bir süre böyle devam etti; ta ki, kent sakinleri (ehl el-beled) iyice sıkıntıya düşünceye kadar. Açmaz o kadar kötüledi ki, halk bu sıkıntılı durumdan kurtulabilmek için Frenkler'den, dışarı çıkıp Müslümanlar'ı uzaklaştırmalarını istedi. Frenkler ise Rumlar'ın bu bahaneyle onları kentten kovmaya çalıştığını düşünüyordu. Aralarında anlaşmazlık çıktı ve birbirleriyle çarpışmaya başladılar. Rumlar, Müslümanlar'a haber göndererek gelmelerini, kenti (beled) teslim edeceklerini bildirdiler. Müslümanlar oraya gelip Frenkler'e karşı savaşa katıldılar. Ve Frenkler kaçıp iç kaleye (hısn) sığındılar. Sonra Müslümanlar, Konya'da bulunan Gıyaseddin'e haber gönderdiler. Yanında bir birlikle ciddiyet içinde kente girdi. Oraya Şaban ayının ikisinde vardı ve kendisiyle Rumlar arasındaki durum halloldu. Kent, üçünde teslim oldu. Sonra o, içinde Frenkler'in sığındığı iç kaleyi kuşattı ve ele geçirdiğinde içindeki tüm Frenkler'i öldürdü.[128]"

İbn el-Esîr'in anlatımına göre kalenin burçları kuşatma esnasında büyük hasarlar almıştı. Olasılıkla kuşatma ilk aşamada kara tarafını çevreleyen dış surlar ile gömlek sur etrafında olmuştu. Saldırılar esnasında bu surlarda hasarlar olduğu ileri sürülebilir. İbn el-Esîr, anlatımının ilerleyen kısmında kuşatmaya ara verildikten sonra tekrar Selçukluların harekete geçmesiyle Frenklerin iç kaleye çekildiklerini söyler. Buradan da anlaşılmaktadır ki ilk kuşatma dış surlarda olmuş, ardından kuşatma iç sur çevresinde devam etmiş ve buradaki tahkimat ögelerinde de hasarlar meydana gelmiştir.

İbn Bîbî kentin "dairenin noktanın etrafını sardığı gibi çepeçevre sarıldığını" ve kuşatma esnasında 10 mancınığın kurulduğunu söyler[129]. Bu ifadeden, kalenin dış sur etrafında kuşatıldığı ve surların mancınıklarla dövüldüğü anlaşılmaktadır[130]. Bu durumda kara tarafından kenti savunan sur ve burçların yıkıma uğradığı ifade edilebilir. İbn el-Esîr'in ve İbn Bîbî'nin anlatımlarından 1207 yılında hem dış surların hem de iç surların zarar gördüğü anlaşılmaktadır. İbn Bîbî surlarda oluşan hasarların boyutunu "çatlaklar ve yarıklar" şeklinde ifade etmiştir. Ancak İbn Bîbî'nin 1207 yılında onarımlar yapıldığını kayıt altına almış olması, dikkate değer şekilde surlarda yıkımların olduğunu ve surlarda ve burçlarda büyük bir iyileştirilmeye gidildiğini akla getirmektedir.

İbn Bîbî kentin fethinden sonra beş gün yağmaya izin verildiğini, altıncı günde ise Gıyaseddin Keyhüsrev'in Emir Mübarizeddin Ertokuş'u kente vali olarak atadığını aktarır[131]. Sultan'ın bir süre kentte kaldığını ve bu süre zarfında surların onarımlarının yapıldığını belirtir.

[128] İbn el-Esîr'den aktaran, Redford ve Leiser, 2008: 13.
[129] İbn Bibi, 2020: 127.
[130] Anadolu Selçuklularında mancınık kullanımı için bkz. Göksu, 2008: 339-357.
[131] İbn Bibi, 2020: 128.

Fotoğraf 2. 1. I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in adının geçtiği 1216 yılındaki fetihname yazıtının bir parçası.

2.2. 1216 Yılı Onarımları

Antalya Kalesi'nde 1212 yılında ortaya çıkan isyandan yaklaşık dört yıl sonra, I. İzzeddin Keykavus 24 Aralık 1215'te başlattığı kuşatmayla 22 Ocak 1216'da tekrar kenti fethetmiş ve kuşatma sırasında surlarda ve burçlarda oluşan yıkımları kısa bir sürede ayağa kaldırtmıştır. Sultan, kenti aldıktan sonra tekrar Mübarizeddin Ertokuş'u şehrin subaşısı olarak görevlendirmiştir[132]. Fethin bir göstergesi olarak kalenin Kırk Merdivenden saat kulesine uzanan sur hattı üzerine fetihname yazıtları yerleştirilmiştir[133]. Kaynaklarda sayısı 41 ile 44[134] arasında verilen sütunların alt tarafına kazınan Arapça fetihname yazıtı, Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin yaşadıkları mahalleleri birbirinden ayıran surun (iç sur) Gayrimüslim yerleşimine bakan cephesine yerleştirilmiştir[135]. Fetihnamenin parçalarının bir kısmı in sutu şeklinde yerinde olup diğer bir kısmı Antalya Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir. Yazıtın

[132] İbn Bibi, 2020: 174.
[133] Fetihname metni için bkz. Redford ve Leiser, 2008: 29-34. Kalenin başka bir yerinde I. İzzeddin Keykavus'un kitabesi yoktur.
[134] Redford ve Leiser, 2008:17; Demir, 2024: 606.
[135] Duggan, 2023: 164; Demir, 2024: 607. Bu sur hattı Redford ve Leiser'in fetihname yazıtını ele aldıkları çalışmalarında iç kale suru olarak değerlendirilmiştir. Terrance Michael Pattrick Duggan yazarların bu önerilerinin yanlış olduğunu, iç kalenin burada değil kalenin kuzeybatı ucunda yer aldığını belirterek, bu sur hattının da iç kale suru olmayıp Müslümanlar ile Gayrimüslimlerin yaşadıkları mahâlleleri ayıran duvar olduğunu ifade eder. Bkz. Redford ve Leiser, 2008:17-18; Duggan, 2023: 164, dipnot 34; Selçuklu iç kalesinin konumu için ayrıca bkz. Yılmaz, 2002: 115; Dayar, 2020: 696.

Selçuklu Devleti'ndeki diğer fetihnamelerden önemli bir farkı halka hitaben yazılmasıdır[136]. Yazıt bir nevi Selçukluların tekrardan şehirdeki egemenliğini sergilemektedir.

Yazıtın konumuz açısından önemi surlarda yapılan onarımları da kaydetmesidir. Kitabede, kalenin hem karadan hem de bir ay boyunca denizden kuşatıldığı yazmaktadır[137]. Hem karadan hem de denizden mancınıklar ile dövülen surlar da büyük hasarlar oluştuğu aşikardır[138]. Hasarların oluştuğu sur kısmının yalnızca fetihnamenin yerleştirildiği iç sur olup olmadığı bilinmemekle beraber, I. İzzeddin Keykavus'un diğer sur hatlarında onarımlar yaptırdığına dair henüz bir bilgi yoktur. Fetihnameden Sultanın surların inşasını emrettiği ve inşanın 21 Şubat ile 20 Nisan 1216 arasında iki aylık süreçte yapıldığı anlaşılmaktadır[139]. 22 Ocak 1216'da fethedilen kalenin surlarındaki onarım ve yeniden yapım işlerine bir ay gibi kısa bir süre sonrasında başlanmıştır. İbn Bîbî Sultanın fetihten sonra yaptıklarını şöyle anlatır[140]:

> "Böylece saltanat iradesinin gemisi amaç Cudi'sine oturunca Sultan halka açık bir meclis (bezm-i am) düzenledi. Muzaffer ordunun emirlerinin seçkinlerine, subaşıların (ser-leşker) ele başlarına, serverlerin tanınmışlarına, kahramanların ve savaşçıların yararlılık gösterenlerine sınırsız lütuf ve bağışta bulunup onları şereflendirdi. Bir hafta süreyle zaman zaman savaşı unutup barışın gereklerini yerine getirdi. Büyük bir coşkuyla mutluluk torbasını, huzur ve rahatla doldurdu. Sonra diğer evlere (buyutât) bir göz attı. Oranın az çok büyün ihtiyaçlarını araştırarak azı çok, yoku var yaptı. Oraları eksiklik sınırından mükemmellik sınırına ulaştırdı. Kale duvarlarını tamir ettirip oraları yükseltti ve sağlamlaştırdı."

İbn Bîbî'nin "kale duvarlarını tamir ettirip onları yükseltti ve sağlamlaştırdı" ifadesinden Sultan'ın kaleden ayrılmadan önce orada bulunduğu sürede kalenin surlarının yeniden yapımını ve onarılmasını yönettiği ileri sürülebilir.

Fetihnamenin dört parçası kalenin inşası ile ilgilidir. Bu parçaların iki tanesi Kırk Merdivenden sonraki ilk burcun batı cephesi diğer ikisi güney cephesinde yer almaktadır.

1. Sonra bu utkulu, korumalı kalenin (yeniden) inşasını emretti ki, korunmaya ve muhafaza edilmeye devam etsin.
2. Zilkade ayının ilk günü. Bu müstahkem ve yüce yapıyı inşa ettirmek için çaba harcadı.
3. Kutsal kale (6)13 yılının Muharrem ayının ilk günü tamamlandı ve Allah her işi kolaylar ve her zorluğu kolaylaştırır.

---

[136] Demir, 2024: 607.
[137] Kitabe için bkz. Redford ve Leiser, 2008: 33; Yılmaz, 2002: 108.
[138] Fetihanane yazıtın diğer bir bölümünde, kente her yönden saldırıldığı yazmaktadır. Bkz. Redford ve Leiser, 2008: 33.
[139] Redford ve Leiser, 2008: 18.
[140] İbn Bibi, 2020: 174.

4. İki müstahkem kalenin (yeniden) inşası yüce Allah'ın izniyle iki ayda tamamlandı[141].

Kitabede yazılanlardan Sultan I. İzzeddin Keykavus'un kalenin harap olan surlarının yeniden inşasını emrettiği anlaşılmaktadır. Surun yeniden inşası 21 Şubat 1216'da başlayıp 20 Nisan 1216'da (Hicri 613 yılının Zilkade ayının başı ile Muharrem ayının başı) tamamlanarak iki aylık bir süreyi kapsamıştır [142]. Fetihname metniyle ilişkili olduğu söylenen[143] ve surların saat kulesine yakın olan kısmındaki bir burçta bulunan kitabe de kalenin inşası ile ilgilidir. 1216 yılı Nisan ayının ortasına tarihlenen metnin tercümesi şöyledir:

"Yüce Allah, korusun Antalya'yı kulu, emriyle muzaffer ve zaferiyle desteklediği, İki Deniz'in Sultanı fâtih 'İzz ed-dünya ve ed-dîn, Kılıç Arslan oğlu Keykavus, müminlerinin emîrinin burhanı (eli) ile fethetti, zaferi daim olsun! Ve 612 yılı Zilhicce ayının sonunda kulu Büyük Emîr Hüsameddin Subaşı Bek Yusuf'a bu burcu inşa etmesini emretti.[144]"

Kitabede burcun inşa emri Sultan tarafından subaşı Hüsameddin Yusuf'a verilmiştir. Yani burç Hüsameddin Yusuf'un nezaretinde inşa edilmiştir. Hüsameddin Yusuf, Sultan'ın önde gelen komutanlarındandır[145]. I. İzzeddin Keykavus'un Sinop'u fethinden sonra Sinop İç Kalesi'nde de burçlardan birinin inşa ettirilmesinde görevlendirilmiş ve bu bilgi Antalya Kalesi'nde olduğu gibi burca yerleştirilen iki kitabe ile bildirilmiştir[146]. Scott Redford, Sinop iç kalesinde bulunan emirlerin kitabelerinin ast üst durumlarını gösteren hiyerarşik bir düzende tasarlanıp konumlandırıldığını ortaya koymuştur. Malatya Valisi Hüsameddin Yusuf'un Sinop İç Kalesi'nde bulunan iki kitabesi de subaşının Sultan'a en yakın isimlerden biri olmasından dolayı ve diğer valiler içindeki üstünlüğünden ötürü kaledeki diğer emir yazıtlarına göre iç kalenin en saygın yerinde kente bakan doğu cephesinde bulunan burca yerleştirilmişti. Ayrıca onun yazıtı diğer valilerinkinden daha uzun ve büyüktü[147].

Redford'un Sinop İç Kalesi'ndeki kitabelerin konumlarına, tasarım ve boyutlarına göre ortaya koyduğu hiyerarşik düzene benzer bir okumayı Hüsameddin Yusuf'un Antalya Kalesi'ndeki yazıtı üzerinden de yapmak mümkündür. Sultan, Hüsameddin Yusuf'a Sinop'ta verdiği benzer bir görevi bu seferde Antalya'da vermişti. Sultan iç surdaki bir burcun yapımını subaşıya emretmişti. Fetihname yazıtının parçaları sütunların alt kısmına yazılmışken, burcun

[141] Kitabelerin tercümeleri Redford ve Leiser'ın çalışmasından olduğu gibi alınmıştır. Bkz. Redford ve Leiser, 2008: 34; Kitabeler için ayrıca bkz. Yılmaz ve Tuzcu, 2010; Beyazal, 2019: 110-117.
[142] Redford ve Leiser, 2008:18.
[143] Redford ve Leiser, 2008:
[144] Kitabenin tercümesi Redford ve Leiser'ın çalışmasından olduğu gibi alınmıştır. Bkz. Redford ve Leiser, 2008:18; Kitabe için ayrıca bkz. Yılmaz ve Tuzcu, 2010; Beyazal, 2019: 13-15.
[145] Redford ve Leiser, 2008: 16.
[146] Sinop'taki kitabeler için bkz. Redford, 2014: 157-165, 244-245.
[147] Sinop iç kalesinde emirlerin kitabelerinin konumları ve hiyerarşi bağlamı için bkz. Redford, 2014: 69-76.

neredeyse en yüksek yerine konulan Hüsameddin Yusuf'un isminin geçtiği Arapça kitabe, farklı şekilde kare biçimli taşa işlenmiş ve etrafına devşirme Orta Bizans dönemi levhaları yerleştirilmiştir. Kitabede kendisinden Selçuklu ordusunun başı, yani subaşı olarak bahsedilir. Yusuf'un yazıtının farklı bir tasarıma sahip olması ve bu kitabenin bir burç üzerinde tek kitabe olması onun Antalya Kalesi için önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Subaşı'nın önemi Antalya Kalesi'nin fethedilmesindeki başarısı ve Sultan'a yakın bir isim olmasında yatmaktadır.

Fotoğraf 2. 2. Antalya Kalesi iç surlarında burcun güney cephesinde inşa yazıtları.

Fotoğraf 2. 3. Antalya Kalesi iç surlarında burcun batı cephesinde inşa yazıtları.

Fotoğraf 2. 4. Antalya Kalesi iç surlarında Hüsameddin Yusuf'un adının geçtiği kitabe.

Fotoğraf 2. 5. Antalya Kalesi iç surlarında Hüsameddin Yusuf'un adının geçtiği kitabenin bulunduğu burcun genel görünüşü.

Fetihname yazıtının bulunduğu iç sur hattından günümüze az bir kısım gelmiştir. Bu kısımların cephelerinde bulunan yapılaşmadan ötürü yalnızca üst kesimleri incelenebilmiştir. Şunu belirtmek gerekir ki yerinde incelenen surun yapımı ve onarımları hakkında kesin bilgiler sunabilmek için tümünün irdelenmesi ve hatta etrafında arkeolojik kazılar yapılması gerekmektedir. Günümüz kotu ile dönem kotu arasında büyük bir farklılık bulunmaktadır. Surların ve burçların azımsanmayacak bir kısmı günümüz zemin kotundan aşağıda kalmaktadır. Bu gibi faktörler özellikle surun ilk inşa tarihinin tespitini zorlaştırmaktadır.

İç sur saat kulesinden başlayıp kalenin içine güneybatıya doğru bir hat çizerek Kırk Merdiven mevkiine ulaşır, buradan kuzeye bir hat çizerek Tophane Burcu'nun olduğu yerde sonlanır. İç surda 10 burç bulunmaktaydı. Bu burçlardan günümüzde dört tanesi kalmıştır.

İç sur hattında duvarlar ve burçlarda farklı işçilikler görülür. Günümüze ulaşan iç sur duvarları benzer boyutta taşlar ile inşa edilmiştir. Duvarın içi moloz taşlar ile doldurularak sandıklama tekniğinde örülmüştür. İç sur hattındaki burçlarda kullanılan taşlardan daha küçük ebatta taşlarla örülmüş duvarlar, bu yönüyle burçlardan ayrılır. Sur duvarı belirli bir form göstermeyen küçük taşlar ve kireç harcı ile örülmüştür. Taş sıralarının aralarında yer yer küçük tuğla ve kiremit parçaları yerleştirilmiştir. Görülebildiği kadarıyla duvarların alt kesimlerinde daha büyük taşlar kullanılmıştır.

Kırk Merdiven'e yakın olan ilk iki burç, düzenli bir duvar işçiliği sergilemez. Burçlardaki taşlar farklı boyutlarda olup sur duvarında kullanılan taşlara göre büyüktür. Farklı boyut ve biçimdeki bu taşlar antik yapılardan devşirilmiş olmalıdır. Kırk Merdiven'den sonraki ilk burcun güney yüzü birbirinden farklı büyüklükte ve biçimlerde taşlardan oluşur. Önündeki yapılaşmadan ötürü yalnızca üst kısmı incelenebilen burçta ortadaki büyük yazıtın bir sıra altında beş sütun parçası kullanılmıştır. Ortadaki büyük yazıtın ilk iki üst örgü sırasında mimari elemanlar bulunmaktadır. Bunların bir sıra üstünde ise dört sütun parçasına yazılmış yazıtlar yer almaktadır. Yalnızca üst kesimi görülebilen burcun batı duvarı, farklı boyutlarda ve biçimlerde taşlar içermektedir. Üstten aşağı doğru beşinci taş sırasında üç sütun parçasına yazılan kitabeler vardır. Doğu cephesinde taş sıraları dışında üst kısımda kitabelerin yazıldığı üç sütun parçası yer almaktadır[148].

Kırk Merdiven'in doğusundaki ikinci burç, ilk burca göre daha düzensiz bir görüntü sergilemektedir. Burcun güney yüzünde devşirme malzemeler bolca kullanılmıştır. Bu duvarda birbirinden farklı boyut ve biçimde taşlar arasında kapı çerçevelerine ait fascialı bloklar ve profilli bloklar, kapı sövesi, iki sütun kaidesinden oluşan devşirme malzemeler bulunmaktadır[149]. Burcun güney yüzünün üst kesiminde simetrik bir istif göstermeyen üç dört sıradaki taşlar, duvarın geri kalan taşlarına göre daha küçüktür. Kulenin batı cephesi yazıtın yer aldığı bir sütun parçası dışında bütününde farklı boyut ve biçimlerde taşlar ile örülmüştür. Doğu cephe ise güney cephe ile taş boyutları ve devşirme malzeme kullanımı yönünden benzerdir. Bu cephenin alt sırasında zeytinyağı üretimi için kullanılan iki adet ezim yatağı yan yanadır[150]. Cephenin üst kısmına yakın dört sütun parçası aynı hizada konumlandırılmış ve üst kesimde ise üç adet yazıtlı sütun yerleştirilmiştir.

Burhan Varkıvanç fetihname yazıtlarının olduğu burç ve surların günümüze ulaşabilen kısımlarının yapısal bir bütünlük göstermediğini, burç ve sur ilişkisi, kullanılan malzemenin türü, niteliği işçiliğinin farklı yapım ve onarım evrelerini sergilediğini, burçların alt ve üst katlarında izlenen asimetrik düzenlemeler yanında, beden duvarlarının alt bölümlerindeki iri blokların burç duvarları ile organik bir bağlantı içermesi ve bunun üst bölümlerde izlenememesi, beden duvarlarında bir yenilemeye işaret ettiğini ve var olan duvarların Bizans döneminde inşa edildiğini, Selçuklu devrinde de burçların üst kısmı ile beden duvarlarının tamamında onarımlar yapıldığını belirtir[151].

[148] Varkıvanç, 2008: 56.
[149] Varkıvanç, 2008: 56.
[150] Varkıvanç, 2008: 56
[151] Varkıvanç, 2008: 57.

Fotoğraf 2. 6. Kırk Merdivenin doğusundaki ilk burcun batı cephesi ve sur duvarı.

Fotoğraf 2. 7. Kırk Merdivenin doğusundaki iç sur duvarı.

Fotoğraf 2. 8. Kırk Merdivenin doğusundaki iç sur duvarı.

Fotoğraf 2. 9. İç sur duvarının işçiliğini gösteren duvar kesiti.

Fotoğraf 2. 10. Kırk Merdivenin doğusundaki ilk burcun güney yüzü.

Fotoğraf 2. 11. Kırk Merdivenin doğusundaki ilk burcun batı cephesi.

Fotoğraf 2. 12. Kırk Merdivenin doğusundaki ikinci burcun güney ve doğu cepheleri.
Kaynak: Yılmaz ve Tuzcu, 2002:66.

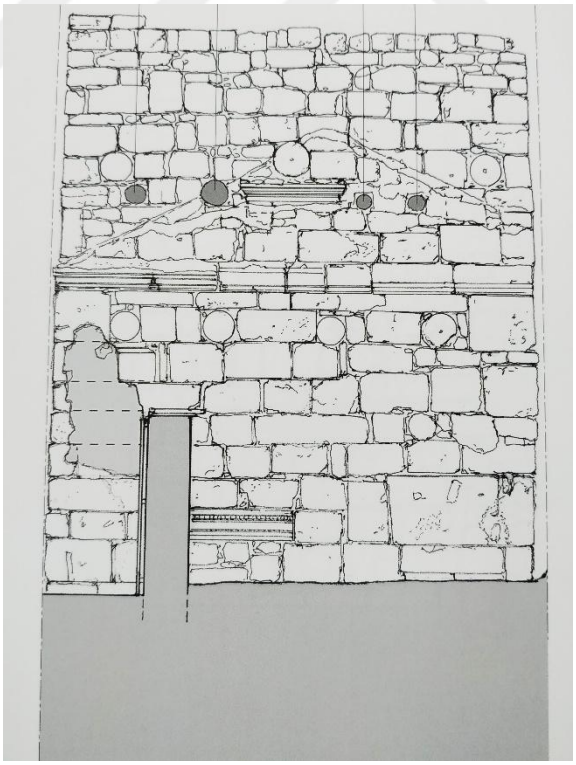

Resim 2. 1. Kırk Merdivenin doğusundaki ikinci burcun güney cephesinin rölövesi.
Kaynak: Redford ve Leiser, 2008: 156.

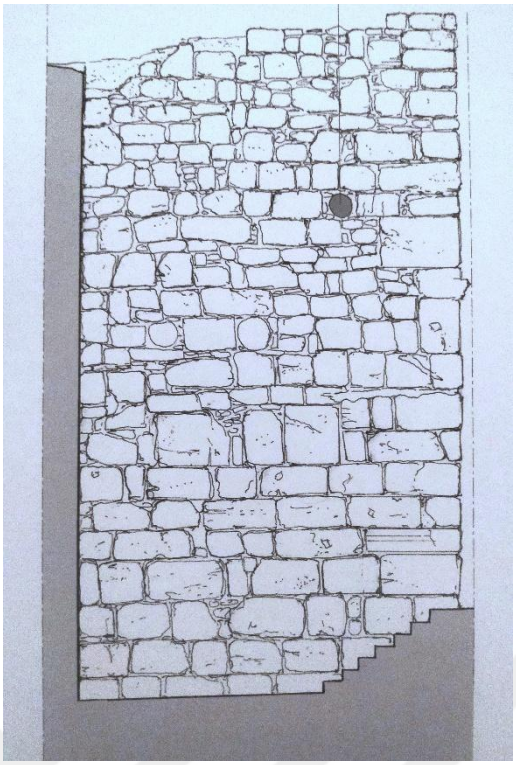

Resim 2. 2. Kırk Merdivenin doğusundaki ikinci burcun batı cephesinin rölövesi.
Kaynak: Redford ve Leiser, 2008: 157.

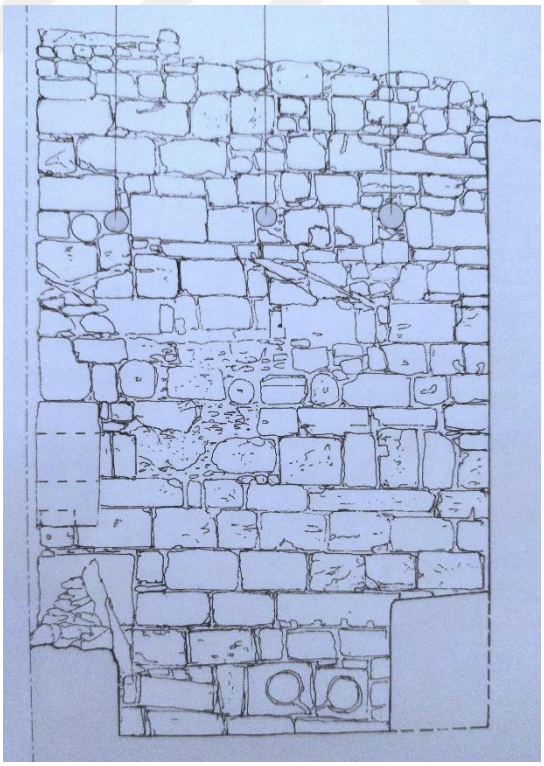

Resim 2. 3. Kırk Merdivenin doğusundaki ikinci burcun doğu cephesinin rölövesi.
Kaynak: Redford ve Leiser, 2008: 155.

Hüsameddin Yusuf'un kitabesinin olduğu burcun ve bitişiğindeki sur duvarının yapılaşmadan dolayı yalnızca üst bölümü görülebilmektedir. Burcun batısında kalan sur duvarı,

fetihname yazıtlarının olduğu sur duvarları ile benzer bir işçilik ile yapılmıştır. Sur duvarı belirli bir boyut ve biçimde olmayan küçük taşlarla örülmüştür. Taş sıraları arasında tuğla parçaları yerleştirilmiştir. İstif sıraları genel olarak simetriktir. Burç, Kırk Merdiven'e yakın olan diğer iki burçtan daha farklı bir duvar yapısında örülmüştür. Burcun, yazıtın olduğu doğu cephesinin görünen üst kısmında farklı boyut ve biçimlere sahip küçük taşlar ile düzensiz bir istif vardır. Taş sıraları arasına tuğla parçaları yerleştirilmiştir. Kitabenin alt tarafında altı adet sütun parçası istif edilmiştir. Kitabenin iki yanına Bizans dönemi templon levhâlârı ile üstüne Bizans arşitravı yerleştirilmiştir. Burcun güney cephesi de benzer bir işçilikte düzensiz istif edilen küçük boyutlu taşlar ve aralarına yerleştirilen tuğla parçalarıyla örülmüştür. Burada da sıva altında kaldığından bir kısmı görünen Bizans dönemi levhası göze çarpmaktadır.

Bu bölümdeki sur, Kırk Merdiven'e yakın olan sur kısımlarıyla büyük oranda benzer bir işçilik sergiler. Küçük taşların kullanıldığı hızla inşa edilen bir duvar yapısına sahiptir. Burcun görülebilen üst kesimi de küçük taşlarla örülmüş düzensiz bir işçilik gösterir. Burcun yapılaşmadan ötürü görünmeyen alt kısımlarında daha büyük taşlar kullanılmıştır. Farklı taşlar ve işçilikler görülen burç ve surda farklı dönemlerde onarımlar ve yapımlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu sur ve burç incelenebildiği kadarıyla Kırk Merdiven'e yakın olan burçlar ve sur duvarlarındaki gibi Bizans döneminde inşa edilmiş, Selçuklu döneminde üst kısımlar yeniden inşa edilmiş olmalıdır.

Fotoğraf 2. 13. İç sur hattının Hüsameddin Yusuf burcuna bitişik sur parçası.

Fotoğraf 2. 14. Hüsameddin Yusuf'un kitabesinin yer aldığı burcun doğu cephesi.

Fotoğraf 2. 15. Hüsameddin Yusuf'un kitabesinin bulunduğu burcun güney cephesi ve sur duvarı.

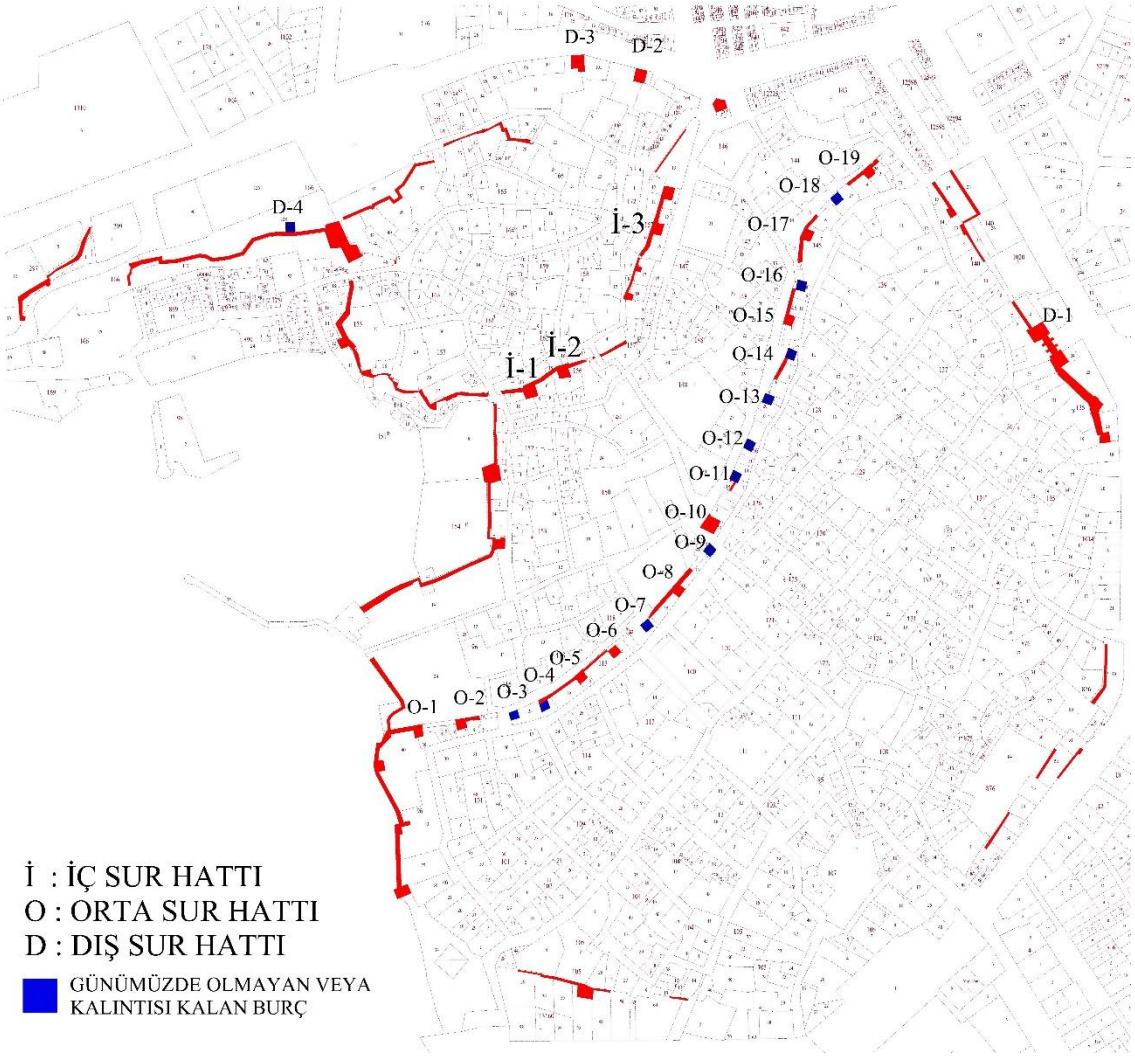

Plan 2. 1. Anadolu Selçuklu döneminde onarılan veya yeniden inşa edilen burçlar.

2.3. 1220 ve 1225-1226 Yılı Onarımları

Antalya Kalesi'nde Hadrianus Kapısı'nın kuzeyinde bulunan burçta Alâeddin Keykubad'ın 1220 tarihli kitabesi yer almaktadır. Kaleyi ortadan ayıran orta sur hattı üzerinde ise yine Alâeddin Keykubad döneminden 1225-1226 tarihli 13 adet kitabe bulunmaktadır. İki farklı zamandan kalan bu kitabeler 1220 ve 1225-1226 yıllarında kalede onarım ve yeniden inşa faaliyetlerinin olduğunu göstermektedir.

Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki burcun üzerinde bulunan kitabede kulenin Temmuz-Ağustos 1220 yılında Alâeddin Keykubad tarafından inşasının emri verildiği yazmaktadır[152]. Arapça kitabe yuvarlak kemerli bir niş içinde burcun doğuya bakan cephesinin ortasına

[152] Kitabe için bkz. Tevhid, 1925: 172; Erten, 1997: 62; Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 25-26; Beyazal, 2019: 7-9.

yerleştirilmiştir. Kitabe nesih yazıyla beş satır halinde kabartma tekniği ile yazılmıştır[153]. Kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu yapının inşası, Hicri 617 (M. Temmuz/Ağustos 1220) senesinde, müminlerin emirinin (Halife) yardımcısı Keyhüsrev oğlu, (ülkeler fatihi) fethin babası, din ve dünyanın yücesi, Ulu Hakan Keykubad zamanında emr olundu.[154]"

Hadrianus Kapısı'nın kuzeyinde yer alan bu burç, güneydeki burç ile beraber Hadrianus Kapısı'nı savunan kulelerdir[155]. Güneydeki Iulia Sancta Kulesi üzerindeki yazıta göre 2. yüzyılda (M. 120)[156] inşa edilmiştir. Hadrianus Kapısı'nın güneydeki ayak altlığının batı köşesinin kulenin duvar örgüsü altında olması Iulia Sancta Kulesi'nin sonra inşa edildiğinin bir ispatıdır[157]. Alâeddin Keykubad'ın kitabesinin bulunduğu kuzey burcunda antik bir yazıt ele geçmemiştir. Iulia Sancta Kulesi'nin duvar işçiliği ve kuzey burcunun kuzeyindeki sur parçasının duvar işçiliği antiktir. Bununla beraber Alâeddin Keykubad'ın kitabesinin bulunduğu burcun alt kısımları da yer yer antik taş işçiliğine sahiptir.

Alâeddin Keykubad'ın kitabesine sahip olan dörtgen planlı ve iki katlı burcun doğu cephesi üst kısımdaki mazgal pencerelerinin hizasına kadar genel olarak aynı taş boyutunda olup yer yer taşlar arasına sıkıştırılmış küçük taşlar ile örülmüştür. Taşların istif sıraları genel olarak düzenlidir. Kulenin pencerelerinin üst kısmında ise farklı olarak küçük moloz taş işçiliği görülür. Kulenin doğu cephesinin duvar işliği bu kısmın büyük oranda Alâeddin Keykubad zamanında yeniden yapıldığına işaret etmektedir.

Kulenin kuzeye bakan cephesi de doğu cephe gibi pencere seviyesine kadar aynı taş boyutunda olup taş sıraları düzenlidir. Mazgal pencereden sonra daha küçük moloz taşlar kullanılmıştır. Bu cephede aynı şekilde büyük oranda Alâeddin Keykubad devrinde yeniden ayağa kaldırılmıştır. Kulenin güney ve batı cepheleri de benzer duvar işçiliğine sahiptir. Kulenin pencere seviyesinin üstünde kalan kısımları Osmanlı döneminde yapılmış olmalıdır. Kuleye birleşik sur hattı Roma Devri duvar işçiliğine sahiptir. Bu dönemde kule yeniden inşa edilirken sur hattında herhangi bir müdahale olmadığı görülmektedir.

[153] Beyazal, 2019: 7.
[154] Tercüme için bkz. Beyazal, 2019: 7.
[155] Hadrianus Kapısı için bkz. Okatan, 2004: 12-50; Lanckoronski, 2005: 20-24; Gökalp, 2008: 61-64.
[156] Gökalp, 2008: 120.
[157] Okatan, 2004: 41.

Fotoğraf 2. 16. Alâeddin Keykubad'ın kitabesi.

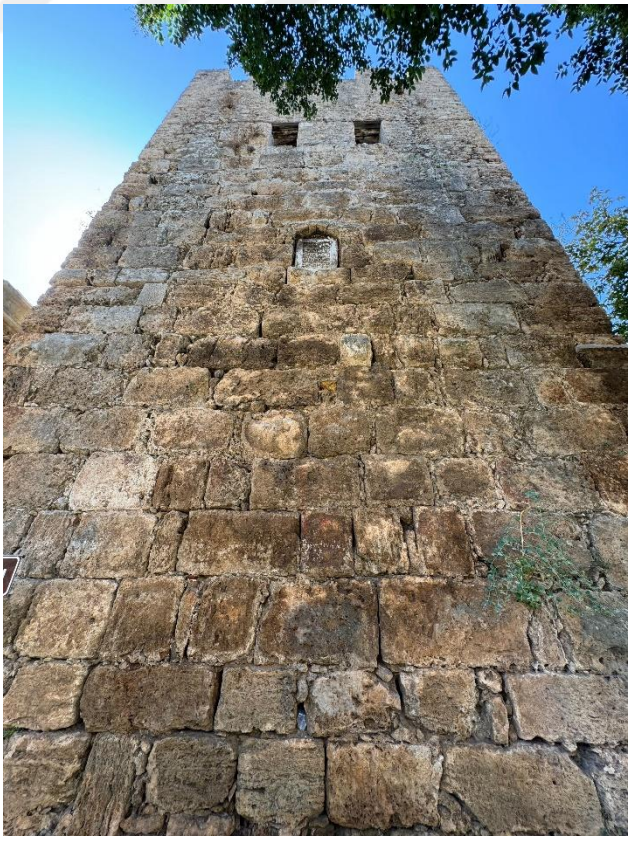

Fotoğraf 2. 17. Kuzey kulesinin doğu cephesi.

Fotoğraf 2. 18. Alâeddin Keykubad Burcu'nun kuzey cephesi ve Antik Dönem sur parçası.

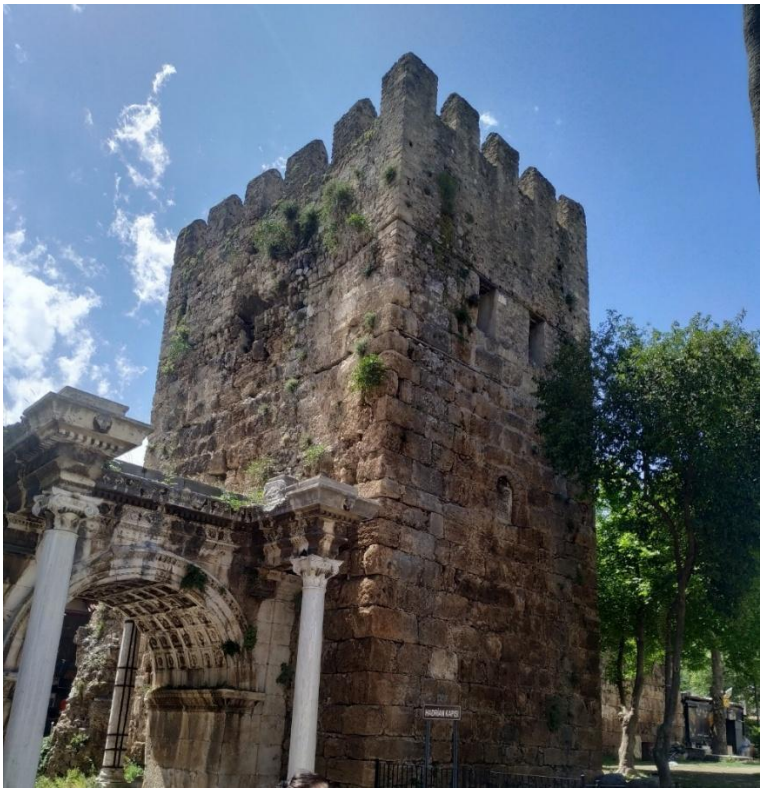

Fotoğraf 2. 19. Alâeddin Keykubad Burcu'nun güney ve doğu cepheleri.

Fotoğraf 2. 20. Alâeddin Keykubad Burcu'nun batı ve güney cepheleri.

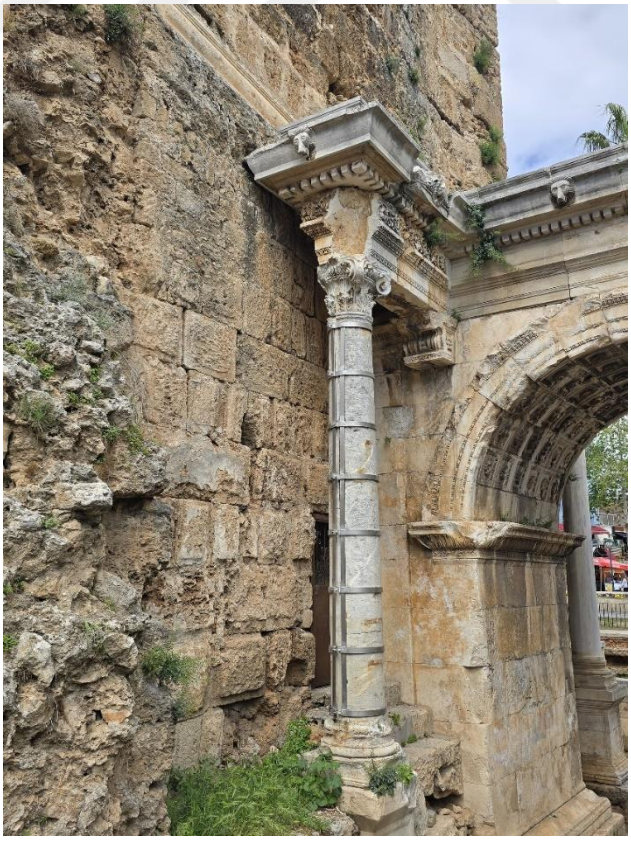

Fotoğraf 2. 21. Alâeddin Keykubad Burcu'nun güney cephesinin alt kesimindeki Antik Dönem taş işçiliği.

Fotoğraf 2. 22. Hadrianus Kapısı'nın güneyinde bulunan Iulia Sancta Kulesi.

Antalya Kalesi'ni ortadan kesen sur hattı, kuzeydoğudaki İmaret Kapısı'nın olduğu konumdan, güneybatıya doğru bir hat çizerek Mermerli Mevkii'ndeki surla birleşir. Sur hattı üzerinde 19 kadar burç bulunmaktaydı. Günümüze sur hattının yalnızca kalıntıları kalmıştır. Burçlardan ise sağlam denilebilecek üç tanesi mevcutken bazı burçlar da harap vaziyettedir. Bu durum sur ve burçların mimari ve teknik özelliklerini incelemeyi güçleştirmekle beraber yapının inşa ve onarımlarını doğru değerlendirmenin de önüne geçmektedir. Bu nedenle orta sur hattının ne zaman inşa edildiği kesin olarak bilinmemektedir. Araştırmacılar bazı önerilerde bulunmuş, sur üzerindeki kitabelerden yola çıkarak sur hattının Selçuklu devrinde inşa edildiğini öne sürmüşlerdir. Sanat ve mimarlık tarihçisi olmayan ve surlardaki herhangi bir malzeme ve inşa tekniğini dikkate almadan yorum yapan tarihçi Tuncer Baykara burçlarda yer alan kitabelerden ve bazı sebeplerden olsa gerek diyerek Alâeddin Keykubad'ın bu suru yeni inşa ettirdiğini ileri sürer[158]. Aynı şekilde sanat tarihçisi Aynur Durukan'da Baykara'ya atıf

[158] Baykara, 1990: 111.

yaparak aynı savı ifade etmiştir[159]. Leyla Yılmaz ise Alâeddin Keykubad'ın burada önceden mevcut olan suru yeniden inşa ettirdiğini ifade eder[160]. Burhan Varkıvanç, orta sur hattının Selçuklu öncesinde var olması gerektiğini belirtir. Varkıvanç, Geç Klasik- Erken Helenistik yerleşimin dış suru olarak nitelediği ve teras duvarı olarak korunan bu hattın tekrar savunma duvarına dönüştürülmesinin tarihlendirilmesinin zor olduğuna dikkat çeker[161]. Orta surun Alâeddin Keykubad tarafından yaptırıldığını anlatan bir kaynak yoktur. Bunun yanı sıra bu sur hattının Selçuklu devrinde yaptırılmasını gerektiren bir sebep de bulunmamaktadır. Bu sur hattı ile iç sur hattı arasında kalan bir Selçuklu binasının da varlığı bilinmemektedir. Bu gibi sebepler var olan bir surun kısmen yeniden yapıldığını düşündürmektedir. Bu sur hattıyla ilgili daha doğru bilgilere ulaşabilmek için sur etrafında arkeolojik kazıların yapılması gerekmektedir.

Orta sur hattındaki kitabelerin[162] hepsi 1225-1226 tarihlidir. 13 tane olan bu kitabelerden yalnızca beşi in sutu, dördü müzede, ikisi günümüzde kayıp olup daha önce okunmuştur, ikisi de başka bir yapı üzerinde bulunmaktadır[163]. Sadece I. Alâeddin Keykubad'ın ismi geçen 5 kitabe vardır. Diğer 8 kitabede Alâeddin Keykubad'ın ismi emirler ve yapı sanatkârlarının ismi ile beraber geçmektedir. Bu emirler, Yahya bin Ebubekir, Bayram eş-Şami, Kara Sungur Kuki, Yapı sanatçıları olduğu düşünülen Kelük Bin Emir Yavi ve Tuğrul beylerin isimleri iki kitabede okunmaktadır.

Müzedeki kitabelerin hangi burçta yer aldığı bilgisi Leyla Yılmaz ile Kemal Tuzcu, Süleyman Fikri Erten ve Ahmet Tevhid'in çalışmalarından elde edilmiştir. Kitabeler Yılmaz ve Tuzcu'nun incelediği sıraya göre aktarılmıştır. Araştırmacılar kitabeleri Mermerli Mevkii'nden başlayarak incelemişlerdir.

İlk kitabe, sur hattının Mermerli Mevkii'ndeki ilk burcu üzerinde in sutu halindeyken Ahmed Tevhid tarafından okunmuştur[164]. Daha sonra kayıp olan kitabe bahsi geçen burca yapılmış bir evin ikinci katında in sutu olarak yakın zamanda Necmi Atik tarafından tespit edilmiştir[165]. Kitabenin tercümesi şöyledir:

"Minnet ancak Allâh'a. Bu büyük Sultân, Ulu Hakan, karanın ve iki denizin hükümdarı, dünyanın ve dinin yücesi, ülkeler fatihi, Allah'ın rızasını kazanmış, şehit Sultân Keyhüsrev- Allah onun hakimiyetini devamlı kılsın- 622 senesinde tamamladı.[166]"

---

[159] Durukan, 1988: 27.
[160] Yılmaz, 2002: 112.
[161] Varkıvanç: 2008: 60.
[162] Kitabeler için bkz. Tevhid, 1925: 165-176; Erten, 1997: 59-62; Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 123-166; Beyazal, 2019: 16-25, 43-50, 63-67.
[163] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 123.
[164] Tevhid, 1925: 171.
[165] Atik, 2018: 138.
[166] Beyazal, 2019: 64.

Arapça beş satır halinde sülüs hatla yazılan kitabe dikdörtgen biçimdedir[167]. Üç satırda Alâeddin Keykubad'ın lakapları sayılmıştır. Kendisinden iki denizin hükümdarı olarak bahsedilir. Sultanın burcun yapımını 1225-1226 yıllarında tamamladığı yazılıdır.

Fotoğraf 2. 23. Birinci burçta bulunan kitabe. (Kaynak: Atik, 2018: 138.)

Bir sonraki burçta (B2) yer alan ikinci kitabe ilk kez Ahmed Tevhid tarafından okunmuştur[168]. Günümüzde kayıp olan kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu kutsal mimarinin inşasını, Büyük Sultan, şahlar şahının en büyüğü, milletlerin hakimiyetini elinde bulunduran, karanın ve iki denizin hükümdarı, din ve dünyanın yüceltisi, ülkeler fatihi Keyhüsrev'in oğlu Keykubad- Yardımı çok olsun- 622 senesinde emretti.[169]"

Kayıp olduğu için tasarımı hakkında bilgimiz olmayan kitabenin yanında beyaz mermerden bir lahit parçası olduğunu Ahmet Tevhid bildirmiştir[170]. Bu kitabede de önceki kitabede olduğu gibi Keykubad'dan karanın ve iki denizin hükümdarı şeklinde bahsedilir. Yine bu burcun yapımını da kendisinin emrettiği anlatılır ve burcun 1225-1226 yıllarında tamamlandığı belirtilir.

[167] Beyazal, 2019: 64.
[168] Tevhid, 1925: 171-172.
[169] Beyazal, 2019: 65; Benzer bir çeviri için bkz. Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 127.
[170] Tevhid, 1925: 172.

Sonraki burçta yer alan üçüncü kitabe (B3) Ahmed Tevhid tarafında okunmuştur[171]. Üzerinde bulunduğu burç günümüze ulaşmayan kitabe, Etnografya Müzesi bahçesinde sergilenmektedir. Kitabenin tercümesi ise şöyledir:

"Yüce Sultan, büyük şahlarşahı, milletlerin kaderlerinin sahibi, Arab ve Acem sultanlarının efendisi, fetih sahibi, Alâeddin Keykubad b. Şehid Sultan Keyhüsrev devleti zamanında- Allah onun saltanatını ebedi kılsın-bu yapının yapımı vuku buldu.[172]"

Üzerinde tarih bulunmayan mermer kitabenin de diğer kitabelerle aynı tarihte 1225-1226 yıllarında yazıldığı söylenebilir[173]. Yazıt yine doğrudan Sultan ile ilgili olup, yapının onun saltanatında yapıldığı yazılmıştır.

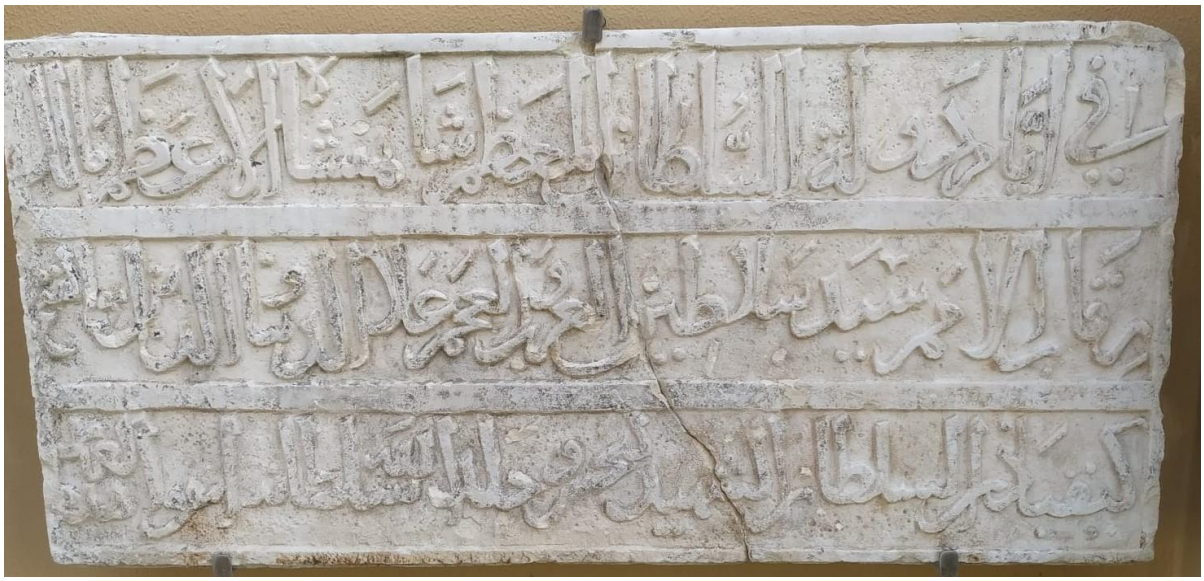

Fotoğraf 2. 24. Üçüncü kitabe. (Antalya Etnografya Müzesi)

Üçüncü kitabenin üzerinde bulunduğu burç günümüzde yoktur. Ahmed Tevhid'in de belirttiği gibi üçüncü burçtan sonraki birkaç burç da yıkıktır[174]. Bu burçların kitabeleri de yoktur. Leyla Yılmaz ve Kemal Tuzcu, dördüncü burç üzerindeki kitabe olarak Yivli Minare üzerinde bulunan kitabeyi önermiştir. Araştırmacılar Yivli Minare üzerindeki Alâeddin Keykubad'a ait kitabenin in situ olmadığını, buraya Osmanlı devrinde konulmuş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Araştırmacılar, yazıtın orta surda bulunan diğer Alâeddin Keykubad kitabelerine metin benzerliklerinden dolayı ve özellikle üç numaralı kitabeye daha çok benzer olmasından

[171] Tevhid, 1925: 172.
[172] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 130.
[173] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 130.
[174] Tevhid, 1925, 173.

hareketle dört numaralı burç üzerinde olduğunu ifade etmişlerdir[175]. Kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu binanın yapımını, yüce sultan dünya ve dinin ulusu karaların ve iki denizin sultanı Alâeddin Keykubad b. Keyhüsrev emretti.[176]"

Meyrem Beyazal kitabenin özgün dilinde geçen "reseme" kelimesinin "çizdi" anlamına geldiğini belirtir[177]. Kitabenin sur yazıtı olduğunu varsayarsak surların planlarının hazırlandığı ve sultanın da çizimlere yardımcı olduğu söylenebilir. Nitekim sultanın Konya surlarının inşası öncesi planlarını hazırlayan mimar ve ressamların çizimleri üzerinde düzeltmeler yaptığı bilinmektedir[178].

Fotoğraf 2. 25. Yivli Minare üzerindeki kitabe.

Beşinci kitabe yedinci burç ile sekizinci burç arasındaki surun en üstünde in situ olarak bulunmaktadır. Kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu yapı, Büyük Sultân, din ve dünyanın ulusu, ülkeler fatihi, Şehid Sultân Keyhüsrev'in oğlu Alâeddin Keykubad -galibiyeti yücelsin- zayıf kul Yavi oğlu Külük'e 622 senesinde resmettirdi.[179]"

[175] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 130-131.
[176] Kitabenin çevirisi için bkz. Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 132; Kitabe için ayrıca bkz. Beyazal, 2019: 175-176.
[177] Beyazal, 2019:176.
[178] İbn Bibi, 2020: 276.
[179] Kitabenin çevirisi için bkz. Beyazal, 2019: 16-17; Kitabe için ayrıca bkz. Tevhid, 1925: 172; Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 138.

Kitabe dört satır halinde, Arapça olarak yazılmıştır. Kitabe yanlarda birer sütünce ve üstte bir arşitrav veya friz parçası ile çevrelenmiştir. Yazıtta, sultanın Külük isimli birine yapıyı resmettirdiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla Külük'ün yapıyı tasarlayan mimar olduğu ileri sürülebilir.

Fotoğraf 2. 26. İn situ durumundaki beşinci kitabe.

Sekizinci burç üzerinde bulunan altıncı kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu yapı, Büyük Sultân, din ve dünyanın ulusu, ülkeler fâtihi, Şehid Sultân Keyhüsrev'in oğlu Alâeddin Keykubâd -galibiyeti yüce olsun- zayıf kul Emir Yavi'nin oğlu Külük'e 622 senesinde resmettirdi"[180].

Dört satır olarak yazılan kitabe, Alâeddin Keykubad'ın 1225-1226 yılında yapıyı Külük'e tasarlattığını yazmaktadır.

[180] Kitabenin tercümesi için bkz. Beyazal, 2019: 18-19; Ayrıca bkz. Tevhid, 1925: 172; Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 141.

Fotoğraf 2. 27. İn sutu durumundaki altıncı kitabe.

Ahmed Tevhid tarafından okunup kayda alınan yedinci kitabe günümüzde kayıptır. Ahmed Tevhid kitabenin yanık olduğunu belirtir okunabilen kelimeleri yazmıştır[181]. Kitabenin okunan kelimelerin tercümesi şöyledir:

"…… yapı es-Sultân….. Sultân….. Sultânlar sultânı[182]"

Ahmed Tevhid kitabenin Dişçi Abdülkadir Efendi hanesi bahçesinde bulunduğunu belirtir[183]. Yılmaz ve Tuzcu kitabenin dokuzuncu burç üzerinde olması gerektiğini söyler.

Sekizinci kitabe Balık Pazarı Burcu (Kapısı) üzerinde bulunmaktaydı. Bugün Antalya Etnografya Müzesi'nde sergilenen kitabenin tercümesi şöyledir:

"Minnet yalnızca Allah'adır. Yüce sultan dinin ve dünyanın şerefi, fetihler sahibi Alâeddin Keykubâd b. şehid sultan Keyhusrev -zaferi şerefli olsun- zamanında, bu binanın yapımı, zayıf kul Kûkî eliyle vuku buldu sene 622.[184]"

Kitabeden Balık Pazarı Burcu'nun inşasının Kûkî tarafından 1225-1226 yılında tamamlattırıldığı öğrenilmektedir.

[181] Tevhid, 1925: 172-173.
[182] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 124.
[183] Tevhid, 1925: 172.
[184] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 145; Ayrıca kitabe için bkz. Tevhid, 1925: 173; Beyazal, 2019: 45-46.

Fotoğraf 2. 28. Balık Pazarı Burcu kitabesi.

Bugün Antalya Etnografya Müzesi'nde bulunan dokuzuncu kitabenin hangi burçta olduğu bilinmemektedir. Dokuzuncu kitabe Balık Pazarı Burcu'ndan sonra gelen ilk dört burçtan birinde olması gerektiği belirtilmiştir[185]. Burçlar günümüze gelemediği için bu fikir teyit edilememektedir. Dokuzuncu kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu yapının yapılmasını, yüce sultan büyük şahlarşahı dünya ve dinin yücesi, denizler ve karalar sultanı fetihler babası (Alâeddin) Keykubâd b. şehid sultan Keyhusrev emretti, Allah yandaşlarını şereflendirsin. Zayıf kul Yahya b. Ebû Bekir eliyle sene H. 622.[186]"

Kitabe, bulunduğu burcun ya da surun Alâeddin Keykubad'ın emriyle 1225-1226 yılında Yahya b. Ebû Bekir'e yaptırıldığını yazar.

[185] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 148.
[186] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 150; Kitabe için ayrıca bkz. Beyazal, 2019: 47-48.

Fotoğraf 2. 29. Dokuzuncu kitabe.

Orta sur hattında bulunan diğer bir yazıt olan onuncu kitabe 15. burçta in sutu olarak bulunmaktadır. Günümüzde burca birleşik yapılan konuttan dolayı kitabenin önü kısmen kapalıdır. Kitabenin tercümesi şu şekildedir:

"Allahtan başka ilah yoktur Muhammed Allahın elçisidir. Lütüf Allahındır. Bu yapının yapımını yüce sultan dinin ve dünyanın ulusu, karaların ve denizlerin sultanı, fetihler babası Alâeddin Keykubâd b. Şehid Sultan Keyhüsrev -zaferi yüce olsun- değersiz kul Bayram eş-Şami'ye emretti. Sene 622.[187]"

Kitabeden burcun yapımının, 1225-1226 yılında Alâeddin Keykubad tarafından Bayram eş-Şami'ye emredildiği öğrenilmektedir.

[187] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 153; Kitabe için ayrıca bkz. Beyazal, 2019: 20-21.

Fotoğraf 2. 30. Onuncu kitabenin bulunduğu burcun günümüzdeki durumu.

Fotoğraf 2. 31. Onuncu kitabe.

Orta surda bulunan 11. Kitabe ise 17. burçta bulunmaktaydı[188]. Kitabe günümüzde Antalya Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir. Kitabenin tercümesi şöyledir:

"Büyük Sultân Büyük Hükümdar, dünyanın ve dinin yücesi, ülkeler fatihi, Şehid Sultan Keyhüsrev'in oğlu Alâeddin Keykubad-Galibiyeti yüce olsun- devleti zamanında bu yapı, zayıf kul Tuğrul eliyle 622 senesinde tamamlandı.[189]"

Kitabeden burcun 1225-1226 yılında Tuğrul tarafından tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 2. 32. 11. Kitabe.

Orta surdaki 12. Kitabe olarak günümüzde Yivli Minare Hamamı'nın doğu cephesinde bulunan kitabe gösterilmiştir. 11. Kitabede olduğu gibi burada da Tuğrul'un adının geçmesi ve tasarım olarak da orta sur kitabelerine benzemesinden dolayı hamamdaki kitabenin 12. kitabe olduğu öne sürülmüştür[190]. 18. burçta olduğu düşünülen kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu mimari yapı en büyük yüce Sultân dünya ve dinin ulusu, ülkeler fatihi Keyhüsrev'in oğlu Alâeddin Keykubad, zayıf kul Tuğrul eliyle 622 senesinde resmedildi.[191]"

Kitabe, 18. burcun 1225-1226 yılında Tuğrul tarafından resmedildiğini yani tasarlandığını yazmaktadır. Bu ifade de Tuğrul'un bir yapı sanatkârı olduğunu düşündürmektedir.

---

[188] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 155.
[189] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 157; Kitabe için ayrıca bkz. Beyazal, 2019: 49-50.
[190] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 158-159.
[191] Beyazal, 2019: 25; Ayrıca bkz. Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 161.

Fotoğraf 2. 33. 12. kitabe.

13. kitabe, orta sur hattındaki kuzeydoğu uçta İmaret Kapısı'na yakın konumlanan son burç olan 19. burçta in sutu şeklinde bulunmaktadır. Kitabenin tercümesi şöyledir:

"Allâh'tan başka ilah yoktur, Muhammet O'nun resûludur. Minnet ancak Allâh için. Bu yapı Büyük hükümdar, din ve dünyanın yücesi, denizin ve karanın padişahı, Şehid Sultân Keyhüsrev'in oğlu, Ülkeler fatihi Keykubad-onun galibiyeti şanlı olsun- zayıf kul Kara Sungur'a 622 senesinde emretti.[192]"

Kitabe, burcun yapımının Alâeddin Keykubad tarafından Kara Sungur'a 1225-1226 yılında emredildiğini yazmaktadır.

[192] Beyazal, 2019: 23; Ayrıca bkz. Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 165.

Fotoğraf 2. 34. 13. kitabe.

Alâeddin Keykubad devrine ait olan ve burç kitabesi olarak düşünülen başka bir kitabe Balibey Çeşmesi üzerinde bulunmaktaydı. Çeşme, Yılmaz Önge tarafından tanıtılmış ve çeşmenin Osmanlı devrinden kaldığını belirterek, Selçuklu kitabesinin neden bir Osmanlı çeşmesi üzerinde bulunduğuna açıklık getirmemiştir[193]. Leyla Yılmaz ve Kemal Tuzcu kitabenin Balibey Mahallesi'ne yakın olan kalenin ana girişine de yakın olan Saat Kulesi Burcu'nun doğusundaki yıkılmış olan burçlardan birinde olması gerektiği öne sürmüşlerdir[194]. Bugün Antalya Müzesi'nde bulunan kitabenin tercümesi şöyledir:

"Büyük Sultan, dünya ve dinin şanı, ülkeler fatihi, halifenin delili, Kılıçarslan oğlu Keykubat, -Allâh onun şanını yüceltsin ve doğu ve batı taraflarında bayrağını (korusun)- devletinde, kullarının en noksanı (en düşük rütbeli) Ayaz eş-Şarapsalar elinde 626 senesi aylarında imar edildi.[195]"

Araştırmacıların yapmış olduğu değerlendirmeler göz önüne alındığında yazıt burç kitabesi olarak düşünülürse, kale burçlarından birinin Ayaz eş-Şarapsalar tarafından 1228-1229 yılında yaptırıldığı ortaya çıkmaktadır. Elde bulunan bilgiler ile günümüzde kitabenin bulunduğu burcu veya başka bir yapıyı tespit etmek zordur. Leyla Yılmaz ve Kemal Tuzcu'nun saat kulesinin doğusundaki burçlarda bulunabilir savını saat kulesi üzerinde bulunan ve

[193] Önge, 1993: 70-73.
[194] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 30.
[195] Beyazal, 2019: 69; Kitabe için ayrıca bkz. Önge, 1993: 72; Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 27-28.

Selçuklu bayrağı[196] olarak tanımlanan duvar resmi de kitabenin saat kulesi burcu üzerinde veya doğusundaki burçlarda olma ihtimalini güçlendiriyor.

Fotoğraf 2. 35. Ayaz es-Şarapsalar isminin geçtiği kitabe. (Antalya Müzesi)

Fotoğraf 2. 36. Saat Kulesi üzerinde bulunan ve Selçuklu bayrağı olarak tanımlanan duvar resmi.

[196] Konu hakkında bkz. Redford, 2020: 67-82; Redford, 2022: 101-117.

Orta sur hattı üzerinde farklı yerlerde birkaç duvar parçası kalmış, bunların bir kısmının da yapılaşmadan ötürü cepheleri kapanmış veya bitkiler ile kaplanmıştır. Orta sur hattından sağlam kalan duvar parçalarının işçilikleri üslup birliği göstermez. Duvarlar genellikle küçük boyutlu belirli bir biçimde olmayan taşlarla örülmüş ve yer yer moloz taşlar kullanılmıştır. Duvarların kimi yerlerinde sandıklama duvar tekniğinin kullanılarak cephelerdeki taşların arasının molozlarla doldurulduğu görülmektedir. Bazı duvar parçalarında daha büyük taşlar kullanılmıştır. Kimi duvarlarda sütun parçaları yerleştirilmiştir. Duvarların belirli bir işçilik göstermemesi, taşların boyutlarının yer yer farklılaşması gibi nedenler duvarların farklı dönemlerde onarıldığını ve yeniden yapıldığını ortaya koymaktadır.

Fotoğraf 2. 37. Orta sur hattından duvar parçası.

Fotoğraf 2. 38. Orta sur hattından duvar parçası.

Fotoğraf 2. 39. Orta sur hattından duvar parçası.

Fotoğraf 2. 40. Orta sur hattından duvar parçası.

Fotoğraf 2. 41. Orta sur hattından duvar parçası.

Fotoğraf 2. 42. Orta sur hattından duvar parçası.

Fotoğraf 2. 43. Orta sur hattından duvar parçası.

Orta sur hattından günümüze ulaşabilen burç ve burç kalıntıları farklı duvar tekniklerinde örülmüştür. Cephesi bitkilerle kapanmış ve üst bölüm ile örtü kısmı olmayan ve kale planında (Plan 2.1) beşinci burç olarak gösterilen kule küçük taşlarla örülmüş ve duvarın

içi molozlarla doldurulmuştur. Alt kesimlerde taş aralarında tuğla parçaları serpiştirilmiştir. Altıncı burç da benzer bir işçiliktedir. Farklı biçimdeki küçük taşlar ile örülen duvarda yer yer taş aralarında tuğla parçaları bulunmaktadır. Kimi noktalarda kireç harcı kullanılmıştır.

Orta sur hattından neredeyse bütünüyle sağlam olarak gelen sekizinci burç bahsedilen önceki iki burçtan farklı bir duvar görüntüsü sergiler. Düzenli bir istif sırası göstermeyen bu burçta farklı boyut ve şekillerde büyük taşlar kullanılmıştır. Yapının kitabesinin bulunduğu doğu cephesinde farklı sıralarda beş sütun parçası vardır. Kitabe üst ve altta Bizans dönemi friz parçaları ile çevrelenmiştir. Kitabenin iki yanına birer konsol yerleştirilmiştir. En üstte ise üçgen alınlık içinde moloz taşlarla yapılan bir işçilik uygulanmıştır. Burcun kuzey cephesi büyük taşlarla düzensiz bir istifle örülmüştür. Burada üç adet sütun parçası bulunmaktadır. Sütunlardan sonraki üst sıralarda geri kalan bölüme göre daha küçük taşlar yoğunluktadır. Burcun güney cephesi de farklı büyüklükte ve biçimde iri taşlarla düzensiz bir istif barındırmaktadır. Üç sütun parçasının bulunduğu sıradan sonraki üst kesimde daha küçük taşlar kullanılmıştır.

Planda 10. burç olan Balık Pazarı Burcu cepheleri farklı duvar işçiliği göstermektedir. Cumhuriyet döneminde büyük kısmı restore edilen burcun batı cephesinin istif sıraları düzensizdir. Taşlar farklı boyut ve biçimlerdedir. Alt kesimlerde iri taşlar varken orta ve üst kısımlarda daha küçük taşlar yer almaktadır. Yapının doğu, güney ve kuzey cephelerinde yalnızca alttaki ilk iki üç sırada kullanılan taşlar özgündür. Bu taşlar iri dörtgen biçimlidir.

11. burçtan yalnızca birkaç taş sırası kalmıştır. Yalnızca alt sırasının kalıntıları var olan burçta anlaşıldığı kadarıyla büyük taşlar kullanılmış taş araları molozlarla doldurulmuştur.

Günümüzde bir binanın içinde kalan 12. burcun yalnızca üç sıra örgüsü görülebilmektedir. İri taşlara sahip bu istif sıraları arasında üç adet sütun parçası ve yer yer tuğla parçaları bulunmaktadır.

14. burçtan çok az bir kısım kalmıştır. Yapı farklı boyutlarda büyük taşlar arasına molozların doldurulduğu bir duvar tekniğine sahiptir.

Önü açık olan 15. burcun batı cephesi küçük boyutlu taşlar ile yapılmıştır. Tonoz ile örtülü olan burcun duvar içleri molozlarla takviye edilmiştir. Yapılaşmadan dolayı yalnızca üst sıralarının görüldüğü kitabenin de olduğu doğu yüzünde ise daha büyük taşlar yer almaktadır.

Günümüze kalıntısı kalmış olan 17. burç iri taşlar ile örülmüştür. Yer yer daha küçük ve ince taşlar kullanılmıştır. Bazı yerlerde taş aralarında tuğla parçaları ve ufak taşlar koyulmuştur. Duvar örgüsünden yalnızca altı sırası kalmıştır.

Günümüze sağlam ulaşabilen burçlardan olan 19. burç, genelde düzenli olmayan bir taş istifiyle örülmüştür. Taşlar büyük boyutlu olup farklı boyut ve biçimlerdedir. Burcun güneye bakan duvarının alttan dördüncü örgü sırasının ortasında bir adet korint sütün başlığı bulunmaktadır. Bu sıranın en üstündeki sırada altı adet sütun parçası yer almaktadır. Sütunların üstündeki ilk sırada ortada bir açıklık bulunur. Üstte ise kitabe ile iki yanında Bizans dönemi levhaları vardır. Üst kesimde taş boyutları alt sıralara göre daha küçüktür. Batı duvarı güney duvarı ile aynı görüntüdedir. Burada da genelde büyük taşlar kullanılmış ve herhangi bir devşirme malzeme yoktur. Yalnızca orta ve en üst sırada birer sütun parçası vardır. Doğu cephesinde de taş boyutları benzerdir. Duvarda orta bölümde iki adet sütun kullanılmıştır. Kuzey cephe sur duvarı ile kaplıdır.

Orta sur hattında bulunan burçlar belirli bir işçilik, malzeme, teknik sergilemez. Aynı burç üzerinde de belirli bir işçilik görülmüyor ve alt sıralar ile üst sıralarda farklı boyut ve şekillerde taşlar bulunuyor. Burçların bu özellikleri alt kesimin Selçuklu öncesinde varlığına işaret ederken özellikle kitabelerin de bulunduğu üst sıraların Selçuklu döneminde yeniden inşa edildiğini göstermektedir.

Fotoğraf 2. 44. İkinci Burç.

Fotoğraf 2. 45. Beşinci Burç.

Fotoğraf 2. 46. Beşinci burcun duvar işçiliği.

Fotoğraf 2. 47. Altıncı Burç.

Fotoğraf 2. 48. Sekizinci burç doğu ve kuzey cepheleri.

Fotoğraf 2. 49. Sekizinci burcun güney cephesi.

Fotoğraf 2. 50. Onuncu Burcun (Balık Pazarı Burcu) batı cephesi.

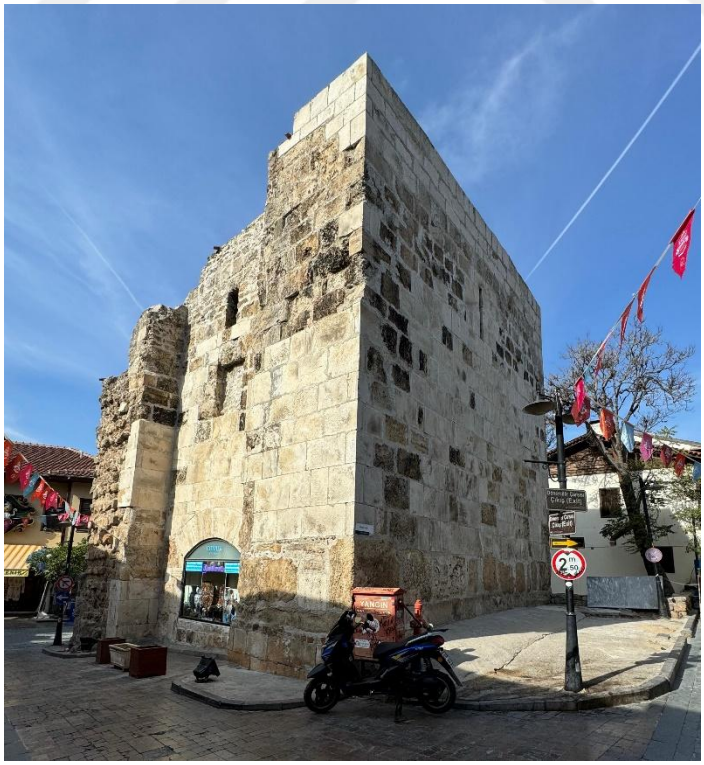

Fotoğraf 2. 51. Onuncu burcun (Balık Pazarı Burcu) doğu ve güney cepheleri.

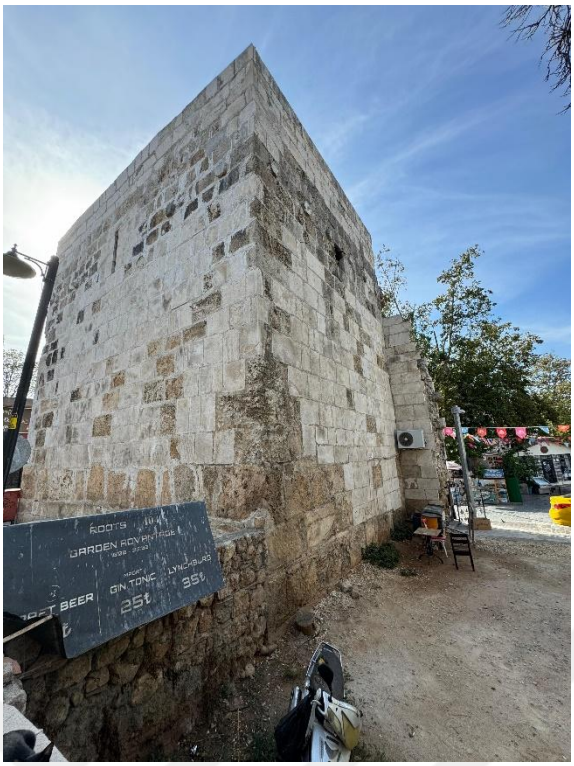

Fotoğraf 2. 52. Onuncu burcun (Balık Pazarı Burcu) doğu ve kuzey cepheleri.

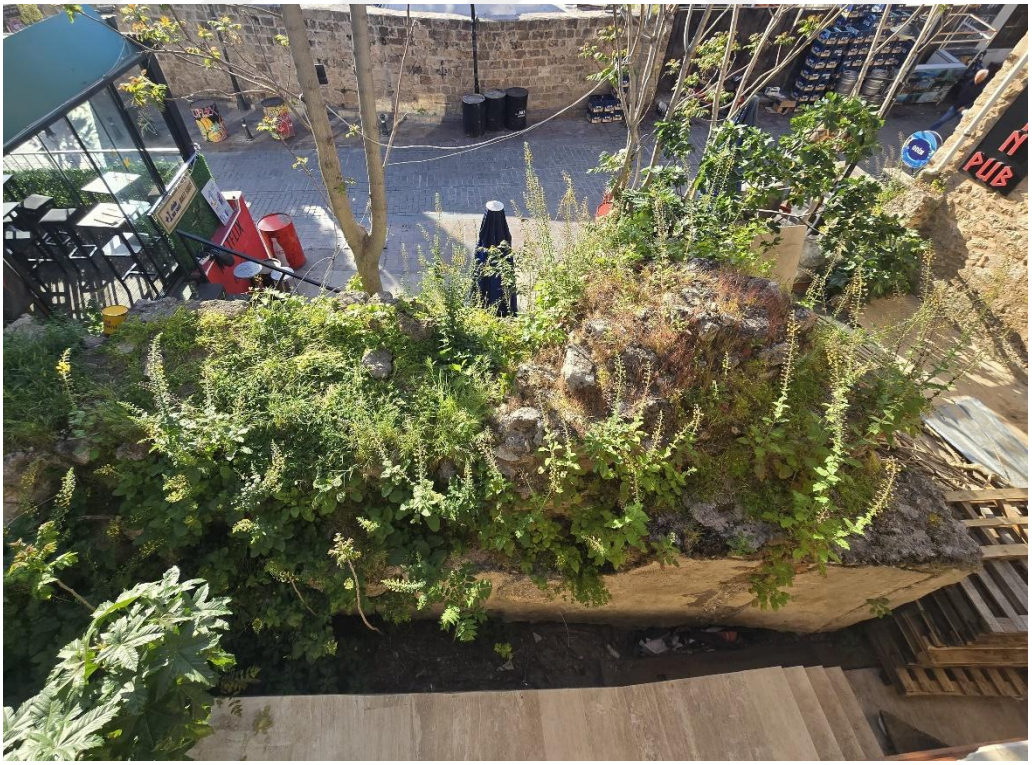

Fotoğraf 2. 53. On birinci burç kalıntısı.

Fotoğraf 2. 54. On ikinci burç kalıntısı.

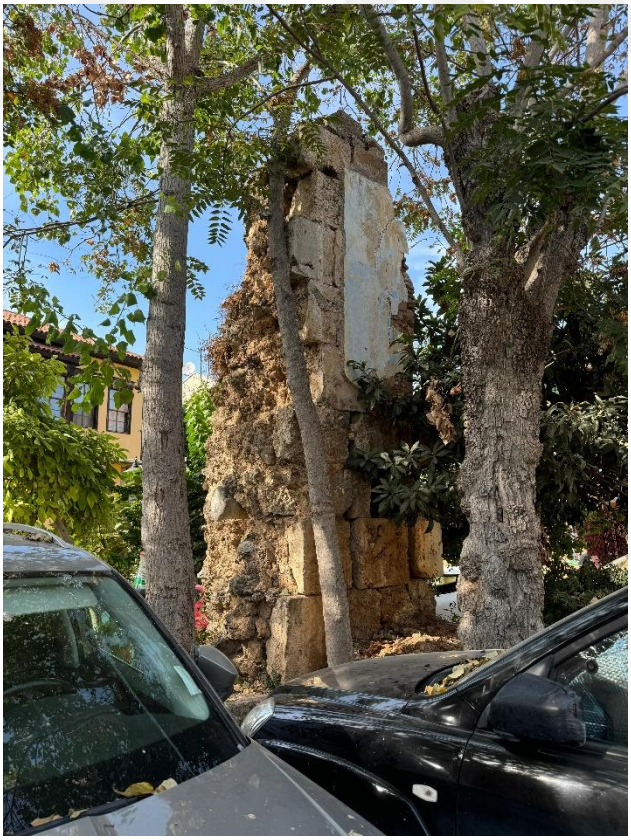

Fotoğraf 2. 55. On dördüncü burç kalıntısı.

Fotoğraf 2. 56. On beşinci burun batı cephesi.

Fotoğraf 2. 57. On yedinci burç.

Fotoğraf 2. 58. 19. burcun güney cephesi.

Fotoğraf 2. 59. 19. burcun batı cephesi.

2.4. 1238-39 ve 1244-45 Yılları Onarımları

Kalenin kuzeybatısında iç kaleyi kuzeyden çevreleyen dış surda yer alan burçlardan üçünde bulunan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1238-1246) kitabeleri bu bölümde onarımlar yapıldığını yazmaktadır. Kitabelerin olduğu burçlardan biri günümüze ulaşamamışken iki tanesi yerinde mevcuttur. Bugün olmayan burç Tophane Mevkii'nde yer almaktaydı ve Tophane Burcu şeklinde isimlendirilmektedir. Yerinde bulunan diğer iki burç ise saat kulesinin batısında yer almaktadır. Üç burç kalenin Selçuklu döneminde onarılan diğer burçlarına göre düzenli bir işçilik gösterir.

Günümüzde saat kulesinin batısındaki ilk burç üzerinde 1238 yılına ait onarım kitabesi yer almaktadır. Kitabede yapının H.636 – M.1238 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında onarıldığı bildirilmektedir. Dikdörtgen bir mermer üzerine üç satır halinde Arapça yazılan kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu mübarek yapı, yüce sultan, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Arab ve Acem sultanlarının sultanı, Gıyâse (d-dünya ve'd-)dîn fetih sahibi, Keyhusrev b. Keykubâd halifenin ortağı zamanında tamir edildi. Sene H.636.[197]"

Burcun dört cephesi de birbirinden farklı işçiliklere sahiptir. Burcun doğu ve batıya bakan yan cephelerinde birer mazgal açıklığı varken, kitabenin olduğu kuzeye bakan cephede yoktur. Cephelerin alt kesimleri üst kesimlere nazaran daha büyük taşlar kullanılmasından dolayı benzerdir. Kulenin alt ve orta kısımları sandıklama duvar tekniği ile örülmüşken üst kesimleri küçük taşlar ile örülmüştür. Burcun, kitabenin de bulunduğu kuzeye bakan cephesinde iri, orta ve küçük boyutlu taşlardan oluşan üç farklı örgü sırası bulunmaktadır. Bu da kelenin üç farklı zamanda onarım geçirdiğini göstermektedir. Burcun en alttaki iki sırası iri blok taşlar ile geri kalan kısımdan farklıdır. Bu sıralardan sonra taş boyutları kitabenin olduğu yere kadar orta büyüklükte devam etmektedir. Kitabeden sonrasında ise küçük taşlar görülmektedir. Burcun batı cephesinin duvar işçiliği kuzey cepheninki ile büyük oranda benzerdir. Her iki cephede de istif sıraları birbirine bağlıdır. Batı cephede de alt iki sıra iri blok taşlar ile örülmüş, sonraki sıralar kitabe hizasına kadar orta büyüklükte taşlar ile yapılmışken, üst kesimler daha küçük taşlar ile örülmüştür. Yalnızca batı cephenin üst uç bölümünde az bir alanda moloz taşlar ile farklı bir işçilik seçilmektedir.

[197] Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 32; Kitabe için ayrıca bkz. Beyazal, 2019: 9-10.

Kulenin doğu cephesinde taş sıraları ve boyutları kuzey ve batı cephe ile hemen hemen aynıdır. Bu cephedeki taşların diğer cephelerden farkı bir kısmının bombeli olmasıdır. Bu cephenin üst bölümünde bağlayıcı olarak kireç harcı kullanılmıştır.

Burcun kale içine bakan güney cephesinin, duvardan ötürü yalnızca üst kesimi görünür durumdadır. Bu cephede diğerlerinden farklı olarak ağırlıklı olarak moloz taş kullanılmıştır.

Burcun cephelerindeki farklı duvar işçiliği ve farklı malzemeler değişik dönemlerde yapıda müdahaleler olduğunu göstermektedir. Taşların boyutlarından ve tiplerinden farklı yapılardan devşirildiği anlaşılmaktadır. Kule kalede Roma devrine tarihlendirilen burç ve sur kesimlerinden farklıdır. Yapıdaki veriler, büyük ihtimalle burcun alt kesimlerinin Bizans döneminden kaldığına, sonraki bölümün de Selçuklular tarafından yeniden inşa edildiğine işaret etmektedir. Burcun üst kesimlerindeki farklılaşan taş boyutları ve işçilik de 19. yüzyıl Osmanlı onarımlarından kalmış olmalıdır.

Fotoğraf 2. 60. II. Gıyaseddin Keyhüsrev kitabelerinin bulunduğu burçlardan ikisinin kale içinden görünüşü.

Kaynak: Koç Üniversitesi AKMED Kütüphanesi, Env. No: ANTPHG.01.ant.202.

Fotoğraf 2. 61. 1238-39 yılında tamir gören burcun kuzey cephesi.

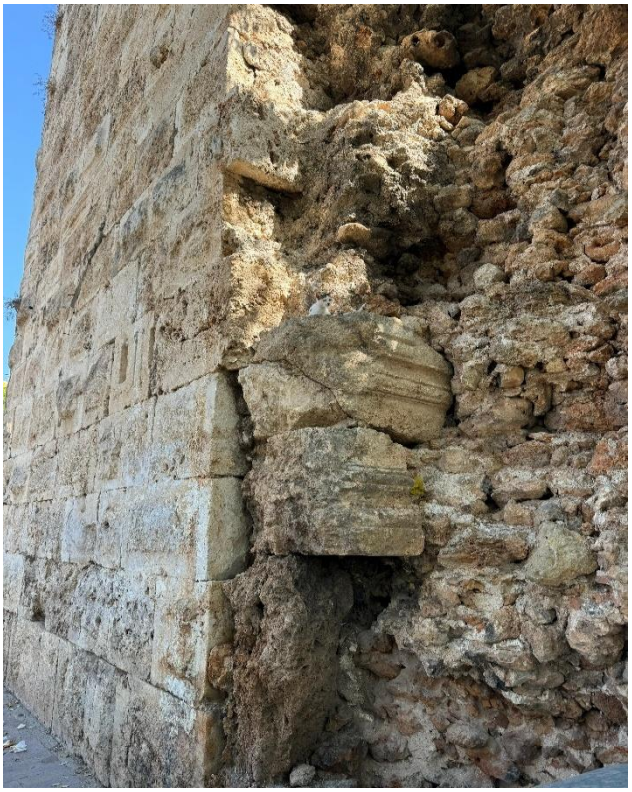

Fotoğraf 2. 62. 1238-39 yılında tamir gören burcun duvar işçiliği detayı.

Fotoğraf 2. 63. 1238-39 yılında tamir gören burcun kuzey ve batı cepheleri.

Fotoğraf 2. 64. 1238-39 yılında tamir gören burcun batı cephesi.

Fotoğraf 2. 65. 1238-39 yılında tamir gören burcun doğu cephesi.

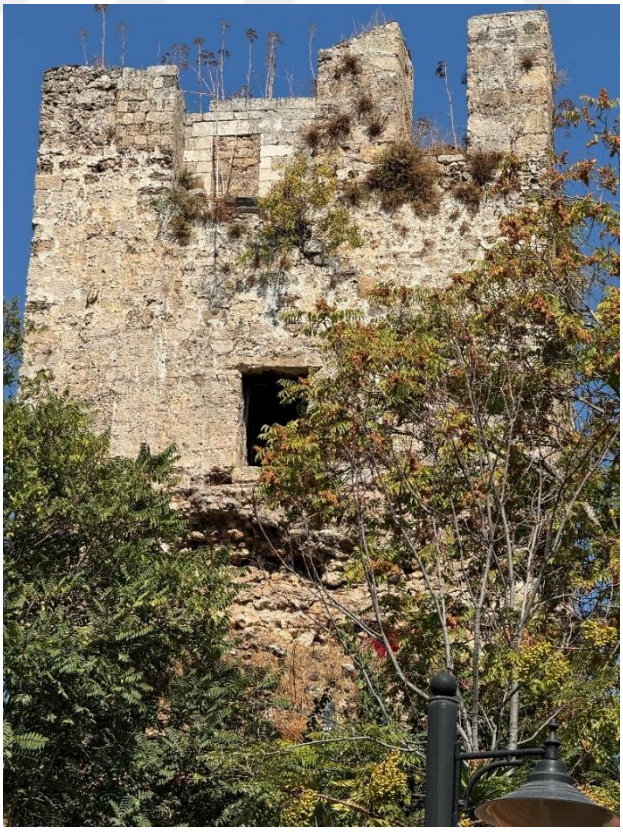

Fotoğraf 2. 66. 1238-39 yılında tamir gören burcun güney cephesi.

1238 tarihli burcun hemen batısındaki ilk burç, üzerinde yer alan kitabeye göre II. Gıyaseddin Keyhüsrev devrinde H.642-M.1244-45 yılında Ebu Bekir b. Said tarafından tamir edilmiştir. Arapça beş satır olarak yazılan kitabe, zikzak biçimli profile sahip olan bir sivri kemer içine parçalar halinde yerleştirilmiştir. Arapça kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu kutsal burç, en büyük Sultan, şahlar şahının büyüğü, milletlerin yönetimini elinde bulunduran, dünya hükümdarlarının hükümdarı, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, din ve dünyanın kendisinden medet umduğu, ülkeler fatihi, Emîr'l- müminininin ortağı olan Keykubat'ın oğlu Keyhüsrev'in devleti günlerinde, Rabbinin rahmetini bekleyen zayıf kul, Ebûbekr bin Said eliyle 642 senesi tarihinde imar edildi.[198]"

Doğusundaki burçtan 6 yıl sonra onarılan burç, bu kuleden farklı bir duvar işçiliği sergilemektedir. Burcun kitabenin de konulduğu kuzey duvarında hemen yazıtın üst iki köşesinin yakınında birer mazgal açıklığı yer almaktadır. Burcun doğu ve batı cephelerinde de birer mazgal açıklığı bulunmaktadır. Kuzey cephe kitabenin altındaki ilk iki taş sırasına kadar bosajlı daha büyük taşlarla inşa edilmişken, kitabenin altında kalan ilk iki örgü sırasından burcun yukarısına kadar olan bölümde bosajsız daha küçük kesme taşlar ile örülmüştür. Yukarda son üç örgü sırasında ise önceki bölümlerden farklı bir taş işçiliği vardır.

Burcun batı cephesinin duvar işçiliği aşağı yukarı kuzey cephe ile aynıdır. Batı duvarının alt sıraları bosajlı iri taşlar ile örülmüşken orta seviyeden yukarıya kadar ise bosajsız daha küçük taşlar ile örülmüştür. En yukardaki üç sıradaki daha farklı taş sırası bu cephede de devam etmektedir.

Kulenin doğu cephesi de benzer bir işçiliktedir. Alt sıralarda daha büyük bosajlı taşlar varken orta sıralardan yukarıya kadar daha küçük taşlar kullanılmıştır. En yukarıdaki üç sıradaki daha farklı taş sırası bu cephede de devam etmektedir.

Burcun duvar işçiliğindeki taş boyutları ve tipleri farklı dönemlerde yapının onarımlar gördüğünü göstermektedir. Kitabenin altındaki iki sıradan itibaren yukarıdaki son üç örgü sırasına kadar yazıtta belirtilen tarihte Selçuklular tarafından örüldüğü önerilebilir. Alt kısımlar Antik dönem işçiliğine benzemektedir.

[198] Beyazal, 2019: 12; Ayrıca bkz. Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 34-35.

Fotoğraf 2. 67. 1244-45 senesinde onarılan burcun kitabesi.

Fotoğraf 2. 68. 1244-45 senesinde onarılan burcun kuzey cephesi.

Fotoğraf 2. 69. 1244-45 senesinde onarılan burcun batı cephesi.

Fotoğraf 2. 70. 1244-45 senesinde onarılan burcun doğu cephesi.

Diğer II. Gıyaseddin Keyhüsrev kitabesi günümüzde olmayan Tophane Burcu üzerinde yer almaktaydı. Kitabe burç yıkılınca Antalya Müzesi'ne taşınmıştır. Kitabe kaledeki en gösterişli yazıtlardan biridir. Kitabenin sivri kemerinin diş sırasına benzer tasarımı ve köşelerdeki zengi düğümlü motifi Suriye çevresinden bir sanatçı tarafından yapıldığına işaret etmektedir[199]. Kitabede burcun yapımını 1244-1245 yılında II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in emrettiği yazmaktadır. Arapça yazılmış olan kitabenin tercümesi şöyledir:

"Bu kutsal burcun inşâsını, en büyük Sultân, şahlar şahının büyüğü, milletlerin yönetimini elinde bulunduran, dünya hükümdarlarının hükümdarı, Arap ve Acem sultanlarının efendisi, sınırların koruyucusu, din ve dünyanın kendisinden meded umduğu, İslâm ve müslümanların yücelticisi, Allâh'ın yeryüzündeki gölgesi, ülkeler fatihi, Emîri'l- müminin ortağı, Keyhüsrev oğlu Keykubad'ın oğlu Keyhüsrev 642 yılında emretti.[200]"

Tophane Burcu'nu henüz yıkılmamışken gören Lanckoronski kuleyi şöyle anlatmıştır:

"Kuzey şehir kapısının hemen batısındaki bir diğer eski kule (Tophane Burcu) neredeyse yukarıya kadar günümüze mükemmel ulaşmıştır. Görünen 21 taş sırasının üzerinde tıpkı a'daki gibi bir korniş yer alır. Bunun üzerinde, ikinci ve üçüncü taş sırasını kesen, kuzey cephede iki, doğu ve batı cephelerde birer dar açıklık bulunur. Açıklığın üst kenarı dördüncü taş sırasının içine girecek şekilde yuvarlatılmıştır. Kornişten itibaren on üçüncü taş sırasının üzerinde mazgal dişleri vardır. Bunlar, tıpkı mermer bloklardan oyulu mimari unsurlu çerçevesiyle beraber, Selçuklu dönemine ait büyük yazıt levhası gibi geç dönem ilavesidir. Bu yazıt levhasının yanında ve üzerinde yer alan blok taşlar, kulenin düğer kısımlarından belirgin biçimde farklıdır.[201]"

Tophane Burcu, eski fotoğraflardan görüldüğü kadarıyla düzenli bir duvar işçiliğine sahiptir. Kulede üst bölüme yakın kitabenin alt köşelerinin hizasında birer mazgal açıklığı bulunmaktaydı. Bu açıklıkların bir taş sırası altında korniş vardı. Burç dendanlar ile sonlanmaktaydı. Burcun taşları bosajlı olup çoğunluğu dikdörtgendi. Fotoğraflardan görüldüğü kadarıyla dört cephede aynı duvar işçiliğine sahipti. Bu yönüyle II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in 1244-45 tarihli diğer burcuna benzemekteydi. Burcun dendaları ve kitabenin yakınındaki taşlar duvardaki taşlardan farklı olarak bosajsız ve standart bir ölçüde değillerdi. Burcun neredeyse bütünü aynı işçiliği gösterdiği için buradaki Selçuklu müdahalesinin ne boyutta olduğunun tespitini yapmak zordur. Buradaki duvar işçiliği Iulia Sancta Kulesi'ninkine benzerdir.

[199] Kitabenin tasarımının benzer örnekleri hakkında bkz. Bilici, 1989, 45-49.
[200] Beyazal, 2019: 41-42; Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 37-38.
[201] Lanckoronski, 2005:10.

Fotoğraf 2. 71. Tophane Burcu kitabesi. (Antalya Etnografya Müzesi)

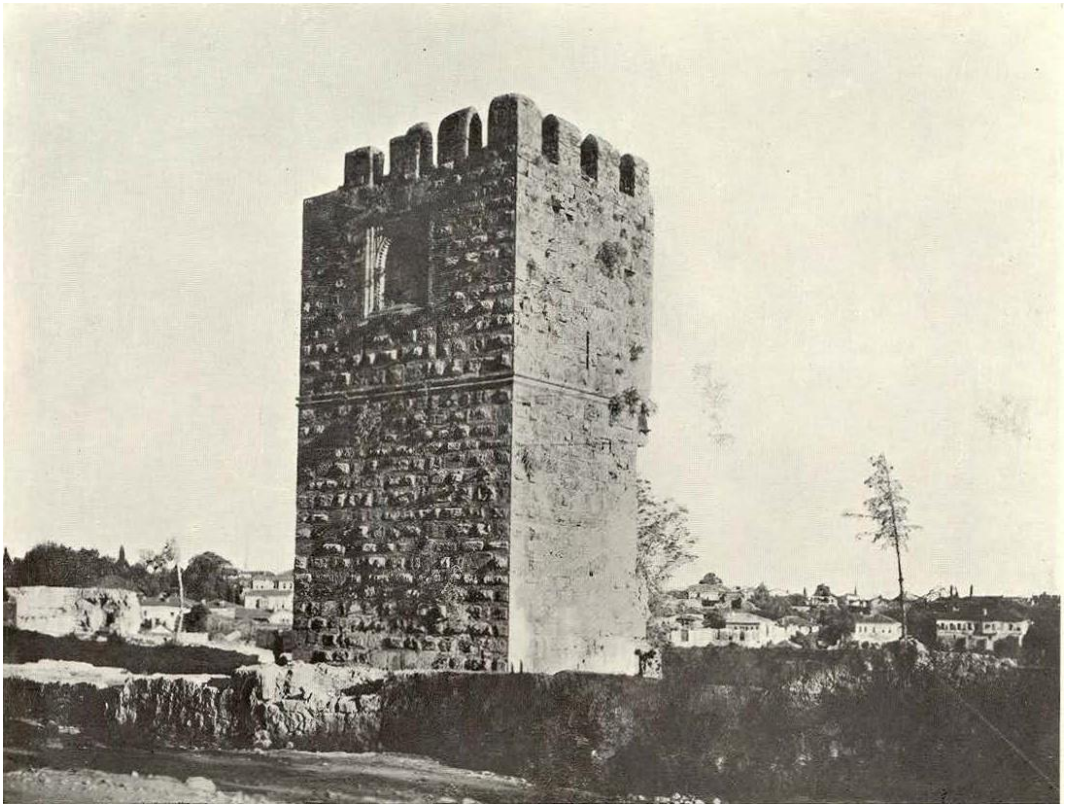

Fotoğraf 2. 72. Antalya Kalesi'nde günümüzde olmayan Tophane Burcu (1914).

Kaynak: Pace, B. (1917). *L'Italia E L'Asia Minore*, Reber, 55.

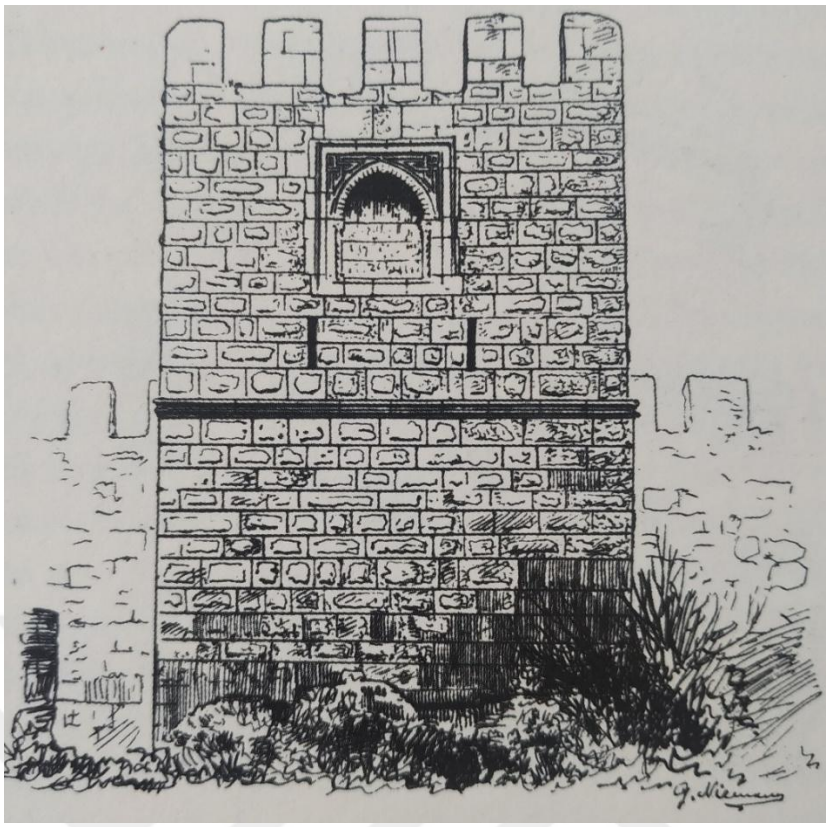

Resim 2. 4. G. Niemann tarafından çizilen Tophane Burcu'nun kuzey cephesi.

Kaynak: Lanckoronski, 2005:11.

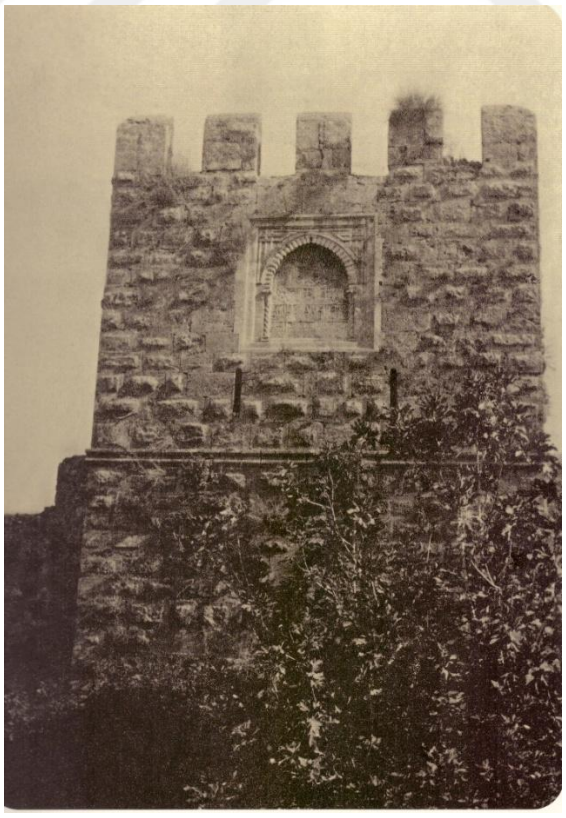

Fotoğraf 2. 73. Tophane Burcu'nun kuzeyden görünüşü.

Kaynak: Krickl, 2005: 311.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
OSMANLI DEVRİNDE ANTALYA KALESİ: OTANTİK KAYNAKLARA GÖRE KALENİN GÖRÜNÜMÜ VE İNŞA-ONARIM FAALİYETLERİ

3.1. Otantik Kaynaklara Göre Osmanlı Döneminde Antalya Kalesi'nin İstihkâm Ögeleri: Surlar, Burçlar, Kapılar ve Merdivenler

Antalya, Osmanlı yönetimi altına ilk kez I. Bayezid döneminde 1397-1399 yılları arasında bir tarihte girmiştir. Sonrasında ise 1402 yılında Mübârizüddin Mehmet Bey'in oğlu Osman Çelebi, Karamanlılar'ın iş birliğiyle tekrar kenti almaya çalışmış ama başarısız olmuştur. Osman Çelebi'nin 1423 yılında öldürülmesi sonucunda, Antalya 1423 yılında kesin olarak Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir[202].

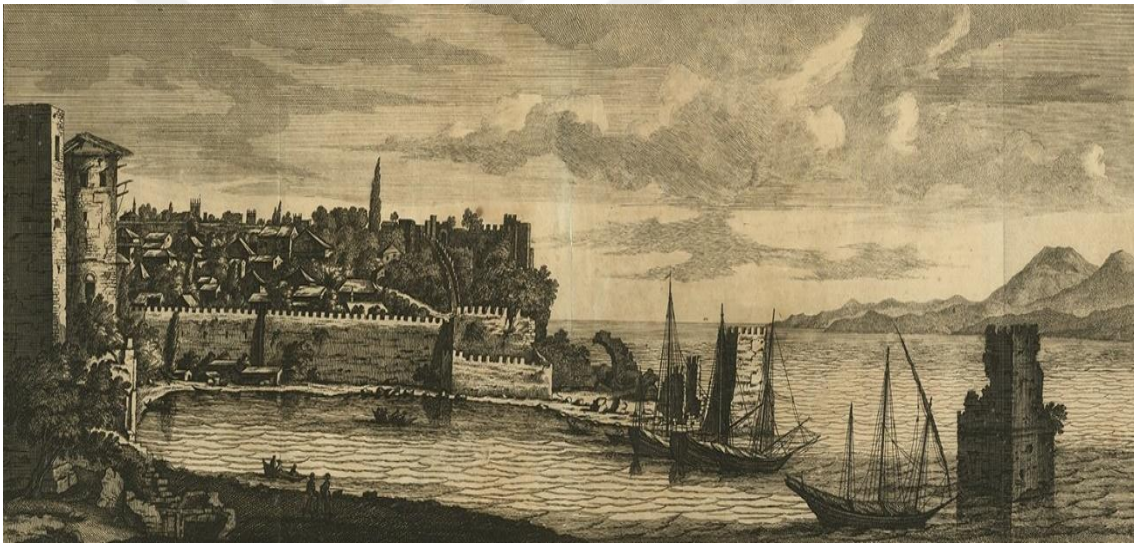

Resim 3. 1. Corneille Le Brun'un kitabından 17. yüzyıl sonlarında Antalya Kalesi'nin liman tarafındaki sur ve burçların durumunu gösteren çizim.
Kaynak: Le Brun, 1714: Ek 203.

[202] Antalya'nın Osmanlı yönetimi altına girmesi hakkında bkz. Emecen, 1991: 233-234; Flemming, 2023: 152-185.

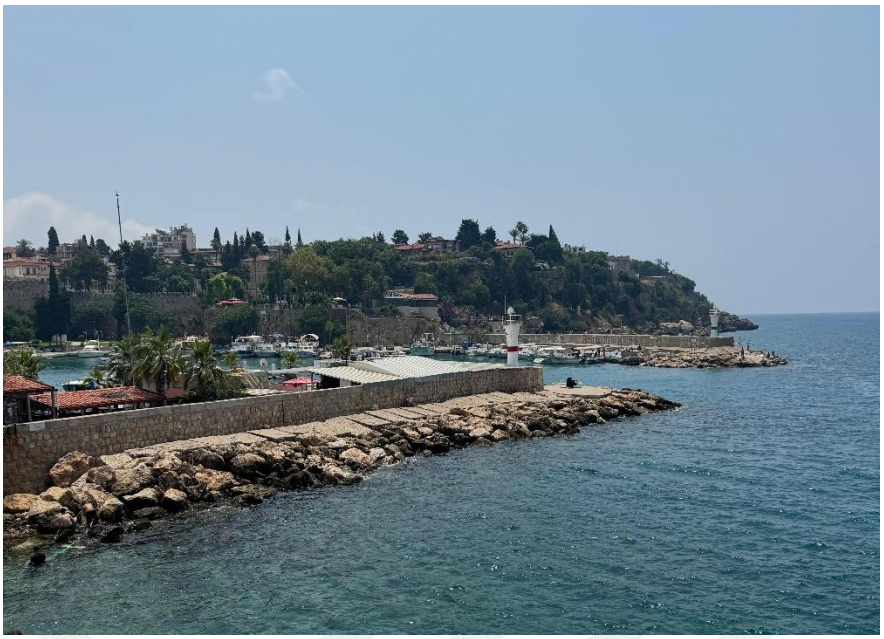

Fotoğraf 3. 1. Günümüzde Antalya Limanı'nın görünüşü.

Osmanlı Döneminde Antalya Kalesi'nin detaylı tanımını yapan en önemli kaynaklardan biri Evliya Çelebi'nin (1611-1685) seyahatnamesidir. Evliya Çelebi Antalya Kalesi'ni de ziyaret etmiş ve surlar, burçlar, kapılar ve hendek hakkında önemli bilgiler kaleme almıştır.

"Kalesi, Antalya Körfezi'nin sonunda deniz kıyısında minare boyu yalçın kayalar üzerinde yuvarlak bir şeddadi taş yapı eski kaledir. Çepçevre büyüklüğü liman kenarı dolaşmasıyla 4.400 adımdır. Batı tarafında Paşa Sarayı köşesinden Narin Kule'ye ve varoş kapısı üzere mehterhane kulesini geçip doğu tarafında Lale Kulesi'ne kadar bu kale iki kat sağlam, otuzar arşın, yedi ve sekizer arşın eninde İskender Seddi gibi muhkem duvardır. Bu tarafta 40 kule ve 1300 adımdır. Oradan güneye bin adım ve 18 kuledir. Oradan batıya Kız Kulesi burnuna kadar bin adım ve 15 kuledir. Bu taraflar kara tarafları olmakla ikişer kat kale duvarı 20 arşın derinlikte ve 20 arşın eninde geniş kesme kaya hendektir[203]."

Evliya Çelebi, kalenin anlatımına kuzeybatı köşeden (Tophane Mevkii) başlamıştır. Paşa Sarayı dediği yer muhtemelen Tophane Burcu'nun arkasında yer alan Ali Paşa Sarayı'nın olduğu mahâldir. Bu konumda kalenin kuzeybatısına denk gelmektedir. Kuzey hattan doğuya doğru ilerlemiş, doğu sur hattından (günümüzde Hadrianus Kapısı'nın bulunduğu sur hattı) güneye ve oradan batıya Kız Kulesi dediği Hıdırlık Kulesi'ne ve liman surlarına doğru bir anlatım yapmıştır. Narin Kule büyük ihtimalle 1815 tamirat keşif defterinde adı geçen Ali Paşa Sarayı Mevkii kuzeybatı ucundaki surun içeriye döndüğü köşede bulunan I. Muhammes Burç olmalıdır[204]. Mehterhâne Kulesi de Osmanlı belgelerinde Nevbethâne Burcu şeklinde

[203] Evliya Çelebi, 310.
[204] Dayar, 2020: 691-692.

geçmektedir[205]. Nevbethâne aynı şekilde mehter takımının eşyalarının deposu gibi bir görev görmekteydi. Bu burç günümüzde saat kulesinin olduğu yerde olmalıdır. Lale Kulesi ise saat kulesini geçtikten sonra surun güneye doğru kırılma yaptığı köşede yer alan Osmanlı belgelerinde Sebilhâne Burcu olarak geçen kule olmalıdır[206]. Kara surlarının "ikişer kat kale duvarı" şeklinde ifadesiyle asıl sur ve önündeki daha alçak olan perde surdan bahsetmektedir. Karadan sur hattını hendeğin çevrelediğini de belirtir. Kalenin 4400 adım çevre uzunluğuna sahip olduğunu belirtir. Bu da yaklaşık 3 km eder. Evliya Çelebi batı köşeden Sebilhâne Burcu'na kadar 40 kule olduğunu söylese de doğru bir bilgi değildir. 1815 planında bu mesafede 18 burç yer almaktadır. Sebilhâne Burcu'ndan güneye 18 kule olduğunu, oradan Hıdırlık Burcu'na kadar ise 15 kule olduğunu söyler.

"*Bu kız kulesi katmer gül gibi birbiri içinde safi beyaz mermerden bir sanatlı görmeye değerdir. Limanı dolaşınca 1100 adımdır. Bu tarafı gerçi yalın kat duvardır, ama 40 arşın yüksek sağlam duvardır. Diğer yerleri on beşer, yirmişer arşın yüksektir. Ve liman etrafı 12 güzel kuledir. Bu hesap üzere tüm Antalya Kalesi 80 kuledir. Her kule arası yirmişer bedendir. Bu hesap üzere Antalya Kalesi'nin çepçevre iki kat kale duvarı bedenleri 2600 bedendir*[207]*."*

Evliya, Hıdırlık Burcu'nun (Kız Kulesi) beyaz mermerden birbiri içinde olan bir yapı olarak aktarır. Hıdırlık Burcu, alt katı dörtgen, ikinci katı yuvarlak bir plana sahiptir. Evliya burcun bu yönünü anlatmak istemiş olmalıdır. Limanın tarafının "yalın kat duvardır" biçiminde ifade etmesi liman surlarının önünde perde sur olmamasından dolayıdır. Liman tarafında 12 burç olduğunu ifade etmiştir. Tüm bu burçlarla birlikte kule sayısının 80 olduğunu belirtir.

"*Ve 4 kapısı vardır. Bunlardan işlek yol taşra varoş kapısıdır ki birbirinden geçme yedi kat eğri büğrü, kimi doğuya ve kimi batıya bakar kapılardır, ama yine bir yoldur. Her bir kapı arasında nice bin hile ve şeytanlıklar var ki insan hayran olur. Ve asma demir kafesler ve çeşit çeşit savaş aletleri asılı ve cebehane ile bezeli kapılardır. Dizdar divanhanesi ve mescidi bu mahâldedir. Bütün neferler bu mahâlde pür-silâh hazırlardır. Zira gayet sağlam ve korunaklı kale olmakla birkaç kere Osmanlı paşaları kapanıp Osmanlı'ya karşı koymuşlardır. Bütün kâfirler "Ah Adalya" diye feryat ederler. Allah korusun. Bu varoş kapısından başka yerden karaya çıkar kapı yoktur. Bütün halk bu kapıya muhtaçlardır*[208]*."*

[205] Dayar, 2020: 690.
[206] Dayar, 2020: 690.
[207] Evliya Çelebi, 310.
[208] Evliya Çelebi, 310-311.

Adı geçen varoş kapı ihtimaldir ki günümüz saat kulesinin orda bulunan ve 1815 haritasında ve belgelerde Kebir Kapı olarak ismi geçen kapıdır[209]. Çünkü bu kapının açıldığı mevkii çarşı ve şehir olarak ifade edilmektedir.

"Diğer üç kapı liman tarafına işler. Büyük liman kapısından limana 40 ayak taş merdiven ile inilir, güneye nazır bir kapıdır[210]."

Büyük liman kapısı belgelerde Merdivenli Kapı ismiyle geçer[211].

"Limanın orta kapısı doğuya nazırdır. Bu kapı ile Gümrük Kapısı yakındır, gayet küçük kapıdır ve kıbleye bakar. Gümrükhane bu kapının iç yüzündedir. 70 yük akçe padişah malı sağlanır büyük Mısır iskelesidir[212]."

Orta kapı da 1815 planında ve belgelerde adı verilen Debbeğhane Kapısı'dır[213]. Gümrük kapısı Debbeğhane Kapısı'nın batısında ve yakın konumdadır. Gümrük Kapısı 1815 planında da aynı isimle zikredilmiştir[214].

"Bu dört kapı taşra hisar kapılarıdır ki büyük kapılardır. Ama bölme bölme hisar duvarlarının, mahâlleler içinde küçük büyük 22 kapısı vardır. Bazısı gecelerde kapanır, bazısı kilitlenmez. Zira bu kale, yedi kat bölme kıvrım kıvrım küçük hisarlardır. Hazret-i İsa asrında ancak liman tarafı küçük kale imiş. Devletleri sürdükçe kat kat kaleler ekleyip yedi kat yapmışlar, sanki Tokat Kalesi'dir. Her katı birer sağlam duvarlıdır, kuledir. Ancak bu katların hendekleri ve bedenleri yoktur. Ancak dış iki katı bedenli ve hendeklidir ve Mevlevihane ile Eski Cami iç kale gibi 6 kuleli bir kat bölme hisardır[215]."

Liman tarafından, "Hz. İsa zamanında liman tarafı küçük kaleymiş" şeklinde bahsetmesinin sebebi ilk yerleşimin ve en erken tarihli sur kalıntılarının liman çevresinde olmasından olmalıdır. Kat kat hisarlar ile orta sur ve iç kale surundan bahsetmektedir ve bunların hendekleri ile perde suru da yoktur. Mevlevihane ile eski cami iç kale gibi altı kulelidir ifadesiyle burayı iç kaleye benzetmektedir. Günümüzde de bu yapılar iç kaleye yakın bir konumda yer almaktadır.

[209] Dayar, 2020: 682; 16. yüzyıl'da metnini yazan Aşık Mehmed kalenin deniz ve kara tarafından birer tane kapısı olduğunu kaydetmiştir. Bkz. Aşık Mehmed, 2007: 765-766.
[210] Evliya Çelebi, 311.
[211] Dayar, 2020: 682.
[212] Evliya Çelebi, 311.
[213] Dayar, 2020: 682.
[214] Dayar, 2020: 683.
[215] Evliya Çelebi, 311.

Antalya Kalesi'nin Osmanlı dönemindeki ögelerini en iyi gösteren planlardan biri 1815 yılında kaledeki hasarlar ve onarımların keşfi için hazırlanan defterin ekinde bulunan plandır[216]. Plan kalenin sur hatlarını, burçlarını, kapılarını ve merdivenlerini sayısal bakımdan göstermesi açısından önemlidir. Planda 89 burç, 30 kapı, 9 merdiven gösterilmiştir. Planda dış sur ve önündeki perde sur, orta sur ve iç sur ile dört ana sur hattı gösterilmiştir. Bunlarla birlikte kalenin kuzeybatı kısmı da daha kısa surlarla üç farklı alana ayrılmıştır.

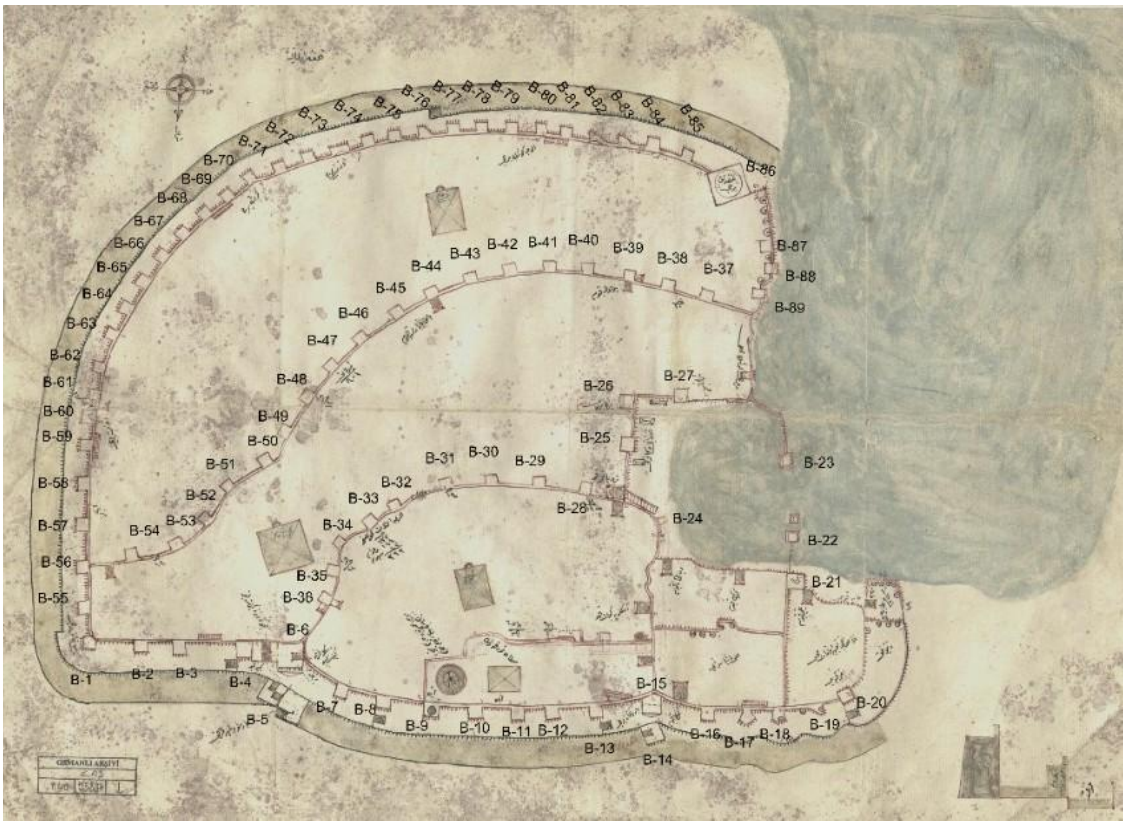

Plan 3. 1. 1815 planında burçlar.

Tablo 3. 1. 1815 yılı tamirat keşif defterinde ismi geçen burçlar.

Kod	Burcun ismi	Kod	Burcun ismi
B1	Sebilhane Burcu	B16	Tophane Burcu
B5	Kapı Burcu	B17	İkinci Muhammes Burç
B6	Nevbethâne Burcu	B18	Birinci Muhammes Burç
B7	Burc-ı Evvel	B20	Beşinci Burç
B8	Burc-ı Sânî	B23	Limanın cenup tarafı derûnunda olan burç
B9	Değirmen Burcu	B26	Mühimmat Burcu
B10	Burc-ı Evvel	B28	Merdivenli kapı üzerinde bulunan burç
B11	İkinci Burç	B60	Zindan B urcu

[216] 1815 tarihli plan, Evren Dayar tarafından, keşif defteri, şer'iyye sicilleri ve diğer arşiv belgeleriyle beraber değerlendirilip, Antalya Kalesi'nin surları, burçları, kapıları ve taksimatı ile beraber kalenin genel bir panoraması ortaya koyulmuştur. Bkz. Dayar, 2020: 667-716.

B12	Üçüncü Burç	B70	Köşe Burcu
B13	Burc-ı Râbi	B80	Alaca Köşk Burcu
B15	Baruthane Burcu	B86	Hıdırlık Burcu- Burc-ı Kebir

Plan 3. 2. 1815 planında kapılar ve merdivenler.

Tablo 3. 2. 1815 planında ve tamirat defterinde adı geçen kapılar.

Kod	**Kapının ismi**	**Kod**	**Kapının ismi**
K2- K4	Kapı Burcundaki kapılar	K15	Tabya Kapısı
K3	Kebir Kapı	K16	Bahçe Kapısı
K5	Çarşı tarafında olan ahşap kapı	K17	Gümrük Kapısı
K6	İskele tarafına giden kapı	K18	İskeleye giden kapı
K7	Kale derûnuna giden kapı	K19	Debbâğhane Kapısı
K10	Seğirdim Duvarı Kapısı	K21	Merdivenli kapı
K11	Kemikli Kapı	K26	Kapalı kapı
K12	Cenuba giden kapı	K27	Balık Pazarı Kapısı
K14	Bahçe Kapısı	K28	Palamut Kapısı
K1-K8 K9-K13	Seğirdim mahâllisi kapıları	K30	Kapalı Kapı

1815 planında dokuz adet merdiven çizilmiştir. Bu merdivenlerin çoğu surlara ve burçlara geçiş görevi görmektedir. Ana merdivenlerden biri olan ve liman ile kale arasındaki

geçişi sağlayan Kırk Merdiven 1815 planı ile birlikte 1838 ve1890'larda[217] çizilen planda da gösterilmiştir. Önemli merdivenlerden diğeri kale içinden Tophane Burcu'na çıkışı sağlamaktadır. Bugün de aynı yerde bu merdiven yer almaktadır. Dış sur üzerine ve burçlarına çıkan merdivenlerin varlığı tespit edilebilirken orta sur ve iç sur hatlarında merdivenlerin varlığı hakkında bir belge yoktur. 1815 haritasına göre dış surda Alaca Köşk Burcu, Köşe Burcu, Zindan Burcu, Nevbethane Burcu ve İkinci Muhammes Burca çıkan merdivenler yer almaktaydı.

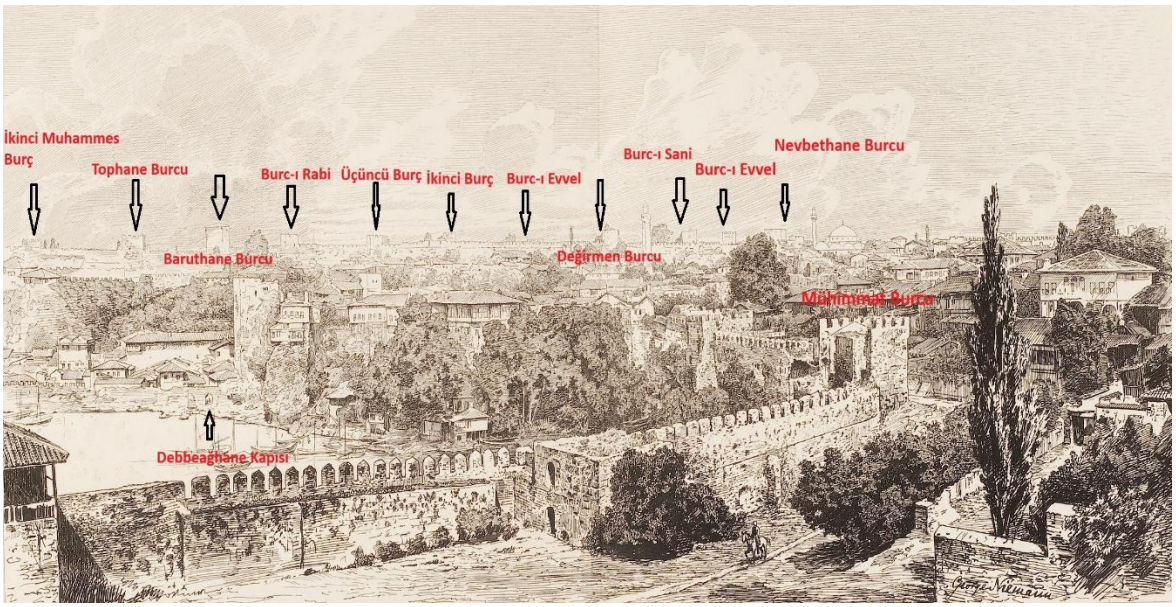

Resim 3. 2. G. Niemann tarafından Mermerli Köşk Mevkii'nden çizilen resimde 1815 planına göre kalenin kuzey duvarındaki burçlar.
Kaynak: Lanckoronski, 1890: Plt 1.

[217] Dayar, 2022-a: 282.

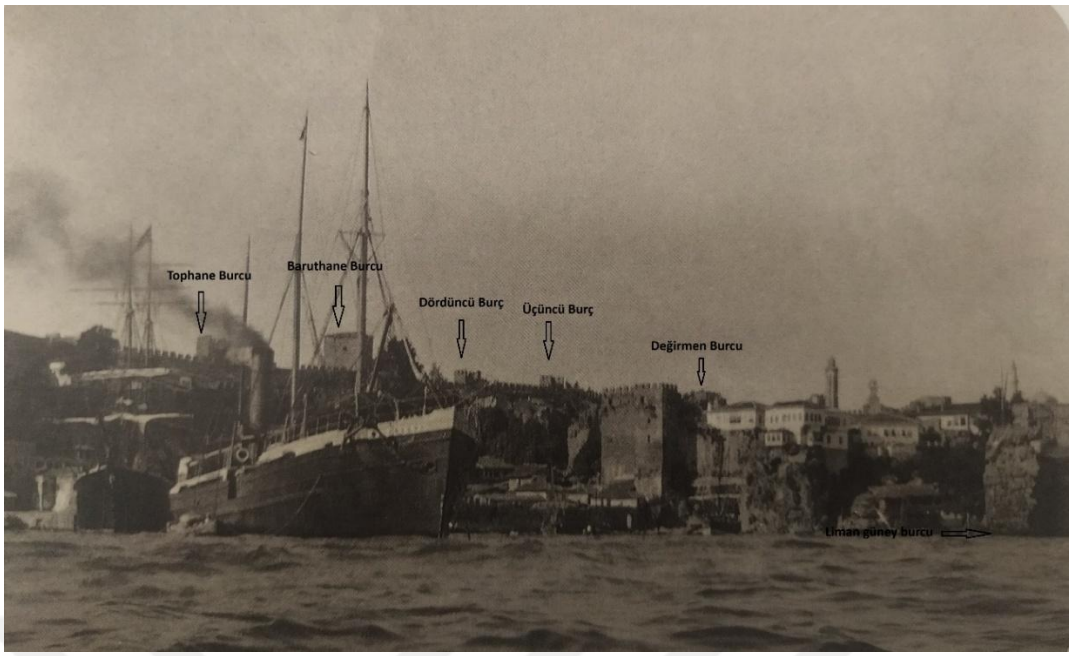

Fotoğraf 3. 2. Liman tarafından kalenin kuzeybatı kısmının görünüşü. 1892.
Kaynak: Krickl, 2005: 313.

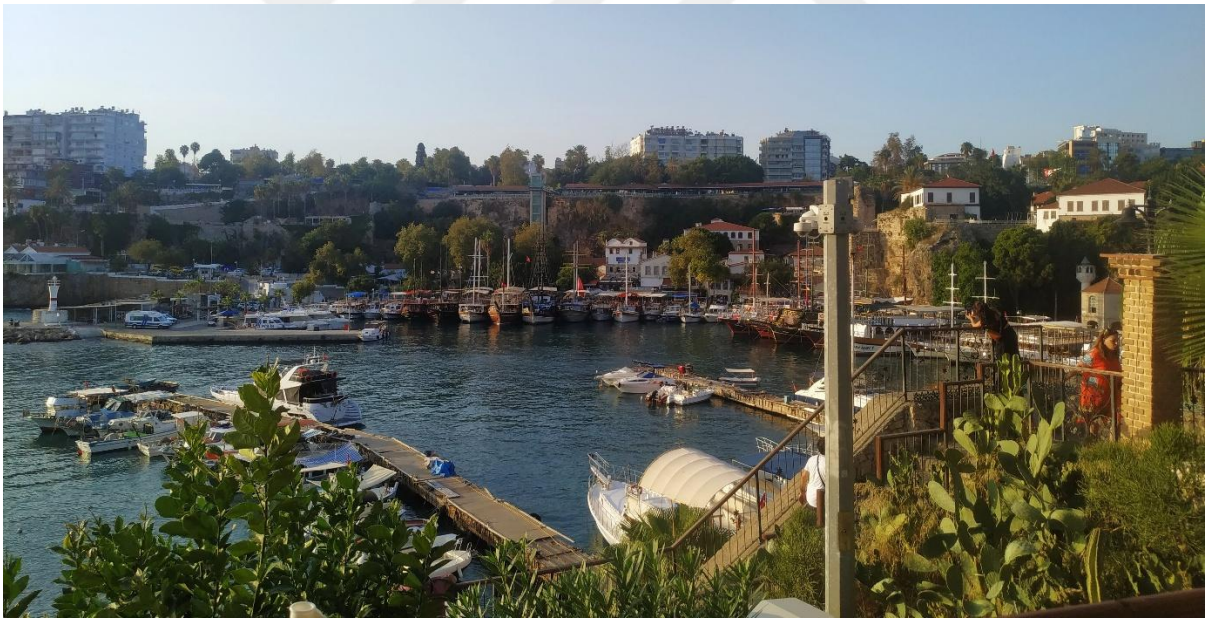

Fotoğraf 3. 3. Kalenin kuzeybatı kısmının günümüzdeki görünüşü.

Plan 3. 3. 1838 tarihli Antalya Kalesi planı.
Kaynak: TSMA-E. 900-94 (TSMA No: 9420/1)

Üzerinde tarihi bulunmayan ama bir belgeden yola çıkılarak 1838[218] yılına tarihlenen Antalya Kalesi planı kalenin tahkimat ögelerini göstermesi ve bazılarının isimlerini vermesi bakımından önemlidir. 1838 tarihli planda sur hatları 1815 planına benzer çizilmiştir. Dış sur, perde sur, orta ve iç surla birlikte kalenin ana duvar hatları belirtilmiştir. Her iki planda kuzeybatı bölümde farklılık vardır. 1815 planında kuzeybatı kesim daha kısa surların üç farklı alana ayırdığı net sınırlandırılmışken 1838 planında bu kısımdaki kısa sur hatları net değildir. 1838 tarihli planda 81 adet kule çizilmiştir. Burçların çizimleri her iki planda da benzerlikler göstermektedir. 1815 planında olduğu gibi Uzun Burç 1838 tarihli planda da diğer burçlara nazaran uzun resmedilmiştir. 1815 planında Alaca Köşk Burcu'na çıkan bir merdiven aynı şekilde 1838 planında da çizilmiştir. İki planda da orta sur hattında 18 adet burç verilmiş, 1838 planında iç surda sekiz burç, 1815 planında dokuz burç gösterilmiştir. 1838 planın dış sur

[218] Dayar, 2020-a: 62-66.

üzerinde 52 burç varken 1815 planında ise dış surda 59 burç vardır. 1838 tarihli plan üzerine kalenin kuzey batı ucundanda bulunan Payamlı Tabya, limanın kuzeyindeki sur hattında bulunan Tabakhane Kapısı, Tophane Kapısı karşısında perde sur üzerinde bulunan Ali Paşa Kapısı, Nevbethâne Burcu içindeki Nevbethâne Kapısı, Hadrianus Kapısı'nın güneyindeki Zindan Tabyası (Iulia Sancta Kulesi), Alaca Köşk Tabyası (Alaca Köşk Burcu), orta sur hattında bulunan Balık Pazarı Kapısı ve Kırk Merdiven üzerindeki Merdivenli Kapı'nın isimleri yazılmıştır.

Resim 3. 3. Hasbahçe civarından kalenin görünüşü. (1836).
Kaynak: Carne, 1836:8.

1890'larda[219] çizilen bir Antalya Limanı planında liman çevresindeki sur hatları da görülmektedir. Kalenin kuzeybatısında bulunan alan 1815 planında olduğu gibi surlarla farklı bölümlere ayrılmıştır. Örneğin Hasbahçe surlarla çevrili ayrı bir mevkii olarak belirtilmiştir. 1838 planında Payamlı (Bademli Tabya) olarak gösterilen yer burada da çizilmiştir. Limanı savunan deniz içindeki iki burç ve güneyde deniz içindeki sur da planda belirtilenler arasındadır. Limanı kuzeyden çevreleyen ve ticaret yapılarıyla limanı ayıran duvar da gösterilmiştir. Plan 19. yüzyıl sonlarında liman çevresindeki ve Hıdırlık Burcu'na kadar olan sur hatlarını göstermesi bakımından önemlidir.

[219] Dayar, 2022-a: 282.

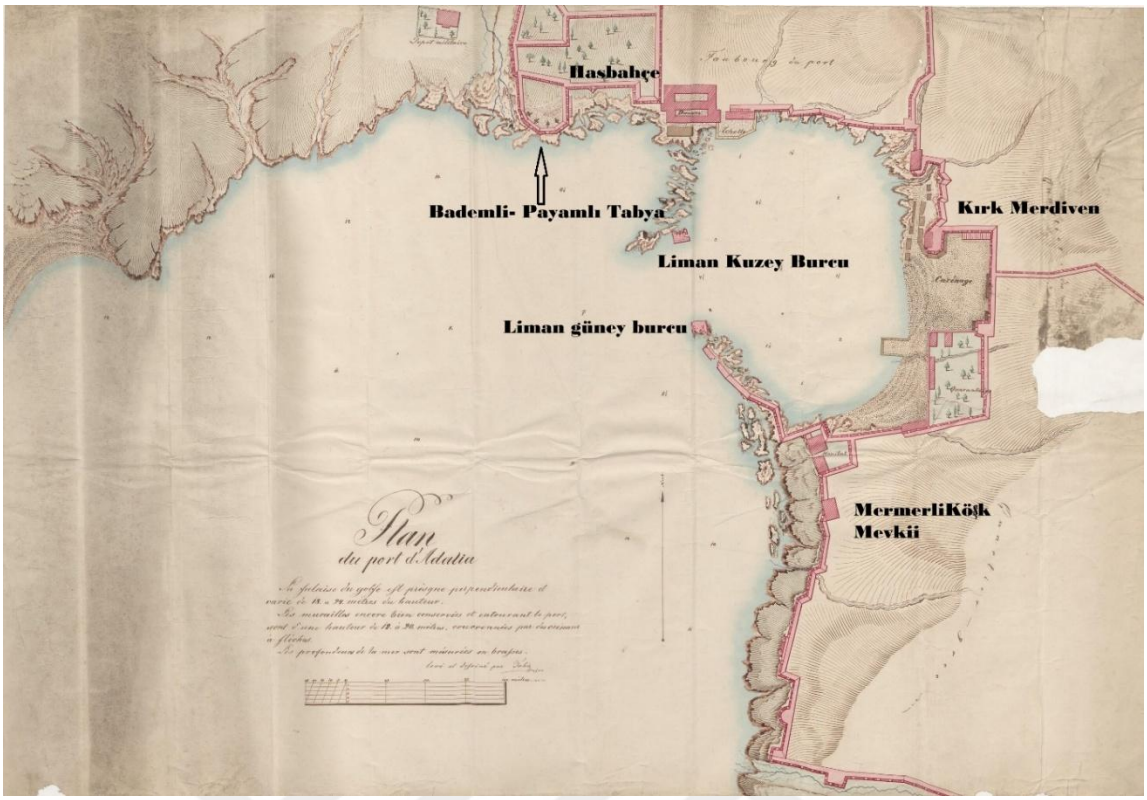

Plan 3. 4. Deniz tarafına bakan sur hatları.
Kaynak: BOA. PLK. P. 5285.

1905 planında[220] sur hatları genel planı korumakla beraber, 1815 planından farklı olarak kuzeybatı kesimi üç farklı alana ayıran sur hatları resmedilmemiştir. Bu kesimde yalnızca hasbahçeyi ayıran duvar çizilmiştir. 1905 planı, 1815 ve 1838 planlarında gösterilen sayıda burcu vermemektedir. Dış surda 50 adet burç, orta surda 9, iç surda iki burç çizilmiştir.

[220] Plan üzerinden kalenin unsurları için ayrıca bkz. Dayar, 2024: 229-260.

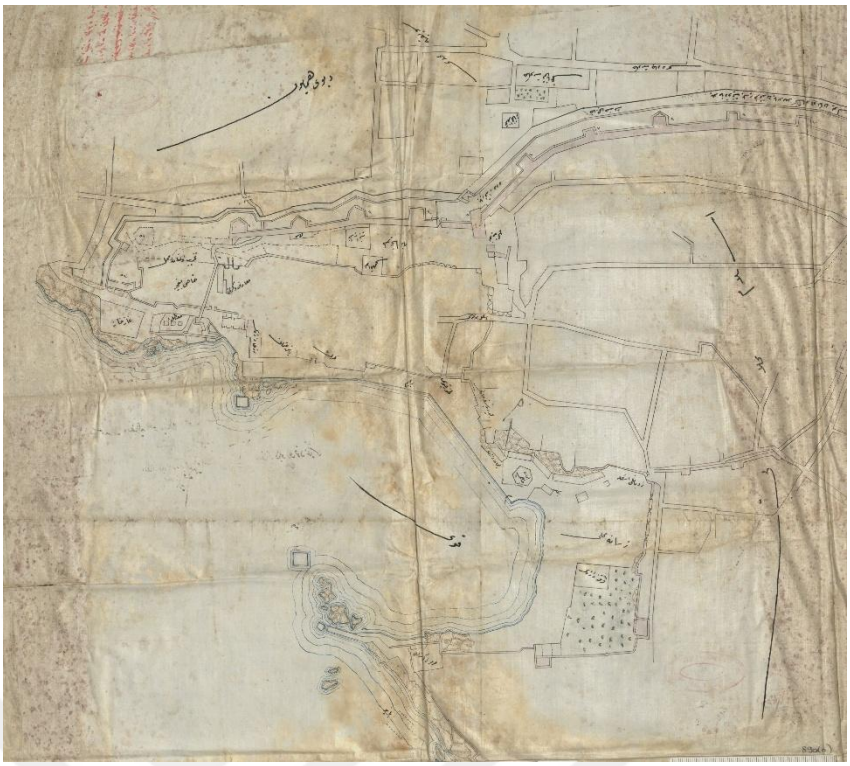

Plan 3. 5. 1905 tarihli haritada kalenin kuzeybatı kesiminin görünüşü.

Plan 3. 6. 1905 tarihli harita kalenin kuzeydoğu kesiminin görünüşü.

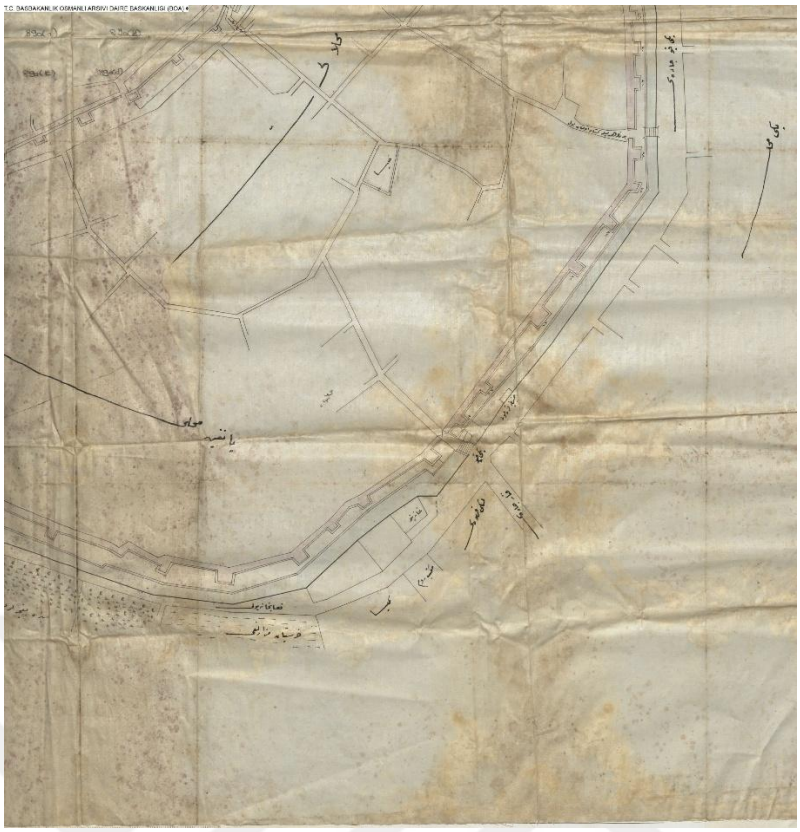

Plan 3. 7. 1905 tarihli haritada kalenin doğu kesiminin görünüşü.

Plan 3. 8. 1905 tarihli haritada kalenin güney kesiminin (Hıdırlık Burcu civarı) görünüşü.

Antalya Kalesi'nin planlardaki görünümünü 19. yüzyılda kente gelen araştırmacıların verdiği bilgilerle de karşılaştırmak mümkündür. 1842 yılının ocak ayında, bir ekiple beraber Antalya'ya gelen T.A.B. Spratt ve E. Forbes Antalya ve çevresini gezerek eski eserler ile ilgili notlar almışlardır. Antalya Kalesi hakkında da şu notları yazmışlardır:

> "Kenti çevreleyen surlar çoğunlukla çağdaş yapılar olup, eksiksiz durumdadır. Biri ya da ikisi dışında, kulelerin üstü karaya yönelik toplarla donatılmamıştır; kentteki evlerin bahçeleri ya da avluları surun iç yüzüne dayanmakta, ancak savunma noktaları, halka açık bir gezinti yeri olarak kent ile varoşlarının kusursuz bir görünüşünü sağlayan sur siperlerinden ya da korkuluklarından incelenebilir durumdadır. Dıştan, surlar bir sulu, bir de kuru hendekle çevrilidir[221]."

14-21 Ekim 1862 tarihinde Antalya'da kalan ve şehir hakkında önemli gözlemlerde bulunmuş olan Prusya'nın İstanbul başkonsolosluk görevlisi Von. E. Sperling, kaleyi şöyle anlatmıştır:

"İbn Battuta'nın burası hakkında söylediklerinden bu yana şehir pek az değişmiştir. Yarımay şeklindeki bir koyun etrafında yer alan şehir, artık yıkılmış olan iki mendireğin oluşturduğu, bir limanla çevrilidir. Şehir bu koyun ortasında bulunan yaklaşık 40 ayak yüksekliğinde kireç taşı bir plato üzerine kurulmuştur. Batı tarafı daha yüksektir; burada savunma kuleleri daha sık dizilidir ve bu bölüm şehirden bir duvarla ayrılmıştır. Burası küçük iç kale "Tophane" olarak adlandırılır. Şehrin geri kalan kısmı, dörtgen kulelerle desteklenmiş ve en yüksek evlerden bile daha yüksek surlarla ve derin bir hendekle çevirilidir. Şehir içi, ayrıca iki büyük duvarla üç bölüme ayrılmıştır; batıdaki, iç kaleye yakın olan bölüm, zamanında Selçuklu beylerinin saray yaşamı için ayrılmıştı. Bu küçük alanda şehrin en iyi yapıları yer alır: medreseler, küçük hanlar, minaresi spiral yivli bir cami ve Konya'dakilere benzer şekilde çokgen, sivri çatılı bir türbe; ancak tümü çok harap bir durumda. Çarşı, paşa konağı ve en güzel hanlar ise şehir dışında yer alır. Şehir içi, içine hapsedildiği yüksek surlar nedeniyle hava akımından yoksundur ve bu yüzden çok sıcak ve sağlıksızdır; ayrıca, Osmanlı yönetimi hâlâ Adalya'yı önemli bir kale olarak gördüğü için, burada yaşayanlar kapı yasakları gibi uygulamalar nedeniyle büyük sıkıntılar çekmektedir. Bana eşlik eden Osmanlı subayları bile Adalya'nın sadece bir "Ok kalesi" yani bir "okla alınabilecek kale" olduğunu itiraf etmek zorunda kaldılar.[222]"

Sperling'in tahkimat ögeleri hakkında anlattıkları kale planlarıyla paralellik göstermektedir. Şöyle ki kalenin kuzeybatı kısmında kale planlarında olduğu gibi daha kısa aralıklarla inşa edilen burçların olduğunu, burasının kalenin doğu kısmından bir surla ayrıldığını belirtir. Kulelerin dörtgen planlı olduğu ve kalenin hendekle çevrili olduğunu, orta sur ve iç suru kastederek kentin iki büyük duvarla üç bölüme ayrıldığını kaydeder.

[221] Spratt ve Forbes, 2008: 212-213.
[222] Sperling, 1864: 67.

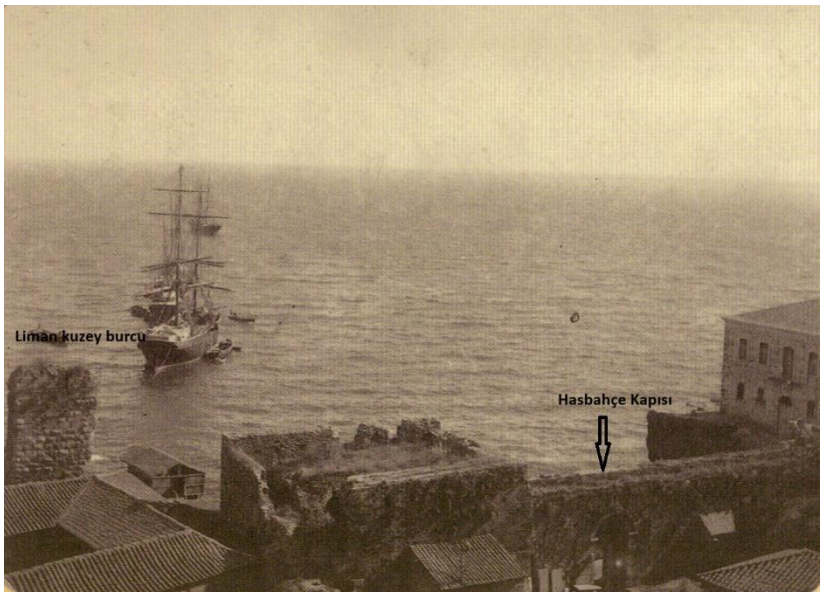

Fotoğraf 3. 4. Hasbahçe Kapısı, limanın güneyinde bulunan burç ve gazhane binası. 1892.
Kaynak: Krickl, 2005: 176.

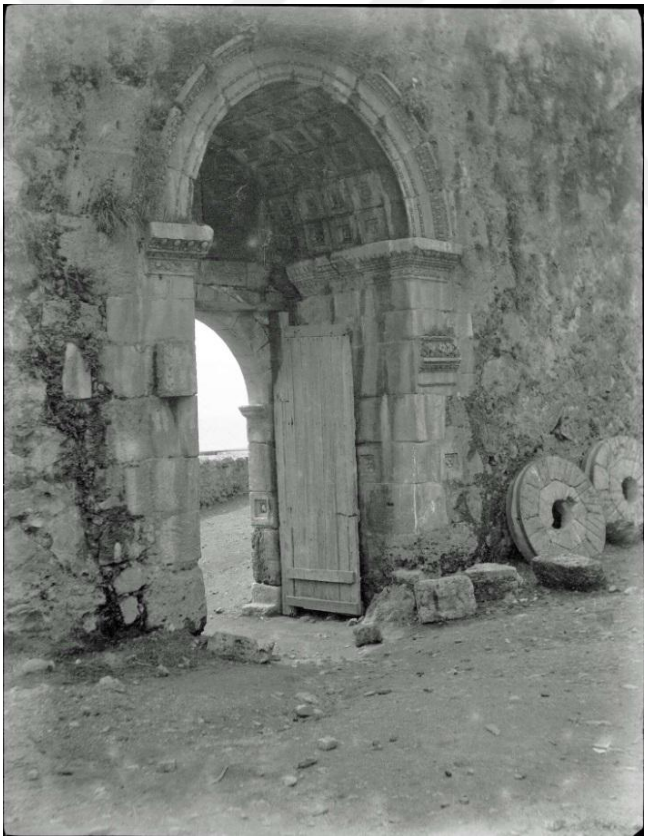

Fotoğraf 3. 5. Hasbahçe Kapısı. (1909)
Kaynak: https://digital.bsa.ac.uk/results.php?keywords=antalya&irn=148130 erişim tarihi: 10.11.2024

Fotoğraf 3. 6. Hasbahçe Kapısı'nın denize bakan cephesi ve yanındaki burç (tabya) (1905).
Kaynak: BOA. ŞD. 2782/1.

Fotoğraf 3. 7. Debbağhâne Kapısı. (1905)
Kaynak: BOA. ŞD. 2782/1.

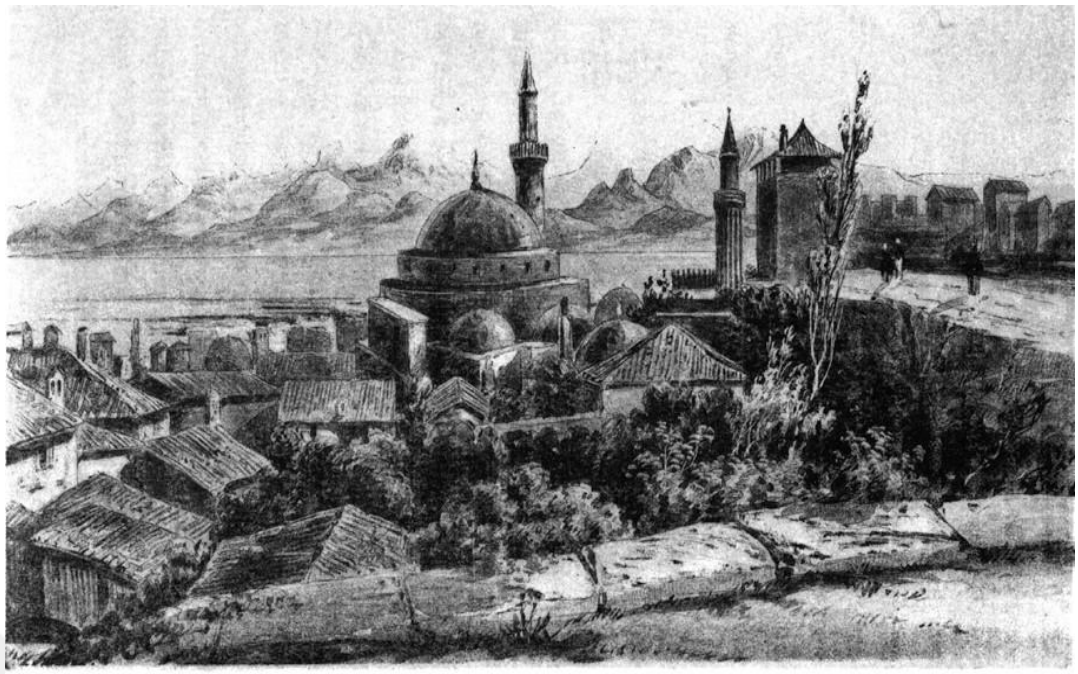

Resim 3. 4. Kalenin kuzeydoğu kısmına bakış.
Kaynak: Spratt ve Forbes, 2008: 37.

3.2. Osmanlı Dönemi'nde Tamirat Keşif Defterlerine Göre Antalya Kalesi'nde İnşa ve Onarım Faaliyetleri

3.2.1. 1815 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri

25 Nisan 1815 (H. 15 Cemaziyelevvel 1230) tarihli bu defter, Antalya Kalesi onarımlarının kaleme alındığı en kapsamlı kaydı içermektedir[223]. Defterde 119 kalem altında onarılması gereken yerler, ölçüleri, malzeme ve onarım teknikleri, masraf tutarları birlikte verilmiştir.

Defterin içeriğinden de anlaşılmaktadır ki kale büyük bir yıkıma uğramıştır. Kaledeki yıkımın arkasında 1812-1814 yıllarında kentte meydana gelen Tekelioğlu İsyanı bulunmaktadır[224]. Hacı Osmanoğulları diye de anılan Tekelioğulları, Antalya ve çevresine 1780'li yıllardan itibaren 1814 yılına kadar hâkim olmuşlardır[225]. Hanedanın son temsilcilerinden İbrahim Paşa'nın ve destekçilerinin merkezi yönetime karşı başlattığı isyan, II. Mahmud tarafından kente gönderilen kuvvetlerle bastırılmıştır. Kuşatma sırasında kalede oluşan hasarlar, başkentten kente mutasarrıf olarak tayin olunan Mehmed Vahid Paşa'nın girişimi sonucunda başlanılan onarımlarla giderilmiştir[226]. İsyanın bastırılması ve kalenin

[223] Defter için bkz. BOA. C. AS. 840/35837.
[224] Tekelioğlu İsyanı için bkz; Tızlak, 2002: 237-254; Dayar, 2022: 139-150.
[225] Tekelioğulları hânedânı hakkında detaylı bilgi için bkz. Dayar, 2022: 117-156.
[226] BOA. C. AS. 840/35837.2.

onarılması adına kalenin orta surunun ana kapıya yakın olan kısmına II. Mahmud'un 1818 tarihli tuğralı kitabesi yerleştirilmiştir[227]. Günümüzde Antalya Etnografya Müzesi'nde bulunan kitabede şöyle yazmaktadır: "Müşerref eyledi el-hakk kal'ayı tuğrâ-i sultâni mehâbât âsârı hayreylendirdi çeşm-i düşmânı tâvil-i ömr-i Nûh île mu'ammer eylesûn Allah sebebi ihyası Sultân-ı Cihân Mahmûd Hâkânî sene 1233.[228]"

Fotoğraf 3. 8. II. Mahmud'a ait kitabe ve tuğrası.

Antalya Kalesi'nin 1815 yılı onarımlarının keşfi için başkent İstanbul'dan hassa mimarı Mustafa Raşid Efendi atanmıştır. Tamirat keşif defteri de hassa mimarı Mustafa Raşid Efendi eliyle hazırlanmıştır. Mustafa Raşid Efendi kalenin hasar alan yerlerini tespit ederek, onarılması gereken yerleri keşfedip tek tek kaleme almıştır. Mimar, sadece onarılması gereken kısımları yazmamış, bir de kalenin planını çizmiştir. Defter ve ekindeki planı, Mustafa Raşid Efendi tarafından *"muhtâç-ı tâmir ve tecdîd olunacak mahâl ve mevâzi yegân yegân keşf ve muayene ve her bir mahâlli tahrir ve mesâha ve sâlifü'z-zikr defter-i merkûme ferâde ferâde ism u resm-i şöhretleriyle kayd olunup"* İstanbul'a gönderilmiştir[229]. Keşif defterinin bir kopyası

[227] Dayar, 2020: 681; Dayar, 2022: 150.
[228] Kitabe için bkz. Yılmaz ve Tuzcu, 2010: 43-45.
[229] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 6.

Antalya'nın 1 numaralı şer'iyye siciline de geçirilmiştir[230]. Şer'iyye sicilindeki nüshasında, masraf tutarlı yazılmamışken, esas defterde her kalem altında onarımın tutarı belirtilmiştir.

Defter, mimar tarafından bir sistem dahilinde düzenlenmiştir. Raşid Efendi, belirli bir konumdan başlayıp, düzenli bir güzergâh oluşturarak kalenin ögeleri olan, surları, burçları, kapıları, merdivenleri, dendanları ve harpuştaları[231] inceleyerek yapılması gereken onarımları kaleme almıştır. Mimar, başlangıç noktası olarak günümüzde saat kulesinin olduğu yeri seçmiştir. Bu nokta şehrin varoşa açılan ana kapısının da olduğu yer olduğu düşünülürse burasının seçilmesinin tesadüf olmadığı akla gelmektedir. Mimar, keşfi genellikle bir burçtan bir burca yapmış, iki kule arasındaki başlangıç ve bitiş noktasını "evveli" veya "nihayeti" yani burcun başı veya sonu olarak ifade etmiştir. Örneğin, "*Burc-ı Sânî evvelinden Değirmen Burcu evveline gelince*" veya "*İkinci burç nihayetinden üçüncü burç nihayetine gelince*" gibi anlatımlarla yazmıştır[232]. Bu anlatımda çoğunlukla iki burç arasında bulunan duvar ve dendanlar ile harpuştalar da yer almaktadır. Bununla beraber kimi kalemlerde üç, dört, beş burçluk mesafe arasında yapılacak müdahaleler verilmektedir[233]. Bazen kalenin bir ögesi olan sur, burç, kapı veya merdiven tek başına bir kalem altında da ele alınmıştır. Şöyle ki bir burcun onarılması gereken yerleri "*mezbur ikinci burç zeminden nısfiye kadar yalnız derz ve bâlâsı bazı çivileme ve harpüştelerinin tâmiri ve derz tecdîdiyle burc-ı mezkur tâmiri*" veya "*Baruthane Burcunun etrâf-ı erbaasına bazı çivileme ve derz tecdîdiyle burc-ı mezkur tâmiri"* gibi ifadelerle aktarılmıştır[234].

Mimar Mustafa Raşid Efendi, kalenin "*muhtâc-ı tâmir olan mahâlleri keşf u mesâha*[235]*"* yani tamir olacak yerlerin keşif ve ölçüm işlemlerini şu güzergahta gerçekleştirmiştir. Bugün saat kulesinin olduğu yerdeki Nevbethâne Burcu'ndan başlayıp, batı istikâmetinde devam ederek Tophane Mevkii'ne varıp, ardından buradan kalenin batı ucuna kadar gelmiş, Hasbahçe'deki Beşinci Burç ve kale duvarının keşiflerini yapmıştır. Sonra batıdan geri dönüp Hasbahçe'ye yakın olan Ali Paşa Saray'ı mahallindeki içerde bulunan duvarı incelemiştir. Buradan Baruthane Burcu'ndan güneye yani Kırk Merdiven'e doğru inen sur hattını ve üzerindeki kapı ile Kırk Merdiven Kapısı'nı inceleyerek, Mermerli Köşk mahalline varmıştır. Hıdırlık Kulesi ve yakınındaki ismi verilmeyen burçlar ve Alaca Köşk Burcu, Uzun Burç, Dördüncü Köşe Burcu'nun yer aldığı doğu sur hattı ve adı geçen bu kuleler kaleme alındıktan

[230] BOA. MŞH. ŞSC. D. 1148 / 27-28-29-33-34.
[231] Harpuşta, sur üzerindeki seğirdim yolunun üstünü örtmek için taşlar veya tuğlalardan yapılan örtüdür. Bkz. Arseven, 1965: 689-690.
[232] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2 / 3, 9.
[233] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2 / 17, 19.
[234] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2 / 8, 14.
[235] BOA, C.AS. 840/35837/7.

sonra, doğu sur hattı takip edilerek kuzeydoğuya devam edilip köşedeki Sebilhâne Burcu'ndan başlangıç noktası olan Nevbethâne Burcu'na gelinmiştir. Raşid Efendi, aynı güzergahı bir kez daha geçip bazı burç, kapı ve duvarları keşf ettikten sonra, kalenin perde surunu, limanın güneyindeki sur ve burç ile top döşemelerini inceleyip keşif işlemini sonlandırmıştır.

Mustafa Raşid Efendi çalışmalarını kalenin kuzey kesiminde yoğunlaştırmış ve özellikle kuzeybatıdaki sur ve burçlara ağırlık vermiştir. Çünkü kalenin bu bölümü iç kale olduğu bilinmekte ve kentin yöneticisinin barındığı yerdi[236]. 1815 planında burada Ali Paşa Sarayı ve Hasbahçe'nin bulunduğu yazılmıştır. Kuşatma esnasında çatışmaların kalenin bu kesiminde yani batı ucunda gerçekleştiği de bilinmektedir[237]. Bu nedenlerle kalenin bu kesimi daha çok hasar aldığından onarımlar daha çok bu bölümlerde gerçekleştirilmiştir.

Deftere göre kalenin, dış sur hattı (*kal'a dîvâri*[238]*),* perde sur hattı (*hariç-i estar dîvâri* veya *seğirdim dîvâri*[239]*),* burçlar ile çatıları, kapıları, kapı kemer ve söveleri, surların ve burçların üzerinde bulunan dendan ve harpuştaları, merdivenleri, seğirdim yerleri, limanı güneyden savunan sur ve burcun ve son olarak top döşemeleri onarılması gerekiyordu. Mustafa Raşid Efendi, ayrıca Kebir Kapı ile Baruthane Burcu arasında biriken toprak ve molozun (*mürûr-ı zamân ile terâküm eden türâb ve molozun hafriyle)* taşınmasını gerektiğini de belirmiştir[240]. Bununla birlikte kalenin orta sur ve fetihname yazıtlarının bulunduğu iç sur hattı, limanın kuzeyinde bulunan deniz içindeki sur ve burç için onarım istenmemiştir.

Deftere ve plan üzerine düşülen bazı notlardan kalenin bazı yerlerinin öncesinde onarıldığı anlaşılmaktadır. Bunlar, Alaca Köşk Burcu'nun batısındaki sur[241] ve Iulia Sancta Kulesi'ne bitişik olan sur parçasıdır[242].

Antalya Kalesi'nin 1815 yılı nisan ayında Mustafa Raşid Efendi ile başlayan onarım faaliyetleri, eylül 1815'ten başlayarak Ahmet Ağa'nın denetiminde devam etmiştir. Ahmet Ağa'nın maaşı benzerleri örnek gösterilerek 300 kuruş olarak belirlenmiştir[243]. Ahmet Ağa'nın görevi şubat 1816'ya kadar sürmüş, bu tarihten itibaren Şahin Osman Ağa bina eminliğine atanmıştır.

Kalede çalışacak işçiler, ilki 17 Haziran 1815, ikincisi 1816 yılının başlarında olmak üzere iki farklı tarihte tedarik edilmiştir. 17 Haziran 1815 tarihli bir kayda[244] göre kalenin

---

[236] Dayar, 2020: 696.
[237] Dayar, 2020: 675.
[238] Defterde, dış sur hattından "*kal'a dîvâri" şeklinde bahsedilmektedir.* BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/1,2,3,4.
[239] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 5/20-21.
[240] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 5/28.
[241] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 4/2.
[242] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 4/14.
[243] Ahmet Ağa'nın maaşı Van Kalesi'ne bina emini olarak tayin olan Hüseyin Ağa'nın maaşı örnek gösterilerek belirlenmiştir. BOA. C.AS. 525/21928, lef. 2.
[244] BOA, C.AS. 840/35837/7.

iyileştirilmesi için çalışacak işçiler "*mimar halifesi kullarından istintak olunarak ol havaliden ve dersadetten tedarik ve irsal*" olunmuştur. Başkentten az bir amele gönderilmiş, işçilerin çoğunluğu Antalya ve çevresindeki sancak ve kazalardan temin edilmiştir. Bu işçiler kalenin kargir ve ahşab binalarında (*kârgir ve ahşap ebniyelerinde)* çalışacak olan duvarcı ve ahşap ustalarıydı (*divarcı ve neccar*). 17 Haziran 1815 tarihli işçilerin sayılarının yazıldığı bir kayıtta, kargir ve ahşap yapılarda çalışacak işçiler "*dülgerlik ider amele"* şeklinde tanımlanmıştır[245]. Kaleye, İstanbul'dan dört kireçci amelesi, dört taş kırıcı ile iki duvarcı kalfası gönderilmiştir. Konya'dan 25, Karaman'dan 10, Akşehir'den 10, Kütahya'dan 25, Hamid Sancağı'ndan 30 olacak şekilde İstanbul'dan gelenlerle beraber 110 *ebniye* ustası tedarik edilmiştir. İstanbul'dan tayin olunan duvarcı ve taş kırıcıların kendi imkânlarıyla kaleye ulaşması istenirken, kireçci ustalarının "*bostancıbaşı ağa bendeleri marifetiyle"* yani bostancıbaşının yardımlarıyla kaleye gitmeleri sağlanmıştır[246]. Başkentten gelen bu ustaların yevmiye ve harcırahları gönüllü olarak bina emini tarafından verilmesi veya devlet hazinesinden (*cânib-ı mîrî)* karşılanması istenmiştir[247].

Tablo 3. 3. 17 Haziran 1815 tarihli deftere tutulan işçi sayıları.

Sancak	**İşçi Sayısı**
Konya	25 amele
Karaman	10 amele
Akşehir	10 amele
Kütahya	25 amele
Hamid Sancağı	30 amele
İstanbul	10 amele
Toplam	110 amele

Kaleye işçi tedarikinin bir kısmı 1816 yılının başlarında olmuş ve bu sefer daha fazla sayıda işçi temin edilmiştir. Antalya bir numaralı şer'iyye siciline işlenen bu kayıt, nereden kaç duvarcı, amele ve neccar geldiğini ve yevmiyelerinin ne kadar olduğunu yazmaktadır[248]. Şöyle ki, Elmalı'dan 20 duvarcı, 60 amele, 10 neccar, Kaş'tan 10 duvarcı, dört neccar, 50 amele,

[245] Günümüzde yapılan yayınların bazılarında dülger ahşap işçisi yani marangoz olarak ifade edilmiştir. Bkz. Arseven, 2017: 83. Burada ise dülger daha geniş bir anlamda binalarda çalışan ameleleri tanımlamaktadır. Dülger kelimesinin yalnızca ahşap işçileri için kullanılmadığına yönelik bir açıklama için bkz. Sönmez, 1997: 40-41.
[246] BOA. C.AS. 840.35837.5.
[247] BOA. C.AS. 840.35837.5.
[248] BOA, MŞH. ŞSC. D. 1148 /6.

Kalkanlu'dan dört duvarcı, iki neccar, 20 amele, Finike'den 10 duvarcı, dört neccar, 40 amele, Serik'ten 10 duvarcı, dört neccar, 20 amele, Bucak'tan 10 duvarcı, iki neccar, 20 amele, Antalya merkezden 20 duvarcı, 10 neccar, 60 amele temin edilmiştir. Buna göre, kaleye 84 duvarcı, 270 amele, 36 neccar görevlendirilmiştir. Toplamda işçi sayısı ise 390 kişiydi. Duvarcı başına yevmiye olarak 60 para, amele başına 30 para ve neccar başına ise 60 para verilmiştir. İşçi ihtiyacının büyük bölümü Antalya merkez ile Elmalı'dan karşılanmıştır. Her iki yerden 90'ar işçi tedarik edilmişti. Antalya ile Elmalı'yı işçi sayısı bakımında Kaş ve Finike, ardından Serik, Kalkanlu ve Bucak takip etmiştir. Tüm bu işçilerin bir günlük yevmiyesi 15.300 para etmektedir.

Tablo 3. 4. 1816 başlarında tutulan bir kayıtta işçi sayıları ve yevmiyeleri.

Sancak / Kaza	**Duvarcı Sayısı/Yevmiye**	**Amele Sayısı/Yevmiye**	**Neccar Sayısı/Yevmiye**
Elmalı	20 / 60 para	60 / 30 para	10 / 60 para
Kaş	10/ 60 para	40/ 30 para	4/ 60 para
Kalkanlu	4/ 60 para	20/ 30 para	2/ 60 para
Finike	10/ 60 para	40/ 30 para	4/ 60 para
Serik	10/ 60 para	20/ 30 para	4/ 60 para
Bucak	10/ 60 para	20/ 30 para	2/ 60 para
Antalya Merkez	20/ 60 para	60/ 30 para	10/ 60 para
Toplam	84 duvarcı / 5040 para	270 amele / 8100 para	36 neccar / 2160 para
Toplam işçi sayısı ve yevmiye ücreti	390 işçi ve yevmiye ücreti 15.300 para (382.5 kuruş)		

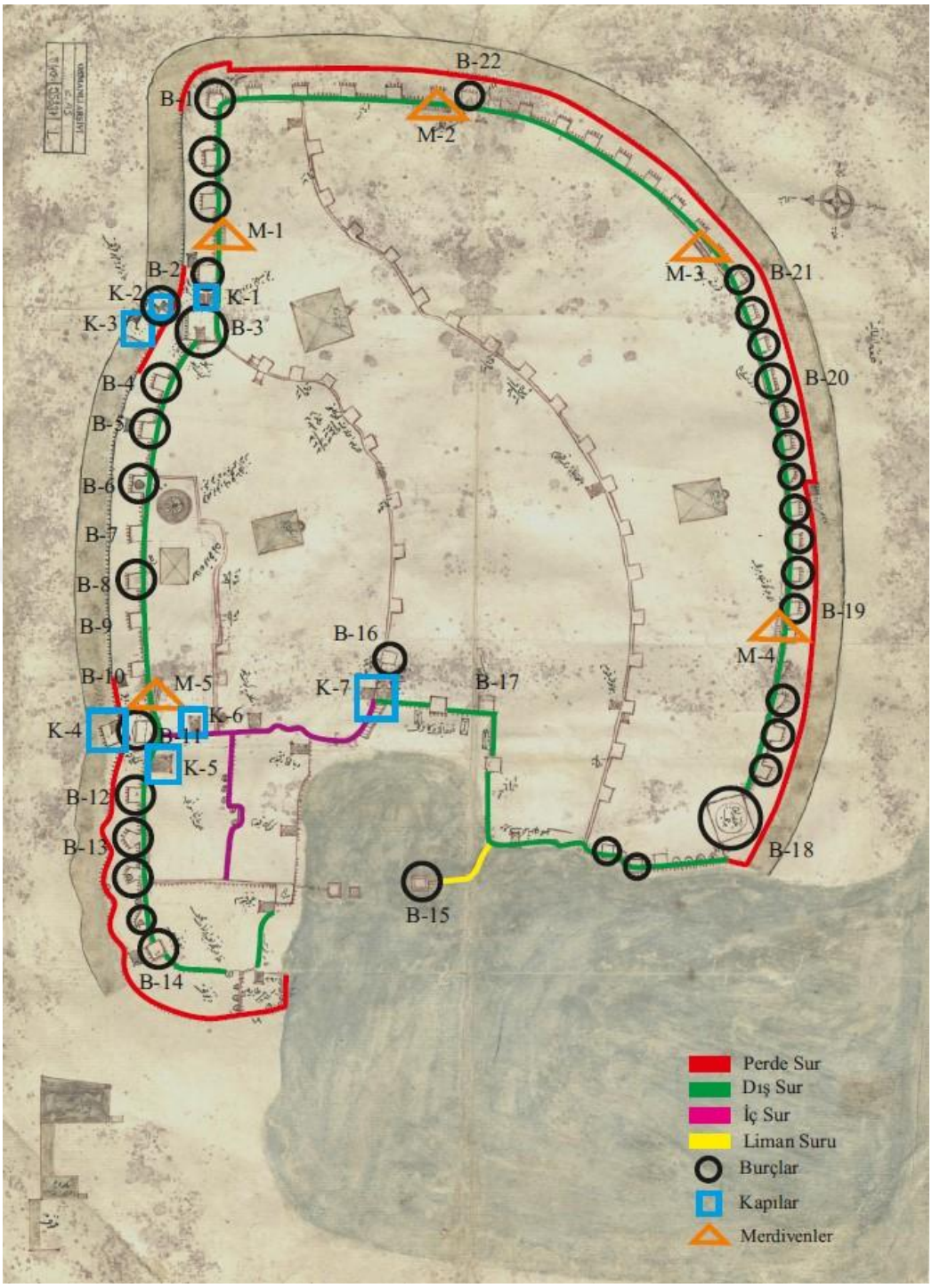

Plan 3. 9. Antalya Kalesinin 1815 tarihli planı üzerinde onarılması gereken kale ögeleri.

Tablo 3. 5. 1815 tarihli plana göre onarılması gereken burçlar, kapılar ve merdivenler.

Burçlar	**Kapılar**	**Merdivenler**
B-1 Sebilhâne Burcu	K-1 Kebir Kapı	M-1 Nevbethâne Burcu yakınındaki merdiven
B-2 Kapı Burcu	K-2 Kapı Burcundaki iki adet kapı	M-2 Zindan Burcu yakınındaki merdiven
B-3 Nevbethâne Burcu	K-3 Çarşı tarafında olan kapı	M-3 Köşe Burcu yakınındaki merdiven

B-4 Burc-ı Evvel	K-4 Seğirdim Duvarı Kapısı	M-4 Alaca Köşk Burcu yakınındaki merdiven
B-5 Burc-ı Sânî	K-5 Tophane Kapısı	M-5 Baruthane Burcu yakınındaki merdiven
B-6 Değirmen Burcu	K-6 Baruthane Burcu'ndan güneye giden duvarda bulunan ilk kapı	
B-7 Burc-ı Evvel	K-7 Merdivenli Kapı	
B-8 İkinci Burç		
B-9 Üçüncü Burç		
B-10 Dördüncü Burç		
B-11 Baruthane Burcu		
B-12 Tophane Burcu		
B-13 İkinci Muhammes Burç		
B-14 Beşinci Burç		
B-15 Limanın güneyinde deniz içinde bulunan burç		
B-16 Kırk merdiven kapısı üzerindeki burç		
B-17 Mühimmat Burcu		
B-18 Hıdırlık Burcu		
B-19 Alaca Köşk Burcu		
B-20 Uzun Burç		
B-21 Köşe Burcu		
B-22 Zindan Burcu		

1815 yılında başlayan imar faaliyetlerinde en çok mesai burçlarla birlikte surlarda harcanmıştır. Orta sur hattı ve iç sur hattı dışında kalenin surlarının büyük kesimi tamir edilmiştir. Defterde *"kal'a dîvâri"* şeklinde bahsedilen dış surun büyük bir bölümünde "*câbecâ"* yani yer yer müdahaleler olmuştur. Dış surda onarımlar daha çok kuzey ve kuzeybatı bölümünde yoğunlaşmış, kısmen de güney ve doğu bölümlerinde gerçekleştirilmiştir. Mimar, surun ne kadarının onarılacağını ve bazen de onarımın iç veya dış cephede yapılacağını belirtmiştir. Çoğunlukla da surun genellikle üst kesimlerinde dendanlara yakın olan bölümleri onarılmıştır. Onarımlar için farklı teknikler kullanılmıştır. Bunlar; *"çivileme, derz tecdîdi, iki sıra hatıl ve kum ve kireç ile memzûc harç ile müceddeden kal'a dîvârı tamiri, yüzleme dîvâr inşası, cedit veya atîk taşla ve halis harç ile tecdîdi"* teknikleridir. Duvarların en çok ihtiyaç duyduğu müdahale derzlerinin yenilenmesi ve oluşan çatlakların giderilmesi için çivilemedir. Çivileme tekniği taş istiflerinin sağlam olması için önemli bir yöntemdir. Taş aralarında oluşan boşluklar taş, tuğla parçaları doldurularak ve büyük çivilerin de bunların arasına çakılmasıyla taşların birbirini sıkmasıyla boşlukların ortadan kalması sağlanmıştır. Surların onarımı için en çok başvurulan tekniklerden biri de "*yüzleme dîvâr inşası"* olmuştur. Surun beden duvarları iç

ve dış cephelerde büyük taşlarla kaplanarak içine molozlar doldurulmaktadır. Yüzleme duvar inşası da cephelerdeki taşların yeniden örülmesidir. Kullanılan taşlar eski ve yeni olarak belirtilmişti. Eski taşlar enkazdan kalan taşlar olmalıdır.

Onarımların yoğunlaştığı dış surun kuzey ve kuzeybatı hattından bugün herhangi bir sur parçası olmadığı için bu bölümlerdeki onarımlar tespit edilememektedir. Günümüzde Atatürk Caddesi boyunca devam eden hat üzerinde ara ara dış sur parçaları bulunmaktadır. Burada bazı teknikler tespit edilebilmektedir. Sur hattının bu kalıntılarında yüzleme duvar yöntemiyle duvarların yeniden örüldüğü görülebilmektedir.

Tablo 3. 6. 1815 yılı defterine göre surlarda uygulanan onarım teknikleri.

Surlarda Uygulanan Onarım Teknikleri ve Müdahale Türleri
Çivileme
Derz Yenilemesi
Yüzleme duvar inşası
Hatıl ve harç ile duvar inşası
Yeni veya eski taşlar ve harç ile yenileme

Kale savunmasını güçlendirmek için 10. yüzyılda eklenen perde surdan defterde *hariç-i estar dîvâri* [249]" veya "*seğirdim dîvâri"* [250] terimleriyle bahsedilmiştir. Perde surun da büyük kısmı elden geçirilmiş ve kuzeybatı bölümüne ağırlık verilmiştir. Sur hattının tümü değil yer yer (*câbecâ)* onarılmıştır. Dış surdan daha kısa olan perde surda da yüzleme duvar inşası, çivileme ve derz gibi aynı teknikler kullanılmıştır.

[249] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 5/20.
[250] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 5/20-21.

Fotoğraf 3. 9. Dış surda yüzleme duvar inşası ve çivileme tekniğinin izleri.

Fotoğraf 3. 10. Dış surda çivileme tekniğinin izleri.

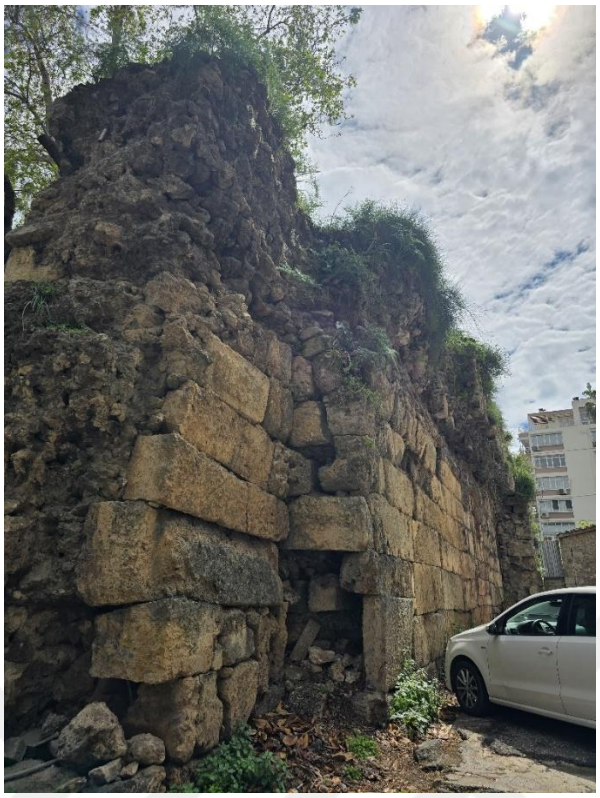

Fotoğraf 3. 11. Dış surda yüzleme duvar inşası.

Fotoğraf 3. 12. Dış surda yüzleme duvar inşası.

Fotoğraf 3. 13. Dış surda yüzleme duvar inşası.

Defterin ekinde bulunan 1815 planında, 89 burç çizilmiştir. Bunlardan 59 tanesi dış sur hattında, 18 tanesi orta surda, dokuz tanesi iç surda ve üç tanesi perde surda konumlanmaktadır. Planda 82 burç dörtgen biçiminde belirtilmiştir. Geriye kalan yedi burç ise farklı bir geometridedir. Hıdırlık Burcu'nun doğusunda kalan üçüncü ve dördüncü burçlarla Kemikli Kapı'nın (Tophane Kapısı) batısındaki dördüncü burç üçgen biçimli, Kemikli Kapı'nın batısındaki ikinci ve üçüncü burç beşgen şeklinde gösterilmiştir[251]. Limanda deniz içinde bulunan burçlardan güneydekinin alt kısmı dörtgen üst kısmı sekizgendir[252]. Aslında bir mezar anıtı olan ve sonradan kule görevi gören Hıdırlık Burcu'nun ise alt bölümü dörtgen olup üst kısmı daireseldir. Burç, kale planında da bu özelliğine uygun gösterilmiştir.

Burçlardan 36 tanesi onarım görmüştür. Bunlardan 33'ü dış surda (*kal'a dîvâri)* yer alan burçlardır. Geriye kalan üç burç ise biri limanın güney burcu, biri iç surda bulunan Kırk Merdivene yakın olan burç, diğeri ise perde sur üzerinde bulunan kapı burcudur. Planda iç sur üzerinde bulunan bazı burçların altına "*hedm olan mahâlle gelince"* yazılmış ve hesaplar yapılmış, ancak defterde kaleme alınmamıştır. Onarımlar Nevbethâne Burcu ile kalenin

[251] Dayar, 2020: 692.
[252] Dayar, 2020: 692.

kuzeybatı ucu arasında kalan burçlar ile Hıdırlık Burcu ve Köse Burcu arasında bulunan burçlarda yoğunlaşmıştır.

Defterde adı geçen onarılması gereken burçlar şunlardır: İkinci Burç, Baruthane Burcu, Tophane Burcu, Hasbahçede bulunan beşinci burç, beşinci burç yanındaki üç burç, Kırk Merdiven kapısı üzerindeki burç, Hıdırlık Burcu *(Burc-ı Kebir),* Hıdırlık Burcu yakınındaki üç burç, Zindan Burcu, Sebilhâne Burcu, Nevbethâne Burcu bitişiğindeki Kapı Burcu, Nevbethâne Burcu, Seğirdim Kapısı Duvarı Burcu, Değirmen Burcu, Burcu Sânî ve Burcu Evvel, Mermerli Köşk mahallindeki iki burç, Alaca Köşk Burcu ve Uzun Burç ile arasındaki altı burç, Uzun Burç ile Köşe Burç arasındaki iki burç, Limanın güneyinde deniz içinde bulunan burç.

Mimar burçların hangi kısımlarının onarılması gerektiğini de belirtmiştir. Örneğin; zeminden yarıya kadar, dört cephesinin, kale duvarı hizasından üst kısmına kadar, dış ve iç cephesinin, tonoz kemerinin, kaç dendanının ve harpuştalarının gibi onarılacak yerler detaylıca yazılmıştır. Onarım müdahaleleri ekseriyetle derzleme ve çivileme şeklinde olmuştur.

Tablo 3. 7. 1815 yılı defterine göre burçlarda uygulanan onarım teknikleri.

Burçlarda Uygulanan Onarım Teknikleri
Çivileme
Derz yenilemesi
Enkazdan kalanlarla yenilenmesi
Taşlarla yenileme

Tablo 3. 8. 1815 tamirat defterine göre burçlarda gerçekleştirilen onarımlar.

Burç	**Yapılması İstenen Müdahale ve Masraf tutarı**
İkinci Burç	Zeminden yarıya kadar derz yenilemesi, üst kısmında çivileme ile harpuştaların tamiri ve derz yenilemesi[253]. Masraf tutarı: 83160 para.
Baruthane Burcu	Dört tarafına çivileme ve derz yenilemesi[254]. Masraf tutarı: 159075 para. Çatısının eksik kiremitlerinin tamamlanması ile çatı tamiri[255]. Masraf tutarı: 53550 para.

[253] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/7.
[254] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/14.
[255] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/15.

Tophane Burcu[256]	Beş adet dendan ve harpuşta tamiri. Masraf tutarı: 18900 para.
Hasbahçede bulunan Beşinci Burç	Dört tarafındaki dendanlar, siperler ve harpuştaların yeni taşlar ile yapılması ve etrafına çivileme ve derz yenilemesi[257]. Masraf tutarı: 96480 para.
Beşinci Burç yanındaki üç burç	Dendanlarının enkazdan kalanlarla yeniden yapılması[258]. Masraf tutarı: 87120 para.
Kırk merdiven kapısı üzerindeki burç	Etrafına çivileme ve dendanlarıyla harpuştalarının tamiri ve tonoz kemerinin derz yenilemesi[259]. Masraf tutarı: 59280 para.
Hıdırlık Burcu *(*Burc-ı Kebir*)*	Burcun yuvarlak bölümünün etrafındaki eksik taşların yerine koyulması, iç ve dış cephesinde derz yenilemesi, burç içindeki merdivenin demir parmaklık ile korkuluklarının yeniden yapılması, dendanlarn yeniden yapılması istenmiştir[260]. Hıdırlık Burcu'nun üstünde bulunan ve tümüyle yıkık olan *nevbethâne*[261], dört pencere bir kapılı, moloz duvarlı, sütun ve payandaları gürnar çamı ve vasat köbri ağacından, üstü kebir köbri ağacından, tabanı paşa ağacından, kirişleri çandır ağacından ve içindeki odası moloz duvarlı iki kapı ve altı pencereli, katran tahtası döşemeli, kiremit çatılı olarak yeniden inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir[262]. Masraf tutarı: 202860 para.

[256] Defterde Tophane Burcu diye anılmayan kule, Baruthane Burcu ile İkinci Muhammes Burç yanındaki burç olarak belirtilmiştir. BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/20.
[257] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/22.
[258] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/21.
[259] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 3/7.
[260] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 3/21-22-23-24-25.
[261] Nevbethâne, askeri mızıka takımının yerine verilen isimdir. Tablhâne, nakkârehane de denilmektedir. Bkz. Özaydın, 2007: 38-41. Bu kelimenin yazılışı *"nöbethane"* şeklinde de okunabilir. Hem Hıdırlık Burcu'nda hem de Nevbethâne Burcu'nda bulunan bu yapı "*nöbethane*" amacıyla da kullanılmış olabilir. Nevbet ve nöbet aynı anlamdadır. Bkz. Sami, 2019: 932-933.
[262] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 3/27.

Hıdırlık Burcu yakınındaki üç burç[263]	Kale duvarı hizasından itibaren üst kısımlarına çivileme ve dendan tamiri[264]. Masraf tutarı: 18900 para.
Zindan Burcu	Dendanların yeni taşla inşa edilmesi[265]. Masraf tutarı: 12870 para.
Sebilhâne Burcu	Dendanlarının tamiri ve çivileme ile derz yapımı[266]. Masraf tutarı: 35280 para.
Nevbethâne Burcu bitişiğindeki Kapı Burcu	Bazı dendanların tamiri ve çivileme ile derz yenilemesi[267]. Masraf tutarı: 109200
Nevbethâne Burcu	Burcun dört tarafına derz yenilemesi istenmiştir[268]. Burcun üstünde bulunan nevbethâne odasının etrafına derz yenilemesi ve etrafındaki bazı döşeme tahtalarının tamiri, vasat köbri ağacından kuşak ve Finike ağacından parmaklık yapılması ile dört tarafının aşı boya ile boyanması istenmiştir[269]. Masraf tutarı: 99180 para.
Seğirdim Kapısı Duvarı Burcu	Burcun iç ve dış cephelerine derz yenilemesi[270]. Masraf tutarı: 37500 para.
Değirmen Burcu	Dendan ve harpuştaları tamir edilmiştir[271]. Masraf tutarı: Burc-ı Sânî ve Burc-ı Evvel ile birlikte 149400 para.
Burc-ı Sânî ve Burc-ı Evvel	Kale duvarı hizasından yukarısı tamir edilmiştir[272]. Masraf tutarı: Değirmen Burcu ile aynı kalemde verilmişlerdir.
Mermerli Köşk mahâllindeki iki burç	Çivileme ve derz yenilemesi ile dendan tamiri[273]. Masraf tutarı: 102060 para.

[263] Burada plan üzerinde Hıdırlık Burcu'nun doğusundaki üç burca işaret edilmektedir.
[264] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 4/1.
[265] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef.4/15.
[266] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 4/22.
[267] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 5/24.
[268] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 5/5.
[269] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 5/7.
[270] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 5/11.
[271] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/4.
[272] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/4.
[273] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 3/18.

Alaca Köşk Burcu ve Uzun Burç ile arasındaki altı burç	Burçların dendanları tümüyle yıkılmış, yeni taşla tamir edilmesi istenmiştir[274]. Masraf tutarı: 216720 para.
Uzun Burç ile Köşe Burç arasındaki iki burç	Dendanları ve harpuştaları yeni taşla yenilenmesi[275]. Masraf tutarı: 82800 para.
Limanın güneyinde deniz içinde bulunan burç[276]	Burcun deniz altındaki ve üstündeki dört köşesinin iri taşlar ve kenet ile tamiri[277]. Masraf tutarı: 702246 para.

Fotoğraf 3. 14. Defterde Zindan Burcu olarak isimlendirilen kulenin yeniden yapılan üst kısım duvarı ve dendanları.

[274] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 4/3.
[275] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 4/9.
[276] Defterde burcun 15 metre (20 zirâ) uzunluğa, 11,25 metre (15 zirâ) genişliğe ve 16.5 metre (22 zirâ) yüksekliğe sahip olduğu belirtilmiştir.
[277] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 6.

Fotoğraf 3. 15. Defterde Burc-ı Sânî olarak isimlendirilen kulenin üst kısmında Osmanlı Dönemi işçiliği.

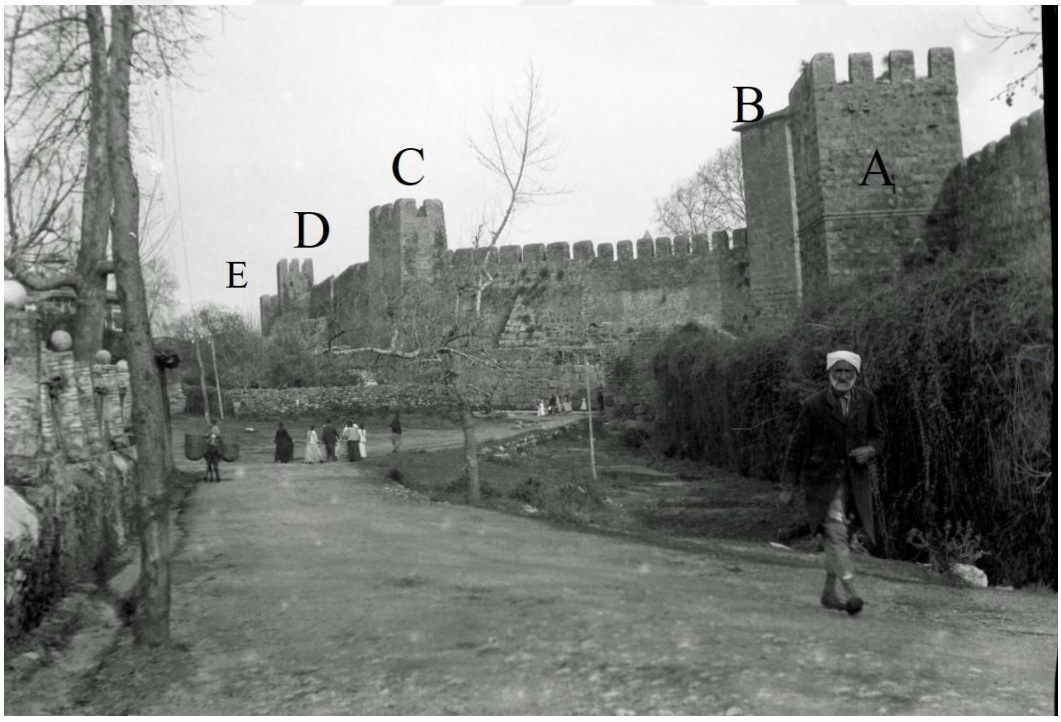

Fotoğraf 3. 16. 1815 planına göre fotoğrafta sırasıyla Tophane Burcu (A), Baruthane Burcu (B), Dördüncü Burç (C), Üçüncü Burç (D), İkinci Burç (E) görülmektedir (1909).

Kaynak: https://digital.bsa.ac.uk/results.php?keywords=antalya&irn=148125 (erişim tarihi 10.11.2024)

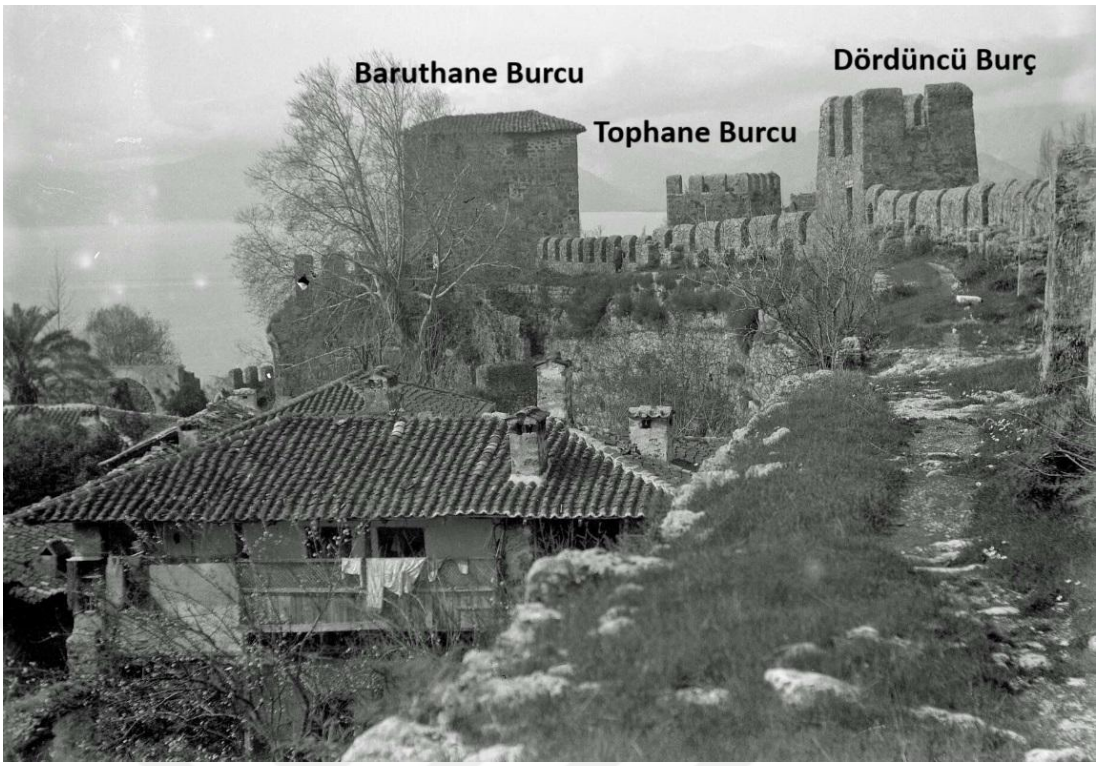

Fotoğraf 3. 17. 1815 planına göre Tophane Burcu, Baruthane Burcu ve Dördüncü Burç (Burc-ı Rabi). (Kaynak: https://digital.bsa.ac.uk/results.php?keywords=antalya&irn=148126 (erişim tarihi 10.11.2024)

Fotoğraf 3. 18. Limanın güneyinde deniz içindeki burç. (Kaynak: Antalya Arkeoloji Müzesi)

Defterin ekinde bulunan planda 30 tane kapı çizilmiştir. Bunlardan 12 tanesi dış surda, beşi iç surda, beşi perde surda, dördü orta surda, dördü de perde sur ile dış sur arasında yer alan seğirdim mahallinde gösterilmiştir. Kapılardan iki tanesinin kapalı olduğu plan üzerinde yazılmıştır. Planda Hadrianus Kapısı "*bâb-ı mesdûd"* şeklinde tabir edilerek kapalı olduğu yazılmıştır. Diğer bir kapalı kapı kalenin güneydoğusunda kalan perde sur üzerinde bulunmaktaydı.

Planda gösterilen kapıların hepsinin değil sekiz tanesinin onarılması gerektiği deftere yazılmıştır. Bunlar; Kemikli Kapı (Tophane Kapısı), Merdivenli Kapı, Kebir Kapı, seğirdim duvarı kapısı, kapı burcu'ndaki iki adet kapı, çarşı tarafında olan kapı, Baruthane Burcu'ndan güneye giden duvarda bulunan ilk kapıdır. Onarılan kapılardan Merdivenli Kapı dışındakilerin hepsi, kalenin kuzey surları üzerinde yani onarımların en yoğunlaştığı kısımda yer almaktaydı.

Daha çok kapıların çifte ahşap kanatlarının yenilenmesi gerektiği belirtilmiştir. Yeni kapı kanatları kebir köbri ağacıyla yapılmıştır. Kapıların kemerlerinin ve sövelerinin küfeki taşıyla yenilenmesi ve ağartılması üzerinde durulmuştur. Ahşap kapılar üç veya dört sıra kuşaklı olarak yapılmıştır.

Tablo 3. 9. 1815 tamirat defterine göre kapıların onarımları ve yapımı.

Kapının İsmi	**Yapılan onarım ve masraf tutarı**
Kemikli Kapı[278]	Kemerlerin ve sövelerinin yenilenmesi ve ağartılması, çifte ahşap kanatlarının kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı, çivi ile raptedilmiş, asma kilitli kapı yapımı[279]. Masraf tutarı: 51000 para.
Merdivenli Kapı	Kemerleri ve sövelerinin tamiri, çifte ahşap kanatlarının kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı, çiviyle raptedilmiş ve asma kilitli olarak yeniden yapımı[280]. Masraf tutarı: 42400 para.
Kebir Kapı	Çifte ahşap kanatlarının kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı, çivi ile raptedilmiş, asma kilitli şekilde yeniden

[278] Kemikli Kapı, Tophane Kapısı olarak da isimlendirilmiştir. Bkz. Pace, 1921: 10.
[279] BOA, C.AS.840/35837/2, lef. 2/23.
[280] BOA, C.AS.840/35837/2, lef. 3/8.

	yapılması ve söve ve kemerlerinin küfeki taşı ile yenilenmesi ve mevcutların ağartılması[281]. Masraf tutarı: 103400 para.
Seğirdim Duvarı Kapısı	Söve ve kemerlerinin tamiri, çifte ahşap kanatlarının kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı, çivi ile raptedilmiş, asma kilitli olarak yeniden yapımı[282]. Masraf tutarı: 40800 para.
Kapı Burcu'ndaki iki adet kapı	Söve ve kemerlerinin tamiri, çifte ahşap kanatlarının kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı, çiviyle rapt olunmuş, asma kilitli şeklinde yeniden yapımı[283]. Masraf tutarı: 169833 para.
Çarşı tarafında olan kapı	Vasat köbri ağacından üç sıra kuşaklı, kilitli ahşap kapı imalatı[284]. Masraf tutarı: 15000 para.
Baruthane Burcu'ndan güneye giden duvarda bulunan ilk kapı	Söve ve kemerlerinin tamiri, ahşap kanatları kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı, çivi ile rapt olunmuş, yeni iki kanatlı kapı yapımı[285]. Masraf tutarı: 143725 para.

[281] BOA, C.AS.840/35837/2, lef. 4/25.
[282] BOA, C.AS.840/35837/2, lef. 5/12.
[283] BOA, C.AS.840/35837/2, lef. 5/25-26.
[284] BOA, C.AS.840/35837/2, lef. 5/27.
[285] BOA, C.AS.840/35837/2, lef. 3/1.

Fotoğraf 3. 19. Seğirdim Duvarı Kapısı (A), Baruthane Burcu (B), Tophane Burcu (C).
Kaynak: Krickl, *1892:* 307.

Planda dokuz adet merdiven gösterilmiştir. Defterde ise beş merdivenin onarılması gerektiği yazılmıştır. Bunlar; Kebir Kapı yakınındaki duvara çıkan merdiven, Baruthane Burcu'na ve yakınındaki sur bölümüne ulaşan merdiven, Alaca Köşk Burcu yakınındaki merdiven, Köşe Burcu yakınındaki merdiven, Zindan Burcu yanında olan merdivendir. Merdivenlerin onarımlarının enkazlarından kalan malzemelerle yenilenmesi yapılmıştır.

Tablo 3. 10. Merdivenlerde yapılan onarımlar

Merdiven	**Yapılan onarım ve masraf tutarı**
Kebir kapı yakınındaki duvara çıkan merdiven	Enkazdan kalan malzemelerle yenileme. 4860 para.
Baruthane Burcu'na ve yakınındaki sur bölümüne ulaşan merdiven	Enkazdan kalan malzemelerle yenileme. 9600 para.
Alaca Köşk Burcu yakınındaki merdiven.	Enkazdan kalan taşlarla tamiri. 27600 para.
Köşe Burcu yakınındaki merdiven	Enkazdan kalan malzemelerle yenileme. 14880 para.
Zindan Burcu yanında olan merdiven.	Enkazdan kalan malzemelerle yenileme. 5625 para.

Tablo 3. 11. 1815 yılı keşif defterinin transkripsiyonu.

Kal'a-i hakaniyeden Antalya Kal'asının tâmir ve îmarı hususuna irâde-i aliyye taalluk eylediği acilen kal'a-i mezburenin tâmir ve tecdîde muhtaç olan mahâl ve mevazı keşf ve beyan olunmak babında sadır olan ferman-ı âlilerine imtisalen devletlü inayetlü vezir-i ruşen hızır es-seyyid Mehmed Vahid Paşa … hazretlerinin inzimama râi samileriyle ve hassa hulefasından tayin buyurulan kıdvetü'l akrân Mustafa Raşid Efendi kulları marifeti ve marifeti şer ile kal'a-i mezburun yegân yegân muayene olarak tâmiri lüzmu olan mahâllerin keşf ve tahrir olunan defter ki bervech-i at bervech-i âti zikr ve beyan olunur fi'i yevmi'l hamis aşer amin şehri-i cemâziyelevvel sene selasin ve mietyn ve elf.
Kal'a-ı mezkûrun Kebir Kapusu kurbu Nevbethâne Burcu yemini ittisalinden Burc-ı Evvel nihayetine gelince bazı çivileme ve hisarpeçelerinin câbecâ tecdîdi ve harpuştalarının tâmiri ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele. Tulen Kaden hesap: 69.630 para (1.740 kuruş) 39 14.5
Burc-ı Evvel nihayetinden Burc-ı Sânîye gelinceye kal'a divarının bîrun tarafı münhedim olmağla cedid taşla kum ve kireç ile memzûc harçla yüzleme divar inşası ve müceddeden hisarpeçe ve harpuştaların tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele. Tulen Arzen Kaden hesap: 271.440 (6.786 kuruş) 19 2 14
Burc-ı Sânî evvelinden Değirmen Burcu evveline gelince câbecâ çivileme ve bazı peçe ve harpuştalarının tâmiri ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele. Tulen Kaden hesap: 125.280 para (3.132 kuruş) 72 14
Mezkûr Değirmen Burcu zeminden bâlâya kadar tâmire muhtaç olmayub yalnız hisarpeçe ve harpuştaları bazı tecdîd ve tâmiri ve mahâl-i mezkûre değin mesbûk iki burcun dahi kal'a divarından bâlâ kadd-ı tâmir ve tecdîdi ile burçlar tâmiri. Devren Kaden hesap: 149.445 para (3.736 kuruş) 42 20 49 05
Mezbur Değirmen Burcu ittisalinden yine Burc-ı Evvel nihayetine gelince bazı yüzleme siper ve hisarpeçeleri nısfiyyet üzere münhedim olmağla cedid taşla peçe ve harpuştaların tecdîdi derz ile divar-ı mezburun tâmiri ma'aharc-ı iskele.

Tulen Arzen Kaden hesap: 208.240 para (5.206 kuruş) 68 0,5 14 18 05
Bir zir'a … ile siper ve hisarpeçelerinin. Tulen Arzen Kaden 1,5 22 3
Mezkûr Burc-ı Evvel nihayetinden ikinci burç evveline varınca bazı çivileme ve câbecâ hisarpeçe ve harpuştalarının tâmiri ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele. Tulen Kaden hesap: 100.800 para (2.520 kuruş) 52 16
Mezkûr İkinci Burç zeminden nısfiye kadar yalnız derz ve bâlâsı bazı çivileme ve harpuştalarının tâmiri ve derz tecdîdiyle burç-ı mezkûr tâmiri. Devren Kaden hesap: 83.160 para (2.079 kuruş) 33 21
İkinci Burç nihayetinden Üçüncü Burç nihayetine gelince bazı çivileme câbecâ hisarpeçe ve harpuştaları tâmiri ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele. Devren Kaden hesap: 140.160 para (3.504 kuruş) 67 15 26 05
Mahâl-i mezkûrede vaki iki burcun köşelerde münhedim olan divarın cedid taşla tecdîdi ve tâmiri. Tulen Arzen Kaden hesap: 2.736 para (68 kuruş) 4 2 2 2 1 1 3 2 2
Üçüncü Burç nihayetinden dördüncü burç nihayetinde siper ve hisarpeçeleri münhedim olan mahâlle varınca bazi çivileme mikdarı hisarpeçeleri münhedim olmağla cedid taşla tecdîd ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri. Devren Kaden hesap: 205.000 para (5.125 kuruş) 106 14 022 14
Mahâl-i mezkûreden Barudhane Burcu'na varınca siper ve hisarpeçeleri külliyen münhedim olmağla nısf-ı taşı cedid ve nısf-ı atik olarak tâmir ve tecdîdi … dahi derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri.

Tulen Arzen Kaden hesap: 27.000 para (675 kuruş) 25 1 3
Mesbûk el zikr dördüncü burç ile üçüncü yanında münhedim olan kal'anın bîruni tarafında mahâllin cedid taşla ve halis harçla yüzleme divar inşası ma'a harc-ı iskele. Tulen Arzen Kaden hesap: 234.000 para (5.850 kuruş) 19 2 12
Barudhane Burcu'nun etrafı erbaasına bazı çivileme ve derz tecdîdiyle burç-ı mezkûr tâmiri. Devren Kaden hesap: 159.074 para (3.976 kuruş) 42 25
Burc-ı mezbur sakıflı olup tâmire eşedd-i muhtaç olmağla enkazıyla mahlutan ve noksan kiremidi tekmilen kiremid-i kal'am ile sakf-ı mezkûr tâmiri. Tulen Arzen hesap: 53.550 para (1.338 kuruş) 15 8
Zeminden kal'a divarına ve barudhaneye uruç idecek nerdbanı nısf-ı enkazıyla tâmiri. Tulen Arzen hesap: 9.600 para (240 kuruş) 20 1
Barudhane Burcu nihayetinden İkinci Muhammes Burç evveline varınca yalnız harpuştaları tâmiri ve nısıf mikdarı derz ile kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele. Devren Kaden hesap: 171.900 para (4.297 kuruş) 95 15
Mezbur Muhammes Burç evvelinden Üçüncü Burç nihayetine varınca câbecâ çivileme hisarpeçeleri ve harpuştaları tâmir ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele. Devren Kaden hesap: 214.200 para (5.355 kuruş) 102 17
Mezbur Üçüncü Burç nihayetinden hasbağçe tarafında münhedim olan beşinci burca varınca şelase mikdarı hisarpeçeleri münhedim olmağla cedid taşla tecdîd ve harpuştaları tâmir ve câbecâ çivileme ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele. Tulen Kaden hesap: 308.880 para (7.722 kuruş) 143 18
Maruz-ı zikr Barudhane Burcuyla İkinci Muhammes Burç yanında vaki burçla beş aded hisarpeçelerin tecdîdi ve bazı harpuştaları tecdîdi. Devren Kaden hesap: 18.900 para (472 kuruş) 30 03.5

Maruz-ı zikr Beşinci Burca varınca yanında olan üç burcun nısfiyet üzere hisarpeçeleri münhedim olmağla nısf-ı enkazıyla mahlutan tecdîdi ve kal'a divarından kadd-ı bâlâsı tâmir ve derz tecdîdi. Devren Kaden hesap: 87.240 para (2.181 kuruş) 22 5
Mezkûr hasbağçede münhedim olan beşinci burç etraf-ı erbaasında hisarpeçe ve siperleri külliyen münhedim ve harap olmağla cedid taşla hisarpeçe ve harpuşta ve siperleri tecdîdi ve etrafına bazı çivileme ve derz tecdîdiyle burç-ı mezbur tâmiri. Devren Kaden siper ve hisarpeçe hesap: 96.480 para (2.412 kuruş) 33.5 15 03
Mârru'l beyan Barudhane Burcu kurbunda kemikli kapısı dimekle mâ'ruf kal'a kapısının tolos kemeri devri dâirenmâdar derz ile tarafında olan söğe kemerlerinin bazı tecdîdi ve ağartmasıyla kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı ve kablu ve bayrak temüründen kablu dirhem başlı mismar ile marbuta somun ve milli ve semerkand ve asma kilidli ve sair alat-ı ahenisi mükemmel çifte kanadlı cedid kal'a kapısı inşası. Tulen Kaden Arzen hesap: 51.000 para (1.275 kuruş) 2 3 06
Kapu-u mezkûr dahi Ali Paşa Sarayı nam mahâlde olan top olan duvar bâlâsı münhedim olmağla cedid taşla tecdîden kal'a divarı tâmiri. Tulen Arzen Kaden hesap: 27.000 (675 kuruş) 30 1 1.5
Mahâl-i mezkûrede otalar tahtında kal'a divarının derya tarafı zemine kadar yalnız derz tecdîdi. Tulen Kaden hesap: 5.544 para (138 kuruş) 42 11
Mârru'l beyan Barudhane Burcuna muttasılen cenup tarafına mürûr ider kal'a divarı evvelinde vaki diğer kapının söğe ve kemerleri taşçı marifetiyle tâmir ve tolos kemerlerinin dahi câbecâ bazı mahâllerini tâmir ve derz tecdîdiyle kapu-ı mezkûr kanadlarını dahi kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı ve bayrak temüründen dirhem başlı mismar ile marbuta ve alat-ı ahani mükemmel cedid iki kanadlı kal'a kapısı kanadlı kal'a kapusu inşası. Taht-ı binada ve kadd-ı deryada olmağla hisarpeçeleri yokdur. Kezâlik gümrüğe giden kapı bayrak temürinin nısfi mevcûd maadası cedid inşası.

Adet	Tulen	Kaden	Adet	hesap: 143.725 (3.593 kuruş)
20	3	4	06	
15	2	3	17	

Kapu-ı mezkûreden divar-ı mezburun gümrük tarafına giden kapu üzerine varınca çivileme ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri.

Tulen	Kaden	hesap: 117.450 para (2.936 kuruş)
72.5	13.5	

Kapu-ı mezkûreden Mısırlı Mustafa Ağa Konağı olan mahâlle gelince çivileme ve derz tecdîdiyle kal'a divarı.

Tulen	Kaden	hesap: 149.774 para (3.744 kuruş)
55.5	22.5	

Merkumun konağı evvelinden liman tarafında olan köşesine varınca ebniye tahtında olan kal'a divarının bazı çivileme ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele.

Devren	Kaden	hesap: 72.060 para (1.801 kuruş)
44.5	13.5	

Köşe-i mezkûrede kal'a divarı bir mikdar münhedim olub tecdîdi lüzumeden olmağla iki sıra hatıl ve puştivani kum ve kireç ile memzûc harçla müceddeden kal'a divarı tecdîdi
Mahâl-i mezkûr civarında birkaç mahâlde yüzleme divar.

Tulen	Arzen	Kaden	hesap: 1180.960 para (29.524 kuruş)
11	2	8.5	
20	0.5	9.5	

Mahâl-i mezkûreden nerdbanlı kapu üzerinde olan burca varınca bazı çivileme ve hisarpeçeleri câbecâ tâmir ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele.

Tulen	Kaden	hesap: 98.820 para (2.470 kuruş)
61	13.5	

Kapu-ı mezkûr üzerinde olan burcun etrafına bazı çivileme ve hisarpeçe ve harpuştalarının tâmiri ve tolos kemerinin derûn bîrun derz tecdîdiyle burc-ı mezkûr tâmiri ma'a harc-ı iskele.

Devren Kaden hesap: 59.280 para (1.482 kuruş) 26 19
Burç-ı mezkûr tahtında nerdbanlı kapunun tarafında söğe ve kemerleri tascı marifetiyle tâmir ve kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı ve kablu ve bayrak temürundan şaşani mevcûd şelaşe cedid olarak dirhem başlı mismar ile merbutan alat-ı ahenisi mükemmel iki kandlı cedid kal'a kapusı inşası. Adet Arzen Kaden Adet hesap: 42.400 para (1.060 kuruş) 16 2 3 08
Kapu-ı mezkûr burç ittisalinden mühimmat vaz olunan köşe burca varınca kal'a divarının çivileme ve bâlâsı tarafında olan hisarpeçeleri câbecâ tecdîd ve harpüşteleri tâmir ve seğirdim mahâlleri tesviyesiyle ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele. Tulen burcun ziyade kad'ı Kaden hesap: 259.320 para (6.483 kuruş) 111 19 032 03.5
Divar-ı mezbur nihayetine kârib ve mühimmat burcu civarında uzun … kal'a divarı ve vasatında münhedim olan mahâllin cedid taşla tâmir ve inşası. Tulen Arzen Kaden hesap: 17.280 para (432 kuruş) 4 3 3
Mezkûr mühimmat burcu nihayetinden Mermerli Köşk nâm mahâlde münhedim olan divara varınca tarafında olan hisarpeçe ve harpuştaları câbecâ tâmir ve bazı çivileme ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harcı-ı iskele. Tulen Kaden hesap: 186.760 para (4.669 kuruş) 72 21.5
Mahâl-i merkumede münhedim olan divarın nısfından ziyade taş-ı mevcûd ve cedid taş ulakasıyla kum ve kireç ile memzûc harçla kal'a divarının tecdîdi ve inşası ma'a harc-ı iskele. Tulen Arzen Kaden hesap: 160.5220 para (40.130 kuruş) 45.5 3.5 21.5
Münhedim mahâlden Mermerli Köşk ebniyesine varınca bazı çivileme ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele.

Tulen Kaden hesap: 41.280 para (1.032 kuruş) 16 21.5
Mezbur Mermerli Köşk ebniyesinden üçüncü kal'a divarının tekâtu eylediği mahâle varınca taht-ı binada olan kal'a divarının derya tarafına bazı çivileme ve derz tecdîdi. Tulen Kaden hesap: 237.120 para (5.928 kuruş) 152 13
Mermerli Köşk tahtında derya tarafında olan küçük kapı karşısında olan muhafaza divarı münhedim olmağla sülüsânı taşı mevcûd ve taş ulakasıyla tecdîd ve tâmiri. Tulen Arzen Kaden hesap: 17.530 para (438 kuruş) 13 1 3
Tekâtu mezkûrden hıdırlık nam burç-ı kebir civarında burç nihayetine varınca bazı câbecâ hisarpeçe ve harpuştalarının tâmiri ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri. Devren Kaden hesap: 352.242 para (8.806 kuruş) 162.5 15.5
Mahâl-i melkume divarının derya tarafında münhedim olan divarın cedid taşla tecdîdi. Civarında burç ittisalinde Tulen Arzen Kaden hesap: 38.160 para (954 kuruş) 3.5 2 0.6 3 1 12.5
Mâhal-i merkumede vaki üç burçtan taraf-ı şelasesinden şakk ve külli inhidama mail olup kâbil-i tâmir olmayub baki ikisinin çivileme derz tecridi ile ve peçelerin nısfı üzere tecdîdi. Devren Kaden hesap: 102.060 para (2.551 kuruş) 21 13.5
Burç-ı mezkûr nihayetinden hıdırlık nam burcu kebire varınca divar-ı mezkurun süflalarına bazı çivileme adet hisar peçeleri tecdîdi ve harpuştaları tâmiri ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harc-ı iskele Tulen Kaden hesap: 112.320 para (2.808 kuruş) 78 12
Mezkûr Hıdırlık Burcuna muttasıl olan kal'a divarının bîruni derya tarafında münhedim olan divarın sülüsân taşı cedid ve sülüsani mevcut olarak halis harçla yüzleme divar inşası.

Tulen Arzen Kaden hesap: 76.950 para (1.923 kuruş) 10 2 9.5
Hıdırlık nam burç-u kebir zeminden murabba olarak müdevver mahâlline çıkınca etrafında bazı noksan taşları vaz ile derz tecdîdi. Devren Kaden hesap: 97.200 (2.430 kuruş) 90 9
Müdevver olan mahâlde dahi bazı bâlası etrafında noksan taşları tekmil ile derûn-ı bîrununa câbecâ ihtizasına göre derz tecdîdi. Kutren ma'adivar Devren Kaden hesap: 63.240 para (1.581 kuruş) 19 62 8.5
Murabba mahâlli nerdbani bâlasında müdevver mahâlli kapusuna varınca … temür korkuluk ve parmaklık fersude ve telef olmağla mücedden tâmir korkuluk ve parmaklık metin olarak vâzi ve inşası. Tulen Kaden hesap: 36.000 para (900 kuruş) 10 2
İşbu müdevver olan mahâl-i bâlâsı üzerinde çar köşe cesim taşlar ile etrafına dâ'iren mâ-dâr muhafaza içün vazi olunup bazı noksanları tekmili ve tesfiyesi ile iktizasına göre tesviye ve derzi. Devren Kaden hesap: 39.060 para (976 kuruş) 62 3.5
Ve yine mezbur taşları bâlâsında olan siper ve hisar peçeleri külliyen harap olmağla nısıf enkazıyla mahlutan müceddeden siper ve peçeleri tecridi ve inşası. Devren Arzen Kaden hesap: 129.780 para (3.244 kuruş) 62 1 3.5
Ve yine mahâl-i mezbur verâsında derya tarafında münhedim mahâl cedid taşla yüzleme duvar tecdîdi. Tulen Arzen Kaden hesap: 21.600 para (540 kuruş) 15 1 3
Burc-ı mezbur bâlâsında olan nevbethânesi külliyen münhedim olağla müdevven mahâlli üzerinde hisar peçeler nihayetine kadar yedi zira kadd'ı olan mahâlline üç buçuk zira iki direk üzerine süflasa sütunları gürnar çamından vasat köbri ağacından pâyende ve moloz divarlı dört pencere bir kapılı ulyası kebir köbri ağacından sütun ve paşa ağacından tabanlı ve çandır ağacından kirişlemeli ve derûnunda olan odası moloz divarlı iki kapu ve altı pencereli ve oda-

ı mezbur etrafı da’iren mâ-dâr katran tahtasından döşemeli ve korkuluklu ve parmaklıklı ve mikaslı ve kiremit kal’ami sakıflı vesair müştemilatı tekmilen müceddeden nevbethâne inşası.

Parmaklık	Nevbethâne odaları		Kal’a üzerinde sakıf inşası	
Kaden	Kaden	Arzen	Kutren	Hesap: 203.460 para (5.086 kuruş)
1	6.5	6.5	19	

Mezbur Hıdırlık Burcu ittisalinden İkinci Burç nerdbanına varınca bazı çivileme ve hisar peçeleri câbecâ tâmir ve harpuştaları tecdîdid ile kal’a divarı tâmiri.

Devren	Kaden	hesap: 142.582 para (3.564 kuruş)
97.5	15.5	
22	3.5	

Mahâl-i mezkûrdan üçüncü burç evveline gelince tâmir olunmuş olan üçüncü burç evvelinden Alaca Köşk nam burç evveline varınca bazı çivileme ve dokuz adet hisar peçeleri külliyen münhedim tecdîdi ve bakiyelerinin tâmiri ve derz tecdîdiyle ve kal’a divarı tâmiri.

Devren	Kaden	hesap: 142.582 para (3.564 kuruş)
97.5	15.5	
22	3.5	

Mahâl-i mezkûre olan üç burcun kal’a divarından bâlâsına bazı çivileme ve câbecâ hisarpeçeleri tâmir ve derz tecdîdi.

Devren	Kaden	hesap: 18.900 para (472 kuruş)
21	2.5	

Alaca Köşk nam burç evvelinden 45 zira mikdarı mahâlli mukaddem tâmir olunmuş olub tâmir olunan mahâlden uzun burç evveline gelince bazı çivileme ve câbecâ hisar peçe ve harpuştalarının tâmiri ve derz tecdîdi ile kal’a divarı tâmiri ma’a harc-ı iskele.

Tulen	Kaden	hesap: 44.8200 para (11.205 kuruş)
149	15	

Mahâlli mezburda vaki burçların hisar peçeleri külliyen harab olmağla cedid taşla tecdîdi ve câbecâ çivileme ve ziyade karine derz tecdîdi.

Devren	Kaden	hesap: 216.720 para (5.418 kuruş)
21.5	3.5	

Mezbur Alaca Köşk kurbunda kal'aya uruç idecek nerdban münhedim olmağla nısıf taşı mevcûd ve nısıf taşı ulakasıyla nerdbanı tâmiri. Tulen Arzen Kutren hesap: 27.600 para (690 kuruş) 23 2.5 32
Burç-ı mezbureden bir burcun bîruni tarafında mğnhedim olan mahâlli cedid taşla tecdîdi ve tâmiri. Tulen Arzen Kaden hesap: 30.280 para (757 kuruş) 4.5 1 7.5
Mahâl-i merkumede kal'a divarının dört tarafı münhedim olub piyade seyirdimi mahâllinden mirur olunmağla nısıf taşı mevcub nısfi cedid olarak ıskarbiye yüzleme divar inşası ma'a harcı iskele. Tulen Arzen Kaden hesap: 111.600 para (2.790 kuruş) 15.5 2 10
Ve yine mahâl-i mezkûrede kal'a divarının derûn tarafında münhedim olan mahâlli cedid taşla yüzleme divar inşası. Tulen Arzen Kaden hesap: 111.060 para (2.776 kuruş) 14.5 1 8 05 1 2
Mezkûr Uzun Burç evvelinden Dördüncü Köşe Burç evveline varınca bazı çivileme ve hisar peçelerinin tâmir ve tecdîdi ve harpuştalarının tâmiri ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harcı iskele. Devren Kaden hesap: 357.760 para (8.944 kuruş) 161 18
Mahâlli mezburede olan burçların nısfıyet üzere hisar peçe ve harpuştaları münhedim ve harab olmağla cedid taşla tecdîdi ve kad-ı bâlâsının derz ve tâmiri. Devren Kaden hesap: 75.600 para (1.890 kuruş) 20 3.5

Mar’ül beyan iki burcun kal’a divarından bâlâsı mahâlli köşelerinde divarı münhedim olmağla cedid taşla tecdîdi ve inşası. Tulen Arzen Kaden hesap: 15.750 para (393 kuruş) 4.5 1 6 3.5 1 4.5
Mezkûr köşe burç evvelinden zindan burcuna karîb tâmir olunmuş mahâle gelince bazı çivileme ve hisar peçeleri nısfiyet üzere harab ve münhedim olmağla sülasanı mikdarı cedid taşla ve ma’ada enkazıyla mahlutan tecdîd ve derz tecdîdiyle kal’a divarı tâmiri ma’a harcı iskele. Devren Kaden hesap: 903.375 para (22.584 kuruş) 360 16.5
Mahâlli merkumede olan burcun kal’a divarından ziyade kad-ı çivileme ve derz ve hisar peçe ve harpuştalarının tâmiri. Devren Kaden hesap: 68.040 para (1.701 kuruş) 18 3.5
Marûl beyan Köşe Burcunun üçüncü burç kurbunda kal’aya uruç iden nerdban harab olmağla nısıf enkazıyla mahlutan tâmir ve tecdîdi. Tulen Arzen … hesap: 14.880 para (372 kuruş) 15.5 2 25
Mârru’z-zikr Zindan Burcuna karîb 30 zira mikdarı tâmir olunmuş mahâl nihayetinden zindan burcu nihayetine gelince çivilime ve derz tecdîdiyle kal’a divarı tâmiri. Kaden Tulen hesap: 159.360 para (3.984 kuruş) 15 55 00 33 05.5 5 4
Mahâl-i mezkûr ve burç-ı mezburede münhedim olan hisar peçeleri cedid taşla tecdîdi. Tulen Arzen Kaden hesap: 12.870 para (321 kuruş)

1.5 22 2
Marûl beyan Zindan Burcu ve civarında olan burç yanında kal'anın bîrun tarafında bâlâsında münhedim olan yüzleme divarın cedid taşla tecdîdi. Tulen Arzen Kaden hesap: 98.280 para (2.457 kuruş) 21 1.5 6.5
Mezkûr Zindan Burç kurbunda kal'anın bîrun tarafında münhedim olan divarı sebile seğirdiminden mirur olunmağla nısıf taşı mevcûd ve nısfi cedid olarak halis harçla inşası ma'a harcı iskele. Tulen Arzen Kaden hesap: 13.580 para (339 kuruş) 21.5 2 8.5
Marûl beyan Zindan Burcu nihayetinden sebilhane burcu evveline varınca câbecâ hisar peçeleri ve harpuştaları tâmir ve bazı çivileme derz tecdîdi ile kal'a divarı ma'a harcı iskele. Devren Kaden hesap: 85.0260 para (21.256 kuruş) 383 18.5
Mahâlli mezburede baki burçda nısfi üzere peçe ve harpuştaları harab ve münhedim olmağla enkazıyla mahlutan tecdîd ve inşası ve kal'a divarının ziyade kad-ı mahâllerine çivileme ve derz tecdîdi. Devren Kaden hesap: 86.680 para (86.680 kuruş) 17 3.5
Zindan Burcu kurbunda kal'aya uruç iden nerband harab olmağla nısıf enkazıyla mahlutan nerdban-ı nezburun tâmir ve tecdîdi. Tulen Arzen … hesap: 5625 para (140 kuruş) 15 1 24
Mezbur Sebilhane Burcundan kal'anın Kebir Kapusu kurbunda Nevbathâne Burcuna gelince siper divarı ve hisar peçeleri nısfiyet üzere münhedim ve harab olmağla cedid taşla ve bağzı enkazıyla tecdîd ve divar-ı mezkûre çivileme ve derz tecdîdiyle kal'a divarı tâmiri ma'a harcı iskele.

Burc-ı mezkûrenin üzerinde dıvarı hedm olunup etrafı erbasına müceddeden hisar peçeleri inşa olmak üzere hesap olunduğu.

Devren Kaden hesap: 38.249 para (956 kuruş)

191 16

Mahâl-i mezkûrda vaki burcun kal'adan ziyade kadd'ı mahâllerine bazı çivileme ve derz ve hisar peçeleri nısfiyet üzere tecdîdi ve tâmiri.

Devren Kaden hesap: 35.280 para (882 kuruş)

121 3.5

Nevbethâneye muttasıl Kapu Burcunun ittisalinde olan burcun kal'anın piyade seyirdim mahâllinden bâlâsının etraf-ı sülasanı münhedim ve bir tarafı baki ve burç-ı mezbur dahi sagir burç olub taraf-ı sülasası tecdîdi irade buyrulur tecdîdi burç-ı mezbur mahâl-i mezkûre elzem kabilinden olmayup hemen baki enkazıyla etrafı erbasına siper ve hisar peçe inşası.

Tulen Divar ve burç Arzen Burç Kaden hesap: 24.300 para (607 kuruş)

9.5 6.5 00

Baki duvar Hisar peçeleri tecdîdi

Arzen Kaden Kaden Devren

1.5 6.5 3 22.5

Mesbûk-üz zikr derya tarafında olan Hıdırlık Burcundan Sebilhane Burcuna gelince piyade seyirdimi mahâllerinde câbecâ münhedim ve harab olup döşemelerini nısfından ziyade cedid taş ulekâsıyla tâmir ve tesviyesi.

Terbiyan hesap: 28.800 para (720 kuruş)

160

Kal'a-i mezburenin Kebir Kapusu mürûr-u zaman ile fersude olmağla kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı ve kablu ve bayrak temürundan nısfıhı mevcûd ve nısfı cedid dirhem başlı mismar ile marbuta somun ve milli ve semerkandi mevcûd ve cedid kebir asma kilidli ve alad-ı ahenisi mükemmel ve kanadları rabt içün bâlâsına iki adet kebir gürnar ağacından vaz ile ve rasim çifte kanadlı kal'anın müceddeden Kebir Kapusu inşası.

Devren Kaden hesap: 35.280 para (882 kuruş)

121 3.5

Kapu-ı mezburun tarafında olan söve ve kemerlerinin sülüsâni fersude ve selasi mevcûd olup küfeki taşından taşçı marifetiyle tecdîdi ve mecvudlarını tâmir ve ağartmasıyla kened … ve kurşunla merbuta tâmir ve tecdîdi. Arzen Kaden Tulen hesap: 24.000 para (600 kuruş) 16 4.5 14 16 5.5 14
Kapu-ı mezkur dahili Mehmed Paşa camisine gidecek mahâlde iki adet ve iskele tarafına gidecek mahâlde iki adet cem'an dört adet balâ kanat söve ve kemerleri nısfiyet üzere fersude ve harab olmağla nısfi taşı cedid ve nısfi mevcûd olarak taşçı marifetiyle kezâlik tâmiri ve tecdîdi. 1 adet … Arzen Kaden Adet hesap: 86.400 para (2.160 kuruş) Kafa tahtası 14 18 4 16 16 18 4 00
Kapu-ı mezbur ittisali dahili üç adet ikisi tolos kemer ve biri nevbethâne tahtı olarak derûnlarına bazı çivileme ve dairen madar derz tecdîdi. Devren Kaden hesap: 72.000 para (1.800 kuruş) 25 9 26 7.5 24 7.
Mahâl-i mezbur mahâlde paşa cami tarafına kemer bağlasında seyirdim mahâlline … münhedim olub mahâlleri cedid taşla halis harçla tecdîdi ve tâmiri. Adet Kaden Arzen Tulen hesap: 3600 para (90 kuruş) 10 2 2 6
Mahâl-i mezbur muttasıl iskele tarafına gidecek kemer derûnunda ve haricinde kemerden piyade seyirdimi mahâlline çıkınca münhedim olan mahâlli cedid taşla ve halis harçla tecdîdi ve tâmiri. Kaden Arzen Tulen Aded hesap: 2.760 para (69 kuruş) 2.5 2 5 18
Kapu-ı mezkur harici iktisarinde … ve namazgah mahâllerinin bazı çivileme ve derz tecdîdi. Adet Kaden Devren hesap: 19.860 para (496 kuruş)

06 6 26.5
Mahâl-i mezkûr sakfı kapu kemeri ve etrafı divarlarına muttasıla inşa olunur ise de nısıf zira miktarı divardan münfek taşra meğil eylediğinden mahaş-i mezkûrda barandan muhafaza olunamayıp sakf-ı mezbur tâmire muhtaç olmağla enkazıyla mahlutan ve noksan kiremidi tekmiren ve divara ittisal olan mahâlleri kiremid-i kal'am ile sakf-ı mezbur tâmiri. Kaden Tulen hesap: 37.800 para (945 kuruş) 7 18
Kapu-ı mezkûr üzerinde tolos kemerinin derz ve horosan kal'ami salhande ve fersude olup tahtında baranda muhafaza olunamadığı … tolos-ı mezkûr üzerinde mürûr olunacak rıhtım döşemesinin harç derz ve horosan kal'ami ile tâmiri. Arzen Tulen hesap: 12.825 para (320 kuruş) 7.5 9.5
Tolos-ı mezkûr üzerinde mürûr olunacak rıhtım döşemesinin ihraç ve yine mahâlline vaz-ı …. nakliyesi. Kaden Arzen Tulen hesap: 25.650 para (641 kuruş) 1.5 7.5 9.5
Nevbethâne Burcunun kal'a divarından parmaklık mahâlline çıkınca bazı … olunup mahâllerine … ve yüzleme ve etrafı erbasına derz ve tecdîdi ile tâmiri. Adet Kaden Devren Adet hesap: 78.164 para (1.954 kuruş) 08 13 48 21 Balâda olan nevbethâne odasının etrafına derz tecdîdi. Kaden Devren pencere ve kapı mahâlli hesap: 11.460 para (286 kuruş) 4 30 Adet Kaden Tulen 06 2 11
Mezbur nevbethâne odası etrafında bazı döşeme tahtaları tâmiri ve vasat köbri ağacından kuşak ve … finike ağacından parmaklık etrafı erbasına bağlı aşı boyalı cedid parmaklık inşası. Adet Kaden Devren Adet hesap: 21.100 para (527 kuruş) 08 1 52 18
Mahâl-i merkumede divara uruç iden nerdbani nısıf enkazıyla mahlutan tâmir ve tecdîdi. Arzen Tulen hesap: 4.860 para (121 kuruş) 1.5 9

Kal’a-imezkûrun Kebir Kapusu pişgâhında seyirdim divarı kapısı burcu ittisalinden seyirdim divarının siper ve hisar peçeleri nısfiyet üzere münhedim olmağla cedid taşla tecdîdi ve câbecâ yada seyirdimi döşemelerinin tâmir ve tesviyesiyle derz ile seyirdim duvarı tâmiri. Kaden Tulen hesap: 194.370 para (4.859 kuruş) 9 17.5
Burç-ı Rabi hizasından seyirdim divarı kapısı burcuna varınca siper ve hisar peçelerinin şesi mikdarı münhedim olmağla cedid taşla tecdîdi ve câbecâ … seyirdimi döşemesinin tâmir ve tesviyesi ile iktizasına göre derz tecdîdi ile seyirdim divarı tâmiri. Kaden Tulen hesap: 177.320 para (4.433 kuruş) 8 246
Burç-ı mezburun derûn ve bîrununa bazı câbecâ ve derz tecdîdiyle tâmiri. Kaden Devren hesap: 18.750 para (468 kuruş) 9.5 33
Mahâl-i merkumede olan divar kapusu mirur-u zamanla harab ve fersude olmağla tarafında olan söğe ve kemerleri taşçı mağrifetiyle tâmir ve tecdîdi ve kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı ve kablu ve bayrak temürle dirhem başlı mismarla marbuta somun ve milli ve semerkand ve kilitli çifte kanatlı müceddeden seyirdim divarı kapısı inşası. Kaden Arzen Adet hesap: 40.800 para (1.020 kuruş) 3.5 2 10
Kapu mezkûr burcundan üçüncü burç hizasından top vazı olunan mahâl köşesine varınca câbecâ peçe ve harpuştaları cedid taşla tecrid ve seyirdim mahâlleri tâmir ve derz tecdîdi ile seyirdim divarı tâmiri. Adet Kaden Tulan hesap: 238.720 para (5.968 kuruş) 06 8 218
Mahâl-i mezkûreden bölme divara varınca … hisar peçeleri münhedim olmağla cedid taşla hisar peçeleri tecdîd ve seyirdim döşemeleri tâmir ve tesviyesiyle ve derz tecdîdiyle seyirdim divarı tâmiri. Siper ve hisar peçeleri Kaden Tulen hesap: 119.240 para (2.981 kuruş) 7 58.5 2.5 58.5
Mahâl-i mezburdan hasbağçesiyle zeytinlik nam mahâlde toplar olduğu mahâlle varınca bazı … ve câbecâ hisar peçe ve harpuşteleri tâmiri ve seyirdim döşemeleri câbecâ tâmir ve ittizasına göre derz tecdîdiyle seyirdim divarı tâmiri. Kaden Tulen hesap: 97.980 para (2.449 kuruş)

11.5 71
Toplar olduğu mahâlle hasbağçenin leb-i deryada olan divarların câbecâ hisarpeçe ve harpuştaları tâmiri. İskele tarafında olan kapuya varınca hesap: 23.400 para (585 kuruş)
Mahâl-i mezkûr harici leb-i deryada olan tabyanın derya tarafında olan divar bâlâsı münhedim olmağla cedid taşla inşası. Kaden Arzen Tulen hesap: 100.800 para (2.520 kuruş) 2.5 2 42
Tabyayı mezkûr şimal tarafında münhedim olan divarın nısfı taşı mevcûd ve nısfı cedid olarak inşası. Kaden Arzen Tulen hesap: 35.240 para (881 kuruş) 4.5 2 11
Hıdırlık burcundan estâr divarına derya tarafını muhafaza içün olan divar münhedim olmağla nısıf enkazıyla mahlutan tecdîd ve inşası. Kaden Arzen Tulen hesap: 41.080 para (1.027 kuruş) 7 1.5 11
Mezkûr hıdırlık harici estâr divarı ibtidasından alaca köşk ile uzun burç yanında vaki mesdud kapuya gelince bazı harpuştraları ve seyirdim mahâlleri döşemesi ile seyirdim ve divarı tâmiri. Kaden Tulen hesap: 327.600 para (8.190 kuruş) 6.5 565
Mesdud kapudan zindan burcu tahtında kal'a divarında mesdud kapu pişgâhına gelince câbecâ hisar peçe ve harpuştaları tâmir ve piyade seyirdimi ve döşemeleri tâmir ve tesviyesiyle seyirdim divarı tâmiri. Kaden Tulen hesap: 582.120 para (14.553 kuruş) 7 693
Yine mahâl-i mezkûrdan sebilhane burcu köşesi pişgahına gelince hisar peçe ve harpuştalarının sülasânı mikdarı münhedim olmağla cedid taşla tecdîdi ve seyirdim döşemelerinin tesviyesi ve iktizasına göre derz tecidid ile divarı mezkûr tâmiri. Kaden Tulen hessap: 349.342 para (8.733 kuruş) 8.5 342.5

Sebilhane-i mezkûr köşesinden kapu burcuna gelince hisarpeçe ve harpuştaları nısfiyet üzere harab ve münhedim olmağla cedid taşla bazı … ve hisar peçe ve harpuştaları tecdîd ve seyirdim mahâlleri … ve derz tecdîdi ile divar tâmiri. Kaden Tulen bölme divar hesap: 209.520 para (5.238 kuruş) 8 192 5 041
Mezkûr kapu burcunun bazı hisar peçeleri tecdîd ve câbecâ çivileme ve bîruni derz tecdîdi. Kaden Devren derûn-i derzi kapular mahâli hesap: 109.310 para (2.732 kuruş) 19 49 31 07.5 35
Burç-ı mezkûr dahili ve haricinde olan iki aded kapunun tarafında olan söğe ve kemerleri fersude olup nısfiyet üzere tecdîd ve bakiyelerinin taşçı mağrifetiyle iktizasına göre tâmiri. … Arzen Kaden hesap: 44.100 para (1.102 kuruş) 1 - 4.5 1 - 3.5 0.5 - 3
Kapu-u mezbur kanadları mürûr-ı zamanla fersude ve salhande olmağla kebir köbri ağacından dört sıra kuşaklı ve kablu ve … nısfı mecvud ve bakiyeleri cedid olarak dirhem başlı mismarla merbutan somon ve milli ve semerkand ve asma kilidli … çifte kanadlu kapular inşası. Kaden Arzen hesap: 125.733 para (3.143 kuruş) 4.5 4 3.5 3
Burç-ı mezkûr … ittisali hendek divarı yanında çarşu tarafında olan ahşap kapu köhne ve fersude olmağla vasat köbri ağacından üç sıra kuşaklı ve kablu üzere ve kilitli kapu-u mezkûr … bâlâsına iki adet gürnar ağacı … ahşab kapu inşası. Aded Kaden Arzen Aded hesap: 15.000 para (375 kuruş) 20 3 3 06
Kal'anın Kebir Kapusu yanında iki sur bölme divarından barudhane burcuna karib bölme divara varınca seyirdim mahâllinde mirur-u zamanla teraküm iden türab ve moluzun hafriyle mahâl-i nakliyesi. Burç mahâli Kaden Arzen Tulen hesap: 843.780 para (21.094 kuruş) 1.5 13 377

Marul zikr burç mezkûr tolos kemeri üzerinde olan derz ve horosan kal'ami fersude olmağla mirur olunacak rıhtım döşemesini ihracıyla derz ve horosan kalemi tecdîdi Arzen Tulen hesap: 19.800 para (495 kuruş). 10 11
Mahâl-i mezkûr üzerinde mürûr olunacak rıhtım döşemelerinin ihracı ve yine mahâlli. Vazı ve imlası nakliyesi. Kaden Arzen Tulen hesap: 26.000 para (650 kuruş) 1.5 10 10
Limanın cenub tarafı derûnunda olan burcun kal'a divarına varınca telâtum-ı deryadan limanı muhafaza içün tulen 100 zir'a ve arzen altı zir'a ve kad'ı sekiz zir'a divarın bir mikdarı telâtum-ı derya darbesiyle münhedim olmağla liman-ı mezburun selamet ve muhafazası divar-ı mezburum muhtaç ve muhafaza olduğu… vürud ile ahali … ihtiyaç olduklarını ihbar itmeleriyle münhedim olan divarın nısıf taşı mevcûd ne nısıf cedid olarak kum ve kireç ile memzuc harçla tâmir ve inşâsı. Tulen Arzen Kaden Umk-ı derya bâlâsı hesap: 806.400 para (20.16 kuruş) 32 3.5 2 6 8
Divarı mezkûr … telatum-ı deryadan muhafaza ve selamet içün divarı mezburdan derya tarafına kebir tomruk taşlar kifayet mikdarı vaz'ı imlası nakliyesi. Kaden Tulen Hesap: 495.000 (12.375 kuruş) 4 5.5 2 5
Marul beyan liman mezbur burcu tulen 20 zir'a ve arzen 15 ve kaden 22 zir'a olub … 10.5 zir'a dört köşe ve bâlâsı … olan mahâllin nısfı cenub tarafı külliyen münhedim ve harab ve deryada olan burcu mezkûr köşe-i erbası tahtı telatumu derya darbesiyle münhedim olduğundan burcu mezkûr deryadan bâlâsına kadar vasatından yarım zir'a mikdarı … mail ve külliyen limana … limanı mezburun … ve masarafı ve … muhtaç olmağla irade-i aliye taalluk buyurulur ise münhedim olan köşeleri tahtı deryadan münhedim mahâllerine kadar taşçı mağrifetiyle yonulmuş cesim-i taşlar ve kenet ve ziyade ve kurşun ile merbuta tâmir ve emla ve inşası.

Yahud … on buçuk kad'ı ulyasında müsemmen resminde münhedim olan keden 11.5 zir'a nısfiyet üzere baki mahâllinin fesh ve hedmiyle burc-ı mezbur iskeleden hiffet buldukda … tevkif ve limanı meskur ziyandan ari ve fesh olunan enkaz dahi kal'a-i mezkûrenin iktiza iden tâmiratına sarf olunması.

Burç-ı mezbur tahtında münhedim olan köşeleri

Liman tarafı umk-ı derya	Kaden	Arzen	Tulen	hesap:626.400 (15.660 kurruş)
	2	3	1.5	2.5
	3.5	5	1.5	5
Şimal tarafı	3	5.5	2.5	7
	0	6	2	2

Burc-ı mezkûrun ulyasında müsemmen resimde münhedim mahâllin bakiyesi.

Kaden	Arzen	Devren	hesap: 75.846 para (1.896 kuruş)
11.5	2.5	22	

Kal'a-i mezbure derûn ve birûnunda topların döşemeleri müruru-ı azam ile fersude ve harab olmağla köbri ağacından taban ve döşemeli ve imtizaçlı top döşemeleri tecdîdi ve inşası.

Beheri

Arzen	Tulen	Döşeme	hesap: 105.795 para (2.644 kuruş)
4	6.5	23	
3.5	5	33	
		56	

Toplam: 160.578 kuruş.

3.2.2. 1816 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri

19 Temmuz 1816 (23 Şaban 1231) tarihli bu defter limanın güneyinde deniz içindeki duvarın güney cephesinin onarılması hakkındadır[286]. 25 Nisan 1815 tarihli defterde de bu duvarın onarılması istenmiştir. Öncesinde Mustafa Efendi'nin yıkılan kısmı tûlân (uzunluk) ve Arzen (genişlik) 50 zirâ ölçtüğü, ancak geçen bir buçuk seneye rağmen onarılmadığı ve deniz dalgalarının darbeleriyle (*telâtum-ı derya)* bir miktar daha zarara uğradığı belirtilmiştir. Deniz dalgalarıyla yıkılan mahalli keşf ve muayene için Şahin Osman Ağa'nın limanın korunması için inşa edilen duvara gelip keşif işlemini gerçekleştirmiştir[287].

Deftere hem Mustafa Raşid Efendi'nin yaptığı keşfin ölçümleri yazılmış hem de Şahin Osman Ağa'nın yaptığı ölçümler "*keşf-i sânî Osman Ağa marifetiyle*" notuyla verilmiştir.

İşçiler Antalya sancağının Kaş, Kalkanlu, Finike, Eğirdir, Elmalı kazalarından tedarik edilmiştir[288]. Duvarcı ustalarına 60'ar para yevmiye verilirken, amelelere 30 para yevmiye verilmiştir. İşçilerin maaşları bina emini tarafından karşılanmıştır. Yapılan keşif sonucunda onarımların maliyeti 60.578 kuruş tutmuştur. Tutulan kayıtta 22.500 kuruş tahsis edildiği notu düşülmüştür[289].

Tablo 3. 12. İşçilerin tedarik edildiği yerler ve yevmiyeleri.

İşçilerin tedarik edildiği yerler	**Duvarcı / Amele yevmiyesi**
Kaş	60 para / 30 para
Kalkanlu	
Finike	
Eğirdir	
Elmalı	

[286] Defter için bkz. BOA, C.NF.17/841.
[287] BOA, C.NF.17/841/1.
[288] BOA, C.NF.17/841/4; BOA, C.NF.17/841/5.
[289] BOA, C.NF.17/841/9.

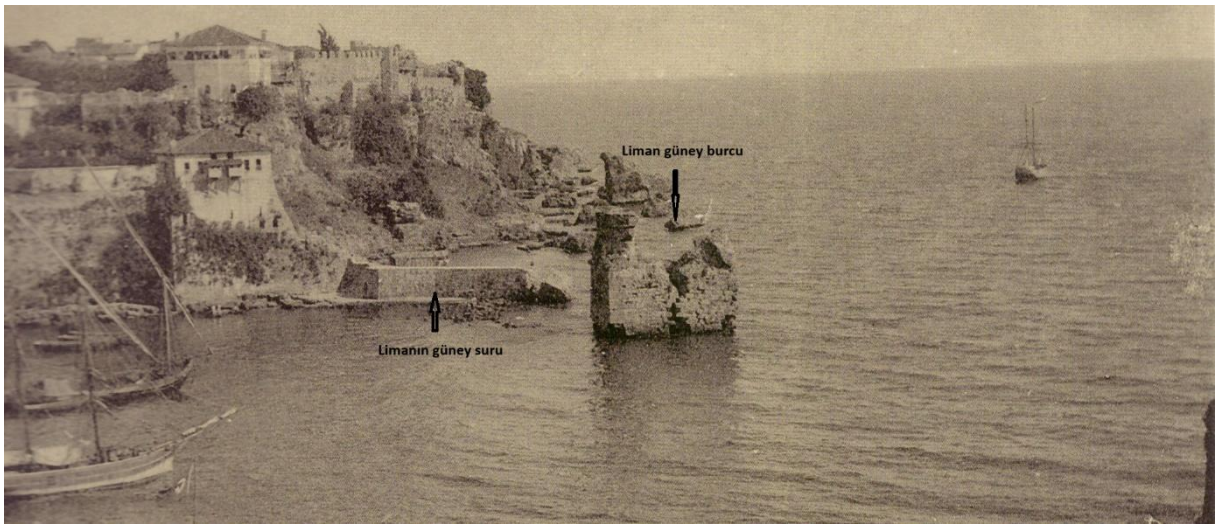

Fotoğraf 3. 20. Limanın güney suru ve burcunun kuzey cepheleri. 1892.

Kaynak: Krickl, 2005: 306.

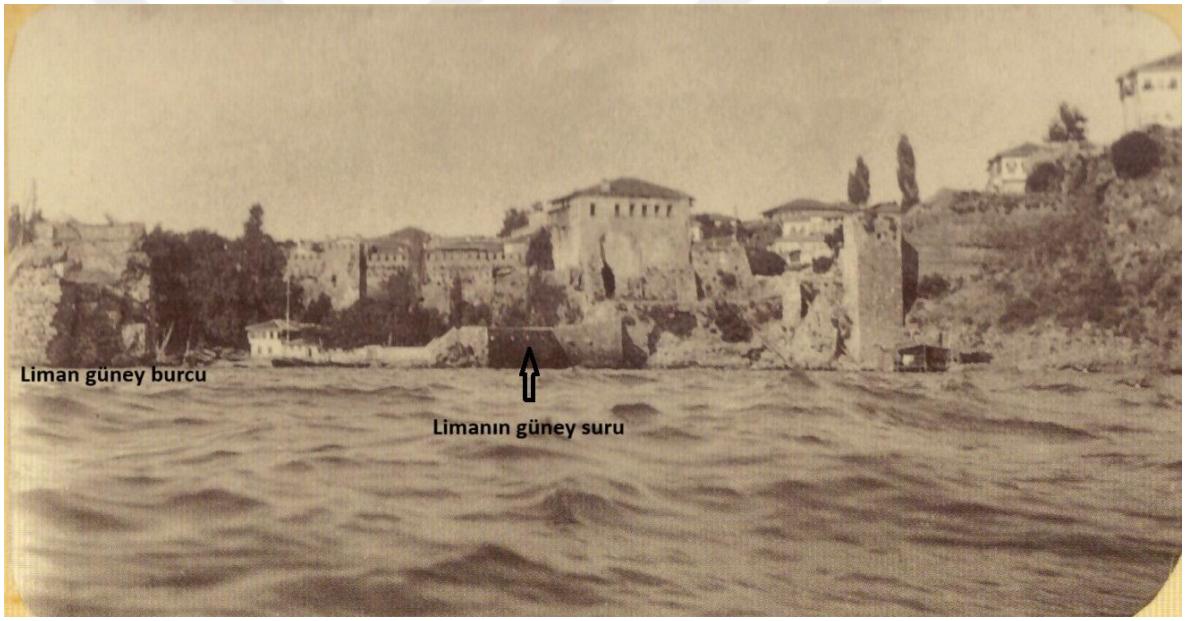

Fotoğraf 3. 21. Limanın güney suru ve burcunun güney cepheleri. 1892.

Kaynak: Krickl, 2005: 172.

Fotoğraf 3. 22. Günümüzde liman güney surunun görünüşü.

Tablo 3. 13. 1816 yılı keşif defterinin transkripsiyonu

Bais-i tahrir kitab budur ki Medine-i Antalya Limanı'nın muhafazası içün bundan akdem bina olunan divarın cenub tarafı hedim olduğundan tâmir içün irade-i şahane taalluk itmeğin mimar ağa halifelerinden Mustafa Efendi hedm olan mahâlli keşf ve muayene içün tespit ve tayin buyruldukda efendi mûmâileyh bir buçuk sene akdem keşfi eyledikde eyledikde divar-ı mezkûrun hedm lan mahâlli tulen ve arzen keşfi elli zir'a olan tâmir olunmayub telâtum-ı deryâ sebebiyle def'an hedm olan mahâlli keşf ve muayene olunmasını bina emini olan dergah-ı âli görgülülerinden sadetlü Şahin Osman Ağa'nın olmasıyla liman hıfzı içün bina olunan divarın üzerine varıldıkda keşf olan mahâllerin defter-i budur ki bervech-i âti zikr ve beyan olunur. Fi 23 şaban 1231.
Divar-ı mezkûrun cenub tarafında efendi mûmâileyh marifetiyle keşf olunan. Tulen zir'a — Arzen zir'a 32 Keşf-i evvel — 3.5 Keşf-i evvel 10 Keşf-i sani Osman Ağa — 2 Keşf-i sani Osman Ağa marifetiyle 42 — 5.5 Kaden zir'a — Cem'an yekun zir'a

8	Keşf-i evvel	0896 Keşf-i evvel
1	Keşf-i sani umk-ı derya	0000 Keşf-i sani Osman marifetiyle

Müceddeden bahri cenubda divar-ı mezkûrun haricinde münhedim olan.

Tulen zir'a	Arzen zir'a	Kaden zir'a
16	3	6

Derun-ı divarın hedm olan mahâlli.

Tulen zir'a	Arzen zir'a	Kaden zir'a
5	1	5

3.2.3. 1819 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri

26 Şubat 1819 yılında düzenlenen defter 31 kalemde hazırlanmıştır[290]. Kalenin keşfi ve onarılması (*yegân yegân keşf ve muayene*) için hassa mimarı halifelerinden Mehmet Emin Halife görevlendirilmiştir. Defterde, onarılacak yerler, malzeme, ölçüler ve masraf tutarları tek tek aynı kalem altında yazılmıştır.

Mimar Mehmet Emin, kalenin keşfine Nevbethâne Burcu ve üzerindeki nevbethâne ile başlamıştır. Buradan kuzey sur hattını takip ederek batıya doğru devam etmiştir. Değirmen Burcu'ndan sonraki sur kısmının bir bölümünü inceledikten sonra tekrar nevbethânenin olduğu yere gelerek, Kebir Kapı ve kale derununa giden kapıların keşfini yapmış ve bu civardaki burçlar ile kale duvarlarının üzerinde durmuştur. Ardından Mermerli Köşk mahâllindeki duvarın keşfi yapılmıştır. Buradan Hıdırlık Burcu hizasındaki surun keşfine geçilmiştir. En son Hıdırlık Burcu üzerinde bulunan nevbethânenin keşfi yapılmıştır.

Surların onarımı, kuzey hattında yoğunlaşmıştır. Daha çok Kebir Kapı ile Değirmen Burcu arasındaki sur bedeni üzerinde onarımlar yapılmıştır. Kale duvarının derzleri yenilenmiş, dendan ve harpuştaları onarılmıştır. Mimar onarımın surun iç veya dış cephesinde yapılması gerektiğini de vurgulamıştır. Kapı Burcu ile Burc- Sânî arasındaki duvarın seğirdim duvarı ve dendanları yenilenmiştir. Kalenin surlarının onarıldığı diğer bir bölümü Mermerli Köşk mahallindeki duvardır. Enkazdan kalan malzemeler ve kum kireç karışık harçla kale duvarı inşa edilmiştir[291].

Burçlardan, Nevbethâne Burcu ve üzerindeki nevbethâne, Değirmen Burcu, Burc-ı Evvel, Burc-ı Sânî ve Hıdırlık Burcu üzerinde bulunan nevbethâne onarılmıştır. Değirmen Burcu, Burc-ı Evvel ve Burc-ı Sânî kulelerinin cephelerinde derz yenilemesi ve harpuşta ile

[290] Defter için bkz. BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224.
[291] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 4/5.

dendanları yenilenmiştir. Nevbethâne Burcu ve Hıdırlık Burcu'nun üzerindeki nevbethâne odası yenilenmiştir.

Tablo 3. 14. 1819 yılında onarılan burçlar.

Burçlar	**Yapılan onarım**
Nevbethâne Burcu[292]	Burcun üstündeki nevbethânenin kubbesinin eksik kiremitlerinin tamamlanması ve mahyelerinin[293]halis harçla derzlerinin yenilenmesi, döşemelerinin tamiri, odasına bir adet ocak yenilemesi. Masraf tutarı: 84050 para. Ayrıca burcun duvarının dört tarafına asma salıncak[294] aracılığıyla derz yenilemesi[295]. Masraf tutarı: 108000 para.
Değirmen Burcu	Cephelerinin derz yenilemesi, harpuşta ve dendanlarının inşası[296]. Masraf tutarı: 21600 para.
Burc-ı Evvel[297]	Dört cephesine derz yenilemesi ve dendanlarının ve harpuştasının yenilenmesi.
Burc- Sânî[298]	Dört cephesine derz yenilemesi ve dendanlarının ve harpuştasının yenilenmesi.
Hıdırlık Burcu	Burcun üstünde yer alan ahşap nevbethâne yenilenmiştir. Nevbethâne odasının tabanı kebir köbri ağacından ve püştivanlı[299] hatıl, taş duvarlı, üzeri kebir köbri ağacından on sıra tabanlı ve küçük kirişli Şam tahtasından döşemeli, pencere ve kapılı, trabzanlı, ocaklı oda yapımı. (Masraf tutarı: 300000 para)

[292] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/1.
[293] Mahye, kubbede kiremitlerin oturduğu kirişlerdir. Mahye kiremidi olarak da bir kiremit çeşidi vardır. Bu kiremit kubbenin en sivri noktasındaki sırta döşenir. Bkz. Arseven, 2017: 169.
[294] Asma salıncak, yapının cephesinde onarım yapmak için klasik bir iskele kurmadan ziyade binanın yukarısından ip ve makaralarla sallandırılan iskele sistemine denir. Bkz. Arseven, 2017: 103.
[295] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/2.
[296] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/8.
[297] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/4.
[298] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/4.
[299] Püştivan, hatılları birbirine kenetleyen ufak çeliklere verilen isimdir. Bkz. Arseven, 2017: 55.

Tablo 3. 15. Kapıların onarım.

Kapılar	**Yapılan onarım**
Kebir Kapı	Tonozu üzerine harç ile rıhtım[300] yapma ve bunun üzerine kalem[301] yenilemesi[302]. Masraf tutarı: 36000 para. Duvarlarının ve dendanlarının çivileme ve derzlerinin yenilenmesi[303]. Masraf tutarı: 49140 para.
Kale derununa giden kapı	Kapı üzerinde rıhtım yapılması ve üzerine kalem işi süsleme yapılması[304]. Masraf tutarı: 43560.

Tablo 3. 16. Merdivenlerin onarımı.

Merdiven	**Yapılan onarım**
Nevbethâneye geçişi sağlayan merdiven	Merdiven basamaklarının halis harç ile tamir ve yenilenmesi yapılmıştır[305]. Masraf tutarı: 15690.
Kebir Kapı yanındaki seğirdim yoluna çıkan merdiven	Halis harçla inşası[306]. Masraf tutarı: 16200 para.

[300] Mimaride rıhtım, "taşlık, sahrınç ve lağım gibi çimentolar ve taş veya çini kaplanacak yüzey üzerine önceden ince çakıl veya tuğla kırıntılarıyla çimento veya kireçli harçtan ibaret olarak yapılan döşeme." şeklinde tanımlanır. Bkz. Arseven, 2017: 89.
[301] Kalem, "sulu kireç boyalarıyla duvarlara yapılan tezyinat" olarak açıklanmaktadır. Bkz. Arseven, 2017: 135.
[302] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/11.
[303] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/12.
[304] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/13.
[305] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/3.
[306] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224. lef. 2/18.

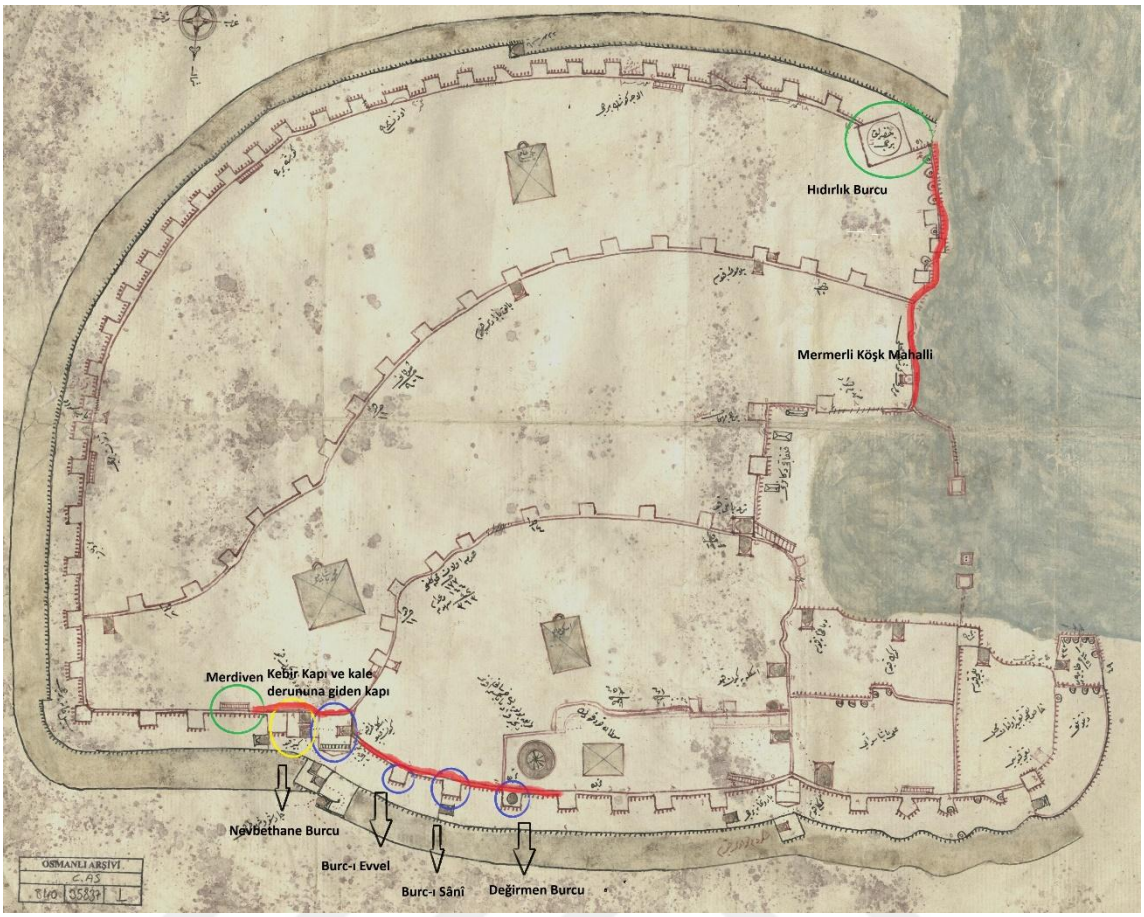

Plan 3. 10. 1815 planı üzerinde 1819 yılında onarılan surlar, burçlar, kapılar ve merdivenler.

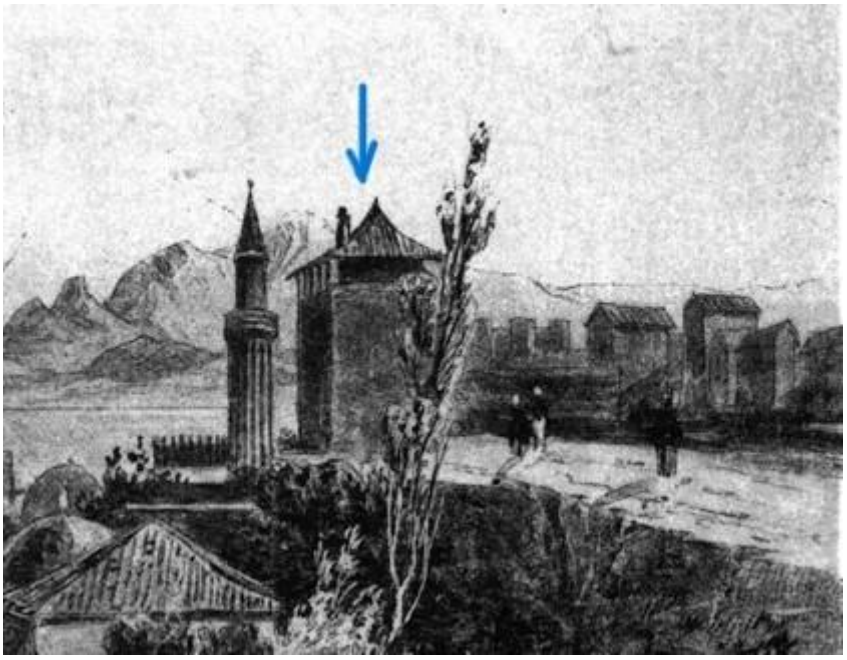

Resim 3. 5. Nevbethâne Burcu ve üzerindeki nevbethâne. (Kaynak: Spratt ve Forbes, 2008: 37)

Fotoğraf 3. 23. Hıdırlık Burcu ve üzerindeki nevbethâneden kalan taş duvarın kalıntısı. 1909.
(Kaynak: https://digital.bsa.ac.uk/results.php?keywords=antalya&start=151&irn=145381 (erişim tarihi: 10.11.2024)

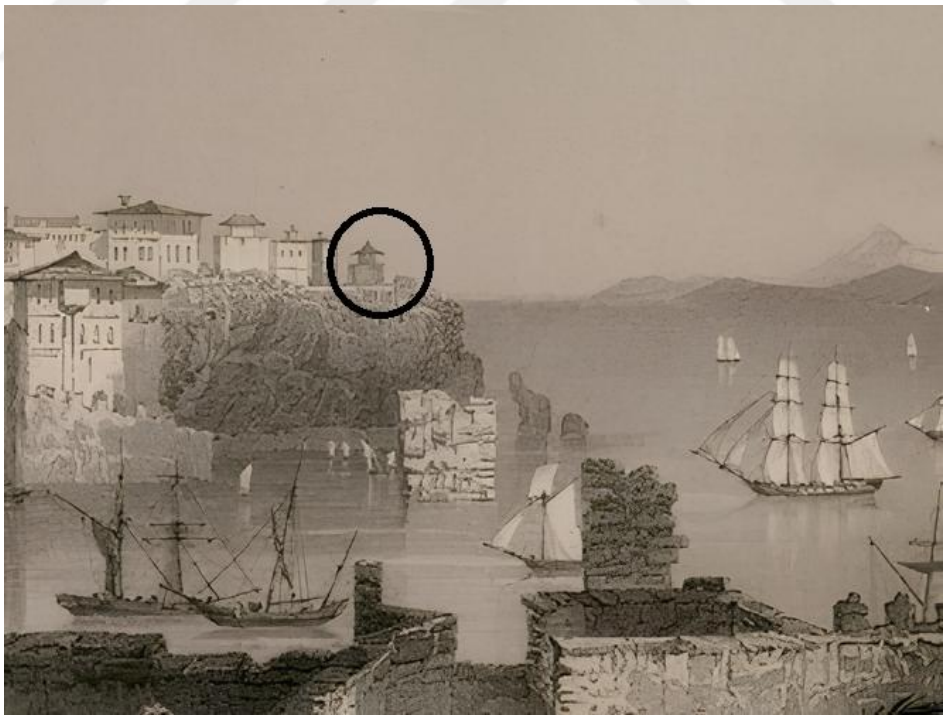

Resim 3. 6. Hıdırlık Burcu ve üzerindeki nevbethânenin görüntüsü. (1836)
(Kaynak: Carne, 1836:8)

Tablo 3. 17. 1819 yılı keşif defteri.

Bâis-i defter oldur ki Kal'a-i hâkâniyeden Antalya Kal'asının tâmir ve inşâsı hususu mukaddemâ irâde-i aliyye taalluk iden bini emini dergâh-ı âli görgülülerinden Osman Ağa kullarının bu ana kadar inşa ve tekmil eylediği ebniyenin … inşası lüzûm gelen mevâzılarının keşfi içün Teke ve Hamid Sancakları mutasarrıfı vezir … devletlü Mahmud Paşa hazretlerine ve bu dâîlerine ve binâ emini kullarına ve hassa mimarı halifelerinden Mehmed Emin halife kullarına hitaben şeref afra-i sudur iden emr-i şerif-i âlişanları el vürûd imtisalen … müşârünileyh hazretlerinin inzimam dâî marifet-i şerh ve halife-i mûmâileyh marifetleriyle kal'a-i mezkûrun bu ana kadar inşa ve tekmil eylediği … inşâ ve îmar olunacak mevâzıların … vezir müşârünileyh marifetleri ve marifet-i şerh ve halife-i mûmâileyh marifetiyle yegân yegân keşf ve muayene olunarak tahrir olunan iki yüz elli bir kıt'a defteridir ki bervech-i âti zikr ve beyan olunur fi gurre cemâziyelevvel 1234.
Kal'a-i mezkûrun…küşâd olan Kebir Kapu üzerinde mevcut Nevbethâne Burcu'nun fevkinde nevbet mahâlinin sakfı üzerinde bi'l-cümle aktarma kiremid ve noksani tekmili ve mahyalarına halis harç ile derz tecdîdi ve etrafına … … ve tahtında bazen döşeme tâmiri ile … mahâllerine kebir köbri ağacından kuşaklı ve neccar-kâr-i trabzan ve odası derûnuna bir aded ocak tecdîdiyle nevbethânenin tâmir ve inşası. Tulen Arzen hesap: 84.050 para (2.101 kuruş) 15 15
Zikr olan nevbethânenin gövde mahâllinin etraf-ı erbasına asma salıncak ile kum ve kireç ile derz tecdîdi. Devren Kaden hesap: 108.000 para (2.700 kuruş) 50 18
Nevbethâneye mürûr idecek nerdibanlarının halis harç ile basamaklarının tâmiri ve tecdîdi. Tulen Arzen hesap: 515.690 para (12.892 kuruş) 10 1 12 2

Mezkûr nerdiban mahâlinden mevcûd kal'a divarınn ve hisarpeçelerinin tarafına kum kireç ile derz ve bâlâsına harpuştalarının tecdîdi. Tulen Kaden hesap:51.840 para (1.296 kuruş) 12 7.5 12 16
Zikr olan seğirdim mahâlinde üç adet burçlarının taraf-ı erbasına derz tecdîdi ile ve üzerine hisarpeçelerinin tâmiri ile bi'l-cümle derz tecdîdi. Kaden Tulen hesap: 340.200 para (8.500 kuruş) 18 45
Bu mahâlde iki adet burç yanında kal'a divarı münhedim olmağla nısfından ziyada cedid taş ilavesiyle üzerinde hisarpeçeleri tâmiri ile bi'l-cümle derz tecdîdi. Kaden Arzen Tulen 600 divarı hesap: 362.610 para (9.065 kuruş) 13.5 2 19 720 hisarpeçeleri 03 1 19
Bu mahâlde Değirmen Burcu'na varınca kal'a divarının birûnuna ve hisarpeçelerinin tarafında ve bâlâsı harpuşteleriyle bi'l-cümle kum kireç ile çivileme derz tecdîdi. Kaden Tulen hesap: 99.960 para (2.499 kuruş) 14 49 03 49
Zikr olan Değirmen Burcu'nun kal'a divarının birûnuna bâlâsında evsaf mezkûre taşı cedid olarak kum kireç ile tarafını derzli üzeri harpuştalı hisarpeçeler inşası. Kaden Arzen Tulen hesap: 21.600 para (540 kuruş) 2 1 1
Mezkûr burç ittisalinden kal'a divarının birûnuna kum kireç ile çivileme derz tecididi. Kaden Tulen hesap: 43.680 para (1.092 kuruş) 13 26 01 26

Zikr olan divarın bâlâsına halis harç ile taşı cedid olarak hisarpeçeleri inşası. Kaden Arzen Tulen hesap: 14.400 para (360 kuruş) 2.5 1 1
Sâlifü'z- zikr kapu arasının mecvud tolosu üzerine halis harç ile rıhtım ve üzerine kalem tecdîdi. Arzen Tulen hesap: 36.000 para (900 kuruş) 7.5 10
Zikr olan kapunun fevkinde mevcûd divarların ve hisarpeçelerinin çivileme derzleri tecdîdi ma'a harc-ı iskele. Kaden Tulen hesap: 49.140 para (1.228 kuruş) 9 15 3 15. 6 15.5
Bu mahâlde ikinci kapu üzerinde kezâlik halis harç ile rıhtım ve üzerine kalem inşası. Arzen Tulen hesap: 43.560 para (1.089 kuruş) 11 11
Zikr olan kapu bâlâsında divarların cihetinde hisarpeçe ve harpuştalarına halis harç ile çivileme derz tecdîdi ma'a harc-ı iskele. Kaden Devren hesap: 162.000 para (4.050 kuruş) 20 45
Zikr olunan kapu ittisalinde ikinci burca varınca piyade seğirdimi ve siper divarının tarafında çivileme derz tecdîdi ile ve peçelerinin harpuştaları tecdîdi. Kaden Tulen hesap: 124.200 para (3.105 kuruş) 10 08.5 10 08.5 10 40 03 40

Yine kapu ittisalinde mevcûd kal'a divarı ve cihetine taşçı kârı tarafı dört sütunlu üzeri kemerli kafa tahtalı derûni … âlişan tahrirli İstanbul mermerinden … taşı inşası. Kaden Tulen hesap: 60.000 para (1.500 kuruş) 4 2.5
Zikr olan … mahâlli üzerind divarı ve hisarpeçelerinin inşası. Tulen Arzen Kaden hesap: 15.840 para (396 kuruş) 8.5 1 3
Bu mahâlde piyade seğirdimi mahâline mürûr idecek nerdibani fesh … tahtı rıhtımları ve üzerine nısfiyet üzere yasmakları tecdîdi ile halis harç ile nerdiban inşası. Tulen Arzen Kaden hesap: 16.200 para (405 kuruş) 15 1.5 1
Sâlifü'z- zikr kapının tarafında mescid-i şerif ve namazgah ve kapu üzerinde mevcûd sakıflarının bi'l-cümle aktarma kiremid ve noksani tekmili ve tahtında tarafının divarları ve cihetle beyaz sıvaları tecdîdi. Tulen Arzen hesap: 112.950 para (2.823 kuruş) 17 10.5 22 09
Bu mahâlde orta kapının kanatlarına kebir köbri ağacından kuşaklı ve kebir köbri ağacından kablu üzeri saç temüri dirhem başlı mismarlı somun ve dirsek alet-i ahenisi tekmil olarak mükemmel kapı kanadları inşası. Adet Tulen Kaden hesap: 90.000 para (2.250 kuruş) 18 3 4.5
Zikr olunan kapıların aralarında kum kireç ile derz tecdîdi. Devren Kaden hesap: 80.220 para (2.005 kuruş) 42 8 13.5 8 19 8 14.5 5

Zikr olunan kapıların önüne taşı cedid yüzi yonma kargir siper divarı inşası. Tulen Adet Arzen Kaden hesap: 71.600 para (1.790 kuruş) 7 15 1 7
Bu mahâlde mevcûd divarın tâmiri ve bir tarafına derz tecdîdi. Tulen Kaden hesap: 16.200 para (405 kuruş) 14.5 5
Sâlifü'z- zikr kapı karşısında hafr-i esas ile müceddeden temel ve zeminden sakfa çıkınca taşçı kâr-i yonma ve imtizaçlı ve taş kemerli ve taş tekneli som olarak çeşme-i ab-ı inşası. Adet Tulen Arzen Kaden hesap: 119.700 para (2.992 kuruş) 19 4 1.5 7
Çeşme-i mezkûrun üzerine katran ağacından tabanlı ve mikraslı mertekli üzeri tahta kablı kiremid-i puşideli tahtı basma tavanlı sakıf inşası. Tulen Arzen hesap: 36.000 para (900 kuruş) 6 5
Kal'ai mezkûrun lebi deryada mermerli köşk ittisalinde münhedim civar mahâlinde müceddeden hafr-i esas ile zemine ve zeminden seğirdim mahâline çıkınca ve seğirdim mahâlinde siper ve hisarpeçeler ile yüzi yonma …temür ve tahtadan mahlût kum kireç ile memzûç … enkaz mevcûdesiyle mahlûtan muhkem kal'a divarı inşası ma'a harç-ı iskele. Tulen Arzen Kaden hesap: 3.477.600 para (86,92 kuruş) Tulen Arzen Kaden hesap: 124.200 para (3.105 kuruş) 46 4 21 46 1 3
Zikr olunan civarın tarafında mevcûd divarın veçhine kum kireç ile çivileme tecdîdi. Tulen Arzen hesap: 103.680 para (2.592 kuruş) 06 19 50 15

Mezkûr divarlar bâlâsına tarafını derzli üzeri harpuştalı halis harç ile hisarpeçeler inşası. Adet Beheri 4 Adet Tulen Arzen Kaden hesap: 7.280 para (182 kuruş) 8 1 1 6
Mahâl-i âharda Hıdırlık Burcu hizasında münhedim divara şeleaşen derece cedid taş ilavesiyle halis harç ile divar ve hisarpeçeler inşası. Adet Tulen Arzen Kaden hesap: 133.600 para 3.340 kuruş) 6 9 2.5 7 6 9 1 3
Zikr olan mahâlde münhedim civarın hafr-i esas ile divar inşası ma'a harç-ı iskele. Tulen Arzen Kaden hesap: 432.000 para (10.800 kuruş) 16 3 15
Zikr olan Hıdırlık Burcu'nun fevkinde ahşap nevbethânesi harab olmağla müceddeden … mahâlleri tesviyesi ve üzerine kebir köbri ağacından taban ve püştivanlı hatıl ve etraf-ı erbaası altı zira kaddinde taş divarlı üzeri kebir köbri ağacından on sıra tabanlı sagirinden kirişli şam tahtasından döşemeli üzeri köbri ağacından oda ve dehliz mahâlleri sütunlu ve payandalı bâlâsı kezâlik köbri ağacından mikraslı ve köşekli ve mertekli tahta kablı halis harç ile kiremid-i kalem feraşlı oda bölmeleri mikdarı ve basma tavanlı ve neccar kâri kapu ve pencere dehliz mahâlleri neccar kari köbri ağacından trabzanlı üç kat beyaz sıvalı bir aded ocaklı üzeri köşk tahtı nevbethâne odası inşası. Tulen Arzen hesap: 30.000 para (750 kuruş) 10 10

3.2.4. 1825 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri

Defter 1825 yılı ekim ayında düzenlenmiştir. Kalenin keşfini hassa mimarı halifelerinden Abdulkadir halife gerçekleştirmiştir. Defter 30 kalem altında hazırlanmış ve Antalya üç numaralı şer'iyye siciline geçirilmiştir[307]. Defterde ölçüler verilmiş ancak masraf

[307] Defter için bkz. MŞH. ŞSC.d. 01150/1,2,3,4.

tutarı yazılmamıştır. Kalenin onarılacak kısımları tek tek kaleme alınmış, uygulanacak onarım teknikleri ve kullanılacak malzemeler aynı kalem altında kaydedilmiştir.

Kalenin keşfine "*kal'a kapusunun*" yani Nevbethâne Burcu'nun yanındaki Kebir Kapı'dan başlanılmıştır. Kapının sol tarafında (yesâri) olan sur hattının yani doğu sur hattının denize kadar olan kısmında harap olan yerler incelenmiştir. Karakaş Camisi'nin karşısındaki burçlar keşfedilmiş ve güneye yani Hıdırlık Kulesi'ne devam eden sur hattı üzerinde durulmuştur. Ardından Hıdırlık Kulesi ile Mermerli Köşk arasında kalan sur duvarı incelenip, Hıdırlık Kulesi'nin alt katı ve üzerinde yer alan nevbethâne keşfedilmiştir. Bu mevkiden sonra tekrar Kebir Kapı'ya dönülerek üzerindeki nevbethânenin muayenesi yapılmış ve ardından bu sefer kalenin batısında kalan yemini yani sağ tarafına (batı) doğru devam edilmiştir. Baruthane Burcu'na civarındaki yerlerden sonra, denize bakan Bademli Burç ve bitişiğindeki duvar keşfedilmiştir. Tekrar Kebir Kapı'ya (Âsitâne Kapısı) gelerek burayı inceledikten sonra en son kale içindeki top kundaklarının keşfi yapılmıştır. Keşif defterine tutulan kayıtlardan onarımların doğu ve güney sur hattı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Kalenin surlarının doğu, güney ve kuzey hattı beden duvarları yer yer onarılırken, bazı dendanları ve harpuştaları da onarılmıştır. Surların genellikle kum ve kireç ile karışık harçla ya da halis harçla derz yenilemeleri yapılmıştır. Mimar, bazı yerlerde onarımların "*hey'et-i asliyye üzere"*[308] yapılmasını belirtmiştir. Örneğin sur üzerindeki dendanların halis harçla taş yenilemesinin veya yıkılan sur duvarının *hey'et-i asliyye üzere* yapılması istenmiştir[309]. Surların onarılan kısımlarından biri Hıdırlık Burcu'nun sol tarafında kalan beden duvarının iç tarafında seğirdim mahalli duvarıdır[310].

Kalenin *etrâf-ı erbaasında* (dört tarafında) bulunan taş merdivenlerin tamir olunması da deftere kaydedilmiştir[311].

Kale kapılarından yalnızca Âsitâne Kapısı onarılmıştır. Kapının iç tarafında sıvalar ve kemerler taşçı marifetiyle onarılmıştır[312].

Tablo 3. 18. Burçlarda yapılan onarımlar.

Burç	**Yapılan onarım**

[308] "Hey'et-i asliyye üzere" onarım için bkz. Dündar, 2001, 274.
[309] MŞH. ŞSC.d. 01150/2. 11-16; MŞH. ŞSC.d. 01150/3. 2.
[310] MŞH. ŞSC.d. 01150/2. 16.
[311] MŞH. ŞSC.d. 01150/2. 19.
[312] MŞH. ŞSC.d. 01150/3. 9.

Zindan Burcu	Gizli hatıl ve püştivan ile kum ve kireç ile karışık harçla, yüzü yonma taş ile onarılması[313].
Karakaş Camisi'ne nazır burçlar	Gizli hatıl ve püştivan ile kum ve kireç ile karışık harçla, yüzü yonma taş ile beden duvarı inşası[314].
Bademli-Payamlı Burç- Tabya	Beden duvarı harap olmuş, dış taraftan halis harçla duvar inşası[315].
Bahçelere nazır burç	Üzerinde bulunan dendanlarının inşası[316]. Beden duvarının gizli hatıl ve püştivan ile kum ve kireç ile karışık harçla inşası[317].
Hıdırlık Burcu	Burcun üzerinde bulunan nevbetahanenin içindeki döşemesi katran kapı tahtası ile yenilenmesi. Bağdadi duvarlarının tamiri. İki kat sıvalı kapı inşası[318].
Nevbethâne Burcu	Burcun üzerindeki nevbethânenin çatısının tamiri. Çatıdaki eksik kiremitler tamamlanmıştır. Katran kapı tahtasından döşemelerinin yenilenmesi. Kapısının yenilenmesi.

[313] MŞH. ŞSC.d. 01150/2. 2.
[314] MŞH. ŞSC.d. 01150/2. 4.
[315] MŞH. ŞSC.d. 01150/3.
[316] MŞH. ŞSC.d. 01150/2. 6
[317] MŞH. ŞSC.d. 01150/2.7.
[318] MŞH. ŞSC.d. 01150/2.14

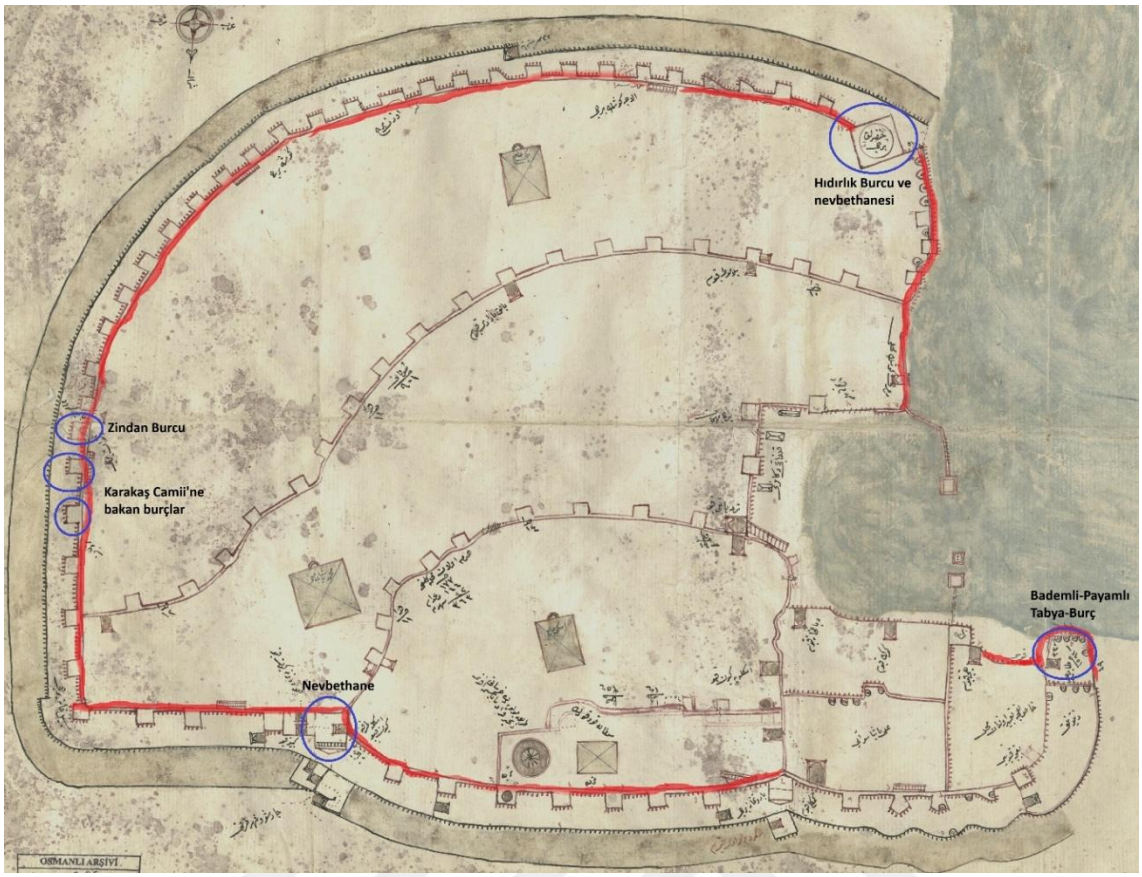

Plan 3. 11. 1815 planı üzerinden 1825 yılında kalenin onarılan bölümleri.

Fotoğraf 3. 24. Defterde Karakaş Camisi'ne bakan burçlar. Sol baştan Iulia Sancta Kulesi, Hadrianus Kapısı ve Zindan Burcu ile kuzeyindeki burçlar.

(Kaynak:https://pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K001086?mainSearch=%22antalya%22&last_view=%22list%22&idQuery=%227e15dcf-f1ec-f52b-2626-008da52f4d8%22 erişim tarihi: 10.01.2025)

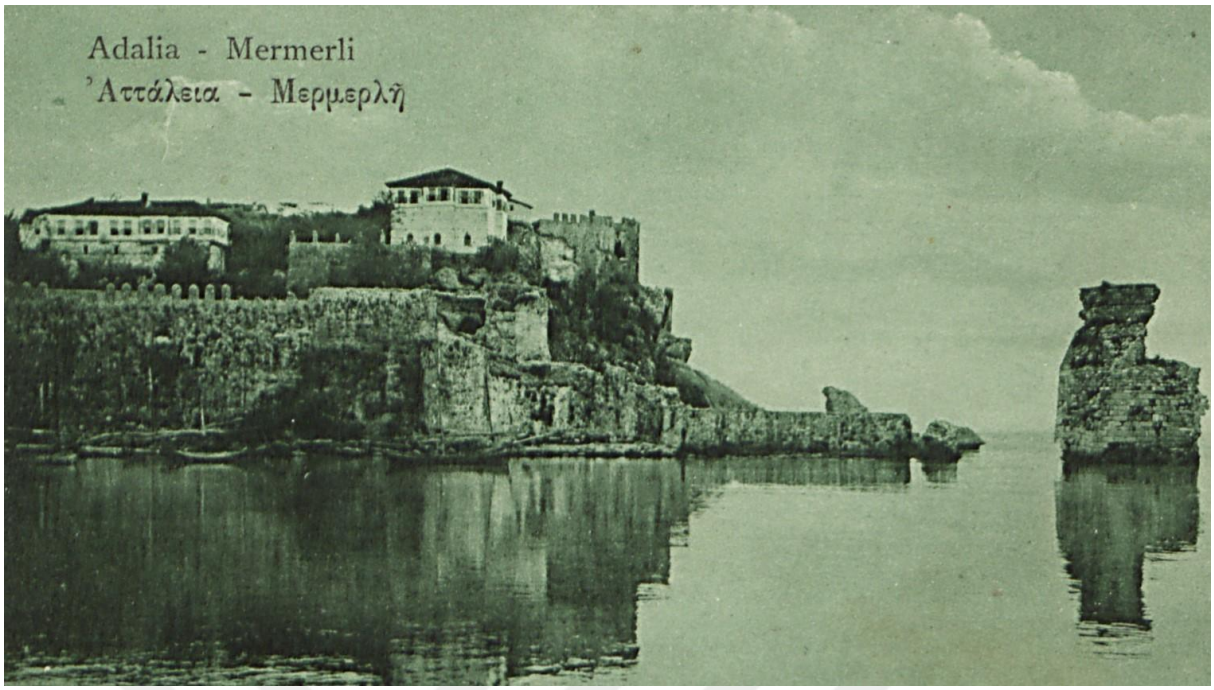

Fotoğraf 3. 25. Mermerli Köşk mevkiindeki sur hattı.
Kaynak: Koç Üniversitesi AKMED Kütüphanesi, Env. No: ANTPHG.03.ant.106.

Tablo 3. 19. 1825 yılı tamirat keşif defterinin tarnskripsiyonu.

Antalya kal'asının keşif defteridir. Der-i devlet mekine arz-ı dai kemineleri Teke Sancağı'nda nefs-i Antalya'da kâin kal'anın … lüzum olan mahâllerinin keşfi ve muayenesi … bu daileri … mezkûr mütesellim Osman zade Rum Ahmed Ağa kulları ile keşfine memur mimar halifesine hitaben sevk … sudur buyrulan ferman … hassa mimarı halifelerinden Abdülkadir halife kulları memuriyetiyle Antalya mahkemesine lede'l vürud lüzum … muvâcehesinde feth ve kıraat … mantuk-ı emr-i şerif kal'a-ı merkumun tâmiri lüzum olan mahâllerini marifet-i şer'i ve ağa-yı mûmâileyh ve taşçı erleri marifetiyle … ve kal'a mimarı üzere yegân yegân keşf olunub imarı lüzum olan mahâllerinin … defteridir ki bervech-i âti zikr olunur. Tahriren fi evasıt-ı şehri rebiülevvel sene ihda ve erbain mieteyn ve elf.
Kal'a-i mezkûrun kapusunun yesâri tarafından bahre varınca mevcûd viran divarının birûn tarafına kum ve kireç ile memzûc çivileme ve derzleme tecdîdi. Tulen Kaden 50 4 70 9

50	6
36	3
15	3
100	6
30	7
200	4

Kal’a-i mezkûrun yesâri tarafında mekâbîr-i müslimine nazır zindan burcuna iki burç …iki … burcunun köşesi inhidâma mâil olmağın gizli hatıl ve püştivan ile kum ve kireç ile memzûc yüzü yonma taş ile burc-ı mezkûrun mevcûd divarına metânet içün iskarpa inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
3	2.5	7
3	2	7

Kal’a-ı mezkûrun yesâri tarafından bahre varınca mevcûd beden divarının birûn tarafına kum ve kireç ile memzûc münhedim olan bozulmalarının tecdîdi.

Tulen	Arzen	Kaden
8	1	5
5	1	2
5	1	4
20	1	6
5	1	2.5
10		3

Kal’a-i mezkûrun iki mahâlde yesâri tarafında Karakaş cami-i şerifine nazır nısf derecesinden ziyâde münhedim olan … yedi arşun derûnda bir buçuk arşun arzında dört arşun kaddinde mevcûd kalan mahâlin … püştivan ile yüzü yonma taş kum ve kireç ile memzûc burc-ı mezkûrun mahâline taşı mevcûd beden divarı inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
10	3	9
10	2	9

Zikr olunan divar-ı mezkûrun bâlâsına hisarpeçeleri inşası.

Adet	Beheri		
	Tulen	Arzen	Kaden
5	1	1	1.5

Kal’a-i mezkûrun beden divarında bağçelere nazır burcun bâlâsı inhidâma mâil olmağla yirmi yedi arşun derûnda iki arşun kaddinde hisarpeçeleri tahtına varınca … ve bâlâsına yüzü yonma taş bâlâsı harpuşta … mazgal ile hisarpeçeleri inşası.

Adet	Beheri		
	Tulen	Arzen	Kaden
14	1	1	1.5

Kal’a-i mezkûrun bağçelere nazır burcun beden divarının bir taraf-ı inhidâma mâil olmağın üç sıra üç mahâlin hatıl püştivan ile yüzü yonma taş ile halis harç ile metânet içün … divar inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
5	3	9

Kal’a-i mezkûrun alaca köşkünün tâmir olunan mahâlinde münhedim olan burcun mahâline gizli hatıl püştivan yüzü yonma taş ve halis harç ile beden divarının inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
10	2	9

Kal’a-i mezkûrun yesâri tarafından taş beden divarın bahre varınca çivileme derzleme tecdîdi.

Tulen	Arzen
150	3

Zikr kılınan divarın derûnunda birûn tarafında münhedim olan yüzleme tecdîdi ve câbecâ tamîri.

Tulen	Arzen	Kaden
100	0.5	2

Zikr olunan beden divarı bâlâsına seyirdim mahâli terk olunarak hisarpeçeleri câbecâ tâmir ve çivileme derz tecdîdi.

	Beheri		
Aded	Tulen	Arzen	Kaden
100	12	1	2

Zikr olunan dış beden divarı bâlâsından münhedim olan hisarpeçeleri halis harçla taş tecdîdi hey’et-i asliyyesi üzere inşası.

	Beheri		
aded	Tulen	Arzen	Kaden
40	3	1	-

Kal’a-i mezkûrun hıdırlık nam mahâlinde bahre nazır mermerli köşkden yine hıdırlık kulesine varınca beden divarın birûn tarafında halis harçla çivileme derz tecdîdi.

Tulen	Arzen	Kaden
110	0	1.5

Zikr olunan beden divarının birûn tarafında münhedim olan mahâlerin hey’et-i asliyyesi üzere harç-ı halis ile inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
60	2	7
10	2	4

Hıdırlık nam mahâlde nevbethâne kulesinin derûnunda döşemesi küllîyen harap olmağın mevcûd kirişleri üzerinde katran kapu tahtası döşemek tecdîdi dört aded … neccar kâri kanadlarının tecdîdi ve bağdadi divarlarının tâmiri ile derûn ve birûn iki kat sıvalı mükemmel kapu ile müştemilâtı tekmil olarak … tâmiri.

Tulen	Arzen
6	8

Hıdırlık kulesinin tahtı mühimmat anbarı olduğundan şiddet-i şitâdan muhafaza içün horasan kireç ile kalem …

Devren	Tulen
37	3

Kal'a-i mezkûrun Hıdırlık nam mahâlden yesâri tarafından beden divarlarının derûnunda seyirdim mahâlleri münhedim olan divarlarının kal'a kapusuna varınca … hey'et-i asliyyesi üzere inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
20	1	1
06	1.5	3
66	1	1
06	1	1
06	1	1
12	1.5	1
07	1	1
06	1	1.5
10	1	2

Zikr olunan beden divarı bâlâsında seyirdim mahâlli terk olunarak seyirdim divarlarının … sıvalı derz tecdîdi.

Tulen	Kaden
30	2
60	2
10	2
100	2
170	2

Tamîr olunan siper divarları bâlâsında hisarpeçelerinin münhedim olan mahâlleri tecdîden mâadâsına sıvayla derz tecdîdi.

Aded		Beheri Tulen	Arzen	Kaden
30	…			
120	çivileme derz	12	1	12

Kal’a-yı mezkûrun etraf-ı erbâsında seyirdim mahâllerine mürur içün taş nerdiban nerdibanların kollarının tamîri.

	Beheri	
Aded	Tulen	Arzen
1	10	22
1	11	2
1	05	2
1	13	3
1	22	1

Nevbethâne kulesinin sakfının tamîriyle … ile derzli kiremid noksan ile tekmil olunarak … … mevcûd kirişleri üzerine katran kapu tahtasından ve mâadâ pencere kanadlarının tâmiri kapusunun tecdîdi müştemilâtı tekmil olarak kâimen ta’mîri.

Arzen
12

Kal’a-i mezkûrun yemîni tarafından barudhane kulesine varınca beden divarının ve derûn tarafında münhedim olan seyirdim mahâllerinin hey’et-i asliyye üzere harc-ı halis inşası.

Tulen	Arzen	…
1	1	12
12	1	05

Kal’a-i mezkûrun bahre nazır bademli burc ittisâlinde beden divarı münhedim olmağla .. mahâllinden üçer sıra hatıl püştivan ile kum ve kireç ile memzûc taşı mevcûd beden divarı inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
2	2.5	9

Zikr olunan beden divarının bâlâsına seğirdim mahâlli terk olarak bâlâsı harpuştalı çeşm-i misillü mazgal ve halis harclı taşı mevcûd ve hisarpeçeleri inşası. Beheri aded Tulen Arzen Kaden 7 1 1 12
Zikr olunan divar ittisâlinde beden divarının derûnunda sıvalı derz tecdîdi. Tulen Kaden 10 9
Kal'a-i mezkûrun bahre nazır bademli tabya derûnunda münhedim olan kayanın bâlâsı türab-ı rabt içün halis harçla divar inşası. Tulen Arzen Kaden 7 12 7
Zikr olunan tabyanın … kemerli top mazgalının … münhedim olmayan kum ve kireç ile hey'et-i asliyyesi üzere inşası. Tulen Arzen Kaden 2 2 12
Kal'a-i mezkûrun bahre nazır bademli tabyanın beden divarı inhidâm olmağla birûn tarafından metânet içün halis harçla iskarb divar inşası. Tulen Arzen Kaden 5 3 1

Kal'a-i mezkûrun âsitâne …ve derûnu tarafında mevcûd sıvaları tâmiri kabul eylemediğinden kurşun ile temür zıvana merbut taşçı marifetiyle sıvaların ve kemerlerin tecdîdi.

Devren	Arzen	Kaden
13	2	2

Zikr olunan sıva ve kemer bâlâsında münhedim olan tolos kemerleri hey'et-i asliyyesi üzere halis harçla inşası.

Devren	Arzen	Tulen
6	1	12

Kal'a-ı mezkûrun derûnunda noksan kundağı olan mevcûd topla kara ağaçtan … tahtalı kaysı ağacından … çınar ağacından … mevcûd kemerlik ve temür .. ve mazgallı tarafını civata ile merbût yasduk … mahâllinden …. temür civatalı ve baş … mahâlli temür mazgallı … ve kundak mahâlli temür ile merbut ve … temür mazgalı …. pare … ile nısf temüri mevcûd ve nısfı cedîd temür ile çilingiri içün tekmil olarak yirmi aded kâr-ı kadem kal'a toplarının kundak inşası.

Kâr-ı kadem yedi çapında	Kâr-ı kadem beş çapında	Kâr-ı kadem bir buçuk çapında
Kundak Aded	Kundak Aded	Kundak Aded
15	5	5

Mâadâ topun noksan tekerleri

Cins
Aded
5

3.2.5. 1828 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri

24 Mayıs 1828 (10 Zilkade 1243) tarihli bu defter Antalya üç numaralı şer'iyye siciline işlenmiştir[319]. Kalenin keşfi için hassa mimarı Ahmed Derviş Efendi görevlendirilmiştir. Ahmed Derviş Efendi, mütesellim Mehmed Ağa ve *ehl-i vukuf* (bilirkişi) ile birlikte kalenin sol (yesari) ve sağ (yemini) taraflarını keşif ve muayene ettikten sonra keşif defterini düzenlemiştir. Defter 37 kalem altında yazılmış, her kalem altında kalenin onarılacak kısmı, onarım tekniği, malzeme ve ölçülerle birlikte verilmiştir. Masraf tutarları ise yazılmamıştır.

Kalenin keşfine öncekilerde olduğu gibi Nevbethâne ve Kebir Kapı'nın (Âsitâne Kapısı) olduğu noktadan başlanarak, kalenin sol tarafına (yesari) yani doğu sur hattına doğru keşfe devam edilmiştir. Buradan sonra ilk varılan nokta Hıdırlık Burcu'na bitişik olan sur duvarı olmuştur. Sonrasında Karakaş Camisi hizasındaki burçlar ve surlar incelenmiştir. Doğu ve güney sur hattı tümüyle keşfedilerek onarılacak yerleri kaydedilmiştir. Kalenin doğu kesiminin keşfinin ardından batı kısmına geçilmiştir. Baruthane Burcu'na kadar olan sur duvarı keşfedildikten sonra, Bademli Tabya'nın olduğu yer kontrol edilip kaleme alınmıştır. Son olarak kalenin top kundakları incelenmiştir.

Doğu sur hattında yer yer duvarların derzleri yenilenmiş, dendanları onarılmıştır. Alaca Köşk civarındaki dendanlar yeniden inşa edilmiştir. Hıdırlık Burcu'ndan Mermerli Köşk'e kadar olan sur hattında yer yer duvarlar harap olduğundan harçla onarılmıştır. Doğu sur hattı üzerinde bahçelere nazır duvarlar yeni taşlarla, halis harçla, hatıllarla, püştivanla, yeniden ıskarpa[320] duvar şeklinde yeniden inşa edilmiştir. Hıdırlık mahallinden Âsitâne Kapısı'na kadar olan hendek üzerindeki sur hattındaki piyade seğirdiminde bulunan bazı dendanlar ve harpuştalar harçla yenilenmiş ve çivileme yapılmıştır. Yine Zindan Burcu'ndan itibaren Hıdırlık Kulesi'ne kadar viran olan dendanların çivileme derzi yenilenmiştir. Zindan Burcu'nun üçüncü burcunun sol tarafında kalan beden duvarının bir parçası inşa edilmiştir. Aynı şekilde Zindan Burcu'ndan sekizinci burcun sol tarafında bulunan duvarın, dendanlar hizasındaki kısmı onarılmıştır. Hıdırlık burcunun yanındaki burcun bir miktarı yıkıldığından duvarı yeniden inşa edilmiştir. Kalenin doğu kesimi keşfedildikten sonra batı tarafına geçilmiştir. Bu kısımda Baruthane Burcu'na kadar olan kesimdeki sur hattında yer yer yıkılan bölümler taşlarla ve harçla onarılmıştır. Denize bakan Bademli Burç bitişiğindeki beden duvarı taşlarla, halis harçla ve üç sıra hatıllarla püştivanla duvarı onarılmıştır. Bu duvar üzerindeki dendanlar da onarılmıştır. Kale içinde seğirdim yerlerine geçişi sağlamak için taşlar ve harçla merdivenler

[319]MŞH. ŞSC.d. 01150/40-41.
[320] Iskarpa, duvarın genişliğinin yukarıya doğru daraltılması suretiyle inşa edilmesine denmektedir. Bkz. Arseven, 1965: 763; Hasol, 2017: 214.

inşa edilmiştir[321]. Merdiven inşa edilen yerlerden biri Alaca Köşk Burcu'nun olduğu konumdur[322]. Mühimmat anbarı bitişiğindeki duvarların iç cephesine harçla çivileme derz yapılmıştır[323].

Tablo 3. 20. Burçlarda gerçekleştirilen onarımlar.

Burç	**Yapılan onarım**
Müsellim makâbirine nazır iki adet burç	Köşeleri yarıldığı (şak) için yeni taşlarla ve halis harçla ve iki sıra gizli hatıl ve püştivanla onarılmıştır[324].
Karakaş Camii'ne bakan burç	Burç duvarının yarısı harap olduğundan, taşlarla, hatıllar ve püştivan ile ve kum kireç ile karışık harçla onarım[325].
Bahçelere bakan burç	Köşesi yıkılmış olan burcun, karışık taşlala, halis harçla ve gizli hatıllarla püştivanlı yeniden duvar inşası[326].
Hıdırlık Kulesi	Üzerindeki nevbethânenin çatı kiremitleri tamamlanmıştır[327].
Nevbethâne Burcu	Burcun üstünde yer alan nevbethâne odası çatısının kiremitleri tamamlanmış. Kirişleri üzerine kapı tahtasından döşeme, pencerelerine kenet, kapısının tamiri ve sıva yenileme işlemleri yapılmıştır[328].
Hıdırlık Burcu yanındaki burç	Bir kısmı yıkılan duvarı yeniden inşa edilmiştir[329].
Bademli Tabya- Burç	İçinde yıkılan duvar, taşlar, harç, hatıl ve püştivan ile onarılmıştır[330]. Dış cephe duvarına çivileme derz yapılmıştır[331].

[321] MŞH. ŞSC.d. 01150/41. 6.
[322] MŞH. ŞSC.d. 01150/41. 8.
[323] MŞH. ŞSC.d. 01150/41. 9.
[324]MŞH. ŞSC.d. 01150/40. 2.
[325] MŞH. ŞSC.d. 01150/40. 4.
[326] MŞH. ŞSC.d. 01150/40. 9.
[327] MŞH. ŞSC.d. 01150/40. 13.
[328] MŞH. ŞSC.d. 01150/40. 14.
[329] MŞH. ŞSC.d. 01150/40. 22.
[330] MŞH. ŞSC.d. 01150/41. 1
[331] MŞH. ŞSC.d. 01150/41. 5.

Plan 3. 12. 1815 planı üzerinden 1828 yılında kalenin onarılan bölümleri.

Fotoğraf 3. 26. Hıdırlık Burcu'ndan Mermerli Köşk Mevkiine giden sur hattı ve burçları.
Kaynak: Koç Üniversitesi AKMED Kütüphanesi, Env. No: ANTPHG.01.ant.039

Fotoğraf 3. 27. Hıdırlık Burcu'ndan Mermerli Köşk Mevkiine giden sur hattı ve burçların denizden görünüşü.

Kaynak:https://pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K001095?mainSearch=%22antalya%22&last_view=%22list%22&idQuery=%22d756de6-3b3-a02b-c28a-70026815d1d%22.

Fotoğraf 3. 28. Bademli Tabya'nın görünüşü. (1882)

Kaynak: https://www.arkitera.com/wp-content/uploads/2017/04/Kalei%C3%A7i-Evi-101.jpg

Tablo 3. 21. 1828 yılı tamirat keşif defterinin tanskripsiyonu.

Bâis-i defter oldur ki nefs-i Antalya Kal'asının tâmir ve inşasına ba emr-i ali memur buyurulan sabikan Antalya mütesellimi Osmanzade Ahmed Ağa kullarının hitam-ı hizmet-i

memurunun der-medar-ı devlet kararda inha itmeğin kal'a-i mezkûrun derûn ve birûnunda keşf-i evvela tatbiken tâmir ve inşa eyledği mahâllerin masaraf-ı vakıası zahirde ihraç olunması babında bu abd-i dailerine ve hâlâ Antalya mütesellimi Mehmed Ağa kullarına der aliyeden tayin buyurulan hassa mimarı hulefasından Ahmed Derviş Efendi kullarına hitaben şeref- efriz-i sudur iden bir kıt'a ferman-ı celilü'ş- şana intisalen mahâlli mezkûre bizzat varılup hırfet-i şer ve mütesellim ve halife- i muma ileyhüma marifeti ve ehl-i vukuf marifetleriyle yemini ve yesarında tâmir ve inşa eylediği mahâller yegan yegan muayene ve keşf-i mesaha olunarak tâmir ve termimat ve inşayı müceddat-ı keşf-i defteridir ki bervech-i âti zikr beyan olunur hurrire fi'i yevmi'l- hamiş aşere min şehri zilkadeti'ş- şerife sene isna ve erbain ve mieteyn elf.

Kal'a-i mezkûrun asitane kapusu yesarı tarafından Hıdırlık nâm mahâlde nevbethâne kulesi tahtında mühümmat anbarına varınca kal'a-i mezkûrun beden divarı fenapezir olan mahâllerine çivileme halis harçla divar-ı ma'a harç-ı iskele.

Tulen	Kaden
284	4
60	16
72	6
25	9
85	8

Kal'a-i mezkûrun yesâri tarafında müsellim mekabirine iki adet burç köşeleri şak olduğundan mahâlli mezkûre taş-ı cedid-i halis-i harçda iki sıra gizli hatıl ve püştivanlı yüzü yonmalı imtizacı mahâlleri derûn-ı müceddeden burç-ı mezbure metanet içün ıskarpa ayakları inşası.

Tulen	Kaden
6	7

Kezâlik bu mahâle ve hisarpeçelere varınca mevcûd beden divarlarının birûnunda bazen münhedim olan mahâllerin halis harçla taş-ı mevcûd bazen tâmiri ve bil cümle.

Tulen	Arzen	Kaden
8	1	5
35	1	4

10	1	3

Zikr olunan mahâlde karakaş cami'i şerifine … nazır mevcûd burç divarı nısıf dereece münhedim olduğundan taş-ı mahlut üç hatıl ve püştivani kum ve kireç ile memzuç birûni derûni mücedden beden divarının inşası ma'a harç-ı iskele.

Tulen	Arzen	Kaden
18	2.5	9

Mahâl-i mezkûrun üzerinde münhedim olan hisarpeçeleri taşı mahlut mücededen peçe inşası derûn ve birûn-i ve divarlı peçe.

	Beheri	
Tulen	Arzen	Kaden
1.5	1	1.5

Yine bu mahâl civarında bağçelere nazır burç köşesi münhedim olduğundan taşı mahut halis harçla peçe tahtına çıkınca iki sırası gizli hatıl ve püştivanlı ve derûni birûni müceddeden divar inşası ma'a harç-ı iskele.

Tulen	Arzen	Kaden
5	2	5

Hisar-ı mezkûrun mücededen divarları

Kıt'a	beheri Tulen	Arzen	Kaden
3	1.5	1	1.5

Bu mahâlde mühimmat anbarının derûnuna halis harçla sıva tecdîdi.

Tulen	Kaden
37	3

Taraf'ı yesarda bağçelere nazır beden divarları harap olduğunda taş-ı cedid halis harçla üç sıra hatıl püştüvanlı derûnu birûnu mücedden ıskarpa divarlarının inşa ma'a harç-ı iskele

Tulen	Arzen	Kaden
12	3	7

Kal’a-i mezkûrun alaca köşk tabir olunan mahâllin … beden divarı münhedim olduğundan kezâlik harçla üç sıra hatıl ve püştivanlı ve birûnu ve derûnu müceddeden divar inşası ve harç-ı iskele. Tulen Arzen Kaden 2 9
Mahâl-i mezkûre mücededen hisarpeçe inşası. Kıt’a beheri Tulen Arzen Kaden 7 1.5 1 2.5
Kal’a-i mezkûrun derûnunda hıdırlık nam mahâlde Mermer Köşke varınca beden divarı fenepezir olduğundan kezâlik harçla … peçesi üzeri. Tulen Kaden 120 10
Hıdırlık nam mahâlde nevbethâne kulesinin üzerinde bil cümle aktarma kiremidi ve noksanını tekmil ve durununda mevcûd kirişleri üzerine kapu tahtasından bazen sıva tecdîdi ile tâmiri. Tulen Arzen 8 8
Kal’a kapusu üzerinde mevcûd nevbethâne üzerinde ve aktarma kiremidi ve noksanının tekmil ve derûnunda mevcûd kirişleri üzerine kapu tahtasından döşemeli ve mevcûd pencerelerine neccarkari kened ve kapusunun tâmiri ve müceddeden sıva tecdîdiyle kaime-i kule tâmiri. Tulen Kaden 13.5 12
Hıdırlık nam mahâlden asitane kapusuna gelinceye değin hendek üzerinde piyade seğirdiminin mevcûd hisarpeçelerinin bâlâlarına harpuştaları kezâlik harçla tecdîdi ve cabeca çivileme ve arzı peçeleri tarafında tüfeng-i enzade olacak mahâllerin sıva tecdîdi. Kıt’a Beheri Tulen Arzen Kaden 116 1 18 1.5

Zikr olunan mahâlde münhedim olup müceddeden harçla taş- mahlut derûnu birûnu derzli peçe inşası.

Kıt'a	Beheri	Tulen	Arzen	Kaden
28		1	18	1.5

Zindan burcu ittisalinde Hıdırlık nam mahâlle varıncaya değin fena-pezîr olan peçeleri derûnu bîrûnu harcıyla çivileme derzi.

Tulen	Arzen
99.5	3

Zikr olunan mahhalin seyirdim tahtında kafa tahtaları fenapezir olduğundan halis harçla kafa tahtalarının tecdîdi.

Tulen	Arzen	Kaden
265	1.5	1.5
	232	

Zindan Burcunun üçüncü burcunun yesarı tarafından bir mikdar divarı mübhedim olduğundan taş-ı mahlut kezâlik harçla hisarpeçe tahtına çıkınca beden divarının yüzleme inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
7	2.5	2.5

Zindan Kulesinden sekizinci burç yesarı mevcûd divarı münhedim olduğundan taş-ı mahlut kezâlik harçla bir sıra hatıl ve piüştivanlı birûnu ve derûni peçelerine tahtına çıkınca müceddeden divar inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
4	1.5	2.5

Zikr olunan divar üzerine müceddeden hisarpeçe inşası.

Kıt'a	Beheri	Tulen	Arzen	Kaden
4		1.5	1	2.5

Hıdırlık nam mahâlde nevbethâne ittisalinde mevcûd burcun bir mikdar mahâlli hedm olduğundan taş-ı mevcûd halis harçla birûnu derûnu divar inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
4	1.5	3

Kal'a-i mezkûrun yemin tarafında Barudhane Kulesine varınca kıt'a kıt'a münedim olan divarın taşla mahlut kezâlik harçla birûn ve derûnu müceddeden yüzleme inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
11	1	3.5
41	1	1

Kal'a-i mezkûrun mahre nazır Bademli Burç ittisalinde beden divarı külliyen münhedim olduğundan taş-ı mahmud halis harçla üç sıra hatıl pişţuvanlı peçe tahtına çıkınca… divar inşası maa harcı iskele.

Tulen	Arzen	Kaden
11	2.5	9

Zikr olunan divar üzerinde peçelerin.

Kıt'a Beheri	Tulen	Arzen	Kaden
9	1	1	1.5

Bedemli tabya derûnunda münhedim olan divarın taş-ı malud kezâlik harçla dört sıra hatıl ve püştüvanlı derûni birûni mevcûd temeli üzerinden peçe tahtına çıkınca müceddeden divar inşası maa harcı iskele.

Telen	Arzen	Kaden
30	4	20

Zikr olunan divar üzerinde müceddeden peçe inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
1.5	1	2

Zikr olunan divar ittisalinde mevcûd beden divarının birûnuna kezâlik harçla çivileme ve derzli maa harcı iskele.

Tulen	Kaden
2	9

Ve bu mahâlde mevcûd toplar üzerinde bir adet mazgal kemeri hedim olduğundan taş-ı cedid kezalık harçla kemer-i mezkurun tanzimi derûni birûnu yüzleme.

Tulen	Arzen	Kaden
2	2	2

Bademli Tabya divarının birûnuna kezâlik harçla çivileme ve divar ma'a harcı iskele.

Tulen	Arzen
5	10

Derûn-u kal'ada … mürur içün taş-ı mahlut kezâlik harçla müceddeden nerdbanlar inşası.

Tulen	Arzen
11	2.5
11	2
14	2
14	3
22	2

Kal'a-i mezkûrun kapusu tarafında söğe ve üzerindeki sütun harab olduğundan müceddeden … (kelimler silindiğinden dolayı okunmamaktadır) kurşun ile rabt ve üzerine sütun kemer tahtına çıkınca taş-ı … imtizaç mahâlleri derzli yüzleme divarı ve üzeri harçla kapu ve … inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
13	3	2.5

… keşfi alaca köşk ittisalinde mevcûd burcun seyrdim mahâllerine mürur içün müceddeden harçla üç kıt'a nerdband inşası.

Tulen	Arzen	Kaden
4	18	1
5.5	1	1.5
4.5	-	-

Mühimmat anbarı ittisalinde mevcûd divarlarının derûnuna kezâlik harçla çivileme derzi.

Tulen	Kaden

40 40.5
Zikr olunan mahâl civarında mevcûd kal'anın üzerinde tolos divarından muhafaza içün kezâlik harçla hatıl inşası. Tulen Arzen 8 8
Kal'a-ı mezkûr derûnunda inşa olunan mevcûd temür topların … ve somun tekerlekleri inşa olunarak defteri bervech-i âti beyan.
Mezkûr kal'a derûnunda mevcûd temür topların … harab olduğundan çınar ağacından … ve tekerlek ile beş aded temür … ve mavaddası çınar ağacından … tarafeyn temür sevkli cıvata marbutan … … … nısfi ilave olunarak müceddeden yirmi bir aded top … beş çift somun tekerleklerinin inşası. Top Temür … Top Top Tekerlek 5 5 1.5 5

Tablo 3. 22. Antalya Kalesi'nde çalışacak işçilerin yevmiyeleri ve malzemelerin fiyatlarını gösteren defterin transkripsiyonu.

Bais-i defter oldur ki Nefs-i Antalya kal'ası ba emr-i âli bundan akdem tâmir ve inşa olunmağı … inşada kereste ve taş ve kireç ve kum ve ecnas-ı mismar ve sairenin raic-i fiyatı ve neccar ve divarcı ve amele yevmiyeler defteridir ki ber vech-i âti zikr olunur fi 15 zilkade sene 242
Neccar kalfası ve divarcı kalfası, nefer 2, beherine 120 para
Neccar ve divarcı amelesi, nefer 2, beherine 60 para
Irgadbaşı, nefer 1, 40 para
Zahire, nefer 1, 40 para
Kapu tahtası, 20 para
Katran ağacı, 400 para
Taban tahtası, 8 para
Mismar-ı mahluta tahta …, 140 para
Mismar-ı mandal ve …, 140 para
Ham temür, 70 para

Kireç, bir kantar, 88 para
Kum yük, 60 para
Taş, 5 para
Finike ağacı tabir olan sagir ağaç Tulen: 40 arzen 160 para, cismen 4

3.2.6. 1835 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri

26 Kasım 1835 (5 Şaban 1251) tarihli bu defter, 21 kalem altında Antalya Kalesi'ni kara tarafından etrafını saran tabyaların inşası ile hendek kazısı yapılacak mahallerin keşif kaydını içermektedir[332]. Keşif için Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'dan Mahmud Efendi görevlendirilmiştir. Mahmud Efendi, Teke Sancağı muhassılı Osman Paşa ile birlikte tabyaların[333] ve etrafına kazılacak hendeğin yapılacağı konumları keşfederek defteri hazırlamışlardır[334].

Antalya Kalesi dışında kaleyi çevreleyecek 18 adet mazgal açıklıklı tabyalar ile 19 adet perde[335] inşa edilmesi istenmiştir. Kazılan hendekten çıkan toprağın sahra şevleri[336] ve siperlerin yapılmasında kullanılması belirtilmiştir[337]. Tabyaların temeli orta köbri ağacından kazık ve ızgaralarla ve halis harçla yapılacaktı ve masraf tutarı 67500 paradır[338]. Tabya duvarlarının "*çirkin oba taşı tabir olunan seng-i beyazdan*" ve demir kenetler ve kurşun zıvana ile raptedilerek yapılması üzerinde durulmuştur[339]. Cephelerde ikişer mazgal olacağı ve toplamda sekiz top mazgal açıklığı yapılacağı yazılmıştır. Bunların toplam masrafı ise 324000 para olarak hesaplanmıştır. Tabya üzerindeki top siperlerinin meşe kazıklarla ve toprakla îmal edilmesi belirtilmiş ve masraf tutarı 161280 para olarak kaydedilmiştir. Tabyaları takip eden perde hattının temelinin ise tabya temelinde olduğu gibi orta köbri ağacından kazıklar ve ızgaralarla halis harçla birlikte inşa edilmesi istenmiş, masraf tutarı 218750 para olarak hesaplanmıştır. Bu temel üzerine, üç sıra hatıllı ve püştivanlı, halis harçla perde duvar inşa edilmesi belirtilmiştir. Perde duvar üstüne kazıklarla ve toprakla perde siperlerinin inşası da yazılmıştır. Bir duvar inşasının da hendek önüne yapılması gerektiği kaydedilmiştir. Tabya

[332] Defter için bkz. BOA. D. BŞM. BNE. d. 16431.
[333] Tabya, "münferid olan veya bir istihkâmın siperlerinden dışarıya doğru taşan top mahâlli" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Arseven, 1966: 1895; Pakalın, 1993: 371; Antalya Kalesi'nde tabyanın hem kale dışında ayrı binalar olarak yapıldığı hem de kale burçlarında uygulandığı anlaşılmaktadır. Osmanlı mimarisinde tabya hakkında genel bir çalışma için bkz. Ülkü, 2007: 245-270.
[334] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16431. lef. 4.
[335] Perde hattı, tabyaların iki ön ve iki yan cephelerini birbirine bağlamaktadır. Bkz. Ülkü, 2006: 47.
[336] Şev, hendek açılırken çıkan toprak ile siperler önüne yığılan meyilli topraktır. Bkz. Arseven, 1966: 1882.
[337] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16431. 4.
[338] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16431. 4.
[339] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16431. 4.

döşemelerinin ise çivi ile tutturulan "*çıralı çam ağacından"* kirişler ile inşa edilmesi önerilmiştir. Döşemenin masraf tutarı 172800 para olarak hesap edilmiştir.

İnşa edilmesi gereken tabya ögelerinden biri de kapılardı. Kapıların, kazık ve ızgaralar üzerine dökülen hali harçla yapılan temel üzerine, yonma taştan kargir olarak üzeri tonozlu ve yonma taştan söve ve kemerli, demir kaplı, çivi ile raptedilmiş ve kenetli olarak inşa edilmesi istenmiş ve maliyeti 50000 para olarak hesaplanmıştır[340]. Perde duvarı dışına hendek açılırken çıkan toprakla, üzeri düzleştirilmiş sahra şevi eklenmesi de kaleme alınmıştır. Bu işin maliyeti ise 176800 para tutmuştur[341]. Tüm bu tabyaların, perde duvarının, kapıların, şev ve siperlerin yapım maliyeti 10.539 kuruş olarak hesaplanmıştır.

Kalenin kara tarafında yapılacak tabyaların keşfinde sonra kale üzerinde yapılacak onarımlar ve düzenlemelerin keşfi (*keşf-i tâmir-i tanzim iç kale*) yapılmıştır[342]. İlk olarak Hıdırlık Burcu üzerinde bulunan nevbethâne (*Hıdırlık tâbir olunan fevkânî kârgir cebehâne üzerinde ahşap nevbethâne*) binasının kiremitlerinin tamamlanması ve halis harçla derz yenilemesinin yapılması gerektiği ifade edilmiş ve maliyet olarak 810 para çıkarılmıştır. Hıdırlık Burcu'ndan Çarşı Kapısı[343] üzerindeki nevbethâne (Nevbethâne Burcu) varıncaya kadar harap olan metrislerin[344] onarılması gerektiği belirtilmiştir. Bu işin tutarı 2300 para etmektedir. Bununla birlikte nevbethâne yanında olan tabyanın onarılması da istenmiştir. Defterde Hıdırlık Kulesi'nden nevbethâneye doğru 14. Tabyanın merdiveninin yıkılmış olduğundan dolayı, yeni taşlar ve halis harçla merdivenin yeniden inşa edilmesi gerektiği yazılmıştır. Maliyet olarak 180 para hesaplanmıştır. Hıdırlık Burcu ile nevbethâne yanındaki tabya duvarı yıkıldığından yeni taşlarla ve halis harçla üzerlerine metrisler yeniden inşa edilmiştir. Tabyalardan dokuzuncu, on birinci, on üçüncü, on beşinci, otuzuncu olanların metrisleri yeniden inşa edilmiştir. Bunların toplam maliyeti 1600 para tutmuştur. Kale duvarlarının bazı yerleri de harap olduğundan onarılması gereken yerler arasındadır. Nevbethâne Burcu yanındaki duvarım kale içine bakan cephesi taşlarla ve halis harçla yenilenmiştir. Hıdırlık Burcu ve Mermerli Köşk yanındaki beden duvarları da onarılan yerlerdendir. Ali Paşa Sarayı Kapısı üzerinde bulunan Bademli Burç tarafında üçüncü tabya önünde kale içine bakan beden duvarı taşlarla ve halis harçla onarılmıştır. Son olarak adı geçen tabyaların derzleri yenilenmiştir. Bu imar faaliyetlerinin masrafı ise 21.835 kuruş olarak hesaplanmıştır.

---

[340] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16431. 6.
[341] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16431. 6.
[342] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16431. 15/4.
[343] Çarşı Kapısı kalenin çarşı tarafına açılan perde sur üzerindeki kapı olmalıdır. Dayar, 2020: 685.
[344] Metris, "kale ve istihkâmlarda düşmana ok ve tüfek atmak için yapılan mazgallı siper" olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Arseven, 1966: 1313.

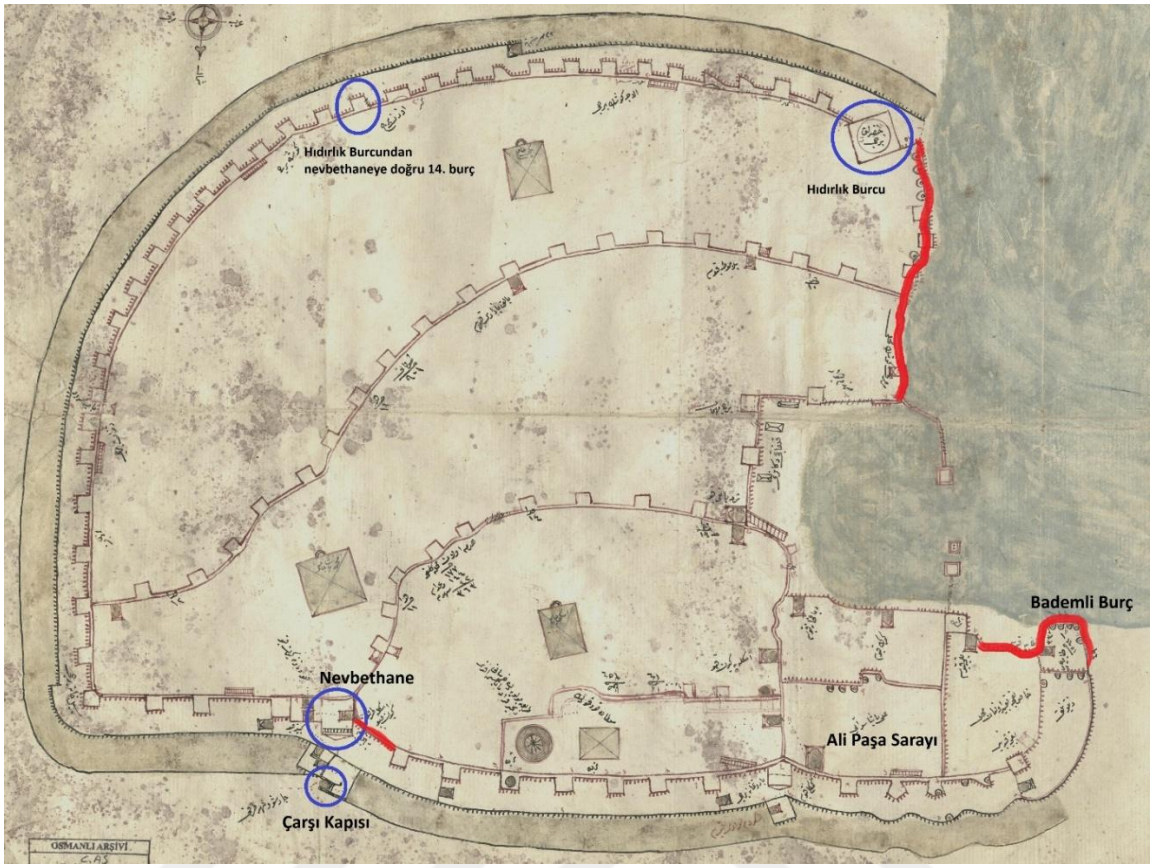

Plan 3. 13. 1815 planı üzerinden 1835 yılında yapılan onarımların bazı yerleri.

Tablo 3. 23. 1835 yılı tamirat keşif defteri transkripsiyonu.

Bais defter oldur ki Medine-i Antalya kal'ası haricinde … tesmiye olunan hendek dahilinde kal'a-ı merkumenin kara tarafına dairen madar tabya … ile hendek hafri mahâllerinin müceddeden keşfi inşasına mühendis-i şahane berri hümayun ba irade-i seniyye memur buyrulan Mahmud efendi marifetiyle ve teke sancağı muhasılı atüfetli el hac Osman paşa hazretleri marifetiyle marifeti şer ile tabya-i mezbur ile hendek hafri mahâlleri led'el muayene keşfi evvel defteri… bervech-i âti zikr olunur. Fi 5 şaban sene 51
Kal'a-ı Antalya haricinde dairen madar 18 adad mazgal küşadlı tabya-ı mezburlar çirkin oba taşı tabir olunan sengi beyazdan ve 19 aded perde-i merkumeler çatıdan ve önlerinde bermucibi reseme ve hendek türab hafri sahra şevlerine ve siperlere ve piyadegan kümelerine nakil ve imla olunarak hendeği küşadı inşası. Perde önleri Tabya önleri Tulen Arzen Kaden Tulen Arzen Kaden

500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	27	5	150	15	5
500	23	2	150	11	5
500	23	2	150	11	2
500	23	2	150	11	2
350	23	2	150	11	2
350	23	2	150	12	2
350	24	3	150	12	3
350	24	4	150	13	3
350	25	4			4

Hesap: 93.640 para hesap: 15.555 para

Toplam: 109.195 para (2.729 kuruş)

Tabya-i mezbur mahâlleri tahtı orta köbriden kazık ve ıskara nesebiyle ve halis harçla memzûç hafr-i esas ile temel divarı inşası.

Tulen	Beheri Arzen	Kaden	hesap: 67.500 para (1.687 kuruş)
150	2.5	1	

Zikr olunan temel divarı üzerine çirkin oba taşı tabir olunan seng-i beyazdan divarcı kârı yonma ve memzûç temür kenet ve kurşun zebane ile rabtlı derûni halis harç ile döşemeli ikişer mazgal tabya yüzlerinde ve ikişer mazgal koltuklarda velhâsıl bahr-i tabyada sekiz top mazgal küşadlı divarları inşası.

Tulen	Beheri Arzen	Kaden	hesap: 324.000 para (8.100 kuruş)
150	2	5	

Zikr olunan tabya duvarları üzerine etrafı meşeden kazık nesebiyle çit örmeli derûnileri bağlamalı derûni türab imlalı çatıdan … top siperleri inşası.

	Beheri		Mazgal mahâlli …			
Devren	Arzen	Kaden	Tulen	Arzen	Kaden	hesap: 161.280 para (4.032 kuruş)
150	8	4	8	2.5	2	

Tabya-ı hai meskuresi takib iden perdelerin tahtı orta köbriden kazık ve ıskara nesebiyle halis harç ile memzûç hafr-i esas ile temel divarı inşası.

Tulen	Arzen	Kaden	hesap: 218.750 (5.468 kuruş)
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
500	2.5	1	
350	2.5	1	
350	2.5	1	
350	2.5	1	
350	2.5	1	
350	2.5	1	

Kal’a-i mezkûrun ber mucib-ı hendese hafri olunan hendek pişgahına hesab olmakta kargir üstad divar inşası.

Devren	Arzen	Kaden	hesap: 1.800.000 para (45.000 kuruş)
12500	2	6	ma’a temel

Zikr olunan temel divarının üzerine üç sıra hatıl ve püştivan ve cümle halis harçla perde divarı inşası.

Tulen	Arzen	Kaden	hesap: 1.150.000 para (28.750 kuruş)
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
500	2	5	
350	2	5	
350	2	5	

350 2 5 350 2 5 350 2 5
Zikr olunan tabyalar derûnunda toplar tahtlarına kazık ve üzerinde çıralı çam ağacından kiriş üzeri döşemeli mismar ile rabtlı ve müstahkem top döşemeleri inşası. Tabya Top döşemesi Beheri hesap: 172.800 para (4.320 kuruş) Aded Beheri Tulen Arzen 18 8 8 5
Tabya-i mezbur ile siperleri zahrinde tüfeng endaz ikametine mahsus piyadegan kademesi hendekden türabdan nakil ve imla olunarak piyadegan kademesi inşası. Tulen Arzen Kaden hesap: 105.000 para (2.625 kuruş) 8750 8 3
Zikr olunan 19 aded perde divarları üzerine derûn ve birûnları paşadan kazık nesebiyle çit örmeli ve kezâlik bağlamalı ve türab imalı perde siperleri inşası. Tulen Arzen Kaden hesap: 560.000 para (14.000 kuruş) 8750 8 4
Kal’a-i mezkûrenin beş aded perdeleri ve … tahtı ıskara ve kazık üzerine halis harçlı rıhtım temeli ve tarafını yonma taştan kargir payeli ve üzeri toloslu ve yine yonma taştan söğe ve kemerli ve cisimden çatma … çam tahtasından kaplı ve üzeri bayrak temüri kaplı dirhem başlı mismar ile rabtlı kened kapulı müştemilatı tekmil kal’a kapuları inşası. 10000 Beheri Tulen Arzen Kaden hesap: 50.000 para (1.250 kuruş) 12 12 12
Estar divarı zahrine hendekden mahz türab imlalı hendesesi üzere tesviyeli sahra şevi inşası. Tulen Arzen Kaden hesap: 176.800 para (4420 kuruş) 8840 20 2
Zikr olunan tabya-i hai mezbureden mürur-ı ubur zeminde hendek derûnunda … üzerinde metin ve müstahkem ahşap cisirler inşası. Beheri Tulen Arzen hesap: 37.500 para (937.5 kuruş) 30 5
Keşf-i tâmiri ve tanzim iç kal’a

Kal'a-i mezkûrede vaki hıdırlık tabir olunan fevkani kargir cebehane üzerinde ahşap nevbethâne ebniyesinin kiremidi nakliyesi ve mahyasına halis harçla derz ve dahi tâmiri.

Tulen	Arzen	hesap: 810 para (20 kuruş)
9	9	

Zikr olunan Hıdırlık cebehanesinden Çarşu Kapusu üzerinde vaki nevbethâneye varınca olan metrislerin lambâlârı münhedim ve harab olmuş olduğundan cedid taş ve halis harçla memzûç derz ve badana tılâsıyla lambâlârın inşası.

	Beheri			
Kıt'at	Tulen	Arzen	Kaden	Aded hesap: 2300 para (57.5 kuruş)
65	1	1	1	10

Mezkûr Çarşu Kapusu dahilindeki vaki bevvab … himaye içün üzerinde ve nevbethâneye muttasıl olan tabyanın zemini rıhtım ve sıva ve badana tılâsıyla tabya-i mezkûrun tâmiri.

Tulen	Arzen	hesap: 350 para (8.75 kuruş)
7	10	

Zikr olunan Hıdırlık cebehanedeki nevbethâneye doğru on dördüncü tabyanın nerdbanı münhedim ve harab olmuş olduğundan cedid taş ve halis harçla memzûç nerdbani mezkûrun müceddeden inşası.

Tulen	Arzen	Kaden	hesap: 180 para (4.5 kuruş)
4	1	3	

Zikr olunan hıdırlık cebehanesiyle nevbethâne yanında vaki tabya divarı münhedim olmuş olduğundan cedid taş ve halis harçla memzûç üzerlerine metrislerin müceddeden inşası.

Tulen	Arzen	Kaden		hesap: 1600 para (40 kuruş)
10	1	4.5	Dokuzuncu Tabya	
3	1	2	On birinci Tabya	
5	1	3	On üçüncü Tabya	
4	1	3	On beşinci Tabya	
2	1	1	Otuz üçüncü Tabya	

Zikr olunan Çarşu Kapusı üzerinde olan nevbethânenin önünde kapu üzerinde derûnu kal'a tarafına beden divarı münşak olmuş olduğundan taşı mevcûd ve halis harçla memzûç divar-ı mezkûrun tecdîdi. Tulen Arzen Kaden hesap: 150 para (3.75 kuruş) 5 1 6
Kal'a-i mezkûrede vaki Hıdırlık Nevbethânesiyle Mermerli Köşkün yanında beden divarı bâlâsında kargir bir mikdar mürur-u ubur mahâlli münhedim ve harab olmuş olduğundan cedid taş ve halis harçla memzûç nısfi tolos kemer tecdîdi. Tulen Arzen Kaden hesap: 600 para (15 kuruş) 4 3 2
Kal'a-i mezkûrede vaki Ali Paşa Sarayı Kapusu üzerinde Bademli Burç tarafında üçüncü tabyanın önünde derûn-u kal'aya nazır beden divarı münhedim olduğundan taşı mevcûd halis harçla memzûç divarı mezkûrun tecdîdi. Tulen Arzen Kaden hesap: 5620 para (140.5 kuruş) 15 2.5 10
Zikr olunan tabyaların derzi mikdarı. Hesap: 10220 para (255.5 kuruş)
Toplam masraf: 21.835 kuruş
Bais defter oldur ki Medine-i Antalya Kal'ası haricinde dairen madar tabya-i hai ile hendek hafrine ecnas kereste ve eşya-ı saire iktiza itmeğin vakt-i hâl üzere derci defter … ber vech-i ati zikr olunur. Tahriren fi elyevm el hamiş şehri şaban el şerife sene isna ve hamsin ve mieteyn ve elf. Taşcı yevmiyesi Divarcı yevmiyesi Âlâ neccar yevmiyesi Edna neccar yevmiyesi 190 para 180 para 190 para 160 para Edna neccar yevmiyesi Rencber yevmiyesi Tahtacı yevmiyesi 160 para 110 para 100 para Orta köbri Sagir köbri Büyük köbri Tulen Arzen Müsemmen Tulen Arzen Müsemmen Tulen Arzen Müsemmen

5 6 5	5 4 2	8 6 3
380 para	180 para	600 para
Mertek içün çıbuk	Döşemelik ve kapuluk tahta	
Tulen Arzen Müsemmen	Tulen Arzen Müsemmen	
4 2 1.5	3 8 2	
60 para	50 para	
Top döşemesi kirişi ve taban içün çıralı ham	Top döşemesi içün tahta	
Tulen Arzen Müsemmen	Tulen Arzen Müsemmen	
5 8 7	5 8 2	
700 para	240 para	
Kireç kantar	Kum kantar	Ham temür
120 para	20 para	72 para
Mismar-ı oluk… ve mandal		Mismar-ı kebir
280 para		120 para
Hatıl içün ağaç	Çirkin obur vürud iden beyaz taş	Molos taşı
Tulen Arzen Müsemmen	Tulen Arzen Müsemmen	10 para
5 4 4	1 2 8	
200 para	60 para	
Kazma ve balta	… tabir olunur küçük kürek	Üzüm küfesi tabir olunan orta kürek
200 para	1 aded	1 aded
	20 para	40 para

3.2.7. 1836 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri

Bu defter 7 Mart 1836 (19 Zilkade 1251) tarihinde düzenlenmiştir[345]. Defter Antalya Kalesi'nin tamire muhtaç olan yerleri ve inşası gerekecek tabyaların konumlarının *(muhtâc-ı tâmîr olan mahâlleriyle inşası icâb idecek tabyaların mevkileri*) keşfini içermektedir. Kale surları ve burçlarındaki onarımlar ayrı bir başlık altında "*keşf-i tâmir-i tanzim iç kale"* ifadesiyle verilmiştir[346]. Kalenin onarıma muhtaç olan kısımlarıyla tabyaların inşası için keşif

[345] Defter için bkz. BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 25, 26, 27, 28.
[346] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26.

yapmak üzere Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'dan Mehmed Raşid Efendi ve Süleyman Efendi tayin edilmiştir[347]. Keşif defteri Antalya altı numaralı şer'iyye siciline işlenmiştir. Her kalem altına onarılacak kısımlar, malzemeler, teknikler ve ölçüler verilmiştir. Masraf tutarları ise yazılmamıştır.

Defterde ilk aşamada kalenin deniz tarafında (*derya cânibi*) olan Çatal Kule ve Çakallık Kulesi Tabyalarının imar edilmesi kaleme alınmıştır. Defterde tabyaların, dört tarafına "*çirkin oba taşı tabir olunan seng-i beyazdan*" taşlarla duvar inşası, halis harçla temel inşası ve top siperleri yapılması belirtilmiştir[348]. Tabyaların top altlarına "*çıralı çam ağacından"* dokuzar adet kiriş üzerine aynı ağaçtan kaplı, dört tarafına "*sagir köbri ağacından*" tabanlı ahşap köşe inşa edilmesi istenmiştir[349]. Yine bu iki tabyanın iç mekânının zeminine açılan çukurlarla dört tarafına tonoz kemerli ahşap kapılı kârgir cephaneler inşa edilmesi istenmiştir. Çatal Kule Tabyası ve Çakallık Tabyası'nın dış cephelerine *orta köbriden* söveli, *büyük köbriden* dikmeli, ahşap kanatlı, zincirli, kapılar inşası ele alınmıştır. Tabyalar için istenen diğer bir istihkâm ögesi muhafaza duvarıdır. Muhafaza duvarının, *sagir köbriden* gizli hatıllı, püştivanlı olarak cedid taşlarla ve harçla inşa edilmesi istenmiştir. Aynı zamanda atış yapılacak yer olan "*tufeng-i endaz*" yerinin mazgallı ve üzeri harpuştalı olması üzerinde durulmuştur. Her iki tabyanın da içine koğuş inşa edilmesi gerektiği yazılmıştır. Tabyaların içine inşa edilecek koğuşun, dört tarafı kârgir duvarlı, üzeri kiremitli, bir adet ocaklı yapılması gerektiği yazılmıştır. Tabyaların üzerine mazgal açıklıklı top siperleri yapılması da istenmiştir.

Defterin ikinci bölümü "*keşf-i tâmir-i tanzim iç kale"* başlığı altında, kalenin nevbethânelerinin, kapılarının, burçlarının ve beden duvarlarının keşfini içermektedir. Kalenin Nevbethâne Burcu üzerindeki (*Çarşu kapusu üzerinde kârgir kule*) kârgir nevbethâne binasının kiremitlerinin tamamlanması ve halis harçla derzlenmesi istenmiş, dört tarafında bulunan toplam altı adet pencerenin kanatlarının tamiri ile eksik camların tamamlanması gerektiği belirtilmiş ve kapısının yenilenmesinin üzerinde durulmuştur. Bunlara ek olarak iç cepheleri derzlenmiş ve badana yapılmıştır[350]. Nevbethânenin altında bulunan iki adet ahşap kapı harap olduğundan yenilenmiştir[351]. Onarıma ihtiyacı olan diğer bir yer Ali Paşa Sarayı Kapısı üzerinde ikinci katta bulunan kârgir cephanedir. Büyük ihtimalle cephane olarak Baruthane Burcu'ndan bahsedilmektedir. Ali Paşa Sarayı Kapısı ise Kemikli Kapı ve Tophane Kapısı olarak isimlendirilen kapı olmalıdır. Bu kapının yanında da Baruthane Burcu yer almaktaydı. Cephanenin ahşap çatısının kiremitlerinin istiflenmesi, mevcut pencerelerine kanat yapılması,

[347] BOA. C.AS. 2/68/1.
[348] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 25/66.
[349] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 25/66.
[350] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26/69.
[351] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26/69.

kapılarının tamiri, dış cephe derzlerinin yenilenmesi ve badana yapılması istenmiştir.[352]. Değirmen Burcu bitişiğinde bulunan cephanenin, çatı kiremitlerinin tamamlanması, derzinin yenilenmesi ve badanasının yapılması gerektiği yazılmıştır[353]. Bu yılda onarılması istenen yerlerden biri de Hıdırlık Burcu (*hıdırlık tâbir olunan fevkâni cebehâne*) üzerinde bulunan ahşap nevbethâne binasıdır[354]. Nevbethânenin çatısının, kapılarının, tuğla döşemelerinin tamir edilmesi ve muhafaza duvarının inşası ile derz ve badanasının yenilenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kalenin tamir edilmesi gereken kapılarından bir tanesi de Balçık Kapısı'dır[355]. Defterde "*gümrükhânesinde balçık kapu tâbir olunan kapu"* ifadesiyle bahsedilen Balçık Kapı, Gümrük Kapısı olmalıdır[356]. Balçık Kapısı'nın harap olan kapı kanatlarının zincirlerinin tamiri ve enkazdan kalanlarla yeniden inşa edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kalenin deniz tarafında bulunan tabyalarından "*deryâ cânibi tabyaları*" olan Sebilhâne karşısındaki tabya, Zeytinli (zeytunlu) Tabya, Hasbahçe Tabyası, Bademli Tabya ve Ali Paşa Tabyası'nın ahşap top döşemelerinin yenilenmesinin gerektiği yazılmıştır. Bunun yanında hasbahçe bitişiğindeki burç, bademli bitişiğindeki üçüncü burç ve dördüncü burç tamir edilmiştir[357]. Deniz tarafındaki gümrük tarafında olan kale duvarı yıkıldığından yeniden halis harçla, taşların kurşun zıvanalarla raptedilmesiyle, yeni derzli kargir olarak ıskarpalı şekilde inşa edilmesi istenmiştir[358]. Defterde son olarak kale duvarlarının üst kesimlerinde hasarlı olan yerlerin taşlarla ve halis harçla yenilenmesi ve çivileme ile derz yapılması gerektiği kaleme alınmıştır[359].

[352] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26/71.
[353] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26/72.
[354] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26/72.
[355] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26/73.
[356] Dayar, 2020: 683.
[357] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26/74.
[358] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26/75.
[359] BOA. MŞH. ŞŞC. D. 01153. 26/76.

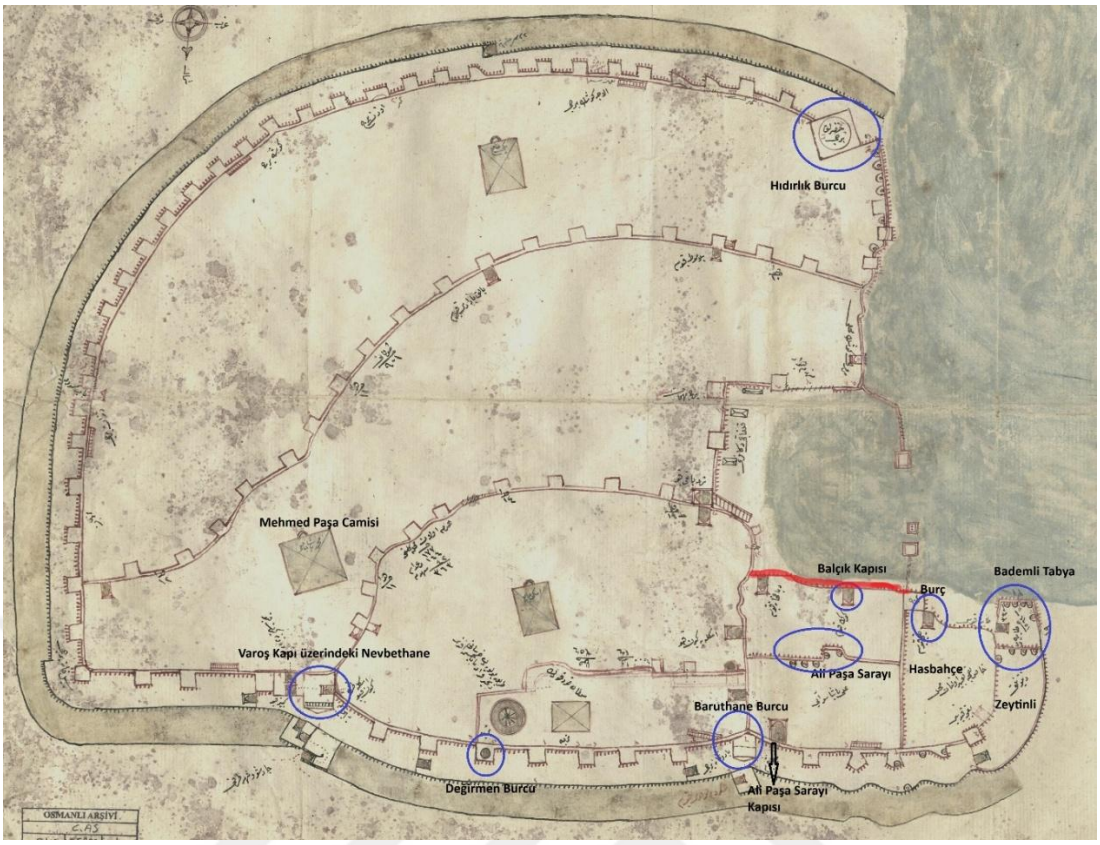

Plan 3. 14. 1815 planı üzerinden 1836 yılında yapılan onarımların bazı yerleri.

Tablo 3. 24. 1836 yılı tamirat keşif defterinin transkripsiyonu.

Antalya Kal'ası civarında münasib mahâlde inşası … olan sekiz aded tabyalar ile kal'a-i merkumenin muhtaç-ı tâmir olan bazı mahâllerin bil muayene mikdar-ı masaraf-ı keşf ve mesaha kılınmak üzere mühendishane-i berr-i hümayun-u müdir ebniye hülefasından ba irade-i seniyye memur buyurulmuş olan sadetlü Mehmed Raşid Efendi ve Süleyman Efendi marifetleri ve teke sancağı muhasılı atufetlü elhac Osman Paşa hazretleri marifeti ve marifeti şer ile tabya-i hai mezbur ile kal'a-i merkumenin muhtaç-ı tâmir olan mahâlleri led'el muayene … masrafının keşfi evvel defteridir ki bervech-i âti zikr olunur. Fi 19 zilkade 1251
Keşf-i inşa tabya-i hain etraf-ı hendek der harici kal'a-ı mezkure. Varoş etrafında hendek birûnunun derya canibinin Çatal Kule ile çakallık tesmiye olunan mevazeler … ile zemin … moloz halis harçla turab üzerine etrafı erba … çirkin oba taş tabir olunan sengi beyaz kıt'alarından … divar kârı … yüzleme ile derûn … harçla rıhtım iktizası üzere mazgal küşadlı el hasıl kargir top inşası. Temelleri Top siperleri Mazgal mahâlleri beheri

Tulen	Arzen	Kaden	Devren	Arzen	Kaden	Kıta'ât	Tulen	Arzen	Kaden	
50	4	1	50	4	3	4	6	2.5	2	Çatal kule tabyası
43	4	1	4	3	4	4	2.5	2	2	Çakalluk tabyası

Tabya-ı hai mezkurun topları tahtlarına çatal çam ağacından dokuzar aded kiriş üzeri zikr olan ağaçdan kaplı ile etraf-ı erbaasına sagir köbriden … tabanlı el has mükemmel ahşab köşesi inşası.

Siperleri

Kıt'ât	Tulen	Arzen
4	8	4
4	8	4

Zikr olunan tabyalar derûnlarına hafr-i esas ile etraf-ı erbaası kargir divarlı tolos kemerli derûni ahşab … saç kapulu derûni … birûni derz ile kargir cepheler inşası.

Tulen	Arzen	
4	4	Çatal Kule Tabyası
4	4	Çakalluk Tabyası

Tabya mezkurlarının zahirlerine orta köprüden çatma söve ve büyük köprüden diğer ile sagirinden … mil ve somun mismar kenetli alat-ı ahalileri … parmak kapular inşası.

Siperler

Kıt'ât	Tulen	Arzen
2	2.5	3.5

Zikr olunan tabyaların zahrinin etraflarına hafri esas ile sagir köbriden gizli hatıl ve püştivanlı cedid taş harcı memzuc divarların vasatları … tüfengi endas mazgallı üzeri harpuştaları derûn tarafları piyadeganlı … harçla meyilli olarak kargir muhafaza divarları inşası.

Çatal Kule Tabyası				Çakalluk Tabyası			
Tulen	Arzen	Kaden		Tulen	Arzen	Kaden	
50	1	4.5	muhafaza divarı	50	1	4.5	muhafaza divarı
50	1.5	2	piyadegan	50	1.5	2	piyadegan

Tabya-ı mezkurlerın derûnlarına … mahsus etrafı erbası kargir divarı üzeri kiremit… mükemmel sakıflı derûni etrafları ahşap kemerli ve tabanlı … içün ve bir aded ocaklı … kapulu derûnu sıra birûnu derzli … köbrili … ile el halis kargir tabanlı kargir tavanlı ebniyeler inşası.

Tulen	Arzen	
15	7	Çatal Kule Tabyaları
15	7	Çakalluk Tabyası

Zikr olunan tabyaların zahirinde … tâmir olunan … iden hendeğin etrafından elzem olan mahâllerin beş kıt'a ve kara Ali oğlu bağçesine bir kıt'a ile altı kıt'a mahâllere hafr-i esas ile temel imlası üzerlerinin etrafları evsaf-ı mezkurun üzere yüzi yonma derzli rıhtımlı ve mazgal küşadlı velhasıl kargir top siperleri inşası.

Mahâlleri			Top Siperleri			Mazgal Mahâlleri		
Tulen	Arzen	Kaden	Tulen	Arzen	Kaden	Tulen	Arzen	Kaden
16	4	1	16	4	4	4	2.5	2
16	4	1	16	4	4	4	2.5	2
32	4	1	32	4	4	4	2.5	2
16	4	1	16	4	4	4	2.5	2
16	4	1	16	4	4	4	2.5	2
20	4	1	20	4	4	4	2.5	2

Zikr olunna altı kıt'a tabyaların topları tahtında evsaf-ı mezkure üzerinde ahşab top döşemeleri inşası.

Kıt'at	Beheri	
14	Tulen	Arzen
	8	4

Bâlâda mezkur hamam kule tabyaları evsaf-ı mezkure üzere etraf-ı kargir divarlı üzeri tolos kemerli derûni ahşab kemer ve … kapusu kargir cebehane inşası.

Tulen	Arzen
4	4

Keşf-i tâmir ve tanzim iç kal'a

Kal'a-i mezkurun Çarşu Kapusu üzerinde kargir kule fevkinde kargir nevbethâne ebniyenin kiremidi nakliyesi … halis harçla derz ve dahi etrafında altı kıt'a pencerelerinin çerçevesi be neccar-kâr-i kanadları tâmiri ve noksani camları tekmil ve etrafında ahşab kanadları mahâlleri köşe tâmiri ve neccar-kâr-i kapusunun tecdîdi ile birûn etrafında kulesi veçhine iktizası üzere derz ve badana tılâsıyla nevbethâne-i mezkurun tâmiri ma'a … salıncak.

Nevbethâne ebniyesi Kulenin derzi ve badanası

Tulen	Arzen	Terbian
19	14	300

Zikr olunan nevbethâne tahtında … … bir aded ve hendekde … …. iki aded ahşap kapular harab olduğundan … … tâmir ile tecdîdi kapular inşası.

	Beheri	
Aded	Tulen	Kaden
10	1	3
	2	3

Mezkur kapular kurbunda Paşa Cami-i şerif karşusunda kapusu fevkinde kargir som kemeri fersude ve bazen şakk olmak olmağla iktizası üzere tâmir-i kemer ile münşak olan mahâllerinin … ve fersude olan mahâllerinin tâmir ve tanzimi.

Tulen	Arzen
8	8

Ali Paşa Sarayı kapusu bâlâsında fevkani kargir cebehane üzerinde ahşap sakfın tâmiri kiremidi nakliyesi ve mahyasına … mevcûd pencerelerine neccar-kâr-i kanad inşası … ahşab köşesinin tâmiri ve … ahşap kapularının … enkazıyla mahluta tecdîdi birûn-ı etrafının derzlerinin iktizası üzere tâmir ve badana tılâsıyla ma'a … salıncak.

Sakfı			Pencere Kanadları			Döşemesi			Kapuları			
Tulen	Arzen	Aded	Aded	Tulen	Kaden	Aded	Tulen	Arzen	Kıt'an	Beheri		
										Aded	Tulen	Kaden
10	8.5	18	4	18	1.5	18	8	7.5	2	3	1	2

Derzi
Terbian
300

Tâmir olunan cebehane … Değirmen Kule ittisalinde kezâlik cebehane üzerinde kiremidi nakliyesi ve … derz tecdîdi … etrafında … kezâlik iktizası üzere tâmiri ve badana tılâsıyla ma'a … salıncak.

Derzi badanası
Terbian
250

Derya canibinde Hıdırlık tabir olunan fevkani kargir cebehane üzerinde ahşab nevbethâne ebniyesinin sakfı tâmiri ve etrafında … sütun ve payanda ve kuşaklı … ile derûn birûn kapısı tâmiri ve tecdîdi ve çerçevesi ve neccar kâr-i kanadları ve kapusu tâmiri ve tanzimi ve etrafında kezâlik mahâllerinde tuğla döşemesi fersude olunmak iktizası üzere tâmir ve tecdîdi … kapusu karşusunda … olub önünde muhafaza divarı olmadığı içün … tarafını kargir divarlı derzli tolos kemerli veçhiyle sac kablu mükemmel kapu ve menzil muhafaza divarı inşası ile kapu-u mezkurun etraf-ı erbaası … cihet iktizası üzere derz ve badana tılâsı ile cebehane-i mezkrun tâmir ve tanzimi.

Nevbethâne		Menzil mahâllerinin		Muhafaza divarı			Tolos		Kapusı	
Arzen	Tulen	Arzen	kargir divar				Tulen	Arzen	Tulen	Arzen
9	40	4	Devren	Arzen	Kaden	6	3.5		1	2
			12	1	40					

Derz ve badanası
Terbian
300

Zikr olunan kal'anın gümrükhanesinde Balçık Kapu tabir olunan kapu kanadları harab olmuş olduğundan fesh olunarak mevcûd olan ahenleri tâmir ile enkazıyla mahlutan inşası.

Aded	Tulen	Kaden	Aded
3	3	4	4

Kal'a-i mezkurun … erbaasının bâlâsı burçları ve derya canibi tabyalarında top tahtında mevcûd ahşab top döşemelerinin bazen taban ve karşı tebdili ve üzerinin tahtalarının çürümüşlerinin iktizası üzere tecdîdi ile mevcûd olanlarının müceddeden inşası.

Kıt'at	Beheri				
1	Aded	Tulen	Arzen	Aded	
0	12	6	6	12	Sebil karşusında tabyasının tâmiri
2	00	8	4	00	Zeytunlu Tabyasının kezâlik tâmiri
3	00	8	4	00	Hasbağçe Tabyasının tâmiri
3	00	8	4	00	Hasbağce ittisalinde burcun tâmiri
1	12	8	4	16	Bademli Tabyanın tâmiri
1		8	4		Bademli ittisalinde üçüncü burç müceddeden
6		9	8		Dördüncü Burç müceddeden
		8	4		Ali Paşa Tabyasının tâmiri

Zikr olunan kal'anın leb-i deryada canibinde gümrük hisarı tabir olunan kal'a divarı telâtum-ı derya'dan fersude olmuş ve bazı râhi münşak olmuş olmağla taşı mevcûd halis harçla … fersude olan mahâllerinin yüzlemesi tecdîdi ve münşak olan mahâlli fesh … kezâlik halis harçla inşası hisar-ı mezkur gümrük telâtumundan muahfaza içün taşçı kâr-i temür kanad ve kurşun zıbana ile rabtlı mevcûd taraf ile som yüzleme ile derzli cedid taş ile rıhtım olarak kargir iskarb divarı inşası.

Yüzlemesi mikdarı			Tecdîdi mikdarı			Som iskarbe mikdarı	Derûn-ı rıhtım	
Tulen	Arzen	Kaden	Tulen	Arzen	Kaden	Som yüzlemesi	Devren	Arzen Kaden
32.5	1	20	5	2	8	Devren Arzen Kaden	40	2 2.5
						40 1 5		

Kal'a-i mezkurun etraf-ı erbaasına mevcûd kal'a divarları ve bâlâlarına münhedim olan mahâllerinin taş-ı mevcûd halis harçla tecdîdi bazı iktizası üzere doluvermesi ve çivilemesi derz ve badana tılâsıyla tâmir ve tanzim ma'a … salıncak.

Beden divarı				Hisarpeçeleri tecdîdi mikdarı				
Kıt'at	Beheri			Kıt'at	Tulen	Arzen	Kaden	
1	Tulen	Kaden		5	2	18	1.5	Üçüncü burcun
1	08	9	Üçüncü burcun	6	2	18	1.5	Otuz birinci burcun

1	12	5	Otuz birinci burcun	8	18	1.5 Hasbağçe zahrinde
1	10	6	Hasbağçe zahrinde			
	05	3	Ali Paşa Sarayında			

Beden divarlarının … doluvermesi çivilemesi derzi mikdarı.

Bais defter oldur ki

Antalya Kal'ası civarında münasib mahâlleri inşa ve tecdîd olan sekiz aded tabyaları ile kal'a-i merkumenin muhtaç-ı tâmir olan mahâllerine kereste iktizası … olan keresteleri .. üzere raiç defteri ber vech-i ati zikr olunur. Fi 19 rebiülevvel 1251

Taşcı yevmiyesi	Divarcı yevmiyesi	Âlâ neccar yevmiyesi	Edna neccar yevmiyesi
190 para	180 para	190 para	160 para

Rençber yevmiyesi	Tahtacı yevmiyesi
110 para	100 para

Orta köbri			Sagir köbri			Büyük köbri		
Tulen	Arzen	Müsemmen	Tulen	Arzen	Müsemmen	Tulen	Arzen	Müsemmen
5	6	5	5	4	2	8	6	3
380 para			180 para			600 para		

Mertek içün çıbuk			Döşemelik ve kapuluk tahta			Taban Tahtası		
Tulen	Arzen	Müsemmen	Tulen	Arzen	Müsemmen	Tulen	Arzen	Müsemmen
4	2	1.5	2	8	2	2	4	2
60 para			50 para			60 para		

Çıbuk içün			Top döşemeleri çıralı ham		Top döşemeleri içün tahta		
Tulen	Arzen	Müsemmen	Tulen	Arzen	Tulen	Arzen	Müsemmen
20	12	1	5	8	5	8	2

Kiremid	Kireç kantar	Kum	Ham temür	Mismar-ı tahta ve zağra
5000 para	120 para	20 para	72 para	280 para

Mismar-ı oluk ve şişe	Mismar-ı Kebir	Büyük kapuluk taban tahtası
280 para	120 para	Tulen Arzen Müsemmen
		2 1 1
Bağdadilik tel tahta	Hatıl içün ağaç	Çirkin obadan vürud iden beyaz taş
Tulen Arzen	Tulen Arzen Müsemmen	Tulen Arzen Müsemmen
2 4	5 4 4	1 0.5 8
10 para	200 para	20 para
Molos taşı		
10 para		

3.2.8. 1842 Yılı Tamirat Keşif Defterine Göre İnşa ve Onarım Faaliyetleri

18 Mart 1842 (5 Safer 1258) tarihli bu defter, Antalya Kalesi'nde Ali Paşa Sarayı mahallinde denize bakan ve yıkılan beden duvarı ve gümrük bitişiğindeki harap olan Kemer Tabya duvarının keşif kaydıdır[360]. Adı geçen yerlerin keşif ve ölçüm işleri (*keşf u mesâha)* için Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'dan Nuri Efendi görevlendirilmiştir. Nuri Efendi, Teke Sancağı kaymakamı Mehmed Efendi ile birlikte yıkılmış olan yerlerin keşfini yapmıştır. Yapılacak onarımlar iki kalem altında yazılmış, her kalem altında onarılacak yerler, malzemeler, teknik, ölçüler ve masraf tutarları kayıt altına alınmıştır.

İlk önce Ali Paşa Sarayı Mevkii'ndeki denize bakan beden duvarı keşfedilmiştir. Beden duvarının iki sıra hatıl ve püştivan ile kum kireç harcıyla birlite mevcut olan kısım üzerine yeniden inşa edilmesi gerektiği kaleme alınmıştır. Yapılacak işin masrafı 1443 paradır.

Kalede harap olan yerlerden biri de gümrük bitişiğindeki Kemer Tabya duvarıdır. Duvar zemine kadar yıkılmış ve bazı kısımları da yarılmıştır. Duvarın iki sıra hatıl ve püştivan ile kum kireç harcıyla tamir edilmesi ve mevcut temeli üzerine yeniden kârgir olarak inşa edilmesi istenmiştir. Bu işin maliyeti 9112 para tutmuştur. Onarımlara ek olarak malzeme ve işçi masraflarıyla beraber toplamda 10.556 kuruş maliyet ortaya çıkmıştır.

[360] Defter için bkz. BOA. ML. MSF. d. 04193.

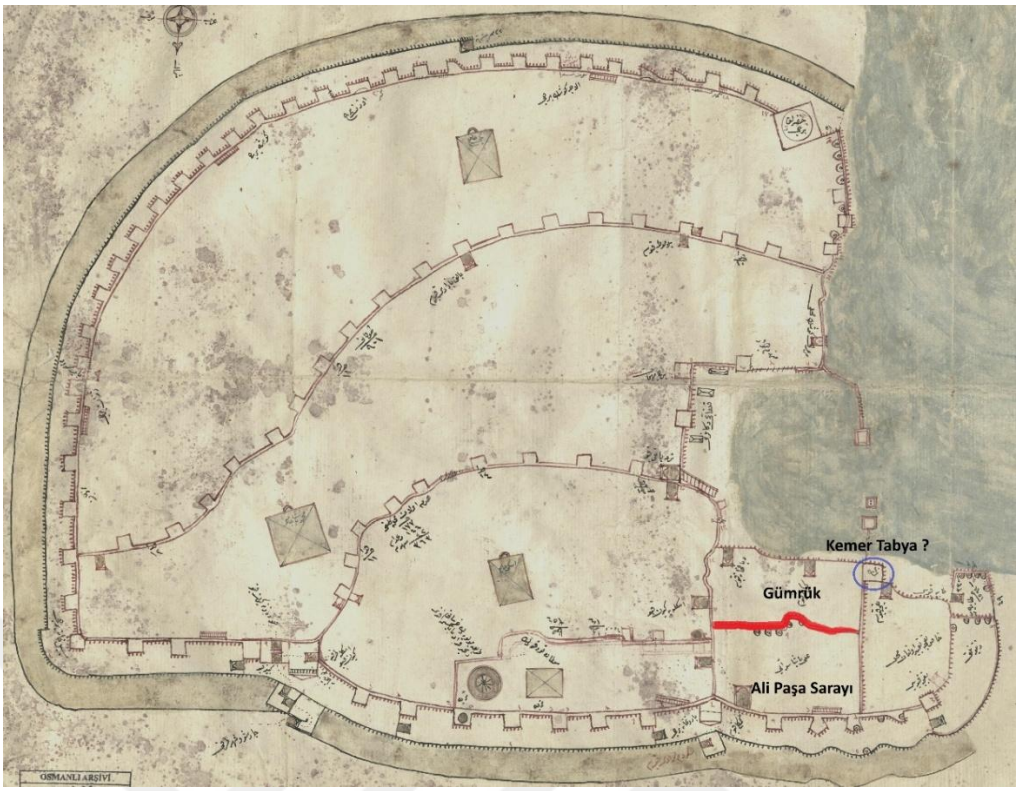

Plan 3. 15. 1815 planı üzerinde 1842 yılında onarım gören kısımlar.

Fotoğraf 3. 29. Bahçe Kapısı yanındaki Kemer Tabya.

Kaynak: BOA. ŞD. 2782/1.

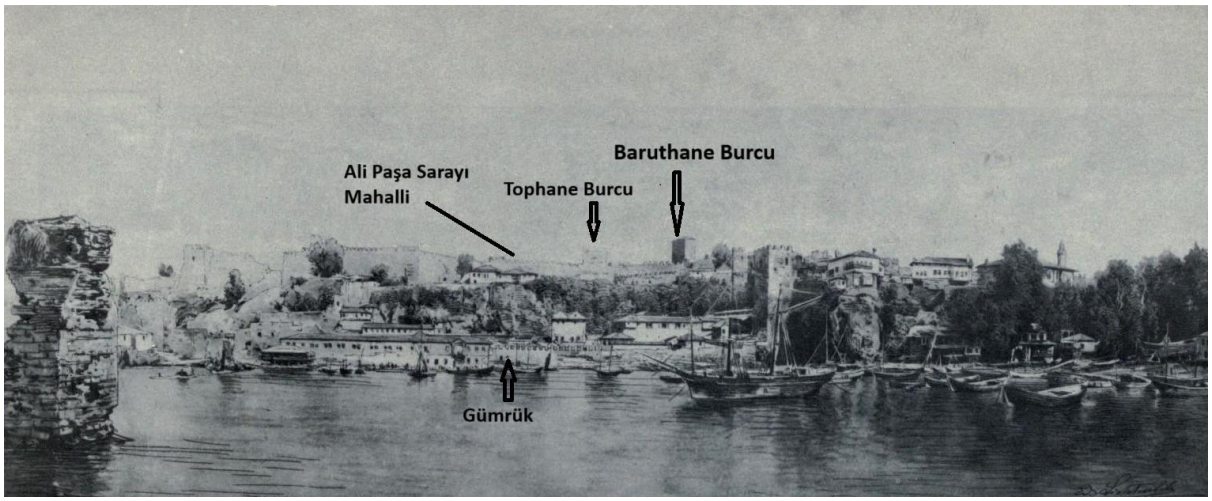

Fotoğraf 3. 30. Ali Paşa Sarayı ve Gümrük mahâllinin görünüşü. (1890)

Kaynak: Lanckoronski, 1890: Ek 2.

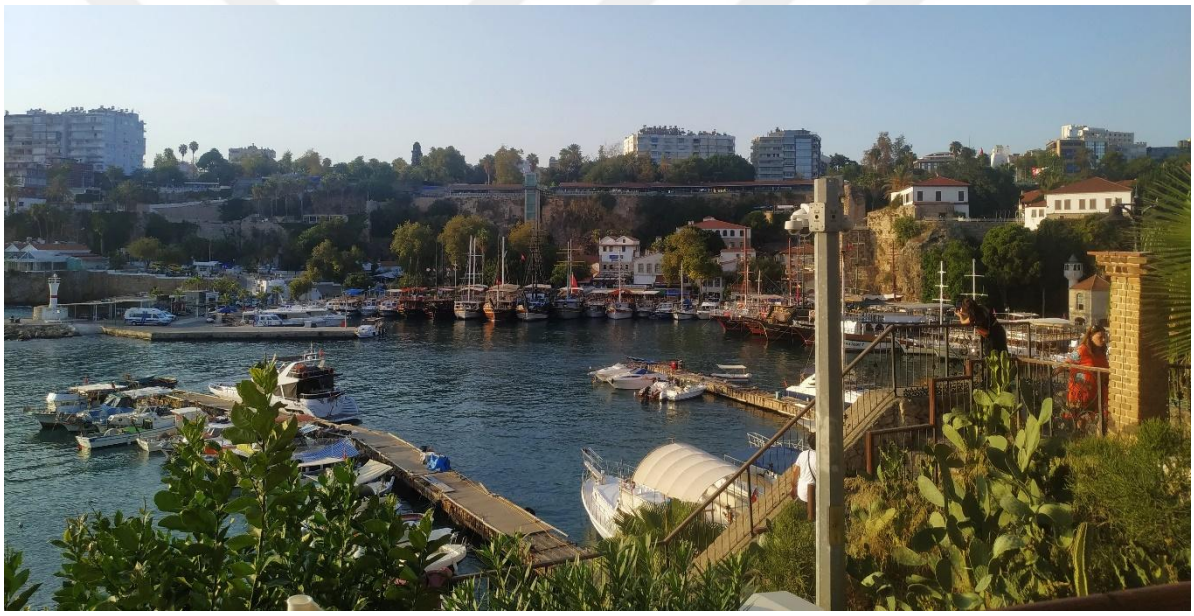

Fotoğraf 3. 31. Günümüzde Gümrük ve Ali Paşa Sarayı mahâllinin görünüşü.

Tablo 3. 25. 1842 yılı tamirat keşif defterinin transkripsiyonu.

Bais-i defter oldur ki Antalya kal'asında vaki Ali Paşa Sarayı nam mahâlde deryaya nazır beden divarı münhedim ve gümrük ittisalinde kemer tabya divarı münhedim ve bazı münşak olmağla … olunarak zikr olunan mahâllerin muayene mikdar masrafı keşf ve meseha … üzere mühendishane-i berr-i hümayun … memuru buyrulan Nuri Efendi marifetiyle ve Teke sancağı kaimakamı … Mehmed Bey Efendi marifetiyle marifet- şer ile münhedim mahellerin led'el muayene masrafının keşfi olub defter-i … bervech-i âti zikr ve beyan olunur. Fi 5 safer 1258

Kal'a-i mezkurun Ali Paşa Sarayı nam mahâlde deryaya nazır beden divarı münhedim olup … mevcûd iki zir'a bir iki sıra hatıl ve püştivan ile kum kireç harcıyla memzûç mevcûdi üzere müceddeden kagir beden divarı inşası.

Tulen	Arzen	Kaden	hesap: 1443.5 para (36 kuruş)
14	1	5.5	

Zikr olunan kalenin gümrük ittisalinde Kemer Tabya divarı zemine kadar münhedim ve bazı mahâlleri münşak olmağla … olunarak taşı mevcûd kezalik iki zir'ada bir iki sıra hatıl ve püştivan ile kum kireç harcıyla tâmir … mevcûd temeli üzerine müceddeden kargir kemer tabya duvarı inşası.

Tulen	Arzen	Kaden	hesap: 9112.5 para (227 kuruş)
20	2	13.5	

Toplam: 10556 para (264 kuruş)

Bais-i terkim defter odur ki
Medine-i Antalya kal'asında münhedim mahâllerin ecnası kereste … saire iktiza itmeğin … üzere raiç defter-i … bervech-i âti zikr olunur
Taşçı yevmiyesi
1 nefer: 240 para (6 kuruş)
Divarcı yevmiyesi
1 nefer 240 para (6 kuruş)
Rençber yevmiyesi
1 nefer 140 para (3.5 kuruş)
Hatıllık kebir köbri: 600 para (15 kuruş)
Püştivanlık hazır köbri: 140 para (3.5 kuruş)
Kebir mismar: 180 para (4.5 kuruş)
Kireç- 1 kantar: 132 para (3.3 kuruş)
Kum: 50 para (1.3 kuruş)
Kürek 1 adet: 60 para (1.8 kuruş)

3.3. Tamirat Keşif Defteri Dışındaki Onarıma Muhtaç Yerlerin Kayıtları

1851 yılında Antalya Kalesi'nin Kırk Merdiven Kapısı (*nerdibanlı kapısı*) sağ tarafında limana nazır olan duvarın depremden (*hareket-i arz*) dolayı harap olduğu ve gümrük bitişiğindeki duvarın da "*mâil-i inhidam*" yani yıkılmaya yüz tutmasından ötürü bu duvarların tamir olunması gerektiği belirtilmiştir. Keşfi yapılan tamiratın 12.000 kuruş masrafla tamir olunabileceği belirtilmiş, eğer keşif ile ortaya çıkan masraf tutarı aşılırsa ödemesinin kaymakam ve meclis azası taraflarından tahsil olunması istenmiştir[361].

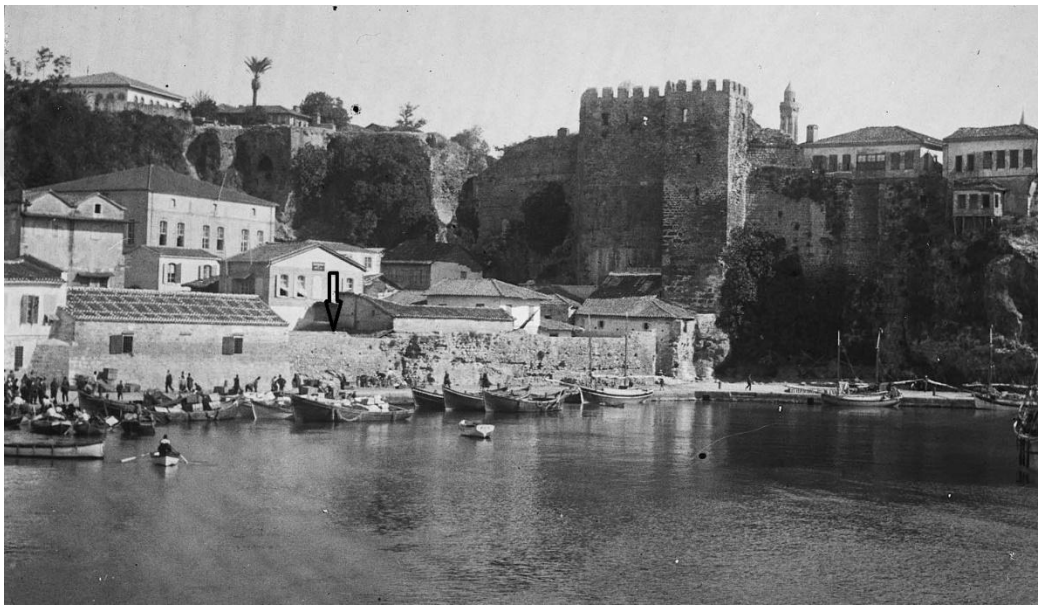

Fotoğraf 3. 32. Gümrük bitişiğindeki duvar. (1908-1934)
Kaynak:https://pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K001092?mainSearch=%22antalya%22&last_view=%22list%22&idQuery=%2275671c-d4a-50a1-dec5 cc405545f4a0%22

[361] BOA. İ. MVL. 220/7397.

Fotoğraf 3. 33. Limanın kuzeyindeki sur.
Kaynak: BOA. ŞD. 2782/1.

Fotoğraf 3. 34. Kırk Merdivenin sağ tarafında kalan limana bakan duvar.

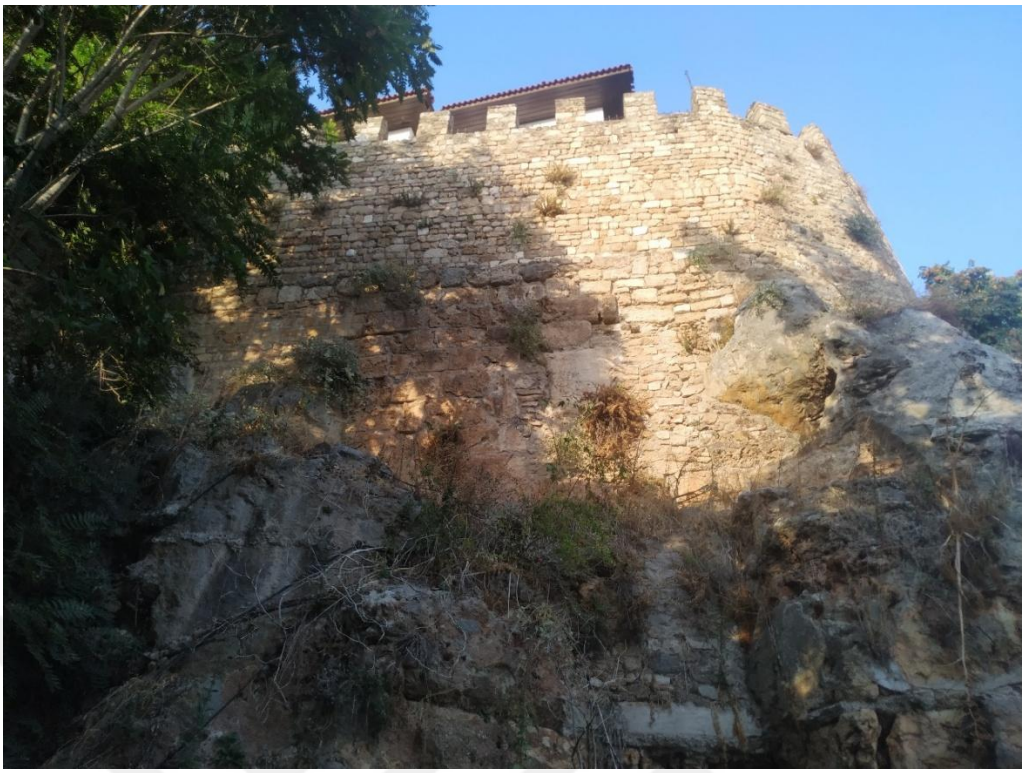

Fotoğraf 3. 35. Kırk Merdivenin sağ tarafında kalan limana bakan duvar.

26 Şubat 1860 tarihli bir belge[362], Payamlı Tabyası Burcu'nun onarımı ile ilgilidir. Belgede Payamlı Burcun birdenbire yarılmış (*münşak*) olduğu, bu nedenle onarılması gerektiği belirtilmiştir. Bu durum üzerine mimar tarafından yapılan keşif ve muayene sonucunda 25.000 kuruş masrafla tamir olunacağı ifade edilmiştir. 1838 tarihli planda Payamlı Tabya'nın kalenin batı ucunda olduğu gösterilmiştir.

3 Haziran 1907 tarihli bir kayıt[363], Mehmet Paşa Camisi civarındaki kapı ile duvarlarının harap olmasından ötürü yeniden inşası gerektiği ve masrafının da 10.000 kuruş olduğunu bildirir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. Selçuklu Devri İnşa ve Onarım Faaliyetleri

4.1.1. İnşa ve Onarım Faaliyetlerinin Niteliği

Dönem kaynaklarından öğrenildiği kadarıyla Selçuklular Antalya Kalesi'nin tahkimat ögelerinde 1207, 1216, 1220, 1225-1226, 1238, 1244-1245 yıllarında imar etkinliklerinde

[362] BOA. İ. MVL. 428/18825.
[363] BOA. DH. MKT. 1170/93.

bulunmuşlardır. 1207 yılındaki müdahalelerin nerede olduğu kesin bilinmemekle beraber, İbn Bîbî ve İbn el-Esîr'in anlatımlarından kara surlarında ve iç surda onarımlar gerçekleştirildiği önerilebilir. Kalede kapsamlı onarımlardan biri 1216 yılında iç surun kent içindeki kısmında olmuştur. 1220 yılında ise yalnızca Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki burcun büyük bir bölümü yeniden inşa edilmiştir. Daha geniş bir imar faaliyeti 1225-1226 yıllarında kaleyi ortadan kesen sur hattında yapılmıştır. Bu duvar ve 13 adet burcu büyük ölçüde yeniden inşa edilmişti. 1238 yılında ise kalenin kuzey sur hattında bulunan bir burç tamir edilmiştir. Yine kuzey sur hattında iki adet burç 1244-45 yıllarında yeniden inşa edilmiştir.

Antalya Kalesi'ndeki imar etkinlikleri faklı sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır. 1207 ve 1216 yılındaki onarımların ana sebebi fetih esnasında kalenin mancınıklarla dövülerek harap olmasıdır. 1220 yılındaki Hadrianus Kapısı'nın kuzeyindeki burcun ne sebeple harap olduğu bilinmemektedir. Bununla birlikte belki de önceki kuşatmalar esnasında harap olmuş ve yeniden inşası 1220 yılında yapılmış olabilir. 1225-1226 yıllarında ise orta sur hattının yeniden inşa edilmesinin sebebinin altında mahalle ayrımı olduğu belirtilmektedir. Bu duvarın Müslüman ve Gayrimüslim mahallelerini birbirinden ayırmak amacıyla inşa edildiği üzerinde durulur. Şunu belirtmek gerekir ki orta sur ile iç sur arasındaki bölgede herhangi bir Selçuklu eseri yoktur. Ancak bu kesim yönetici dışındaki Müslüman halkın yaşadığı sivil yapıların olduğu alan olabilir. 1238 yılı ile 1244-1245 yıllarında tamir ve yeniden inşa edilen kuzey sur hattında bulunan burçların onarımlarının altında yatan sebepler olarak sultanın Kösedağ Savaşı'ndaki mağlubiyet sonrası Moğol saldırısından korunmak ve Baba-i isyanlarının etkisiyle sultanın kendini güvende hissetmek olduğu ifade edilmiştir[364]. Kitabelerin bulunduğu üç burcun dışında, kalenin bu sur hattında başka bir yerinde II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde herhangi bir onarım yapıldığına dair bir yazıt veya kanıt yoktur. Kulelerden 1238 tarihli olanı 1240 tarihinde gerçekleşen Babai İsyanı'ndan önce onarım görmüştür. Bir isyanın tedirginliğiyle veya korunma iç güdüsüyle yalnızca bir kulenin onarılması pek doğru görünmüyor. Benzer bir anlayışla 1244-45 tarihli diğer burçların da onarılmasının altında başlıca olarak Babai İsyanı ve Moğol İstilası'nın önerilmesi pek uygun görünmemektedir. Bu onarımların veya yeniden yapımların sebebi doğal olarak tahkimat ögelerinde oluşan hasarlar veya yıkımlardır. 1207 ve 1216 yıllarındaki yıkımların sebebi kuşatma olmakla beraber, 1220, 1225-1226, 1238 ve 1244-1245 yıllarındaki yıkımların nedenleri bilinmemektedir. Bu yıllardaki onarımların sebebi olan yıkımların önceki kuşatmaların bir sonucu olduğu da önerilebilir.

[364] Yılmaz, 2002: 121; Demir, 2018: 43-53.

Selçuklular fethettikleri şehirlerde hızlı bir şekilde imar faaliyetlerine başlamaktaydılar. İmar faaliyetlerinin başında kenti savunan kalenin tahkimat ögelerinin iyileştirilmesi gelmektedir. Kalelerdeki bu inşa etkinlikleri çoğunlukla yeniden inşa etmek ve onarmak şeklinde olmaktadır[365]. Antalya Kalesi'ndeki imar etkinliklerinin büyük bir bölümü I. İzzeddin Keykavus ile kardeşi I. Alâeddin Keykubad'ın dönemlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu iki sultanın dönemi Anadolu Selçuklu tarihi içinde devletin en güçlü olduğu zamanlar arasında yer almaktaydı. Bu dönemde Anadolu'nun güney ve kuzey kıyılarındaki önemli liman şehirleri olan Sinop, Antalya ve Alanya[366] fethedilmişti.

Sinop 1214 yılının kasım ayında, yaklaşık bir yıl sonra da Antalya 22 Ocak 1216'da I. İzzeddin Keykavus tarafından fethedilmiştir[367]. Bu iki şehir fethedilme şekliyle birbirinden ayrılır. Sinop büyük ihtimalle savaşılmadan fethedilirken[368], Antalya savaşılarak fethedilmiş, surlar mancınıklarla dövülmüş ve bunun neticesinde kalede büyük bir yıkım olmuştur. Antalya iç suru büyük ölçüde yeniden inşa edilmiş, Sinop iç kalesi ise daha çok onarım görmüş veya kısmen yeniden inşa edilmiştir[369]. S. Redford, Sinop iç kale kitabelerinde "emera", inşa etmek kelimesinin kullanılmasını, abartma olarak yorumlayarak, mimari başarıların abartılmasının genel bir tavır olduğunu belirtmiş ve iç kale inşasının kitabelerde geçtiği gibi birkaç ayda gerçekleştirilemeyeceğini ifade etmiştir. Sinop'ta iç kaledeki altı burçta kitabeler yer alırken, Antalya'da iç surda üç burca kitabeler yerleştirilmiştir. Buna ilaveten Antalya'da burçlarla birlikte sur duvarına da kitabeler koyulmuştur. Kısacası 1216 yılı imar faaliyetlerinde Antalya'da Sinop'a göre sayısal olarak daha az burçta müdahale olmuştur. Antalya Kalesi'nde 1216 yılındaki onarımlar iki ayda tamamlanırken[370], Sinop iç kalesindeki onarımlar altı ay sürmüştür[371].

4.1.2. Onarım Faaliyetlerinin Örgütlenmesi

Selçuklu inşa ve onarım etkinliklerinin örgütlenmesi hakkında açık bilgiler sunmak zordur. Kale onarımları özelinde ise kitabeler, işin başında genellikle Sultan'ın görevlendirdiği emirlerin olduğunu göstermektedir. Surların bazı bölümleriyle kimi burçlar farklı emirler tarafından inşa ettirilmiştir. Büyük ihtimalle işin başında da beklemekte ve müdahalelerde

[365] Redford, 2025: 350.
[366] Alanya Kalesi için bkz. Eravşar, 2022: 29-73.
[367] İbn Bibi, Antalya fethini Sinop'un fethinden öncesine koyarak yanlış bir tarihlendirme yapmıştır. S. Redford, bunda kasıtlı bir durum olabileceğini düşünerek, Antalya'nın Selçuklu egemenliğine karşı başarılı bir ayaklanmaya sahne olan tek kent olmasından dolayı, İbn Bibi'nin Antalya'nın Selçuklular'dan bağımsız olarak geçirdiği dönemi kısaltmak istemiş olabileceğini önerir. Bkz. Redford, 2014: 67.
[368] Redford, 2014: 68.
[369] Redford, 2014: 66.
[370] Redford, 2008: 18.
[371] Redford, 2014: 69.

bulunmaktaydılar. Bununla birlikte Antalya Kalesi'ndeki Selçuklu devri imar faaliyetlerinin baş rolünde sultanların da yer aldığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Nitekim kitabeler ve İbn Bîbî'nin eseri bu düşünceyi doğrulamaktadır. Antalya Kalesi'ndeki ilk Selçuk inşasının gerçekleştiği 1207 yılındaki inşa etkinliği hakkında İbn Bîbî I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kalenin tamir edildiği esnada kalede bulunduğunu belirtmektedir[372]. İbn Bîbî, benzer olarak I. İzzeddin Keykavus'dan da "Kale duvarlarını tamir ettirip oraları yükseltti ve sağlamlaştırdı.[373]" diyerek bahsetmektedir. Bu ifadelerden her iki sultanın da imar etkinlikleri sırasında kalede bulundukları anlaşılmaktadır. I. İzzeddin Keykavus'un Antalya'da yalnızca bir emirinin ismini geçirmesi bir burçta geçirmesinden de geri kalan imar faaliyetlerini üstlendiğini akla getirmektedir. Sultan Sinop'ta ise iç kalenin yeniden yapımını sekiz emir arasında paylaştırmıştır.

İbn Bîbî benzer bir anlatıyı Konya Kalesi[374] için de yapmıştır. Alâeddin Keykubad'ın da Konya Kalesi'nin inşası sırasında işi takip ettiğini ve müdahalelerde bulunduğunu anlatır:

"Onun üzerine Sultan emir verdi. İşbilir mimarlar ve usta ressamlar getirdiler. Hiç vakit kaybetmeden atına binip emirler, serverler ve mimarlarla birlikte şehrin etrafını dolaştı. Emri üzerine burçların, sur bedenlerinin ve kapıların yerlerini resmettiler. Hazter-i Sultan'a arz ettikleri zaman Sultan onu büyük bir dikkat ve derin bir düşünceyle inceledi. Bazı yerlerini düzeltip değiştirdi.

Kapıların, burçların ve bedenlerin yerleri belli olunca sultan özel naiblerini (nüvvab-ı hâs) çağırarak dört kale kapısının (dervâze), birkaç burç ile bedenin yapım masrafının hassa'dan karşılanmasını, geri kalanların masrafının ise, durumlarına göre ülkenin büyük emirleri arasında paylaştırmalarını, o konuda acele ederek fırsatı büyük bir ganimet saymalarını buyurdu. O arada bir ferman daha çıkararak, Sivas tarafından melik ve emirlerinin görüşleri alınarak ora için de dağ gibi bir sur (bâru) yapmalarını, Konya'nınkinde olduğu gibi oranın masrafının da oranın emirleri aralarında paylaşılmasını, bu konuda büyük bir çaba harcanmasını buyurdu. O fermanı Sivas'a Emir-i Meclis ile gönderdi.

Aradan çok geçmeden Sultan'ın devletinin büyükleri ve ayanı Konya ve Sivas'ta surların temelini atıp inşasına başladılar. Gece ve gündüz bütün imkânlarını ve güçlerini kullanarak o yapıyı tamamlamaya koyuldular. Yüce Tanrı'dan aldıkları destekle, büyük bir kararlılık ve metanetle en yüksek çabayı gösterdiler. Sağlam kaideler üzerine bedenleri ve burçları yükselttiler. Ham gümüşe benzeyen kayalarının üzerine çeşitli kabartma resim ve heykeller (temasil) yaptılar. Yumuşak taşlar ve mermerler üzerine altın yaldızla Kur'an ayetlerinden, Peygamber hadislerinin en çok tanınanlarından, Şeynamenin beyitlerinden ve vecizelerden parçalar yazarak, onların üzerinde hiç boş yer bırakmadılar.

Kısa bir süre sonra Tanrı'nın yardımı ve Sultan'ın devletinin uğuruyla oranın inşasını tamamladılar. O haberi Sultan'a bildirdikleri zaman Sultan atına binerek hendeğin etrafını dolandı. Her yerini dikkatli bir şekilde

[372] İbn Bibi, 2020: 128.
[373] İbn Bibi, 2020: 174.
[374] Konya Kalesi hakkında bkz. Önder, 1950: 6-8; Önge, 2010: 289-301; Önge, 2023: 113-139.

inceledi. Yapılanlar çok hoşuna gitti. Onun üzerine uzun yıllar ve sayısız günler onların teşekküre değer çalışmalarından dolayı adları, sanları kalsın diye emeği geçenlerin her birinin kendi adını bir taş üzerine altın harflerle yazmasını buyurdu.”

İbn-i Bibi’nin anlatımından Sultan, emirler, mimar ve ressamların birlikte çalışarak Konya surlarını tasarladığı anlaşılmaktadır. Bizzat sultanın imar faaliyetlerine dahil olduğu ve tasarımda da söz sahibi olup kendi isteği doğrultusunda değişiklikler yapıldığı öğrenilmektedir. Fethettikleri kalelerde hızlı bir imar faaliyetine giren Selçuklular, inşaat örgütlenmesini de hızlıca yapmış olmalıydılar. Bu durumda fetih esnasında hazır bulunan bir mimarın olması gerekmektedir.

Fotoğraf 4. 1. Konya Kalesi’nin sur ve burçlarının görünümü.
Kaynak: Küçük Asya fotoğrafları, Nadir ve El Yazmaları Koleksiyonları Bölümü, Cornell Üniversitesi Kütüphanesi. https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:12579201.

4.1.3. Mimarlar ve İşçiler

Selçuklu döneminde Antalya Kalesi’ndeki inşaat faaliyetlerini yürüten mimarların birkaçının ismi bilinmektedir. 1207, 1216, 1220, 1238, 1244-1245 yılındaki onarım kitabelerinde mimar ismi geçmemektedir. Yalnızca Alâeddin Keykubad’ın 1225-1226 yıllarındaki onarım ve inşa etkinliklerinde bulunan mimar isimleri kitabelerde yazılmıştır. Buna ek olarak tarihi bilinmeyen ve günümüzde Antalya Etnografya Müzesi’nde bulunan bir

kitabede[375] doğrudan mimar olarak ismi zikredilen tek isim Cemâleddin Cestan bin Yakub el-Kayseri'dir. Kitabenin tercümesi şöyledir; "Bu kutsal sarayın ve güvenli büyük şehrin burçlarının mimarı Yakub'un oğlu Allah'ın rahmetine muhtaç Cestan el-Kayserayi'dir.[376]" İsminde geçen Kayseri'den buralı olduğu anlaşılan mimarın adı başka bir yerde geçmemektedir[377]. Kitabenin üzerinde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Zeki Sönmez, kitabeyi Alâeddin Keykubad devrine (1220-1237) tarihlendirmiştir[378]. Hangi yıllarda kalede çalıştığı bilinmese de sur ve burçların bir kısmının bu mimar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında mimarın yalnızca sur ve burçların değil saray veya köşk gibi bir yapının da mimarı olduğu kitabede geçer. Leyla Yılmaz, kitabedeki "kasr" kelimesinden kalenin burçlarının üzerinde bir kasır veya bir sivil yapının inşa edilmiş olabileceğini ifade eder[379]. Redford, kasır sözcüğünün tahkimat anlamında olduğunu, saray veya köşk anlamları olsa da mübarek olarak adlandırılmasından ve kulelerin inşası ve şehrin korunmasıyla ilişkilendirilmesinden, bu mimarın 1225-1226 yılındaki orta surda çalışan bir mimar olabileceğini düşünmektedir[380]. Kayserili olup kale yapımında çalışan tek mimar Cemâleddin Cestan olmayıp, Sinop surlarının inşasında da Kayserili bir mimarın görev aldığı bilinmektedir[381]. Sinop iç kalesinde çalışan mimarlar şunlardır; Müslüman mimar Mubârizeddin (Kayserili), Hristiyan mimar Sebastos, Suriyeli mimar Ebû Ali el-Halebi bin el-Kattani, mimar Nücâm el-Din Ankaravi'dir[382].

[375] Kitabe için bkz. Sönmez, 1995:252; Yılmaz, 2001: 461-463; Beyazal, 2019: 54-55.
[376] Beyazal, 2019: 55.
[377] Sönmez, 1995: 252.
[378] Sönmez, 1995: 252.
[379] Yılmaz, 2001: 463.
[380] Redford, 2011: 270.
[381] Redford, 2014: 69.
[382] Redford, 2014: 69-70; Redford, 2025: 357.

Fotoğraf 4. 2. Mimar Cemâleddin Cestan bin Yakub el-Kayseri'nin isminin geçtiği kitabesi.

Antalya Kalesi'nde çalışan diğer mimarların isimlerine Alâeddin Keykubad'ın 1225-1226 tarihli orta surdaki kitabelerinde rastlanmaktadır. Bunlardan Yavi oğlu Külük ismi iki kitabede geçmektedir. Surdaki yedinci burç ile sekizinci burç arasındaki surun en üstünde bulunan kitabede Alâeddin Keykubad'ın yapıyı Yavi oğlu Külük'e resmettirdiği yazmaktadır. Kitabede geçen "reseme" ifadesi resmetmek, çizmek anlamına gelmektedir. Bu ifadeden iki çıkarım yapılabilir: Yavi oğlu Külük'ün yapı sanatçısı olduğu ve surlar inşa edilmeden önce planlarının çizildiği. Bu sanatçının isminin geçtiği diğer kitabe ilk kitabenin yer aldığı surun hemen bitişiğindeki burçta bulunmaktadır. Her iki kitabenin metninin içeriği aynı olup, tasarımları farklıdır. Bu kişinin isminin yan yana iki kitabede ve bu kitabelerin hem surda hem de burçta bulunması inşa faaliyetlerinde önemli bir rolü olduğuna işaret etmektedir. Yapı sanatçısı olabilecek diğer bir isim Tuğrul'dur. 17. ve 18. burçta olmak üzere iki kitabede adı geçen bu kişi, kitabenin birinde burcu resmeden olarak sunulur. Diğer kitabede ise "reseme" ifadesi geçmezken burcun onun tarafından tamamlandığı yazılıdır. Yapı sanatçısı olduğu düşünülen Yavi oğlu Külük ve Tuğrul'un isimlerine başka bir yerde rastlanılmamıştır.

Tablo 4. 1. Yavi oğlu Külük'ün adının geçtiği kitabeler.

Yukarıda ismi verilen Sinop'taki Suriyeli mimar dışında Alanya'da da Suriye kökenli bir mimarın çalıştığı bilinmektedir. Ebû Ali isimli bu mimar Alanya'da Kızıl Kule ile Tophane Kulesi'ni inşa etmiştir[383]. Anadolu Selçuklu mimarisinde Suriyeli sanatçıların çalıştığı bilinmektedir. Konya'da Şam'lı mimar Muhammed Havlan el Dımışki'nin[384] I. Alâeddin Keykubad'ın baş mimarı konumunda olduğu söylenebilir. I. İzzeddin Keykavus Sinop'ta ve I. Alâeddin Keykubad ise Alanya'da Suriyeli mimar kullanırlarken Antalya'da bu iki Sultan döneminde böyle bir mimarın çalışmış olabileceği ile ilgili bir bilgi yoktur. Ancak II. Gıyaseddin Keyhüsrev Devrinde (1237-1248) onarım gören 1244-1245 tarihli iki burç kitabesi Suriye mimarisinin etkilerini taşımaktadır. Biri diş sırasına[385] benzer bir diziye sahip olmasıyla diğeri de zikzaklardan[386] oluşan kemeri ile Suriye mimarisinden izler göstermektedir. Zikzaklardan oluşan kemerli kitabeye Konya Alâeddin Camisi'nde de rastlanmaktadır. Buradan yola çıkılarak Antalya Kalesi'ndeki II. Giyaseddin Keyhüsrev dönemi imar faaliyetlerinde Suriyeli bir mimarın çalışmış olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Antalya Kalesi'nde Selçuklu devri imar faaliyetlerinde yerel işçiler kullanılmış olmalıdır. Şöyle ki 1216 yılındaki iki aylık inşa faaliyetinin bu kadar kısa sürede bitmesi el altında bulunan vasıfsız yerel işçiler ile mümkündür[387].

[383] Redford, 2011: 271.
[384] Sönmez, 1995: 220-222.
[385] Bilici, 1989: 47-49.
[386] Zikzaklı kemerler için bkz. Tanman, 2012: 283-300; Kolay ve Erdoğan, 2019: 241-256.
[387] Redford: 2025: 350-351.

Fotoğraf 4. 3. Ankara Kalesi dış suru.
Kaynak: Küçük Asya fotoğrafları, Nadir ve El Yazmaları Koleksiyonları Bölümü, Cornell Üniversitesi Kütüphanesi. https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:12579247.

4.1.4. Malzemeler ve Teknik

Anadolu Selçuklu mimarisinde yapı türü ayrımı yapılmadan kullanılan ana malzemenin taş olduğu söylenebilir[388]. Taş çoğunlukla da kesme bloklar şeklinde olup duvarın hem iç hem de dış cephesinde kaplama olarak kullanılmıştır. Bu kaplama kesme taşların içi moloz taşlar ve harçla doldurulmuştur[389]. Tuğla ise türbe, mescit gibi küçük boyutlu yapılarda tek başına tercih edilirken, cami, medrese, kervansaray ve hamam gibi büyük boyutlu yapılarda örtü sistemlerinde kullanılmıştır[390]. Taş kaplama veya sandıklama olarak isimlendirilen bu tekniğin kullanımı kalelerde standart değildir. Kalelerin durumunun daha farklı olmasından dolayı farklı bir işçilik kullanıldığı görülmektedir. Kalelerin savunma amaçlı olmalarından sağlam olmaları adına taş malzeme tercih edilmiş, tuğla ise nadir olarak taş aralarına yerleştirilerek kullanılmıştır. Sandıklama tekniği kalelerde standart bir yöntem olmamıştır. Bu örgü tekniğine ek olarak gelişigüzel taşların üst üste ve yan yana istiflenmesiyle örülen duvarlar da sıkça görülmektedir. Kullanılan malzeme genellikle yörede çıkartılan taşlar olmaktadır[391].

[388] Anadolu Selçuklu mimarisinde taş malzemenin kullanımı hakkında bkz. Bakırer, 1995:166-171; Yavuz, 2002: 274-276.
[389] Yavuz, 2002: 274.
[390] Anadolu Selçuklu mimarisinde tuğla kullanımı için bkz. Bakırer, 1981.
[391] Karpuz, 1993: 163-164.

Antalya Kalesi'nde Selçuklu dönemi müdahalelerinin olduğu sur ve burçlar düzenli malzeme ve işçilik göstermemektedir. 1216, 1220, 1225-26, 1238 ve 1244-1245 yıllarındaki müdahalelerde kendi aralarında farklı teknik ve malzemeye sahiptir. Kullanılan taş boyutları ve istifler standart olmayıp farklılık göstermektedir. Kalede Selçuklu devrinde yeniden inşa edilen sur ve burçlarda farklı büyüklükte taşlar kullanılmıştır. Genellikle burçlarda daha iri ve düzgün yontulmuş taşlar tercih edilirken surlarda daha küçük kaba yonu taş ve moloz taşlar istiflenmiştir. İç sur burçları kısmen düzgün kesilmiş iri taşlar ile örülmüşken sur duvarlarında daha küçük taşlar ve molozlarla kalın bir duvar kütlesi meydana getirilmiştir. Sık olmasa da taş aralarına yereştirilen tuğla parçaları da vardır. İç surda fetihnamenin bulunduğu iki burç malzeme ve teknik olarak benzer olması yanında Hüsameddin Yusuf'un inşa ettirdiği burç taş boyutlarının daha küçük olması ve taş istifin daha düzensiz görünmesiyle iki burçtan farklıdır. Bu kule daha çok iç surun duvar yapısına benzemektedir. İç surun duvar yapısı kalenin Bizans devri duvar işçiliğinin olduğu kısımlarla benzerlik göstermektedir. Kalenin bu bölümlerinde Antik Çağ duvar işçiliğindeki iri blok taş kullanımından farklı olarak küçük taşlar arasına yatay veya dikey tuğla istifleri kullanılmıştır.

Tablo 4. 2. İç sur duvarının yapısı.

Fotoğraf 4. 4. İç sur kesitinden duvar inşa tekniğinin görünüşü.

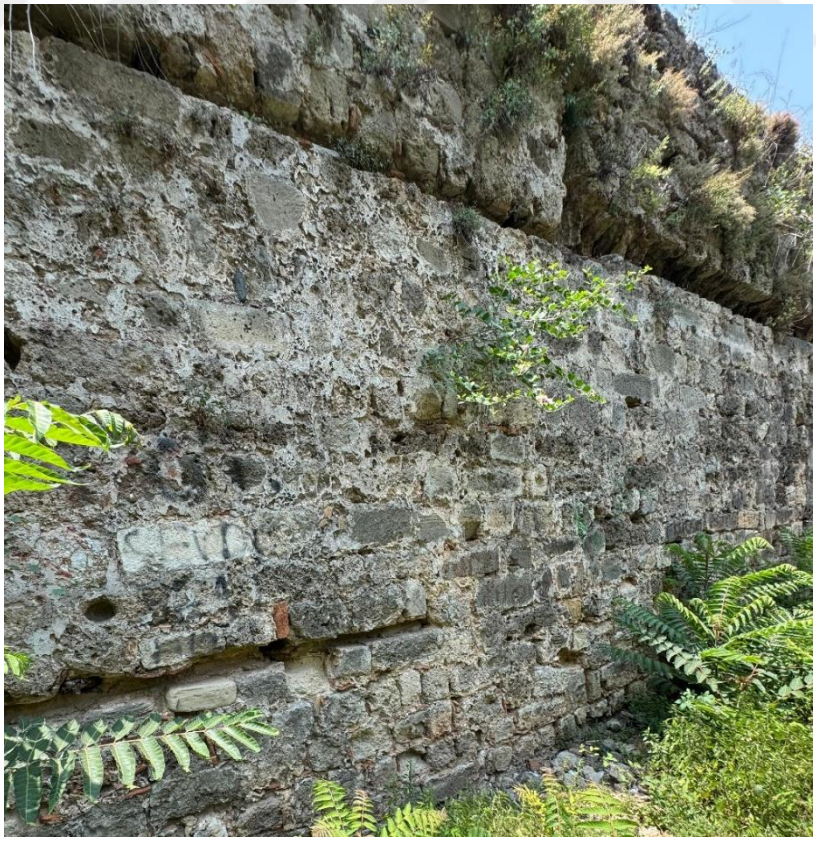

Fotoğraf 4. 5. Kalenin güney batı surundan bir bölüm. Tuğla ve taşın kullanımıyla Bizans devri işçiliğini göstermektedir.

Fotoğraf 4. 6. Baruthane Burcu'nun olduğu yerdeki kalan duvarın Bizans devri duvar işçiliği.

Fotoğraf 4. 7. Fethiye Kalesi'nde Bizans dönemine tarihlendirilen burcun tuğla taş işçiliği. Kaynak: Crow, 2017: 103.

1225-1226 yıllarında yeniden inşa edilen orta sur ve burçlarda da iç sur ve burçlarında olduğu gibi birbirlerinden farklı taş boyutları kullanılmıştır. Burçlar da iri düzgün yontulmuş taşlar yoğunluktayken, sur duvarında daha küçük ve çoğunlukla kaba yonu ve moloz taşlar göze çarpar. Buradaki burçlarda kullanılan malzemeler standart olmayıp her burçta farklı boyutlarda

taşlar kullanılmıştır. Burçların taş istifleri düzenli olup yalnızca taş boyutlarının farklılaşmasından dolayı kimi yerlerde asimetrik bir görüntü oluşmuştur. Bu hattaki duvar işçiliklerindeki farklılıklar değişik dönemlerde müdahalelere uğradığını göstermektedir. Taş ve tuğlanın beraber kullanıldığı yerler Bizans devrini işaret etmektedir. Bizans devri işçiliğinin görülmesinin altında Selçukluların yerel işçileri kulanmasının payının olduğu söylenebilir.

Tablo 4. 3. Orta sur hattındaki burçlardan bazı örnekler.

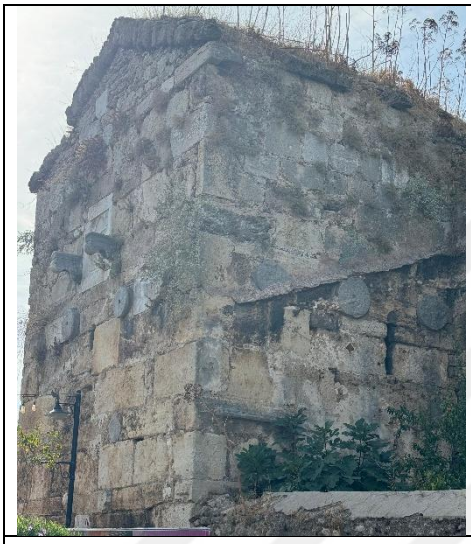

O8 Burcu

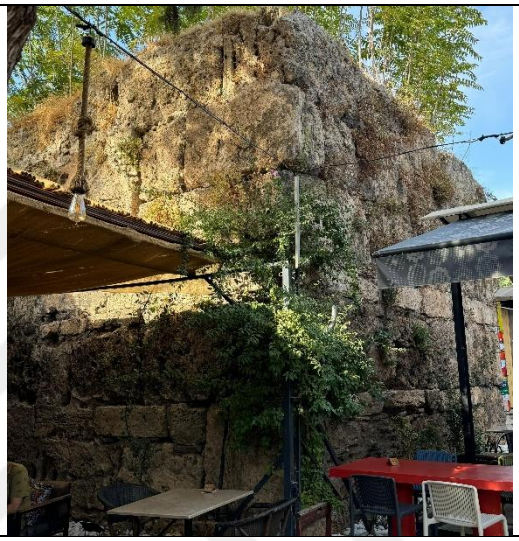

O17 Burcu

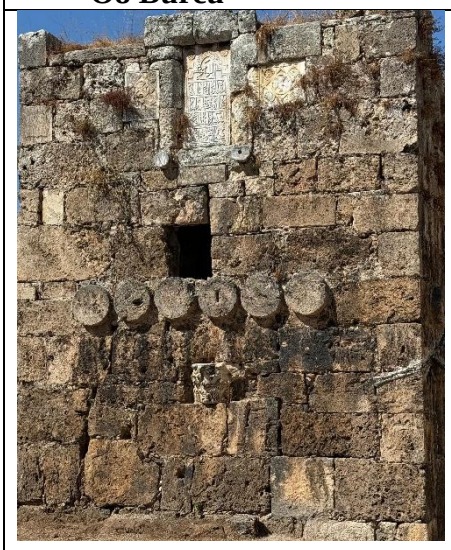

O19 Burcu

O10 Burcu

O5 Burcu

O5 Burcu Detay

Tablo 4. 4. Orta surdan günümüze kalan kısımların duvar işçiliği.

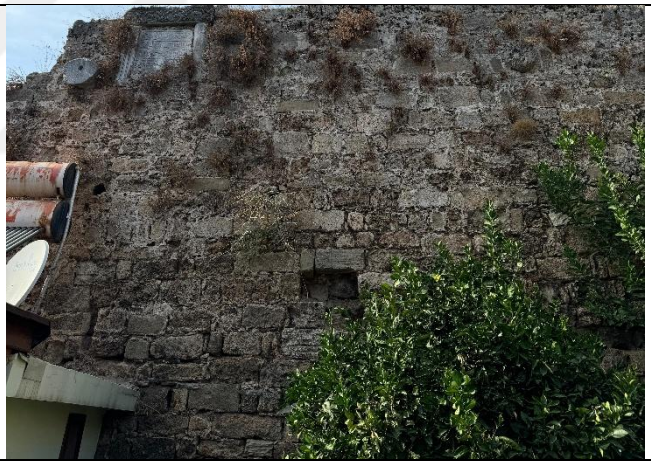

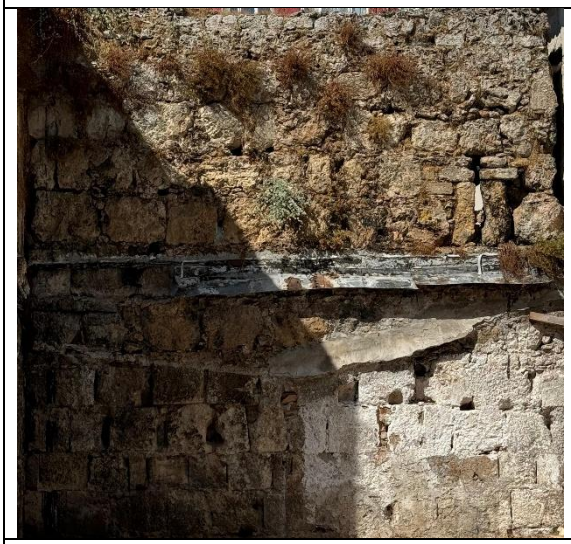

Fotoğraf 4. 8. Orta surun bir bölümünden kesit.

Fotoğraf 4. 9. Konya Kalesi dış suru. (1905)

Kaynak: Gertrude Bell Arşivi, Newcastle University, GB 3/1/4/196.

Anadolu Selçuklu mimarisinde devşirme malzeme kullanımı yaygın olarak görülmektedir[392]. Selçuklular diğer yapı türleri yanında kalelerin sur, burç ve kapılarında devşirme malzeme kullanımına sıkça başvurmuşlardır. Devşirme malzeme kullanımı farklı şekillerde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Devşirme malzemelerin kullanımı, hazır malzeme olmasına dayanması yanında farklı amaçlara da hizmet etmektedir. Devşirme malzemelerin kullanım amaçları hem strüktürel hemde süsleme olarak açıklanmasının yanında biliçli kullanılarak sembolik bir değer taşıdığı da önerilmiştir. Selçuklu yapılarında heykeller, rölyefler, lahitler, sütunlar, mimari plastik parçalar gibi farklı malzemeler devşirilerek kullanılmıştır. Antalya Kalesi'nde günümüze ulaşan sur ve burçlar üzerinde yoğun olarak sütunların devşirildiği görülmektedir. Bu sütunlar duvarlar yeniden inşa edilirken yapısal amaçlı kullanılmıştır. Öte yandan örneğine pek rastlanılmayan bir biçimde sütunların kesit yüzüne 1216 yılındaki fetihname yazıtı kazınılarak sur ve burçlara yerleştirilmiştir. Kalede devşirme malzemenin uygulanma yöntemlerinden biri kitabelerin çevrelenmesiyle olmuştur. Genellikle kitabeler; sütunceler, arşitrav, friz, templon parçalarıyla donatılmıştır. Bu durum yalnızca Antalya Kalesi'ne özgü olmayıp, Selçuklar'ın Sinop ve Alanya lalelerinde de bunu uyguladığı görülmektedir.

Antalya Kalesi'nde uygulamasına rastlanılmamış olsa da Selçukluların kendi inşa ettikleri yapılardan da malzeme devşirip kalelerde kullandığı bilinmektedir. Kayseri iç kalesinde çok sayıda, taçkapılardaki süsleme ögelerinin parçaları kullanılmıştır[393].

[392] Öney, 1968: 17-27; Redford, 1993: 148-16; Şaman Doğan ve Yazar, 2007: 209-230; Ar, 2015: 3-17; Redford, 2018: 201-215.
[393] Bayburtluoğlu, 2000: 153-154. Ayrıca Kayseri Kalesi'ndeki onarımları için bkz. Aydın, 2013: 203-218

Fotoğraf 4. 10. Antalya Kalesi iç sur burcunda devşirilen sütunlar.

Fotoğraf 4. 11. Antalya Kalesi iç sur burcunda Hüsameddin Yusuf'un kitabesini çevreleyen devşirme malzemeler.

Fotoğraf 4. 12. Antalya Kalesi iç sur burcunda templon parçasının kullanımı.

Fotoğraf 4. 13. Antalya Kalesi iç sur burcunda devşirme sütunların kullanımı.

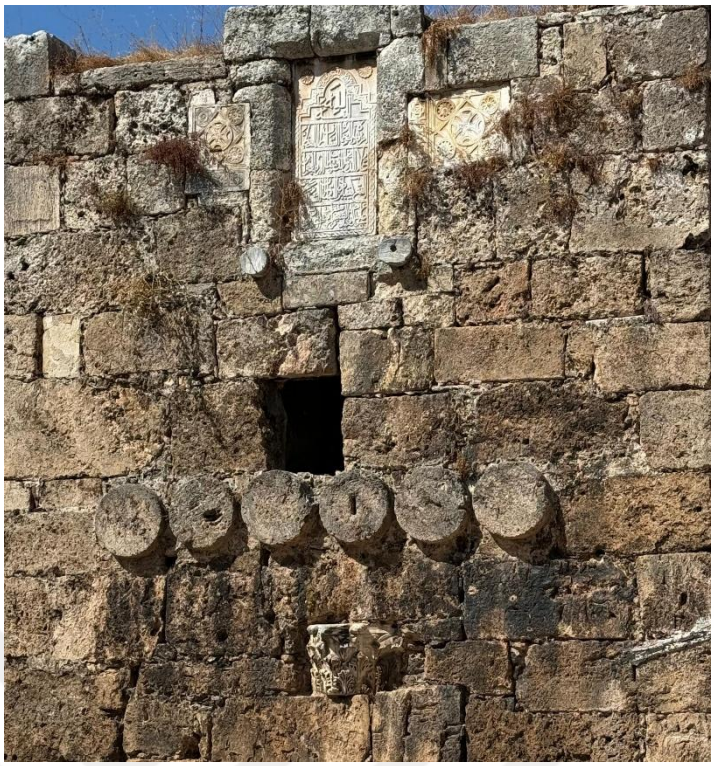

Fotoğraf 4. 14. Antalya Kalesi orta sur burcunda devşirme malzeme kullanımı.

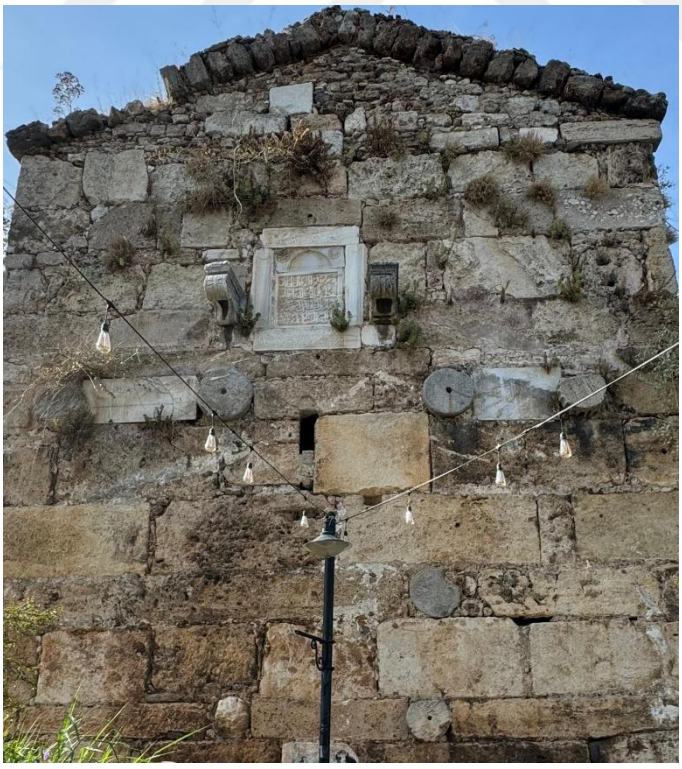

Fotoğraf 4. 15. Antalya Kalesi orta sur burcunda devşirme malzeme kullanımı.

Fotoğraf 4. 16. Alanya Kızıl Kule'de devşirme sütunların kullanımı.

Fotoğraf 4. 17. Alanya Kızıl Kule'de yer alan kitabe ve üstündeki devşirme friz parçası.

Fotoğraf 4. 18. Alanya Kalesi'nde devşirme malzeme kullanımı.

Konya surları ve burçları devşirme malzeme kullanımının en yoğun olduğu yerlerden biridir. Kale kapısı ve burçlarına antik heykeller, kabartmalar, grek yazıtlar yerleştirilmiştir. Laborde Konya surlarının görünüşünden şöyle bahsetmektedir[394]:

"… Bu kale, birçok kuleyle ve onu denetleyen bir burçla bezeli, etkileyici bir sur hattıyla çevrilmişti. Surların ve yanlarında yükselen kimi yuvarlak, kimi kare kulelerin duvarlarına, bir müzenin salonlarındaki panolar gibi, bulabildikleri tüm antik heykel parçalarını ve Grek yazıtlarını yerleştirdiler. Bu manzara, o zarif ve muhteşem düzenlemeye dair bir fikir verir; çizimlerim arasından özellikle bu görüntüyü seçtim, çünkü en çeşitli parçaları bir araya getiriyor: Bu, Kuzey ya da Konstantinopolis Kapısı'dır. Eşiğini geçer geçmez, sağ tarafta sur duvarında iki kabartma ve bir Grek yazıtı görülür: Bu kabartmalardan biri iyi bir döneme aittir ve hâlâ ilk boyalarının izlerini taşımaktadır; diğeri ise mezar kabartmasıdır. Selçuklular, kapının üzerine kanatlarını açmış, pençelerinde birbirine dolanmış yılanlar tutan, vahşi görünümlü hayali ya da armasal şahinlerini oydurmuşlardır. Mimar-süslemeci, özel bir özenle, en güzel heykel parçalarını dışarıya bakan kule cephesi için saklamıştır. Çıkıntılı bir konsol üzerine, iyi bir Roma işçiliğine sahip Herkül heykelini yerleştirmiştir. Sekiz ayak uzunluğunda, bir lahitten alınmış bir kabartmayı, surdaki çeşitli kulelerde büyük farklılık göstermeksizin tekrarlanan bir çerçevenin tabanı olarak kullanmıştır. Boşluklar yazıtlar, Kur'an ayetleri ve bir Hristiyan heykel parçasıyla doldurulmuştur. Çarşı semtine açılan şehir kapısı da süslenmiştir ve bu büyük şehre yaraşır görkemli girişler, sürekli bir sur hattıyla birbirine bağlanmıştır."

Selçukluların Konya Kalesi'ndeki gibi heykel ve rölyefleri yoğun şekilde devşirme malzeme olarak kullandığı başka bir kale yoktur. Antalya Kalesi'nde ise bazı rölyeflerin

[394] Laborde, 1838: 117.

kullanılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Günümüzde Antalya Müzesi'nde sergilenen Başmelek Cebrail rölyefinin Selçuklu yapılarının birinde kullanılmış olabileceği üzerinde durulmuştur[395]. Belki de Konya surlarında olduğu gibi Antalya sur veya burçlarında da rölyefin kullanılmış olma ihtimali bulunmaktadır.

Resim 4. 1. Sinop surlarında devşirme malzeme kullanımı. (Ressam Jules Laurens)
Kaynak: Crow, 2017: 398.

[395] Duggan, 2012: 56-61.

Resim 4. 2. Konya surlarında devşirme malzeme kullanımı.

Kaynak: Kaynak: Laborde, 1838: Pl LXIII.

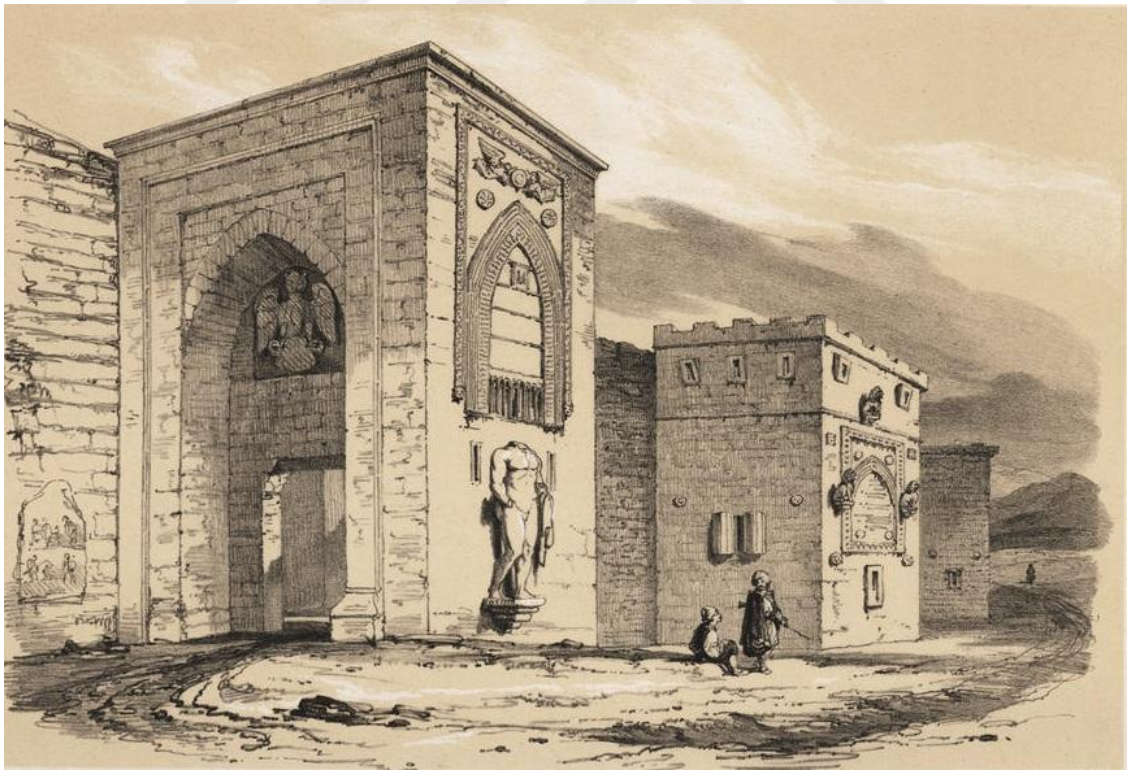

Resim 4. 3. Konya Kalesi'nde devşirme malzeme kullanımı.

Kaynak: Laborde, 1838: PL LXIV.

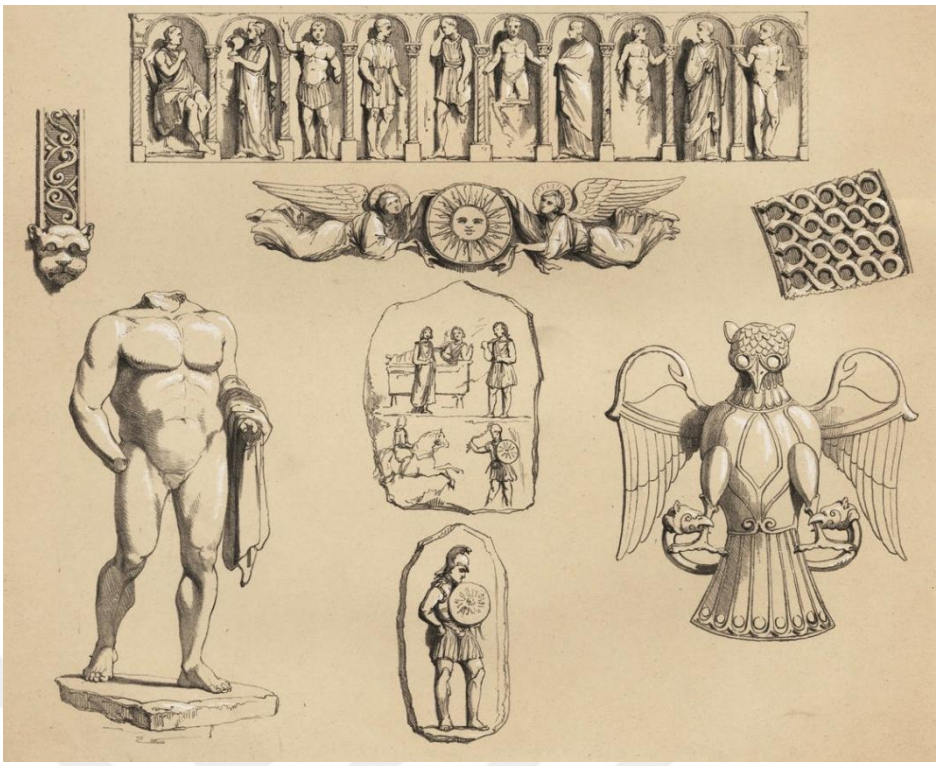

Resim 4. 4. Konya surlarında kullanılan devşirme malzemeler.

Kaynak: Laborde, 1838: PL LXIV.

Fotoğraf 4. 19. Antalya Müzesinde bulunan Başmelek Cebrail rölyefi.

4.2. Osmanlı Devri İnşa ve Onarım Faaliyetleri

4.2.1. İnşa ve Onarım Faaliyetlerinin Niteliği

Osmanlı Devleti fethettiği yerlerdeki kaleleri onarmış veya yenilerini yapmıştır. 16. yüzyıldan sonra Balkanlar'daki hakimiyeti kuvvetlendikten sonra iç bölgelerde kale yapımı neredeyse terkedilmiş hem Avrupa hem de Afrika hudut boylarında yeni kaleler inşa etmişlerdir[396]. Erken Dönemde ise özellikle İstanbul[397], Selanik[398] gibi kentlerde kaleler ve kuleler inşa etmişlerdir.

Antalya Kalesi'nde Osmanlı devrindeki inşa ve onarım faaliyetlerinin ana malzemesini oluşturan keşif kayıtları 19. yüzyılın ilk yarısında tutulmuştur. Bu kayıtlara göre kale 1815, 1816, 1819, 1825, 1828, 1835, 1836, 1842 tarihlerinde yani yaklaşık 30 yıllık bir süreç içinde sık sık iyileştirilmiştir. 119 kalem olan ve en kapsamlı onarım keşif kaydını içeren 1815 defteri, Tekelioğulları İsyanı sonucunda kuşatmanın ardından kalenin harap olmasıyla yeniden ayağa kaldırma ihtiyacıyla tutulmuştur. Bu defter 22 burç, yedi kapı, beş merdiven ile dış sur ve perde surun büyük kısmının onarıma ihtiyaç olan kısımlarını kaydetmektedir. 1815 yılı defterini önemli kılan yönlerinden biri de kalenin planını da içermesidir. Planda onarılacak yerler rakamlar ile gösterilmiştir. Osmanlıların kaleleri inşa ederken ve onarırken planlar çizdiği bilinmektedir. Osmanlı arşivlerinde çok sayıda kale planı bulunmaktadır[399]. Bundan sonraki keşif defterleri 1815 keşfi kadar kapsamlı olmamıştır. 1816 yılındaki defter yalnızca limanın güneyindeki deniz içinde bulunan surun kaydını içermektedir. 1819 yılı defteri 31 kalem ile tutulmuştur. Bu defter kaledeki birkaç burç ile dış surun onarılması gereken kısmları içermektedir. 1825 yılındaki onarılması gereken yerler 30 kalem altında kayda geçirilmiştir. Defterede birkaç burç ile dış surun onarılması kaydedilmiştir. 1828 yılı onarım kayıtları 37 kalem de tutulmuştur. Birkaç burç, kapı ve dış surun onarım kayıtlarını içermektedir. 1835 tarhli defter 21 kalemde yazılmıştır. Defterde birkaç burç ile tabyaların inşası ele alınmıştır. 1836 tarihli kayıt 20 kalemde düzenlenmiş, az sayıda burç ile gümrük tarafındaki duvarın onarımı ile tabyaların inşasını içermektedir. 1842 yılı defteri ise Ali Paşa Sarayı'nın olduğu yerdeki sur ile Kemer Tabya'nın onarılması ile ilgilidir. Defterlerin içeriğinden görülüyor ki onarım ve inşa etkinlikleri en yoğun olduğu zaman 1815 yılıdır.

1815 yılında onarımlar kalenin dış sur hattı ve burçları ile perde surunda gerçekleştirilmesi yanında kalenin kuzeybatı bölümünde yoğunlaşılmıştır. Sonraki yıllarda

[396] Osmanlıların kale inşa faaliyetleri hakkında bkz. Stein, 2007, 44-50; Messikh, 2015: 125-132; Nicolle, 2019: 7-32.
[397] Özgüven, 1997.
[398] Kiel, 1973: 352-357; Braun vd., 1983: 1-23.
[399] Osmanlı kale planlarının derlendiği genel bir çalışma için bkz. T.C. Başbakanlık, 2016.

yapılan onarımlarda perde surla ilgili bir kayıt yoktur. Kalenin kuzeybatı kesiminin kenti yönetenlerin konutlarına ev sahipliği yapmasından dolayı buradaki tahkimat ögelerinin daha çok onarılmış olduğu göz önünde bulundurulabilir. 1835 ve 1836 yıllarında kentin varoş kısımlarnda tabya inşa edilmesi istenmiş ve kalenin tabya olarak kullanılan kulelerin onarım kayıtları tutulmuştur. Bunun özel bir sebebi olarak 1831-1833 yıllarındaki Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın etkisiyle olduğu söylenebilir[400]. Osmanlı devrindeki onarımların hiçbirinde orta sur ve iç surun kent içindeki bölümünde herhangi bir onarım kaydı bulunmamaktadır. Bu sur hatlarının gayrimüslim ile Müslümanların mahallerini ayıran bir görevi olduğu da bilinmektedir. Bu ayrımın 19. yüzyılda sona erdiği için surların bir önem arz etmediği düşünülebilir ancak durumun böyle olmadığı, 19. yüzyıl ortalarına kadar bu ayrımın devam ettiği görülmekte ve kaleiçindeki Rumların 1840'lardan itibaren kale dışına yerleşmeye başladıkları bilinmektedir[401]. Orta sur ve iç sur yönetim veya askeri bir alanı savunmamaktadır. Bu alanların kalenin kuzeybatı kesiminde olduğu bilinmektedir. 1812-1814 yılları arasındaki kuşatmada esas korunması gereken bu alan olduğu için kuşatma sonrasında zaten buradaki tahkimat ögelerinin onarımına yoğunlaşılmıştır.

Surların ve burçların onarılması veya bir bölümünün yeniden yapılması genelde üst kesimlerde olmuştur. Belgelerde "*müceddeden kal'a dîvâri tecdidi"* şeklinde geçen yeniden duvar inşası, olmayan bir duvar yapımını değil bir kısmı yıkılan duvarın yeniden inşasını anlatmaktadır. Defterlerde bahsi geçen ve günümüzde var olan kısımlar incelendiği bu durum tespit edilebilmektedir. Nitekim bu bölümler malzeme farkı ve işçilikle kendini göstermektedir.

Tamirat keşif defterlerine göre dış sur ve ve ögelerinde gerçekleşen onarımlar, özellikle taş boyutlarındaki farklılıklar sayesinde Osmanlı dönemi müdahaleleri önceki dönemlerden ayırt edilebilmektedir. Şöyleki Osmanlı dönemi onarımlarının üst kesimlerde gerçekleştiği hem defterlerde geçen ifadelerden hem de bu kesimlerdeki nispeten küçük boyutlu taşlardan anlaşılmaktadır. Dış sur ve burçlarında bugün var olan dendanlarda duvarların alt kısımlarına göre küçük taşlar kullanılması bu ayrımı yapmayı kolaylaştırmaktadır. Tamirat keşif defterleri özellikle 1815 yılı defterinde dış sur hattındaki neredeyse tüm dendanların elden geçirildiği yazmaktadır.

[400] Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın Antalya'ya etkileri hakkında bkz. Dinç: 857-880.
[401] Dinç, 2020: 99-104.

Plan 4. 1. Tamirat keşif defterlerine göre hangi tarihlerde kalenin nerelerinde onarım yapıldığını gösteren çizimler.

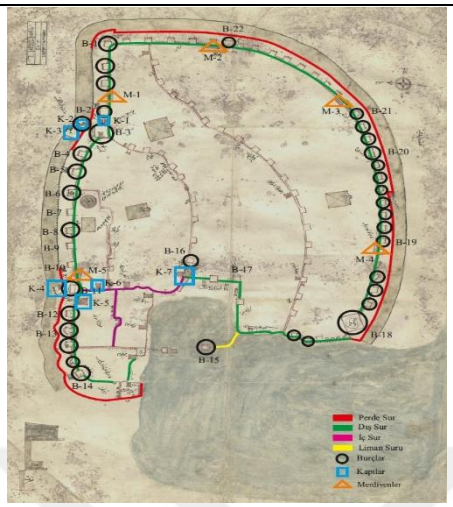

1815

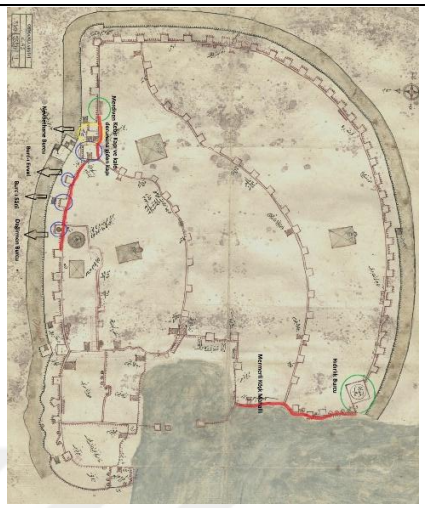

1819

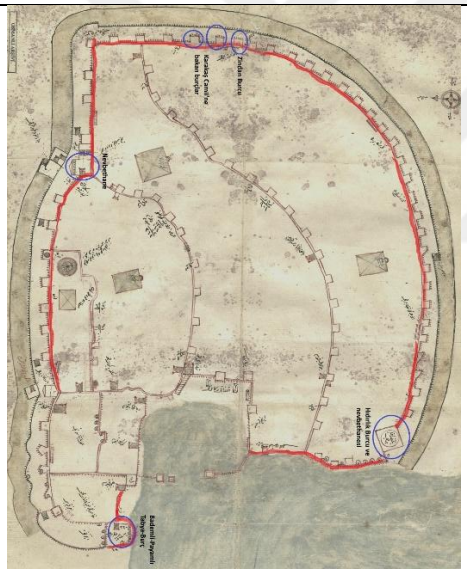

1825

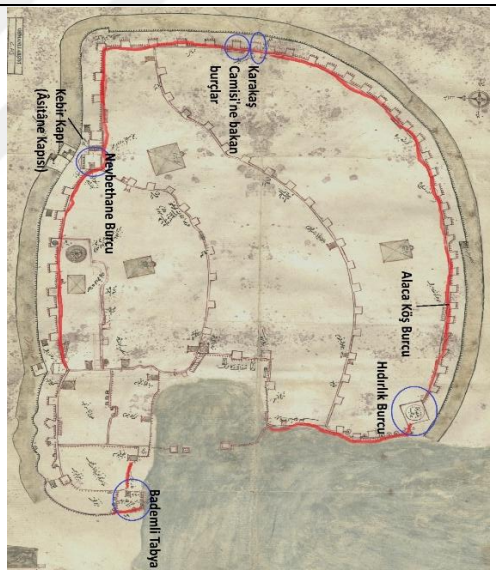

1828

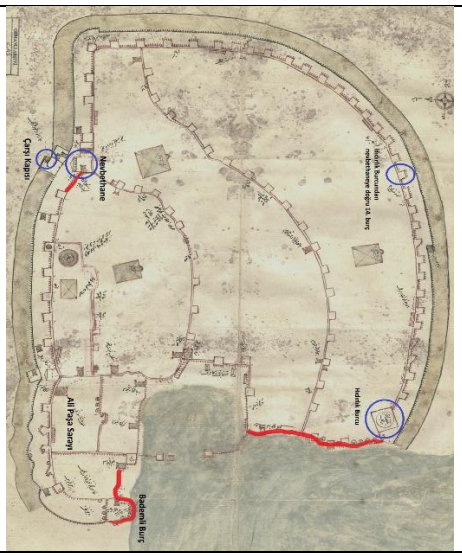

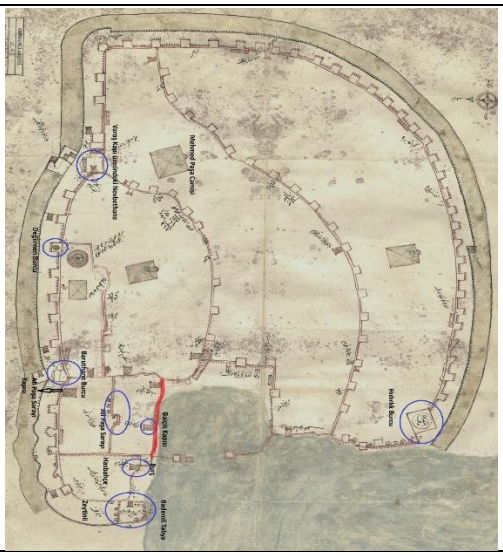

1835 **1836**

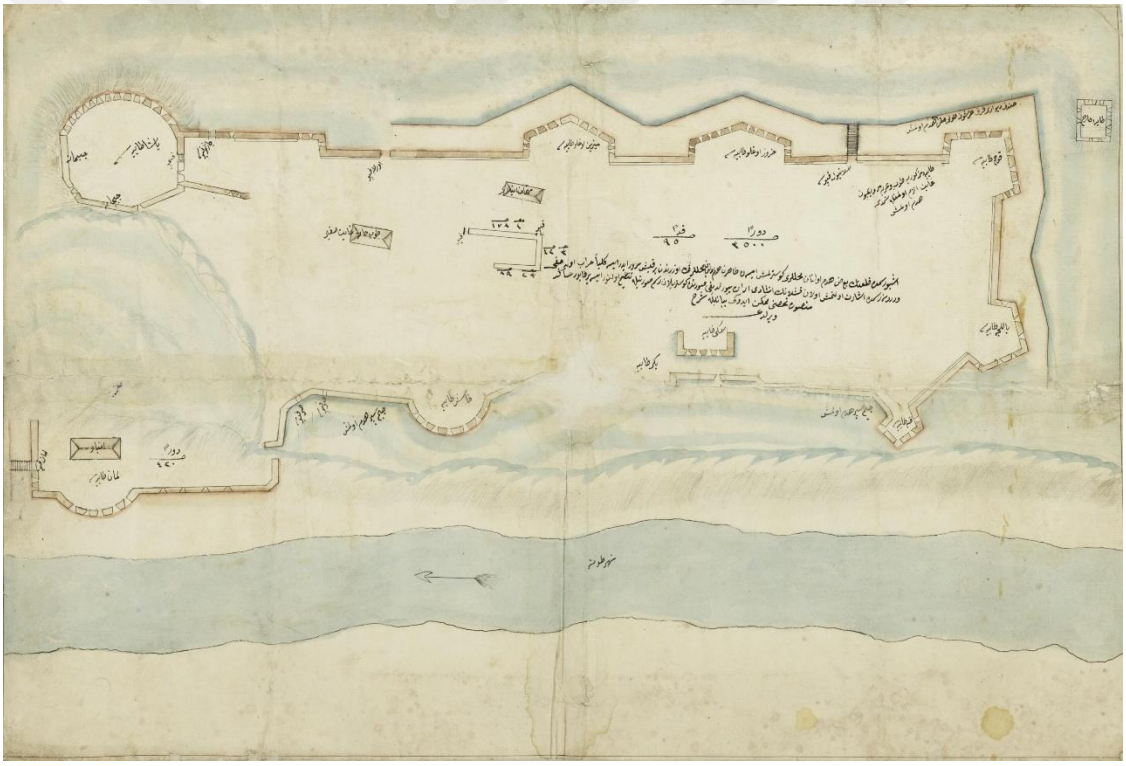

Plan 4. 2. Tuna Nehri kıyısında bir kalenin onarılması gereken yerlerini gösterir plan.

Kaynak: BOA. PLK. P. 878.

4.2.2. İnşa ve Onarım Faaliyetlerinin Örgütlenmesi

Osmanlı Devleti'nde onarımların yapılabilmesi için sürdürülen bazı bürokratik yollar vardı. Onarımların yapılabilmesi için ilk önce onarılacak yapı belirlenir ve ardından halk veya

yöneticiler tarafından mahkemeye veya merkezi yönetime (Divan-ı hümayun) bildirilirdi[402]. Onay alındıktan sonra onarım yapılacak yere mimarlar gönderilip bazen de bu mimarlara yörede inşaat işlerinden anlayan bazı *ehl-i vukuf (bilirkişi)* eşlik ederek birlikte keşif defteri hazırlanırdı. Defterde onarılması gereken yerler tek tek kaleme alınır, nerenin hangi teknik ve malzeme ile onarılacağı ve ölçüleri ve masraf tutarlarıyla birlike kayda alınırdı. Sonrasında bu defterler mahkemeye verilip şer'iyye sicillerine de geçirilir veya doğrudan merkezi yönetime iletilirdi.

Bu bürokratik süreç Antalya Kalesi onarımlarında da benzer sırayla gerçekleşmiştir. 1812-1814 yıllarında gerçekleşen Tekelioğulları İsyanı'ndan dolayı kuşatılan kalede oluşan hasarların 1815 yılındaki onarımları, Antalya mutasarrıfı Mehmed Vahid Paşa'nın girişimleriyle başlamıştır[403]. Bununla birlikte İstanbul'dan tayin edilen mimar Mustafa Raşid Efendi inşaat işlerinin örgütlenmesini yapmış, malzemelerin, işçilerin teminini sağlamıştır. Keşif işlemlerinin başında mimar olmasının yanında şehrin mutasarrıfı da keşif işlemlerine katılmıştır. 1819 yılı onarımları için başkentten Antalya'ya gelen hassa mimarı Mehmed Emin Efendi, mutasarrıf Mahmud Paşa eşliğinde kalenin keşif ve muayenesini yapmıştır[404].

Keşif faaliyetinde mimar ve mutasarrıf yanında bazende *ehl-i vukuf* yani *kentte bulunan* bu işlerden anlayan bilirkişiler yer almaktaydı. Mesela 1828 yılındaki keşifte Antalya mütesellimi Mehmet Ağa, mimar Ahmed Derviş Efendi ve ehl-i vukuf birlikte işi yürütmüştür[405].

4.2.3. Mimarlar ve İşçiler

Osmanlı Devleti kalelerin inşası ve onarımı için Hassa Mimarlar Ocağı'na bağlı olan "*Kıla Nezâreti*" örgütünü kurmuştu. *Kıla Nezâreti* 1831 yılında Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün kurulması ve şehreminliği ile Mimarbaşılığı'nın birleştirilmesi sonucunda *Kıla Nezâreti* de Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'ne bağlanmıştır[406]. Kalelerde çalışan mimarlara "*Kale Mimarı*" denilmekteydi[407]. Bu tabir en erken 17. yüzyıl sonlarında geçmektedir[408]. Bazı kalelerde sürekli bir mimarın görevli olduğu bilinmektedir. Örneğin Harput ve Foça kalelerinde devamlı bir

[402] Dündar, 2001: 272: Madran, 2004: 45-58.
[403] BOA, C.AS. 840/35837/2.
[404] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16224.
[405] MŞH. ŞSC.d. 01150/40.
[406] Turan, 1963: 165,178.
[407] Dündar, 2000: 52.
[408] Dündar, 2000: 52.

mimar görevlendirilmekteydi[409]. Antalya Kalesi'nde ise böyle bir durum yoktu ve mimarlar ihtiyaç olduğunda başkentten tayin edilmekteydi.

Belgelerden Osmanlı devri onarımlarını yönlendiren 11 mimarın ismi tespit edilmiştir. Bu mimarlardan yedisi İstanbul'dan Hassa Mimarlar Ocağı'ndan görevlendirilmiştir. Dördü ise Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'dan tayin edilmiştir. 1815 yılında keşif defterini hazırlayan mimar Mustafa Raşid Efendi, 1816 yılında onarımların başında olan Osman Şahin Ağa ve Ahmed Ağa, 1819 yılı mimarı Mehmed Emin Efendi ve Mimarbaşı Ali Rıza Bey, 1825 yılı mimarı Abdülkadir Efendi ve 1828 yılı mimarı Ahmet Derviş Efendi Hassa Mimarlar Ocağı'na bağlıdır. 1835 yılındaki mimar Mahmud Efendi, 1836 yılındaki mimar Mehmed Raşid Efendi ve Süleyman Efendi, 1842 yılı mimarı Nuri Efendi ise Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'nda görevlendirilmiştir.

Antalya Kalesi'nde çalışan bu mimarların ihtisas alanının yalnızca kale onarımları olup olmadığı bilinmemektedir. Osmanlı arşivinde bu mimarlarla aynı isimde ve yakın tarihlerde farklı kalelerde çalışan mimarlar tespit edilebilmektedir. Ancak bu isimlerin aynı kişiler olduğu açıkca ortaya koyulamamıştır. Antalya Kalesi'nin 1819 yılı keşfini birlikte yapan mimarlar olan mimarbaşı Ali Rıza Bey ve Mehmed Emin Efendi isimleri, Karadeniz Boğazı'nda bulunan Tarabya, Telli Dalyan ve Yuşa Tabyaları'yla Anadolu ve Rumeli Kavakları'ndaki kalelerin su yolları ve çeşmelerinin 1816 yılı keşiflerinde geçmektedir. Burada da Ali Rıza Bey'den mimarbaşı olarak bahsedilmektedir[410]. Farklı kalelerde iki ismin birlikte geçmesi aynı mimarlar olabileceğini kuvvetlendirmektedir. Antalya Kalesi'nden farklı olarak burada Mehmed Emin Efendi su nazırı olarak geçmektedir. Mehemet Emin Efendi ismi yine yakın bir tarih olan 1804 yılındaki Atina Kalesi'nin onarımlarında geçmektedir[411]. Her iki isim de hassa mimarı olarak zikredilmiştir.

Kalede çalışacak işçiler Antalya ve yakın çevresinden temin edilmişti. İstanbul'dan yalnızca 1815 yılında 10 amele gönderilmiştir. İşçiler Konya, Karaman, Akşehir, Kütahya, Hamid Sancağı, Elmalı, Kaş, Kalkanlu, Finike, Serik, Bucak, Antalya merkez gibi sancak ve kazalardan tayin edilmişti.

Tablo 4. 5. Osmanlı Dönemi onarımlarında çalışan mimarlar.

Mimar	Geldiği Yer

[409] Dündar, 2000: 53.
[410] BOA. C.AS. 550/23043/2.
[411] BOA. C.AS. 445/18526/2.

Mustafa Raşid Efendi (1815)	İstanbul, Hassa Mimarı
Osman Şahin Ağa (1816)	İstanbul, Hassa Mimarı
Ahmed Ağa (1816)	İstanbul, Hassa Mimarı
Mehmed Emin Efendi (1819)	İstanbul, Hassa Mimarı
Mimarbaşı Ali Rıza Bey (1819)	İstanbul, Hassa Mimarı
Abdülkadir Efendi (1825)	İstanbul, Hassa Mimarı
Ahmet Derviş Efendi (1828)	İstanbul, Hassa Mimarı
Mahmud Efendi (1835)	İstanbul, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun
Mehmed Raşid Efendi (1836)	İstanbul, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun
Süleyman Efendi (1836)	İstanbul, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun
Nuri Efendi (1842)	İstanbul, Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun

4.2.4. Onarım Teknikleri ve Hasar Türleri

Osmanlı döneminde burçların ve surların yüksek kısımlarının onarımlarının yapılabilmesi için iskeleler kuruluyordu. Onarım kayıtlarında geçtiğine göre çoğunlukla klasik iskeleler kurulurken bazen "asma salıncak" olarak adlandırılan iskeleler de kurulmuştur[412]. Klasik iskele, ahşap direklerin dikey ve yatay olarak birbirlerine iplerle bağlanarak ve aralarına ustanın basacağı bir ahşap platform koyulmasıyla oluşturmaktadır. İskeleleri bir yandan da sabitlenmek amacıyla direklerinin bazı uçları duvara sokulurdu[413].

[412] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/12.
[413] İskele için bkz. Arseven, 1965: 824-826.

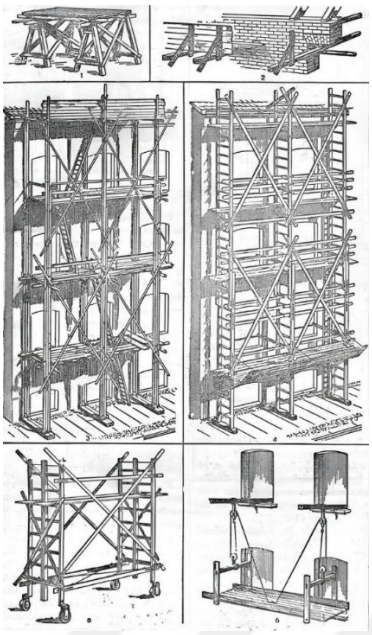

Çizim 4. 1. İskele çeşitleri: 1. Sıpalı iskele 2. Çıkma iskele 3. Sabit iskele 4. Dikme çelikli iskele 5. Tekerlekli iskele 6. Asma iskele (salıncak iskele).
Kaynak: Arseven, 1965: 825.

Onarımlar genel olarak yıkılan bölümün yenilenmesiyle (*tecdîd*) giderilmekteydi. Yenileme işinin yer yer yapıldığı "câbecâ tecdîd" olarak ifade edilmiştir[414]. Tecdîd yeni taşlar veya eski taşlarla (*nısfı taş-ı cedîd ve nısfı atîk olarak tamir ve tecdîdi*) harap olan kısmın yeniden yapılması anlamına gelmektedir. Taşlar genellikle "halis harç" yani horasan harcı ile örülmektedir. Kimi yerlerde de enkazdan kalan malzemelerde (nısfi enkazıyla mahlûtan tecdîdi) kullanılmaktaydı. Duvarların yenilenmesi bazen de hatıllar ve harcın (*iki sıra hatıl ve kum ve kireç ile memzûç harç ile müceddeden kal'a dîvâri tecdîdi*) kullanımıyla gerçekleşmektedir[415].

Onarımlarda yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biri derzleme tekniğidir. Belgelerde "*derz tecdîdi"* (derz yenilemesi) "*câbecâ derz tecdîdi*" (yer yer derz tecdîdi) ifadeleriyle geçmektedir. Kimi burçlarda "*zeminden nısfiye kadar*[416]" kiminde de "*zeminden bâlâya kadar*[417]*"* derzleme işleme yapılmıştır. Bazı burçlarda da "*etraf-ı erbaasına*" yani dört tarafına derzleme yapıldığı görülmektedir.

Önemli ve sıkça başvurulan onarım tekniklerinden biri de "çivileme[418]" yöntemidir. Çivileme tekniği duvarda oluşan çatlaklar ve taşların arasındaki boşlukları kapatmak, istif

[414] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 3/20.
[415] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/12.
[416] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 2/20.
[417] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 3/20.
[418] Teknik hakkında bkz. Arseven, 2017: 73; Mazlum, 2011: 71.

sıralarını sıkıştırmak ve birbirlerine olan bağlantılarını sağlamlaştırmak için aralarına taş ve tuğla kırıklarının çakılmasıyla yapılmaktadır. Dış surun günümüze ulaşan bazı yerlerinde bu tekniğin izleri görülebilmektedir. Diğer kalelerin onarımlarında kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin İstanbul'un deniz surlarında bu tekniğin uygulandğı açık bir şekilde görülmektedir[419]. Çivileme tekniği yalnızca kalelerde değil dini ve sivil mimaride de kullanılmıştır[420].

Duvarların inşasında uygulanan bir teknik olan "*yüzleme dîvâr inşası*[421]" yani günümüz terminolojisinde sandıklama duvar tekniği olarak isimlendirilen yöntemin de çokça uygulandığı anlaşılmaktadır. Kale duvarlarının kimi bölümlerinde sandıklama tekniğiyle örülmüş olan duvarları, içte ve dışta kaplayan taşların harap olması sonucunda "*yüzleme dîvâr inşası*" ismi verilen teknik ile yeniden inşa edildiği öğrenilmektedir.

Tablo 4. 6. Onarım teknikleri ve hasar türleri.

Onarım Teknikleri	**Hasar Türleri**
Tecdîd (yenileme)	Münhedim-hedm (yıkılmış)
Câbecâ tecdîd (yer yer yenileme)	Külliyen münhedim (tümüyle yıkılmış)
Derz tecdîdi (derz yenilemesi) Câbecâ derz tecdîdi (yer yer derz tecdîdi)	İnhidam (yıkılmış)
Çivileme	Harab (yıkılmış)
Câbecâ çivileme (yer yer çivileme)	Fersude (eskimiş)
Yüzleme dîvâr inşası	Telef (yıpranmış)
Nısfı taş-ı cedîd ve nısfi atîk olarak tamir ve tecdîdi (yarısı yeni ve yarısı eski taş ile tamiri)	Münfek (ayrılmış, çıkmış, sökülmüş)
Nısfi enkazıyla mahlûtan tecdîdi	Sâlhande (yaşlanmış)
İki sıra hatıl ve kum ve kireç ile memzûç harç ile müceddeden kal'a dîvâri tecdîdi	Mürûr-ı zamân ile (zamanla yıpranmış)
Ağartma (beyazlatma)	
Tesviye (düzleştirme)	
Noksan taşları vaz ile veya noksan taşları tekmil ile (eksik taşların yerine koyulması veya tamamlanması)	

[419] Semiz, 2020: 218.
[420] Bazı örnekler için bkz. Özbudak, 2006: 74; Mazlum, 2011: 138, 153.
[421] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 3/20.

Kiremid-i kalem ile sakf-ı mezbur tamiri (kiremit ile çatı tamiri)	

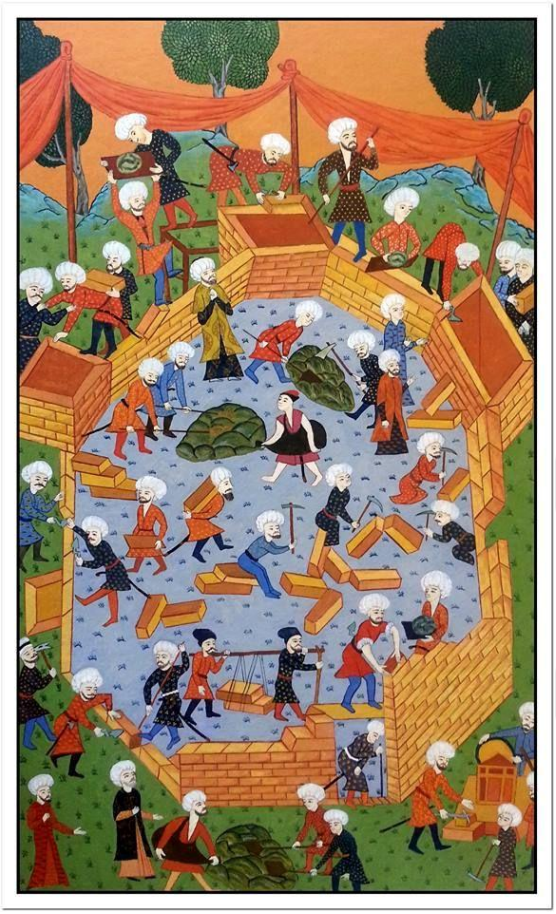

Resim 4. 5. Ereş Kalesi'nin inşası.

Kaynak: Gelibolulu Mustafa Ali, Nusretname.

Fotoğraf 4. 20. Antalya Kalesi'nin doğu sur hattının günümüze ulaşan bölümünde çivilime tekniğinin izleri.

Fotoğraf 4. 21. Antalya Kalesi'nin doğu sur hattının günümüze ulaşan bölümünde *çivilime tekniği*nin izleri.

Fotoğraf 4. 22. Çivileme tekniğinin İstanbul deniz surlarındaki kullanımı.

Fotoğraf 4. 23. Antalya Kalesi'nin doğu sur hattında yüzleme duvar inşası.

4.2.5. Malzemeler

Onarımlarda kullanılan başat malzeme taştır. Taşlardan genelde eski (*atîk*) ve yeni (*cedîd*) olarak bahsedilmiştir. Belgelerde taş cinsi hakkında pek bilgi yoktur. Yalnızca bir yerde küfeki taşının[422] ismi geçmektedir. 1815 yılındaki onarımda Kapı Burcu'nun söve kemerlerinin bu taşla yenilenmesi gerektiği belirtilmiştir[423]. Bazen kullanılan taşın biçimi belirtilmiştir. Örneğin "*kebir tomruk taş*[424]*"* ve *"çar köşe cesim taş*[425]*"* ifadeleriyle akratılmıştır. Diğer bir taş olarak "*çirkin oba taşı tabir olunan seng-i beyazdan"* olarak bahsedilmektedir. 1835 ve 1836 yılındaki tabya yapımlarında kullanılmıştır[426].

En çok başvurulan malzemelerden biri de harçtır. Belgelerde "halis harç" ve "*kum ve kireç ile memzûç harç"* şeklinde geçen bu malzemelerden halis olan horasan harcı[427] olmalıdır. Hem surların hem de burçların yeniden inşasında ve derzlerde kullanılmştır.

Çivi, kalenin onarımlarında kullanılan önemli malzemelerden biridir. Belgelerde "*mismar*[428]*"* olarak geçen çivi kapıların yapımında da sıkça kullanılmıştır.

---

[422] Küfeki taşı için bkz. Sönmez, 1997: 65-66.
[423] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 4/26.
[424] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 6.
[425] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 3/24.
[426] BOA. D. BŞM. BNE. d. 16431. 4.
[427] Horasan harcı belgelerde "*halis"* şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. Mazlum, 2011: 97.
[428] Mismar çeşitleri için bkz. Sönmez, 1997:78-79.

Ahşap[429] malzeme kapı kanatlarının yapımında, nevbethâne odalarının döşemeleri, kiriş ve parmaklıklarında kullanmıştır. Ahşap olarak *köbri ağacı", "gürnar ağacı", "paşa ağacı", "finike ağacı", "çandır ağacı", "katran tahtası*" "*çıralı çam ağacı"* kullanılmıştır. Köbri ağacı "*sagir" (*küçük) *"vasat"* (orta) *ve "kebir"* (büyük) şeklinde üç boyutlu olarak hazırlanmaktaydı. Bu ağaç genellikle ahşap kapı kanatlarının yapımında kullanılmıştır. Ahşap malzeme isimlerinden de anlaşıldığı üzere Antalya çevresindeki ormanlardan temin edilmişti.

Onarımlarda kullanılan malzemlerden biri kiremittir. Diğer malzemelere göre az bir kullanıma sahip olmuştur. Burçların ve nevbethânelerin çatılarının yenilenmesinde kiremide başvurulmuştur.

Boya ise yalnızca bir yerde o da Nevbethâne Burcu üzerinde bulunan nevbethânenin parmaklıklarında kullanılmıştır[430]. Bu boya "aşı boya" olup koyu kırmızı renktedir[431].

[429] Osmanlı mimarisinde ahşap çeşitleri için bkz. Aktuğ, 1986: 72-73.
[430] BOA, C.AS. 840/35837/2, lef. 5/7.
[431] Sönmez, *Osmanlı Dönemi*, 1997: 26-27.

SONUÇ

Doğu Akdeniz'in önemli liman yerleşimlerinden biri olan Antalya, bu önemi yanında onu savunan kalesiyle de öne çıkmaktadır. Antalya Kalesi'nin tahkimat yapısı, uzun sur hatları ve çok sayıda burç ve kapıları ile Anadolu'daki büyük kalelerden biridir. Günümüzde özgün görünümünü büyük ölçüde yitirmiş olan kalenin, bir zamanlar ayakta olan surlarından kalanları görmek dikkatli bir gözleme ihtiyaç duymaktadır. Heybetli dış sur ve önündeki perde sur, orta sur ve iç sur günümüzde olsaydı kale bütünüyle kentin simgesi olacaktı. Ancak bugün kaleden kalanlar arasından yalnızca Hadrianus Kapısı ve Hıdırlık Burcu kentin tarihi özelliğinin sembolü durumundadır. Helenistik dönemde inşa edildiği bilinen kale, Roma ve Bizans devirlerinde onarımlar ve eklemeler ile takviye edilmiştir. Selçuklu ve Osmanlı devirlerindeki inşa ve onarım müdahaleleri ise önceki dönemlerden kendini farklı işçiliği ile belli etmektedir.

Orta Çağ'da Selçukluların kaleleri yeniden inşa etme ve onarım faaliyetleri içinde Antalya Kalesi'deki imar faaliyetleri öne çıkmaktadır. Selçuklular devrinde 1207, 1216, 1220, 1225-1226, 1238, 1244-1245 yıllarında birçok kez yeniden inşa edilen ve onarılan Antalya Kalesi bu dönemde en çok müdahale gören kalelerden biri olmasıyla önemlidir. Kalenin bu kadar yoğun bir şekilde müdahaleler geçirmesinin altında yatan sebeplerden biri, buranın Selçuklu Devleti için önemli bir liman ve ticaret kenti olmasıyla açıklanabilir. Antalya Kalesi'nin imarında dört farklı Sultan rol almıştır. Bunlardan I. Gıyaseddin Keyhüsrev hariç I. İzzeddin Keykavus, I. Alâeddin Keykubad ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev imar faaliyetlerindeki banilik rollerini sur ve burçlara yerleşttirdikleri kitabeler ile göstermişlerdir. I. İzzeddin Keykavus, bir kaleye yerleştirilen tek örnek olan fetihname yazıtını iç sura yerleştirtmiştir. Fethin sembolü olan bu yazıt aynı zamanda Selçuklulların kaledeki egemenliğinin de simgesi durumundadır. Fetihnamenin yerleştirildiği sur ve burçların büyük bir kısmı yeniden inşa edilmiştir. Antalya'yı savaş sonucunda fetheden I. İzzeddin Keykavus, iki burç ve aralarındaki sura yerleştirilen fetihname yazıtında yalnızca kendi ismini geçirmiştir. Yalnızca ana kapıya yakın olan burcun inşasını Emir Hüsameddin Subaşı Bek Yusuf'a vermiştir. Sultan yaklaşık 1 yıl önceki Sinopta'ki burçların inşasını emirlerine verip kaleden ayrılmıştı. Sultan Antalya'daki kale inşasının masraflarını üstlenmiş gibi görünmektedir.

Selçuklu döneminde Antalya Kalesi'nde en kapsamlı inşa etkinliklerini Alâeddin Keykubad yaptırmıştır. Hadrianus Kapısının kuzeyindeki bir burcun büyük bir kısmını 1220 yılında yeniden inşa ettirirken, 1225-1226 yıllarında kaleyi ortadan kesen sur hattını ve burçlarını yeniden inşa ettirmiştir. Sultan yakın tarihlerde Konya, Sivas ve Alanya kalelerini yeniden inşa ettirmişti. Böylece Alâeddin Keykubad hem diğer imar faaliyetleri ile hem de

kaleleri yeniden inşa ettiren ve onartan bir kişilik olarak önemli bir bani Sultan olmuştu. Orta sur hattındaki duvar örgü teknikleri ve malzemeler standart olmadığından, surdaki yeniden inşanın ne kadarının Sultanın döneminde yapıldığını belirlemek zordur.

II. Gıyaseddin Keyhüsrev kalenin kuzey sur hattında bulunan üç burcu onartmıştır. İki tanesinin onarımını bizzat kendisi üstlenirken birini Ebûbekr bin Said onartmıştı.

Selçuklu döneminde Antalya Kalesi'nin yeniden inşa edilen ve onarılan kısımları Selçukluların kaleleri yeniden inşa etme geleneği içinde yer almaktadır. Antalya Kalesi bu gelenek içinde dört farkı sultan döneminde imar edilmesiyle öne çıkmaktadır. Kalede bulunan kitabeler sayesinde hangi burç ve surda müdahaleler olduğu da kesin olarak bilinmektedir.

Antalya Kalesi'nin Osmanlı dönemindeki onarım ve yeniden inşa etkinlikleri hakkında keşif defterleri aracılığıyla detaylı bilgilere sahibiz. Ulaşılabilen sekiz adet tamirat keşif defteri, kalenin nerelerinde, ne gibi müdahalelerin gerçekleştirildiği, malzemeler, maliyetler, mimarlar, işçiler hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu kayıtlar arasında 1815 yılı defteri en kapsamlı olması ve Antalya Kalesi planını içermesiyle öne çıkmaktadır. Planda burçlar ve kapılar üzerinde yazılan rakamlar aynı şekilde metin içinde geçen kalenin ögelerine de verilerek nereden bahsedildiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Plan sonraki yıllarda yapılan onarımların da kalenin hangi bölümünde olduğunu tespit etmeyi kolaylaştırmaktadır. 1816 yılında limanın güneyinde bulunan deniz içindeki duvar onarılmıştır. 1819, 1825, 1828 yıllarında da kalenin dış surunda ve bazı burçlar ile kapılarda onarımlar yapılmıştır. 1835 ve 1836 yıllarında ise kalenin sur ve burçlarının onarımları yanında tabyaların inşa edilmesi ve mevcut tabyaların onarılması üzerinde durulmuştur. Bu tarihlerde tabyalar üzerinde durulmasının sebebinin Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın olduğu önerilebilir.

Osmanlı devrinde onarımların kalenin dış sur hattında yoğunlaştığı görülmektedir. Kuşatmada doğrudan dış surun hedef alınmış olmasından dolayı en çok bu sur hattı zarar görmüştür. Bunun yanında kale içi yerleşimini sınırlandıran ve ana koruyucu duvar olması da bu sur hattına daha fazla önem verilmesinin doğal bir sonucudur. Perde sur hattının onarımı yalnızca 1815 yılında olmuş, bu tarihten sonraki keşif defterlerinde perde sur hattının onarılmasıyla ilgili bir kayda rastlanmamıştır. Kale içinde bulunan orta ve iç sur hatlarının onarım kayıtları da tespit edilememiştir. Kuşatma esnasında iç kesimlerdeki surlara kritik bir yeri korumadığı için herhangi bir müdahale olmadığı ve bu kısımların büyük bir yıkıma uğramadığı anlamaına gelmektedir. Nitekim yöneticilerin sarayının olduğu kuzeybatı kesimindeki sur ve burçların en çok onarım gören yer olması da bu savı desteklemektedir. Selçuklu devrinde iç surun ve orta surun ise yeniden inşa edilmesi buraların fetih esnasında

harap olmasından ötürüdür. Ayrıca bu dönmede Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında keskin bir mahalle ayrımı da bulunmaktadır.

Osmanlı devrinde Antalya Kalesi'nin onarımlarının farklı farklı tarihlerde değişik nedenlerden ötürü yapıldığı ve belirli bir program dahilinde gerçekleştirilmediği anlaşılmaktadır. 1815 yılındaki geniş kapsamlı deftere kaydedilen onarım ihtiyaçlarının büyük oranda gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Çünkü hemen arkasından 1816 yılındaki onarımlarda yalnızca liman surunun onarımının kayıt altına alınması hem de sonraki tarihlerde hazırlanan keşif defterlerinin dar kapsamlı olması bunu teyit etmektedir.

1812-1814 yılları arasında Tekelioğulları İsyanı esnasında oluşan hasarların giderilmesi adına1815 yılında gerçekleştirilen kapsamlı onarımlardan sonra II. Mahmud sura kitabesini koydurmuştur. Sultanın onarım faaliyetlerini gerçekleştirmesi ve ardından kitabesini sura yerleştirmesi kentteki hâkimeyetini göstermek amacı taşımaktadır.

Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde gerçekleştirilen onarımlarla Antalya Kalesi'nin sur ve burçlarının görünümünde önceki dönemlere göre bariz bir farklılık oluşmuştu. Selçuklu izlerini iç sur ve orta sur hattında yoğun olarak görmekteyken, Osmanlı müdahaleleri dış sur hattında görülmektedir. Özellikle surların ve burçların üst kesimlerindeki küçük taşlarla yeniden örülen duvarlar bu dönemin eseridir. Bu onarımlarla Antalya Kalesinin beden duvarlarında yeni bir görünüm oluşmuştur.

Sonuç olarak: Antalya Kalesi Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde birçok kez tamir görmüştür. Bu onarım faaliyetleri sayesinde kale 20. yüzyıl başına kadar sağlam kalabilmiştir. Ancak 1914 ve 1930 yıllarındaki bilinçli yıkımlar ile kale neredeyse tümüyle ortadan kaldırılmıştır[432].

[432] Antalya Kalesi'nin yıkımı hakkında bkz. Dörtlük, 2001: 165-166; Özçelik, 2018: 440-446; Dayar, 2021: 140-142.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C.AS.) 840/35837.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C.AS) 525/21928.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C.AS.) 2/68/1-2.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C.AS.) 875/37522.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C.AS.) 445/18526/2.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). Cevdet Askeriye (C.AS.) 550/23043/2.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Nafia (C.NF.) 17/841.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Nafia (C.NF.) 17/841/9.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), D.BŞM.BNE. d.16224.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), D.BŞM.BNE. d. 16431.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), DH. MKT. 1170/93.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). İ. MVL. 220/7397.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi. BOA. İ. MVL. 428/18825.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). ML.MSF. d.04193.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Meşihat Şer'iyye Sicilleri (MŞH. ŞSC. D.) 1148.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), MŞH. ŞSC.d. 01150.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). MŞH. ŞSC.d. 01153.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). PLK. P. 5285.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). PLK. P. 878.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA). ŞD. 2782/1.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi TSMA-E. 900-94 (TSMA No: 9420/1).

Araştırma Kaynaklar

Açık, T., Tuluk, Ö. İ. (2009). "Osmanlı Mimarlığının Metinsel Dili: Mimarlık Tarihi Yazınında Şer'iyye Sicillerinin Yeri". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7 (13): 461-473.

Akok, M. (1976). "Kayseri Şehri Tarihî İç Kalesi". *Türk Arkeoloji Dergisi,* (40): 5-39.

Aktuğ, İ. (1986). "16. Yüzyılda Kullanılan Bazı İnşaat Malzemeleri ve Kullanım Yerleri". *II. Uluslararası Türk-İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi, Cilt 1 16. Yüzyılda Türk ve İslam Bilim ve Teknolojisi,* İstanbul Teknik Üniversitesi.

Alp, Ş. (2005). *Hıdırlık Kulesi Antalya'da Bir Anıt Mezar Arkeolojisi, Rölöve-Restitüsyon-Restorasyon Projeler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Antalya.

Ar, B. (2015). "Spolia Usage in anatolian rulers: A comparison of ideas for byzantines, anatolian seljuqs and ottomans". *A/Z ITU Journal of Faculty of Architecture*, 12 (2): 3-17.

Arseven, C. E. (1965). "Hisar peçe" *Sanat Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 756.

Arseven, C. E. (1965). "Harpuşta" *Sanat Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 689-690.

Arseven, C. E. (1965). "Iskarpa" *Sanat Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 763

Arseven, C. E. (1965). "İskele" *Sanat Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 824-826.

Arseven, C. E. (1966). "Metris" *Sanat Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1313.

Arseven, C. E. (1966). "Şev" *Sanat Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1882.

Arseven, C. E. (1966). "Tabya" *Sanat Ansiklopedisi*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul: 1895.

Arseven, C. E. (2017). *Osmanlı Dönemi Mimarlık Sözlüğü: Istılâhât-ı Mi'mâriyye*. (Çev. Ş. Alpay), Kaknüs Yayınları, İstanbul.

Âşık Mehmed, (2007). *Menâzırü'l- Avâlim*, Cilt II, Haz. Mahmut Ak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Atik, N. (2018). "Antalya İli Anadolu Selçuklu Dönemi Kayıp Taş Kitabeleri". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 10: 111-158.

Aydın, R. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Onarım Faaliyetleri: Kayseri Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Aydın, R. (2023). "I. İzzeddin Keykavus Döneminde İmar Faaliyetleri". *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyatı VI*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya: 197-275.

Bakırer, Ö. (1981). *Selçuklu Öncesi ve Selçuklu Dönemi Anadolu Mimarisinde Tuğla Kullanımı I-II*. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara.

Bakırer, Ö. (1995). "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yapı Malzemeleri". *IV. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri 25-26 Nisan 1994*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No: 125, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları No: 13, Konya: 165-181.

Bayburtluoğlu, Z. (2000). "Kayseri İçkalesindeki Selçuklu Dönemi Mimari Malzemesi". *1999 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, T.C. Kültür Bakanlığı Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara: 151-171.

Baykara, T. (1990). *Anadolu'nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar*. Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir.

Beaufort, F. (1817). *Karamania, or a Brief Description of the South Coast of Asia Minor and of the Remains of Antiquity, With Plans, Views, &c. Collected During a Survey of that Coast, Under the Orders of the Lords Commissioners of the Admiralty, in the Years 1811-1812,* Londra.

Beyazal, M. (2019). *Antalya ve Çevresinde Bulunan Selçuklu ve Beylikler Dönemi Yapı Kitabeleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Bilici, Z. K. (1989). "Antalya Müzesi'ndeki Bir Selçuklu Kitâbesi Üzerine Düşünceler". *Antalya 3. Selçuklu Semineri Bildiriler, 10-11 Şubat 1989*, Antalya Valiliği Yayınları, İstanbul, 45-49.

Bohun, E. (1693). *A Geographical Dictionary, Representing the Present and Ancient Names of All the Countries, Provinces, Remarkable Cities And Rivers of the Whole World*, London.

Boran, A. (1999). "Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi", *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 10: 347-363.

Boran, A. (2002). "Türk Sanatında Kale Mimarisi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 7: 878-892.

Bozkurtoğlu, Ö. (2017). "Lusignanların 1361 Yılında Antalya'yı (Adalia) İşgalinin Ardında Yatan Sebepler". *Cedrus: Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Dergisi* , V: 397-409.

Braun, J. P., N. Faucherre, J. M. Spieser, (1983). "Deux Tours de Thessalonique". *Makedonikon*: 1-23.

Buch, W. (1982). "14/15. Yüzyılda Kudüs'e Giden Alman Hacılarının Türkiye İzlenimleri". (Çev. Y. Baypınar). *Belleten*, 46 (183): 509-534.

Burckhardt, John Lewis. (1819). *Travels in Nubia*, J. Murray, London.

Capra, G. (1916). "Adalia Nella Storia E Nell'azione Italiana", *Italica Gens,* Anno VII (1-6): 1-38.

Carne, J. (1836). *Syria, The Holy Land, Asia Minor, &c. Illustrated. In a series of views draws from nature by W. H. Barlett, William Purser, &c. With description of the plates*. London, Paris, & America, Fisher, Son, & Co.

Combe, E., Sauvaget, J., Wiet, G. (1939). *Répertoire Chronologique D'Épigraphie Arabe*, C. 10, Imprimerie De L'Instıtut Français D'Archéologie Orientale, Le Caire.

Combe, E., Sauvaget, J., Wiet, G. (1941-1942). *Répertoire Chronologique D'Épigraphie Arabe*, C. 11, Imprimerie De L'Instıtut Français D'Archéologie Orientale, Le Caire.

Crow, J. (2016). "Sinope ve Karadeniz'deki Bizans İçkale ve Kaleleri". Redford, S. ve Ergin, N. (Der.), *Türkiye'de Şehirler ve İçkaleler Demir Çağından Selçuklulara,* Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 257-283.

Crow, J. (2017). "Fortifications". Niewöhner, P. (Ed.), *The Archaeology of Byzantine Anatolia: From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Oxford University Press, New York: 90-108.

Crow, J. (2017). "Sinope". Niewöhner, P. (Ed.), *The Archaeology of Byzantine Anatolia: From the End of Late Antiquity until the Coming of the Turks*, Oxford University Press, New York: 395-400.

Danieloğlu, D. E. (2010). *1850 Yılında Yapılan Bir Pamphylia Seyahati*. Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Davill, T. (2008). *The Consice Oxford Dictionary of Archaeology*. Oxford University Press, New York.

Davis, E. J. (2006). *Anadolu: XIX. Yüzyılda Karya, Frigya, Likya ve Pisidya Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*. Çev. Funda Yılmaz. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Dayar, E. (2020). "1815 Haritası'nda Antalya Kalesi: Surlar, Kapılar ve Burçlar". *Belleten,* 84 (300): 667-716.

Dayar, E. (2020-a). "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemlerinde Antalya Kaleiçi ve Çevresi". *METU JFA,* 37(2): 59-84.

Dayar, E. (2021). "20. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya'nın Kentsel Gelişimi (1908-1950)". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 17 (33): 125-160.

Dayar, E. (2022). "Âyânlar Çağı'nda Antalyalı Bir Hânedân: Tekelioğulları (1770-1814)". *Osmanlı Araştırmaları*, 59: 117-156.

Dayar, E. (2022-a). "XIX. Yüzyılda Antalya'nın Mahfuz Liman Sorunu ve İskele Tamiratları". *Antalya'nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi*, Fatma Şimşek (Ed.) İMEAK Deniz Ticareti Odası Antalya Şubesi Yayınları, Antalya: 277-297.

Dayar, E. (2024). "1905 Haritalarında Antalya Kaleiçi ve Çevresi". *Art Sanat*, 21: 229-260.

Demir, M. (2018). "Antalya'nın Türkiye Selçukluları Tarafından Fethi". *Cedrus*, VI: 555-571.

Demir, M. (2018). "Kösedağ Savaşı Mağlubiyeti'nin II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Psikolojisine Yansıması: Antalya'daki İmar Faaliyetleri Örneği". *Antalya Kitabı Selçuklulardan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya*, Palet Yayınları, Antalya: 43-54.

Demir, M. (2022). "Türkiye Selçukluları'nın Denizcilik Faaliyetlerinde Antalya'nın Rolü". *Antalya'nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi* içinde, Fatma Şimşek (Ed.) İMEAK Deniz Ticareti Odası Antalya Şubesi Yayınları, Antalya: 141-156.

Demir, M. (2024). "Türkiye Selçuklu Sultanı I. İzzeddin Keykâvus'un Antalya'yı Fethi ve Fetihnâmeleri". *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 7/2: 595-613.

Demirel, M., Ulutaş, Ç., Büyükyörük, F., (2012). "Antalya, Kaleiçi 148 Ada 3-4-31 Parsellere ait Sondaj Kazısı". *ANMED*, 10: 218-222.

Denktaş, M. (2005). "Şer'iyye Sicil Defterleri'nin Sanat Tarihi Araştırmalarındaki Önemi (Kayseri Ölçeği)". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (18): 51-66.

Dinç, G. (2016). "Mehmet Ali Paşa İsyanı'nın Antalya'ya Etkileri (1831-1833)". *Belleten*, 80(289): 857-884.

Dinç, G. ve Çakılcı, D. (2020). "XIX. Yüzyıl Antalya'sında Yeni Bir Mahâllenin Doğuşu: Rağbetiye Mahâllesi". *Antalya Kitabı-3 (Antalya'da Doğa ve Medeniyet)*, Palet Yayınları, Konya: 95-105.

Dönmez, A. (2023). "Attaleia Kent Suru 2022 Yılı Araştırmaları". *ANMED*, 21: 5-8.

Dörtlük, K. (2001). "Trajik Bir Yokediliş Öyküsü; Meleteme Kurban Giden Surlar". TAÇ Vakfı'nın 25 Yılı Anı Kitabı, Türkiye Anıt ve Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayını: 165-168.

Duggan, T. M. P. (2008). "Antalya Selçuklu İç Kalesinin Görüntülenmesinin Teknik Öyküsü". (Çev. Tarkan Kahya), *Toplumsal Tarih*, 172: 30-35.

Duggan, T. M. P. (2012). "Liman Kenti Satalya'daki (Antalya) Şeyh Ahmed Bedevi / Vaftizci Yahya ve Başmelek Cebrail Rölyefleri". *Toplumsal Tarih*, 224: 56-61.

Duggan, T. M. P. (2022). "XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda Antalya Limanı". *Antalya'nın Denizcilik ve Deniz Ticareti Tarihi*, Fatma Şimşek (Ed.) İMEAK Deniz Ticareti Odası Antalya Şubesi Yayınları, Antalya: 157-179.

Durukan, A. (1988). "Alâeddin Keykubad Döneminde Antalya*". Antalya 2. Selçuklu Eserleri Semineri 26-27 Aralık 1987*, Antalya Valiliği Yayınları, Antalya.

Dündar, A. (2000). *Arşivlerdeki Plan ve Çizimler Işığı Altında Osmanlı İmar Sistemi (XVIII. ve XIX. Yüzyıl)*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Dündar, A. (2001). "Osmanlılarda Tamir Süreci, Çeşitleri ve Bazı Selçuklu Yapılarındaki Uygulamaları". *I. Uluslararası Selçuk Kültür ve Medeniyet Kongresi Bidirileri 11-13 Ekim 2000, I*, Konya: 269-280.

Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci. (2019). *İbn Battûta Seyahatnâmesi*. Çev: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Emecen, F. (1991). "Antalya". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 3: 232-236.

Eravşar, O. (2022). "Askeri Bir Tahkimat Olarak Alanya Kalesi ve Tersanesi". Doğan, S. (Ed.), *Kalon Oros / Alanya Ortaçağ Arkeolojisi*, Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü, İstanbul: 29-73.

Erdem, İ. (2003). "Bir Ortaçağ Kenti Antalya: Geç Antik Dönem'den Selçukluların Sonuna Genel Bir Yaklaşım (II)". *ADALYA*, VI: 293-300.

Erten, S. F. (1997). *Antalya Livası Tarihi*. Haz. Abdullah Tekin. Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, Antalya.

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine,* c. 1, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.

Eyice, S. (2001). "Kale". TDV *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 24: 234-242.

Fikri, S. (1920-1922). *Antalya Livası Tarihi*. Matbaa-i Âmire, İstanbul.

Flemming, B. (2023). *Geç Ortaçağ Dönemi'nde Pamfilya, Pisidya ve Likya'nın Tarihi Coğrafyası.* Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Genç, Y. İ., Küçük, M., Gündoğdu, R., vd. (2010). *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İstanbul.

Gökalp, N. (2008). *Antalya Kent Tarihi ve Yazıt Korpusu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Antalya.

Göksu, E. (2008). *Türkiye Selçuklularında Ordu*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara.

Gregory Abû'l Farac. (1950). *Abû'l Farac Tarihi*. C. II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Hasol, D. (2017). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Hellenkemper, H. und Hild, F. (2004). *Lykien und Pamphylien (Teil 1),* Tabula Imperii Byzantini Band 8. Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, Wien.

Hirschfeld, G. (1874). "Vorläufiger Bericht über eine Reise im südwestlichen Kleinasien I", *Auszug aus dem Monatsbericht der Königl. Akademie der Wissenschaften zu Berlin,* 19 Novbr. 1874: 710-728.

İbn Bîbî (2020), *El-Evâmirü'l-Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-Alâ'iyye, Selçuknâme*. Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Karpuz, H. (1993). "Erzurum ve Çevresindeki Bazı Selçuklu Kaleleri". *I-II. Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya: 157-170.

Kaymak, G. (2009). *Antalya Cumanın Camii; Mimari Tarihi ve Bizans Kökeni, Rölöve-Yapı Analizi-Anıt Koruma ve Bakımı*. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Kiel, M. (1973). "A Note on the Exact Date of Construction of the White Tower of Thessaloniki". *Balkan Studies*, 14, Selanik: 352-357.

Kolay, E., ve Erdoğan, O. (2019). "Zikzak: Bir Ortaçağ Motifinin Anadolu Yansımaları". *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, 9(1): 241-256.

Krickl, E. (2005). *1892 Lykia Günlüğü*, Haz. Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Laborde, A. (1838). *Voyage de L'Asie Mineure*. Paris.

Lanckoronski, K. G. V. (1890). *Städte Pamphyliens und Pisidiens (Band 1)*, Wien.

Lanckoronski, K. G. V. (2005). *Pamphylia ve Pisidia Kentleri (I. Cilt): Pamphylia.* Çev. Dr. Selma Bulgurlu Gün. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.

Le Strange, G. (1905). *The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conguest to the time of Timur.* Cambridge University Press, Cambridge.

Le Brun, C. (1714). *Voyage au Levant Lasie Mineure Chio, Rhodes, Chypre &c. D'Egypte, d e Syrie, Terra Sainte*. Paris.

Madran, E. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi 16.-18. Yüzyıllar*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, Ankara.

Magdalino, P. (2002). *The Empire of Manuel I Komnenos 1143-1180*. Cambridge University Press, Cambridge.

Mazlum, D. (2011). *1766 İstanbul Depremi Belgeler Işığında Yapı Onarımları*. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Messikh, S. (2015). "Les fortifications ottomans d'Alger (1516-1830)". *Defensive Architecture of the Mediterranean. XV to XVIII centuries*, I, Universitat Politecnica de Valencia: 125-132.

Moretti, G. (1926). “La Porta Di Adriano In Adalia”. *Annuario Della R. Scuola Archeologica Di Atene E Delle Missioni Italiane In Oriente, VI-VII 1923-1924,* Bergamo Istituto Italiano D’Arti Grafiche: 453-478.

Nicolle, D. (2019). *Osmanlı Kaleleri 1300-1810*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Okatan, F. (2004). *Attaleia Kent Kapıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Önder, M. (1950). “Doğu ve Batı Tetkiklerine Göre Konya Kalesi Tarihçesi”, *Konya Halkevi Aylık Kültür Dergisi*, XIV (135-136): 6-8.

Öney, G. (1968). “Anadolu Selçuk Mimarisinde Antik Devir Malzemesi”. *Anadolu,* 12: 17-26.

Önge, M. (2010). “Alâeddin Keykubad Dönemi İmar Faaliyetlerinden Konya Şehir Surları Hakkında Karşılaştırmalı ve Sayısal Değerlendirmeler”. *II. Ulusal I. Alâeddin Keykubad ve Dönemi Sempozyumu Bildirileri 06-07 Kasım 2008,* Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Konya: 289-301.

Önge, M. (2023). “Konya Kalesi ve Tarihi”. *Konya Kitabı XIX Türkiye Selçukluları ve Konya,* Konya Ticaret Odası, Konya: 113-139.

Önge, Y. (1993). “Antalya’daki Selçuklu Çeşmeleri Hakkında Bazı Gözlemler”. *Antalya IV. Selçuklu Semineri (Bildiriler)*, T.C. Antalya Valiliği Yayınları, Antalya: 70-79.

Özbek, Y. (2023). “Alâeddin Keykubâd Döneminde (1219-1237) Sanat ve Mimari”. *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyatı VI*, Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Konya: 211-330.

Özbudak M. (2006). *Geleneksel Yığma Taş Yapıların Fiziksel ve Mekanik Özelliklerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Özçelik, F. (2018). “20. Yüzyıl Başında Antalya Kalesi’nin Yıkımı Meselesi”. *Antalya Kitabı 1 Selçuklulardan Cumhuriyet’e Sosyal Bilimlerde Antalya*, Palet Yayınları, Antalya: 434-447.

Özdemir, R. (1994). “Osmanlı Döneminde Antalya’nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)”. *XI. Türk Tarih Kongresi Ankara, 5-9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Bidiriler IV. Cilt,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara: 1369-1405.

Özgüven, B. (1997). *Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmed Kaleleri*. Yayımlanmaş Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Pace, B. (1917). *L'Italia E L'Asia Minore*, Reber.

Pace, B. (1921). "Adalia." *Annuario Della R. Scuola Archeologica Di Atene E Delle Missioni Italiane In Oriente,* Volume 3 (1916-1920), Bergamo Istituto Italiano D'Arti Grafiche: 3-21.

Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Parlak, S. (2023). "Türk Askeri Mimarlığı". *Hunlar'dan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, Kronik, İstanbul: 627-660.

Parlak, S. (2010). *Osmanlı Öncesi Anadolu Kalelerinde Kapılar*. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.

Redford, S. (1993). "The Seljuqs of Rum and the Antique". *Muqarnas,* X: 148-156.

Redford, S. ve Leiser, G. (2008). *Taşa Yazılan Zafer Antalya İçkale Surlarındaki Selçuklu Fetihnâmesi*. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Redford, S. (2011). "City Buildings in Seljuq Rum". Lange, C. – Mecit, S. (Ed.), *The Seljuqs. Politics, Society and Culture*, Edinburgh University Press, Edinburgh: 256-275.

Redford, S. (2014). *İktidar İmgeleri: Sinop İçkalesindeki 1215 Tarihli Selçuklu Yazıtları*. Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Redford, S. (2016). "Memâlik ve Memâlîk: Anadolu Selçuklu İçkalelerinin Süsleme ve Kitabe Programları". Redford, S. ve Ergin, N. (Der.), *Türkiye'de Şehirler ve İçkaleler Demir Çağından Selçuklulara,* Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 341-386.

Redford, S. (2018). "Devşirme Malzeme Olarak Lahit: On Üçüncü Yüzyıl Konya'sından Örnekler". Yalman, S. ve Jevtic, I. (Ed.), *Devşirme Malzemenin (Spolia) Yeniden Doğuşu Antikçağ'dan Osmanlı'ya Anadolu'da Objelerin, Metaryallerin ve Mekânların Sonraki Yaşamları*, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, İstanbul: 201-215.

Redford, S. (2020). "Flags of the sultanate of Anatolia: Visual and textual evidence". Nikolaos Vryzidis (Ed.), *The Hidden Life of Textiles in the Medieval and Early Modern Mediterranean: Contexts and Cross-Cultural Encounters in the Islamic, Latinate and Eastern Christian Worlds*. Brepols, Turnhout: 67-82.

Redford, S. (2022). “The Painted Walls of Alanya”. Sema Doğan (Ed.), *Medieval Archaeology of Kalon Oros / Alanya*. Türk Arkeoloji ve Kültürel Miras Enstitüsü, İstanbul: 101-117.

Redford, S. (2025). “Selçuklu Rumu’nda Şehir İnşası”. Der. Christian Lange-Songül Mecit, *Selçuklular, Siyaset, Toplum, Kültür*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Riefstahl, R. M. (1941). *Cenubi Garbi Anadolu’da Türk Mimarisi*. Maarif Matbaası, İstanbul.

Semiz, N. (2020). “Belgeler Işığında İstanbul Deniz Surları’nda Osmanlı Dönemi Onarım ve Müdahaleleri”. Deniz Mazlum, Umut Almaç, Esra Kudde (Ed.), *Prof. Dr. Zeynep Ahunbay’a Armağan: Anıt ve Sitleri Araştırma, Belgeleme, Koruma Yazıları*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, İstanbul: 211-227.

Sevgen, N. (1959). *Anadolu Kaleleri I. Cilt*. Doğuş Ltd. Şirketi Matbaası, Ankara.

Sönmez, C. C. (2009). *Antalya Kenti Kalesi’nin Tarihi; Burçlar, Kapılar ve Sur Duvarları*. Mimarlar Odası Antalya Şubesi, Antalya.

Sönmez, N. (1997). *Osmanlı Dönemi Yapı Malzemeleri Terimleri Sözlüğü*. YEM Yayın, İstanbul.

Sönmez, Z. (1995). *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar.* Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Sözen, M. ve Tanyeli, U. (2012). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.

Spratt, T.A.B. ve Forbess, E. (2008). *Likya’da Yolculuklar*. Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya.

Sperling, Von. E. (1864). “Ein Ausflug in die isaurischen Berge im Herbst 1862”. *Zeitschrift für allgemeine Erdkunde*. Berlin: 1-69.

Stein, M. L. (2007). *Osmanlı Kaleleri Avrupa’da Hudut Boyları*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Strabon. (2021). *Antik Anadolu Coğrafyası*. Çev. Prof. Dr. Adnan Pekman. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Şaman Doğar, N. ve Yazar, T. (2007). “Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Devşirme Malzeme Kullanımı”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1): 209-230.

Tanman, B. (2012). "Mamluk Influences on the Architecture of the Anatolian Emirates". Abouseif, D. B. (Ed.). *The Arts of the Mamluks in Egypt and Syria – Evolution and İmpact*, Bonn University Press, Goettingen: 283-300.

Tanyeli, U. (2021). Anadolu- Türk Kentinde Fiziksel Yapının Değişimi (11-15. Yüzyıllar). İdealkent Yayınları, Ankara.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (2016). *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Kaleleri*. Seçil Ofset, İstanbul.

Tevhid, A. (1925). "Antalya Surları Kitabeleri". *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*: 165-176.

Tızlak, F. (2002). "Tekelioğlu İsyanı." *XIII. Tarih Kongresi 4-8 Ekim*. Kongreye Sunulan Bildiriler içinde, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara: 237-254.

Turan, O. (2021). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. Ötüken Neşriyat, İstanbul.

Turan, Ş. (1963). "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (1): 159-200.

Ülkü, O. (2006). *Kars ve Ardahan Tabyaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ülkü, O. (2007). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Savunma Sistemi Olarak Tabya Mimarisi". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27: 245-270.

Varkıvanç, B. (2008). "Surların Oluşum Süreci Üzerine Bazı Gözlemler". Redford, S. ve Leiser, G. (Ed.), *Taşa Yazılan Zafer Antalya İçkale Surlarındaki Selçuklu Fetihnamesi*, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Antalya: 55-61.

Varkıvanç, B. ve Atila, İ. A. (2021). "A New Monumental Gate from the Roman Imprerial Period on the Attaleia City Walls". *ADALYA* 21: 249-268.

Uğur, Y. (2010). "Şer'iyye Sicilleri". *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul: 8-11.

Yalman, S. (2018). "Antikiteyi Onarmak: Okunabilirlik ve Konya'da Selçuklu Devşirme Malzemelerini Okumak". Yalman, S. ve Jevtic, I. (Ed.). *Devşirme Malzemenin (Spolia) Yeniden Doğuşu Antikçağ'dan Osmanlı'ya Anadolu'da Objelerin, Metaryallerin ve Mekânların Sonraki Yaşamları*, Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, İstanbul: 217-239.

Yavuz, A. T. (2002). "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yapı Özellikleri". Kuban, D. (Ed.), *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 271-289.

Yıldırım, H. O. vd. (hzl.). (1999). *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569).* T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara.

Yılmaz, L. (2001). "Antalya Müzesi'nde Bulunan Bir Selçuklu Kitâbesi ve Önemi". *I. Uluslarası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi Bildiriler II*, Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, Konya: 461-463.

Yılmaz, L. (2002). *Antalya (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Yılmaz, L. ve Tuzcu, K. (2010). *Antalya'da Türk Dönemi Kitabeleri*. SOTA, Haarlem.

Yinanç, M. H. (2020). *Türkiye Tarihi Selçuklu Devri II. Cilt*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Wilson, C. (1895). *Handbook for Travellers in Asia Minor, Transcaucasia, Persia, Etc*. John Murray, London.

İnternet Kaynakları

https://digital.bsa.ac.uk/results.php?keywords=antalya&irn=148125 (erişim tarihi: 10.11.2024)

https://digital.bsa.ac.uk/results.php?keywords=antalya&irn=148130 (erişim tarihi: 10.11.2024)

https://digital.bsa.ac.uk/results.php?keywords=antalya&irn=148126 (erişim tarihi: 10.11.2024)

https://digital.bsa.ac.uk/results.php?keywords=antalya&start=151&irn=145381 (erişim tarihi: 10.11.2024)

https://pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K001086?mainSearch=%22antalya%22&last_view=%22list%22&idQuery=%227e15dcf-f1ec-f52b-2626-008da52f4d8%22 (erişim tarihi: 10.01.2025)

https://pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K001095?mainSearch=%22antalya%22&last_view=%22list%22&idQuery=%22d756de6-3b3-a02b-c28a-70026815d1d%22. (erişim tarihi: 10.01.2025)

https://pop.culture.gouv.fr/notice/memoire/AG20K001092?mainSearch=%22antalya%22&last_view=%22list%22&idQuery=%2275671c-d4a-50a1-dec5 cc405545f4a0%22. (erişim tarihi: 10.01.2025)

https://www.arkitera.com/wp-content/uploads/2017/04/Kalei%C3%A7i-Evi-101.jpg (erişim tarihi: 10.10.2024)

https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:12579201 (erişim tarihi 20.05.2025)

https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:12579247. (erişim tarihi 20.05.2025)

EKLER

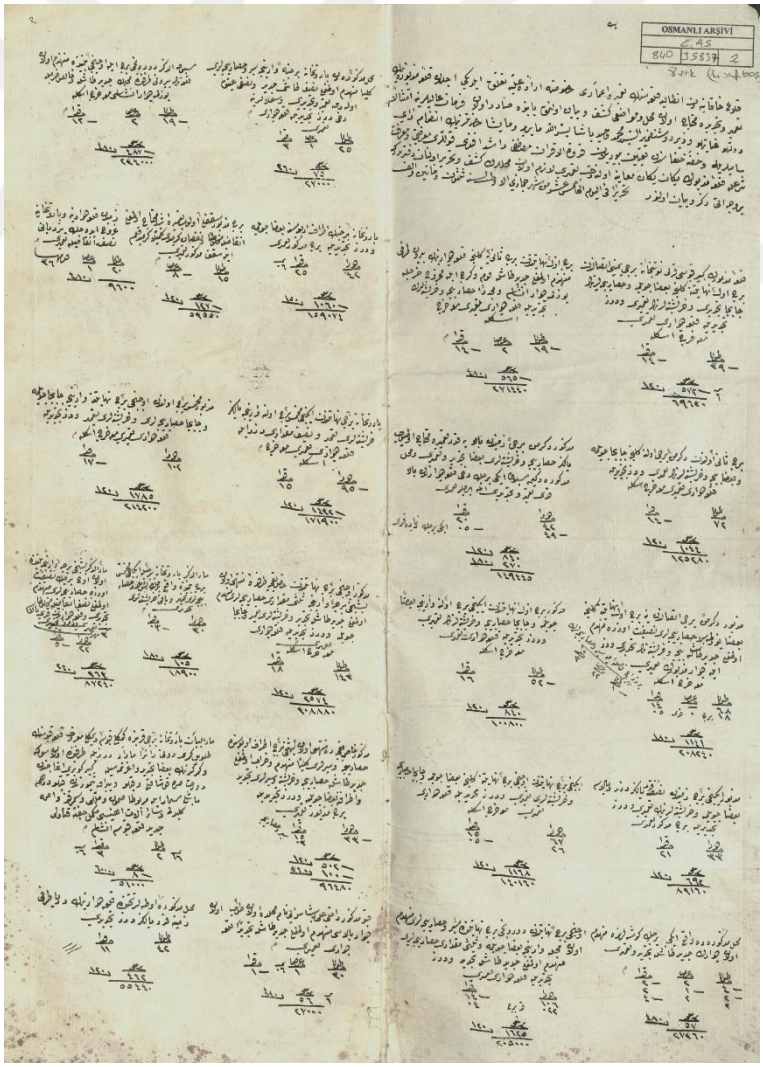

1815 yılı keşif defterinin ilk sayfası.

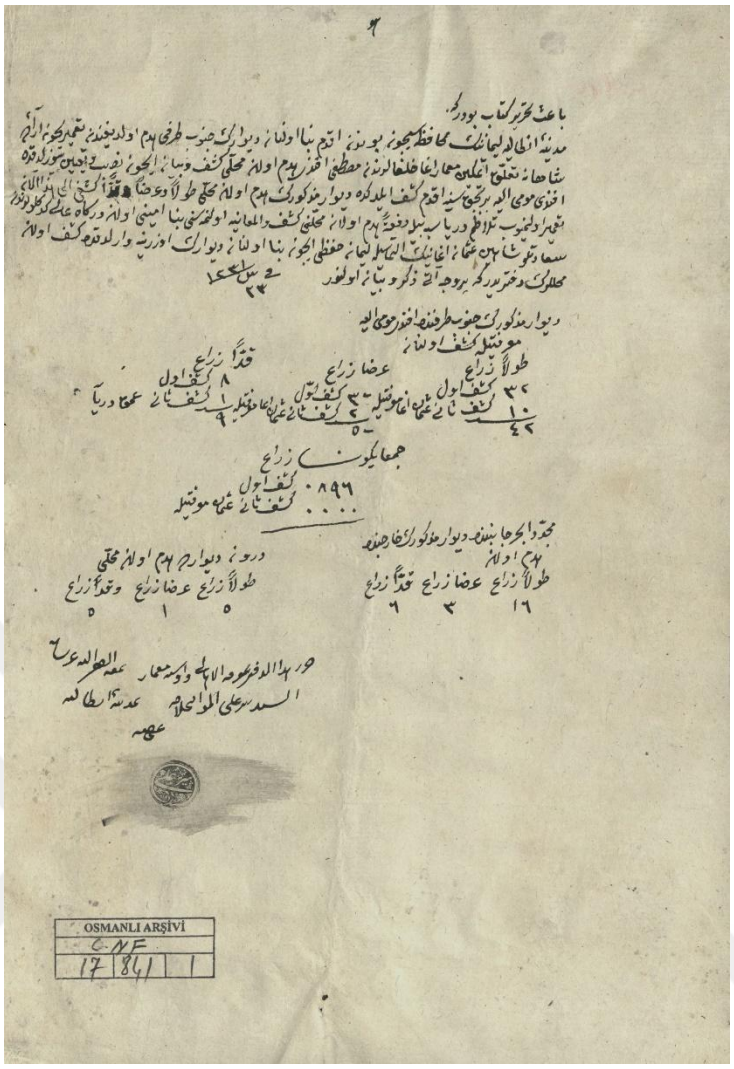

OSMANLI ARŞİVİ
C.NF
17 | 841 | 1

1816 yılı keşif defterinin ilk sayfası.

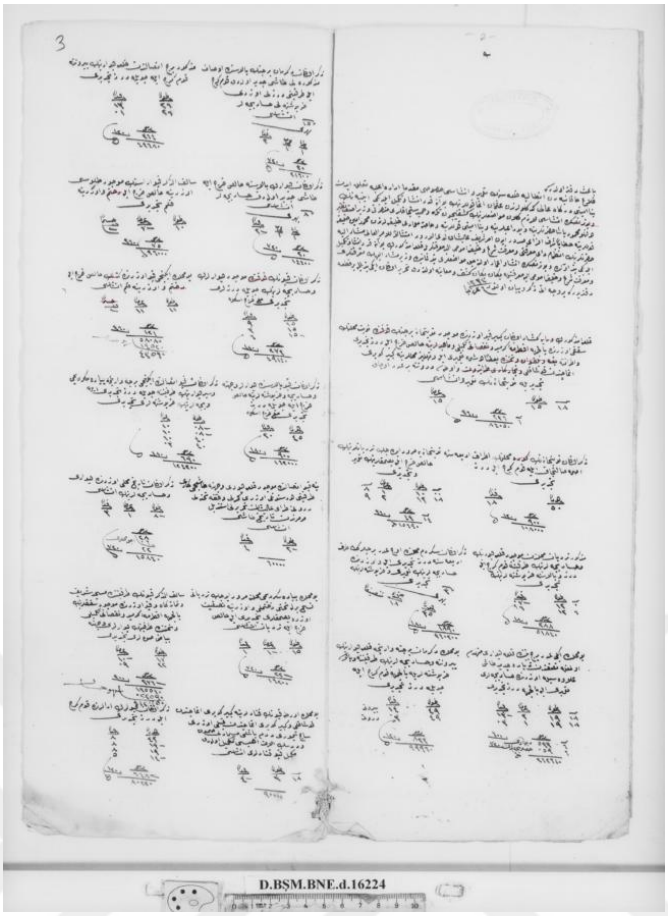

1819 yılı keşif defterinin ilk sayfası.

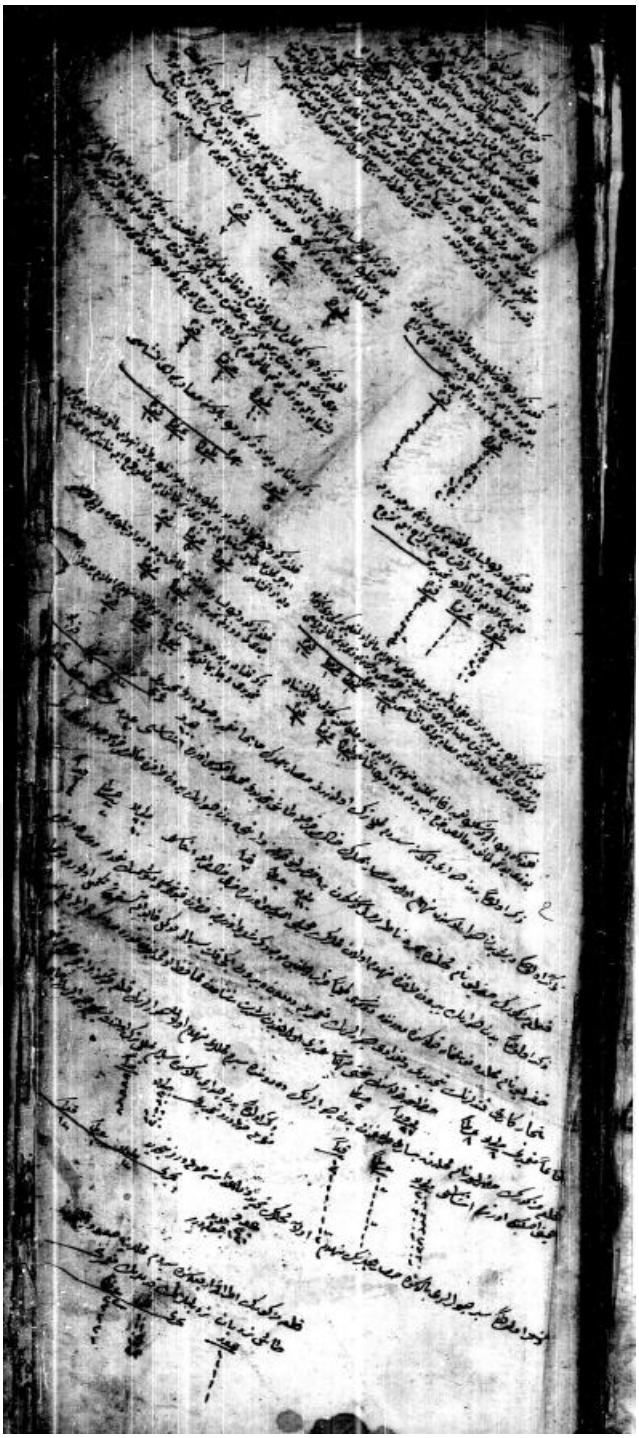

1825 yılı keşif defterinin ilk sayfası.

1828 yılı keşif defterinin ilk sayfası.

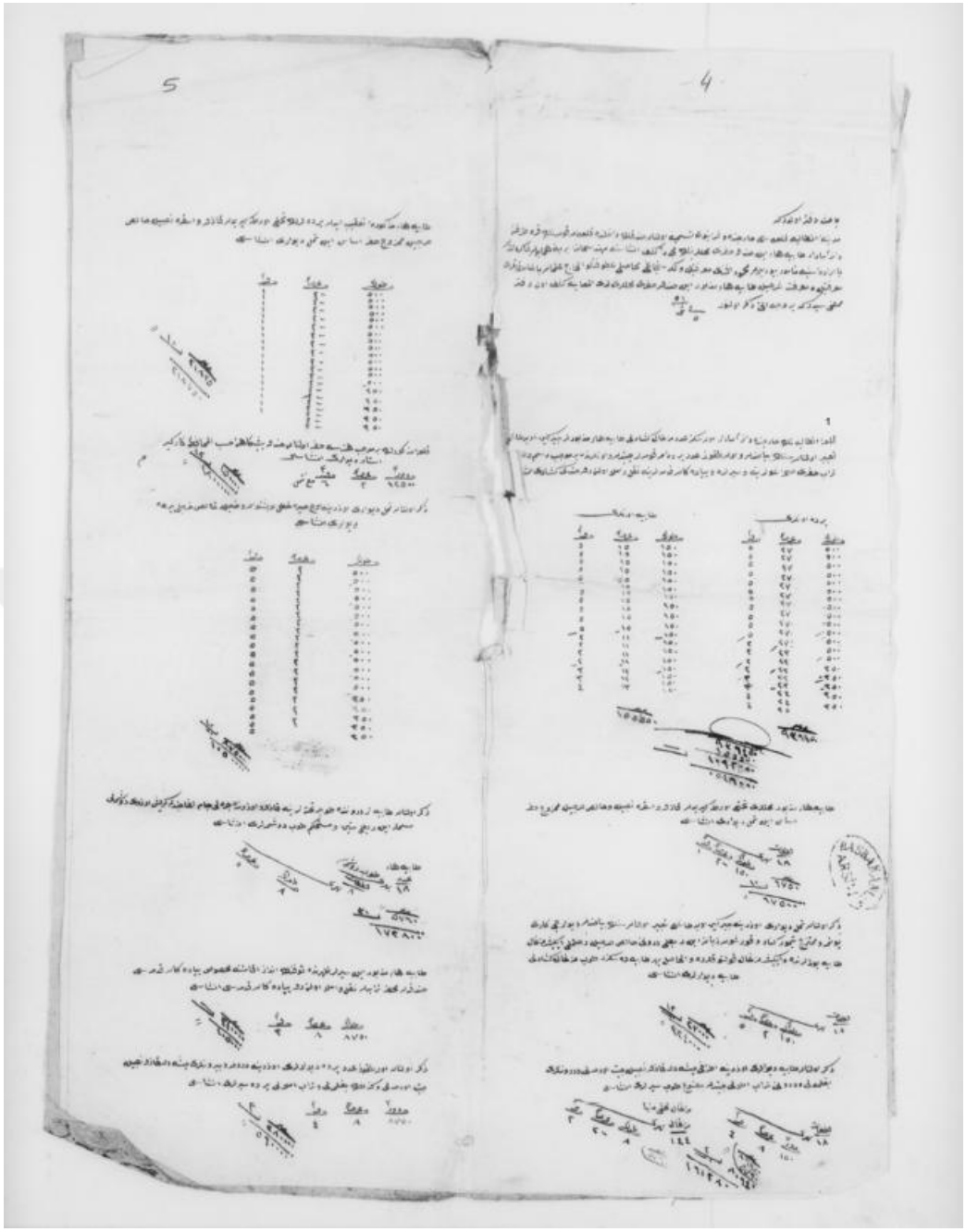

1835 yılı keşif defterinin ilk sayfası.

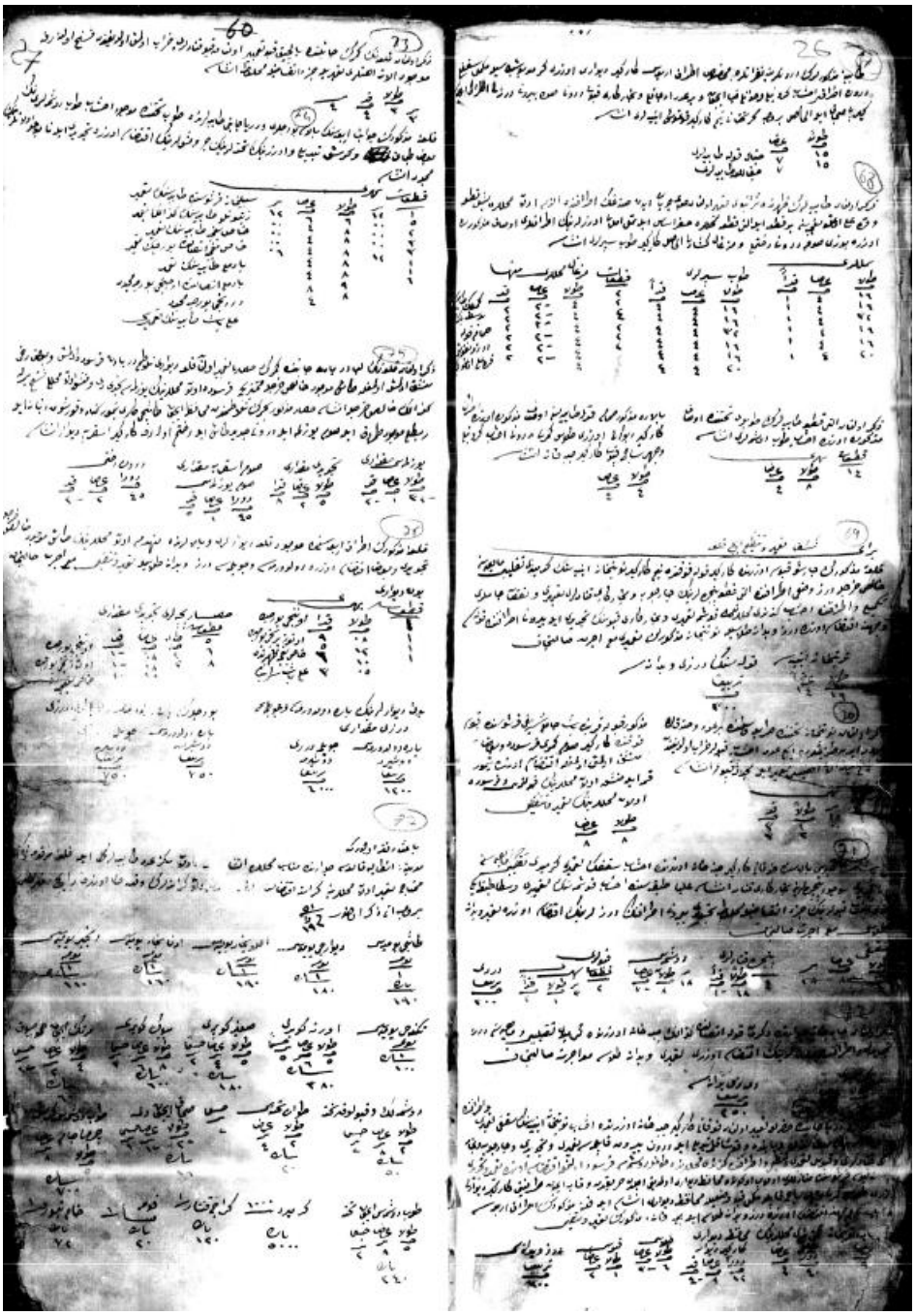

1836 yılı keşif defterinin ilk sayfası.

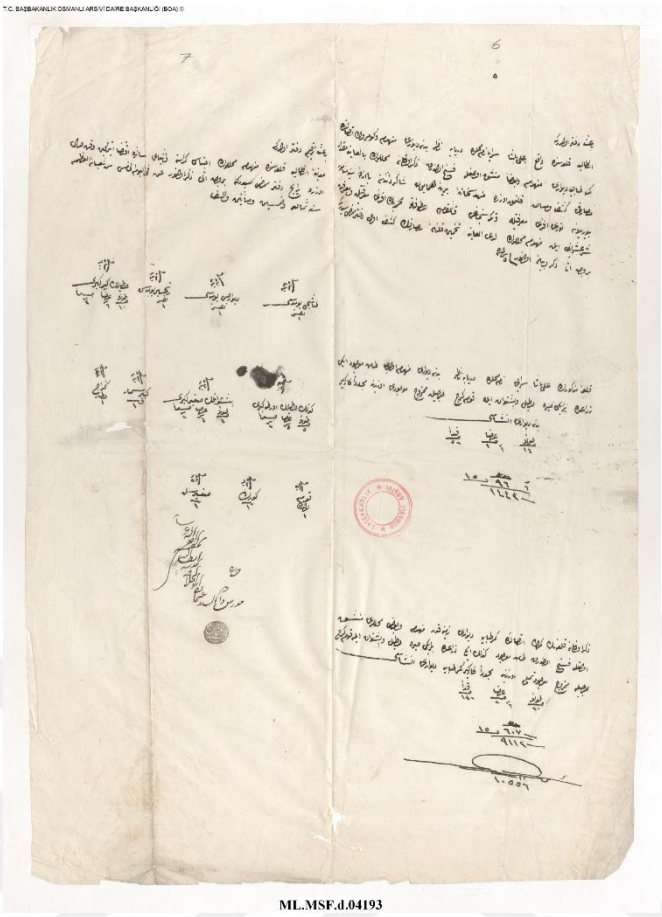

1842 yılı keşif defteri.

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Soner DEMİR
EĞİTİM DURUMU	
Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü (2011-2016)
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı (2016-2019)
Tez Konusu	Erken Osmanlı Dönemi Cami ve Mescitlerinin Cephelerinde Tuğla Kullanımı
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
YAYINLAR	
Demir, S. (2020). "Erken Osmanlı Mimarisinde Tuğla Kullanımının Cepheler Üzerinden Değerlendirmesi". Özbek, Y. ve Budak, A. (Ed.), *Fetih Öncesi Osmanlı Sanatı ve Mimarisi*, Literatürk Academia, Konya, 95-122. Demir, S. (2022). "Ünal Araç, İktidar ve Sanat: Damat İbrahim Paşa'nın Hamiliği (1718-1730)". *Osmanlı Arastırmaları- Journal Of Ottoman Studies*, 60: 263-267. (Kitap incelemesi) Demir, S. (2023). "Müjde Dila Gümüş, der. İstanbul Art Nouveau su". *YILLIK: Annual of Istanbul Studies*, 5: 216-218. (Kitap incelemesi) Demir, S. (2025). "1815 ve 1816 Yılları Tamirat Keşif Defterlerine Göre Antalya Kalesi'nde Onarım Faaliyetleri". *Sanat Tarihi Yıllığı / Journal of Art History*, 34: 131-155.	